

อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจ
ในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-2446)

วิทยานิพนธ์
ของ
นัชชา อุ่เงิน

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

เมษายน 2558

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

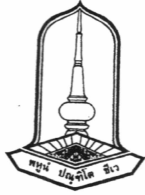

อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจ
ในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-2446)

วิทยานิพนธ์
ของ
นัชชา อุ่เงิน

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
เมษายน 2558
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนางสาวนัชชา อุ่เงิน
แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....

(รศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ)

ประธานกรรมการ

(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

.....

(รศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ)

กรรมการ

(อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก)

.....

(อาจารย์ ดร.อภิราตี จันทร์แสง)

กรรมการ

(อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม)

.....

(ผศ.ดร.สมชาติ มณีโชติ)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

.....

(ศ.ดร.สุวิทย์ อิศาศวัต)

กรรมการ

(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....

(อาจารย์ ดร.กนกพร รัตนสุธีระกุล)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....

(ศ.ดร.ประดิษฐ์ เทอดทูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 30 เดือน เม.ย. พ.ศ. 2558

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณา ช่วยเหลือ แนะนำ และให้คำปรึกษาอย่างดียิ่ง จากรองศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และอาจารย์ ดร.อภิราตี จันทร์แสง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาติ มณีโชติ รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ และศาสตราจารย์ ดร. สุวิทย์ อีระศาสตร์ กรรมการสอบที่ได้กรุณาถ่ายทอดความรู้ แนวคิด วิธีการ คำแนะนำ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่ยิ่ง ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณครอบครัวอุ๋เงินที่คอยช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ด้วยดีตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยสามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบคุณทุกท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าทั้งหลายที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูทเวที่แด่บิดามารดา และบูรพาจารย์ที่เคยอบรมสั่งสอน ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

นัชชา อุ๋เงิน

ชื่อเรื่อง	อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจ ในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446)
ผู้วิจัย	นางสาวนัชชา อุ่เงิน
กรรมการควบคุม ปริญญา	รองศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และอาจารย์ ดร.อภิราตี จันทร์แสง ศศ.ม. สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาทัศนะของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส 6 กลุ่ม กลุ่มนักสำรวจเหล่านี้ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับอีสานและลาวในพุทธศตวรรษที่ 25 ตั้งแต่ พ.ศ. 2401 (ช่วงเวลาแห่งการสำรวจ พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2440) จนถึงการทำสนธิสัญญาสยามฝรั่งเศส ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446 กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 อองรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404, กลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของดูดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟรอนซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411, กลุ่มที่ 3 ฟรอนซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) พ.ศ. 2420, กลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของอ็อกุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2539, กลุ่มที่ 5 พอล เนอิส (Paul Neis) พ.ศ. 2425 และกลุ่มที่ 6 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440

จากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจเหล่านี้ มีผลทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจที่จะขยายอาณานิคมเข้าสู่ดินแดนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้อย่างจริงจังโดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาว เนื่องจากที่ผ่านมามีความสำคัญกับศูนย์กลางมากกว่าเขตพรมแดน ดินแดนอีสานและลาวจึงมีสถานะมิชัดเจน ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435)

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเสนอทัศนะว่า ดินแดนอีสานและลาวอยู่ภายใต้การปกครองของสยามอย่างมิได้กระชับ นอกจากนี้ยังสำรวจต่างให้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นกรออกสำรวจคนละช่วงเวลา คือ ต่างแสดงภาพว่า บริเวณนี้ (ดินแดนอีสานและลาว) มีค่า ผู้คนมิได้เจริญทัดเทียมกับชาติตะวันตก แต่มีความสงบ ไร้ซึ่งการต่อต้าน อันใดที่อาจเป็นภัยต่อการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศส ปัญหาและอุปสรรคที่แท้จริงของฝรั่งเศส คือ สยาม เนื่องจากดินแดนเหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มชนชั้นปกครองของสยาม กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสมีความเห็นตรงกันว่า ผู้คนในดินแดนอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีสภาพวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และลักษณะทางชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้คนชาวสยามที่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ดินแดนอีสานและลาว (บริเวณสองฟากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง) คือ ดินแดนลาวที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณเป็นเวลายาวนานก่อนที่จะเข้ามาครอบครองซึ่งสยามได้ทำการครอบครองดินแดนแถบนี้แต่เพียงในนามเท่านั้น เนื่องจากดินแดนในส่วนนี้หาได้มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสยาม ถึงแม้ว่าทางฝ่ายสยามจะพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนอีสานและลาวว่าเป็นเมืองประเทศราชของตนก็ตาม กลุ่มนักสำรวจจึงเห็นว่ารัฐบาลฝรั่งเศสควรเข้ามาช่วยเหลือและดูแลดินแดนแถบนี้แทนสยาม

TITLE	I-san and Laos from French Explorer's point of views, 1858-1903		
AUTHOR	Miss. Nutch Uongoen		
ADVISORS	Assoc. Prof. Dr. Taweesilp Serbwattana and Dr. Apiradee Jansaeng		
DEGREE	M.A.	MAJOR	History
UNIVERSITY	Maharakham University	DATE	2015

ABSTRACT

This thesis examined the viewpoints from six groups of the French expedition, who had recorded the histories of I-san and Laos from the 25th Buddhist era, starting from 1858 (period of exploration: 1858-1897) until the signature of Franco-Siamese Treaty of 1903 (R.E. 122). These expeditions consisted of (1) Henri Mouhot during 1858-1861, (2) a huge expedition led by Dudart de Lagree and Francis Garnier during 1866-1868, (3) Francois Jules Harmand in 1877, (4) an expedition led by August Pavie during 1879-1896, (5) Paul Neis in 1882, and (6) Etienne Aymonier during 1882-1897.

Their exploration reports made the French government truly begin to establish colonies in the Greater Mekong Subregion, especially I-san and Laos. Moreover, Siam at that time paid more attention to the central part than the boundary line. So, the I-san-Laos boundary was quite unclear prior before the Siamese revolution in the reign of King Rama V (1892).

The findings revealed that : According to the French expeditions, I-san and Laos were not solemnly governed by Siam. These explorers had created new bodies of knowledge, and also provided consistent information regard less of the periods of exploration they did. That is, they viewed I-san and Laos as a valuable land though they were far behind form western countries, and considered them a peaceful land with little resistance against French colonialism. However, the true problem in establishing colonies there was Siam since the two lands were still being ruled by it then. In their view, the residents of these two lands could be classified in the same ethnic group; moreover, their ways of life and ethnic characteristics were different from those living within the Chao Phraya sub-basins. Besides, some parts of I-san and Laos (along both sides of the Mekong River) that had been occupied by Khmer for a long time were nearly possessed by Siam with no proof of ownership. In fact, there was no evidence showing close contacts between Siam and these lands no matter how hard Siam tried to claim its possessory rights over them as its vassal states. However, the expeditions all agreed that the French government should take the rules of Siam in providing help and care to these two lands.

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	10
	คำถามหลักในการวิจัย	11
	ขอบเขตของการวิจัย	11
	นิยามศัพท์เฉพาะ	11
	วิธีดำเนินการวิจัย	12
	กรอบแนวคิดในการวิจัย	14
	สมมติฐานของการวิจัย	14
	ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	15
2	อีสาน ลาว และจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสก่อนพุทธศตวรรษที่ 25	34
	สภาพของอีสานและลาวก่อนพุทธศตวรรษที่ 25	34
	สถานภาพของลาวกับการขยายตัวในอีสาน	35
	สถานภาพของสยามกับการขยายตัวในอีสาน	41
	การขยายตัวของสยามในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-3)	43
	อีสาน ลาว และสยามช่วงพุทธศตวรรษที่ 25	52
	สถานภาพฝรั่งเศสในยุโรปก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 และการขยายตัวในอินโดจีน	68
	ฝรั่งเศสกับการขยายตัวในอินโดจีนและการผนวกลาว	70
3	อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงาน	84
	การสำรวจในพุทธศตวรรษที่ 25 ความสำคัญของรายงานการสำรวจของ นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ในพุทธศตวรรษที่ 25	85
	“ทัศนะ” ของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนอีสานและลาว ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25	87
	สภาพวิถีชีวิต	87
	ความเชื่อ	109
	ศาสนาและศาสนสถาน	115
	สภาพบ้านเมือง	131
	สภาพภูมิศาสตร์ และสภาพอากาศ	143
	จารีต/ขนบธรรมเนียมประเพณี	154

บทที่	หน้า
ศิลปวัฒนธรรม/สถาปัตยกรรม	168
เศรษฐกิจ/การค้า	172
การคมนาคม	180
กฎหมาย	187
ทรัพยากร	189
การเมืองการปกครอง	207
4 ผลกระทบจากการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่ออีสานและลาว รวมถึงกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส	219
ผลกระทบจากการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่ออีสาน ลาว และสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25	221
3 สรุป	233
บรรณานุกรม	241
ภาคผนวก	254
ประวัติย่อของผู้วิจัย	262

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่กลุ่มตั้งบ้านแปงเมืองในดินแดนอีสาน ช่วงปลายสมัยอยุธยา-ธนบุรี	40
2 แผนภูมิเรื่องลักษณะการปกครองตามแบบเวียงจันทน์ในเขตพื้นที่เมืองอีสาน	51
3 พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายกับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะพระชันษา 16 พรรษา เมื่อ ปีมะโรง พ.ศ. 2411	56
4 บุคคลสำคัญในการสร้างประเทศสยามยุคใหม่ (จากซ้าย) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปกร เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย	58
5 แผนที่สยาม-แมคคาร์ธินับแรก (2431/1888)	60
6 แผนที่สยาม-แมคคาร์ธินับหลัง (2443/1900)	63
7 การเดินทางของผู้คนในสมัยโบราณ : กองเกวียนชาวบ้านในสมัยรัชกาลที่ 5	64
8 อองรีมูโอด (Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยา และนักสำรวจแม่น้ำโขงยุคบุกเบิก	75
9 คณะสำรวจแม่น้ำโขง (The Mekong River expedition) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411 จากซ้ายไปขวา : หลุยส์ เดอการ์เน, ลูเซียน จูเปิร์ต, ฟรองซัวส์ การ์นิเยร์, คลอวิส ทอเรล และหลุยส์ เดอลาพอร์	76
10 แผนที่อินโดจีนจากผลการสำรวจอย่างเป็นทางการของฝรั่งเศส ฉบับการ์นิเยร์ พ.ศ. 2416	77
11 ฟรองซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand)	78
12 คณะสำรวจปาวิ (The Pavie Mission) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439 ประกอบด้วย 1. ออกุสต์ ปาวิ (August Pavie) 2. อาร์มันด์ โจเซฟ ริวแยร์ (Armand Joseph Riviere) 3. ปีแอร์ พอล คูเปต์ (Pierre Paul Cupet) 4. โจเซฟ เดอ มาลเกรฟ (Joseph De Malglaive) 5. ปีแอร์ เลอแฟบ ปงตาลีส์ (Pierre Lefevre Pontalis) 6. เอมีล เลอแฟบ (Emile Lefevre)	79
13 แผนที่อินโดจีนตะวันออกฉบับปาวิ พ.ศ. 2445	80
14 พอล เนอส์ (Paul Neis) และคณะสำรวจ	81
15 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)	82
16 ผู้คนที่อาศัยตามบริเวณหุบเขาแถบลุ่มแม่น้ำโขง	88
17 ชาวลาวที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือแถบอาณาบริเวณของชาวพม่า	90
18 ชาวลาว (Laotian)	94
19 ผู้หญิงชั้นสูงชาวลาว	96

ภาพประกอบ

หน้า

20	ผู้หญิงชาวลาว	97
21	ภาพเหมือนของธิดาในขุนนางระดับสูงแห่งเมืองจำปาศักดิ์	99
22	บ้านเรือนของชาวลาว	101
23	ผู้หญิงต้องรับหน้าที่ชาวข้าวสำหรับมือแรกของวัน	102
24	การทอผ้าเป็นอาชีพของชาวลาว	103
25	การตอนฝูงควายในบริเวณที่ราบของเมืองจำปาศักดิ์	104
26	อาวุธและเครื่องมือของชาวลาว : 1. หอก (Spear) เพื่อใช้ในการล่า ช้าง 2. หอก ของทหารราบ (Foot soldier's spear) 3. ขวาน (Ax) ความยาว 1.20 เมตร เพื่อใช้ในการตัดต้นไม้ 4. มีดโกน (Razor) และ ฝัก (Sheath) ความยาว 20 เซนติเมตร 5. ไขควง (Screwdriver) และ ค้อน (Hammer) เพื่อใช้สำหรับการซ่อม ปืน 6. กล่องที่สานด้วยไม้ไผ่ (Box of twisted bamboo) เพื่อใช้สำหรับบรรจุ กระสุน 7. แตรรูป เขาสัตว์ที่ทำจากไม้ (Wooden powder-horn) 8. มีดที่ใช้ ทั่วไป (Ordinary knife) ความยาว 40 เซนติเมตร 9. มีดที่ใช้สำหรับแทง (Stabbing knife) ความยาว 25 เซนติเมตร 10. ตะไกร (Scissors) ความยาว 30 เซนติเมตร 11. ขวานขนาดเล็ก (Small hatchet) ความยาว 30 เซนติเมตร 12. ตะไกรตัดหมาก (Scissors used to cut areca nuts) ความยาว 17 เซนติเมตร 13. มีดอีโต้ (Chopping knife) เพื่อใช้ในการสับสมุนไพรหรือพุ่มไม้ตามเส้นทางที่ต้อง ผ่าน 14. กระบี่ โค้ง (Saber) และ ฝัก (Sheath) 15. หน้าไม้ (Bamboo bow) และ ลูกศร (Arrow)	106
27	ผู้หญิงชาวลาว	108
28	ต้นไม้ที่เชื่อกันว่ามีผีสิงเทวดาอาศัยอยู่	111
29	จันทร์ปราคา ณ เมืองอัตตะปือ	113
30	ด้านหนึ่งของพระธาตุพนม	118
31	เครื่องหมายเขตแดนที่พบตามแนวถนนของวัดภู	119
32	รูปประติมากรรมบนโขดหิน ณ วัดภู	120
33	สภาพภายนอกของปราสาทวัดภู	121
34	สภาพภายในของปราสาทวัดภู	122
35	ลานที่รายล้อมด้วยเสาระเบียงใหญ่ของวัดพระแก้ว ณ เมืองเวียงจันทน์	123
36	ซากปรักหักพังของวัดพระแก้ว ณ เมืองเวียงจันทน์	124
37	ถ้ำปากอู	125
38	พระสงฆ์ขณะรับถวายทาน ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเมืองจำปาศักดิ์	126
39	หอไตรของชาวลาว	128
40	สภาพภายในพระอุโบสถและแท่นเชิงเทียน	129
41	ครอบครัวชาวลาวนำของถวายไปยังพระเจดีย์	130
42	กระท่อมของชาวลาวที่ยากจน	132

43	พิธีกรรมทางศาสนาเนื่องในวาระเฉลิมฉลอง การแต่งตั้งผู้ปกครองของเมืองอุบล	134
44	เมืองหลวงพระบาง	136
45	ศาลา ณ เมืองจำปาศักดิ์	137
46	เมืองโขง	139
47	ค่ายพำนักของคณะกรรมการฝรั่งเศส ณ เมืองโขง	140
48	ดร. ลูเซียน จูเบิร์ต ขณะทำการสำรวจที่น้ำตกเมืองเซกอง	141
49	ด้านตะวันออกของภูเขา, ทิวทัศน์จากมุมสูง แสดงให้เห็นภาพก่อนที่จะเข้าสู่ตัวเมืองละครเพ็ง	142
50	แก่งหลวง	145
51	ขณะกำลังเดินทางผ่านแก่งดอนสะโฮงที่มีกระแสน้ำเชี่ยว	146
52	เมืองหลวงพระบางและริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านขวา	148
53	ทุ่งหญ้า ณ ที่ราบสูงบอละเวน	149
54	ทัศนียภาพของแม่น้ำเซกองจากเมืองอัตตะปือไหล ที่ไหลมาบรรจบกันกับแม่น้ำโขง ณ เมืองสตึงตรง	151
55	ทัศนียภาพของเมืองสตึงตรงและปากแม่น้ำเซกอง	151
56	ภูมิทัศน์ของแม่น้ำโขง เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2410	152
57	ตลอดเส้นทางเดินไปสู่ท้องทุ่ง ณ เมืองหนองคาย ในช่วงที่มีงานเฉลิมฉลอง	156
58	ภาพเครื่องแต่งกายที่ได้จากการสังเกตการณ์ ตลอดระยะเวลาการแข่งขัน ณ เมืองจำปาศักดิ์	157
59	การแข่งขัน ณ เมืองจำปาศักดิ์	157
60	เฉลิมฉลอง ณ เมืองจำปาศักดิ์ : แสงส่องสว่างแห่งสายน้ำ	158
61	กระบวนแห่ของกษัตริย์แห่งเมืองจำปาศักดิ์ ณ เทศกาลเฉลิมฉลองทางน้ำ	159
62	การละเล่นในพิธีศพ ณ ดินแดนลาว : มวยปล้ำ	162
63	กระบวนพิธีแห่ศพของชาวลาวที่ร่ำรวยแห่งเมืองจำปาศักดิ์	163
64	ช่วงเวลาพลบค่ำก่อนการทำพิธีศพในหมู่ชาวลาวที่ยากจน	164
65	สุสานที่เมืองอำนาจ	165
66	แม่น้ำโขงในช่วงเวลาแห่งการระบาดของอหิวาตกโรค	166
67	พระเจดีย์ที่มีรูปทรงแบบสุสาน ณ เมืองหลวงพระบาง	167
68	งาช้าง	169
69	ตัวอย่างสถาปัตยกรรมของชาวลาว (เมืองหลวงพระบาง)	170
70	ตลาด ณ เมืองหลวงพระบาง	174
71	ขบวนสินค้าของชาวนวน	176

72	เงินตราของชาวลาว : 1. เงินตราที่ทำมาจากเหล็กรูปทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน, ใช้ในเมืองสตึงตรง 2. เงินตราของชาวสยามและส่วนย่อย 3. เงินตราที่ทำมาจากทองแดง, ใช้ในเมืองจำปาศักดิ์และเมืองอุบล 4. ลูกปัดร้อยด้วยเชือกที่ทำขึ้นด้วยเปลือกหอยจากเมืองหลวงพระบาง 5. ก้อนโลหะเงิน, ใช้ในหมู่ชาวพม่าที่อาศัยอยู่ในดินแดนลาว	180
73	ขบวนช้างขณะกำลังเดินทางข้ามผ่านภูเขาในลาว	181
74	ระหว่างทางที่สูงชัน	182
75	ช้างของชาวลาวพร้อมกับภูบับหลังช้าง	183
76	เกวียนที่ใช้เทียมด้วยวัวของชาวลาว	184
77	เกวียนของชาวลาว	185
78	การเดินทางโดยเสลี่ยงขณะข้ามเนินทราย	186
79	เรือของชาวญไท	187
80	การลงทัณฑ์ด้วยหวายในลาว	188
81	โขลงช้างป่าขณะกำลังเล่นน้ำที่แม่น้ำ	191
82	สภาพภายในป่าระหว่างเมืองหนองคายและเมืองปากลาย	192
83	ป่าไม้สัก	193
84	ริมฝั่งแม่น้ำ : ช้างถูกนำมาเพื่อใช้ในการลำเลียงไม้สัก	194
85	ริมฝั่งแม่น้ำ : ท่อนซุงไม้สักถูกนำมากองรวมกัน เพื่อรอเวลาปล่อยไหลลงมาตามลำน้ำ	195
86	ต้นตาลโตนดและการเก็บกะแช่หรือน้ำตาลเมา	196
87	ปลาบึก (Pla boeuk) ณ เมืองหลวงพระบาง	197
88	เปลือกหอยที่สำรวจพบโดยคณะสำรวจของปาวี	198
89	แมลงและจ๊กจั่นที่สำรวจพบโดยคณะสำรวจของปาวี	199
90	สายพันธุ์ใหม่และปลาชนิดต่าง ๆ ที่สำรวจพบโดยคณะสำรวจของปาวี	200
91	อุปกรณ์จับปลา	201
92	การเก็บเกี่ยวข้าวในแถบดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง	202
93	แหหัวหมูหรือหญ้าขนหมู (Cyperus rotundus)	205
94	กษัตริย์องค์ที่ 2 ของสยาม	208
95	พระราชพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณของกษัตริย์แห่งจำปาศักดิ์ เพื่อแสดงความจงรักภักดีแก่สยาม	213
96	การพบปะกับเหล่าทาสชาวนวน	215
97	แนวพรมแดนสยาม-ญวนตามแผนที่ของคณะสำรวจการ์นิเยร์ ในช่วงปี พ.ศ. 2409-พ.ศ.2410 (แนวเส้นประตรงกลาง)	226

98	สื่อมวลชนฝรั่งเศสบรรยายว่า ราชสำนักสยามเป็นเจ้าของชีวิตของพวกคนป่าเถื่อน แถบลุ่มแม่น้ำโขง และกองทหารของฝรั่งเศสสามารถเข้าตีค่ายทหารของสยาม แตกพ่ายด้วยความง่ายดาย ในปี พ.ศ. 2436	220
----	--	-----

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

อาณาจักรลาวล้านช้างได้ขึ้นมามีบทบาทนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 มีปฐมกษัตริย์ คือ พระเจ้าฟ้างุ้ม มีราชธานีคือ เมืองขวา หรืออีกชื่อหนึ่งคือ กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง (หลวงพระบาง)¹ ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชทรงสร้างศูนย์กลางใหม่ขึ้นที่เมืองจันทน์ (นครเวียงจันทน์)² ในปี พ.ศ. 2103 เนื่องจากเล็งเห็นว่า หลวงพระบางมีควรแก่การเป็นราชธานีอีกต่อไป เพราะมีอาณาเขตอยู่ใกล้นครเชียงใหม่ (อาณาจักรล้านนา) ซึ่ง ณ เวลานั้นพม่าได้เข้ายึดครองนครเชียงใหม่ (อาณาจักรล้านนา) อาจเป็นเหตุให้พม่ายกทัพมารุกรานหลวงพระบางได้ทุกเมื่อประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ของหลวงพระบางที่สามารถขยายออกเป็นมณฑลได้ในภายภาคหน้า³ ด้วยเหตุนี้อาณาจักรลาวล้านช้างจึงมีศูนย์กลางใหม่ที่นครเวียงจันทน์สืบมา⁴ จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชขึ้นปกครอง ในปี พ.ศ. 2181 อาณาจักรล้านช้างยังคงความอิสระและมีอาณาเขตกว้างขวาง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2237 พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเสด็จสวรรคต บ้านเมืองเริ่มเกิดความวุ่นวาย ภายในนครเวียงจันทน์เกิดเหตุขัดแย้ง พญาเมืองจันทน์ได้เข้า

¹“พงศาวดารเมืองหลวงพระบางภาค 11,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 95-100.

²พระยาประชาภิจักรจักร. “พงศาวดารล้านช้าง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 33.

³อุทัย เทพสิทธิธา. ความเป็นมาของไทย-ลาว. 2516. หน้า 194.

⁴รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายพระนามของกษัตริย์ลาวตั้งแต่แรกตั้งราชธานีแรกของอาณาจักรล้านช้างจนถึงช่วงที่อาณาจักรล้านช้างแตกออกเป็น 3 แคว้น ดู สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. 2545.

ชิงราชสมบัติและตั้งตนเป็นกษัตริย์ขึ้น ปกครองนครเวียงจันทน์¹

นับตั้งแต่พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเสด็จสวรรคต บ้านเมืองบังเกิดความปั่นป่วน อาณาจักรลาวล้านช้างที่เคยมั่นคงและเป็นปึกแผ่น เกิดความระส่ำระสาย แตกแยกออกเป็น 2 แคว้น มีเจ้าผู้ปกครองตนเอง โดยมีราชธานี คือ นครหลวงพระบางและนครเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2242² นอกเหนือจากปัญหาภายใน ยังมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างแคว้นทั้งสอง นอกจากนี้ยังพบว่ามี การแทรกแซงจากศูนย์อำนาจสำคัญ คือ ญวนและสยาม³ นอกจากนี้ได้เกิดความขัดแย้งระหว่าง กลุ่มผู้นำชั้นสูงภายในนครเวียงจันทน์⁴ ความขัดแย้งมีผลให้เกิดการอพยพผู้คนครั้งสำคัญ 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2233 พระครูโพนเสม็ดจำต้องพาเชื้อสายของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้าง⁵ รวมถึงชาวเมืองอพยพหลบหนีออกจากนครเวียงจันทน์⁶ ต่อมาในปี พ.ศ. 2256 ได้ตั้งศูนย์อำนาจใหม่ขึ้น คือ นครจำปาศักดิ์ หรืออีกชื่อหนึ่งคือ นครจำปาศักดิ์นาคนบุรีศรี⁷ โดยแยกการปกครองออกจาก เวียงจันทน์ ขยายไปทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงนับตั้งแต่เมืองมุกดาหารลงไปทางตะวันตก ยึดเอาเขตของเมืองสุวรรณภูมิ

¹ ภายหลังจากพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเสด็จสวรรคต พญาเมืองจันทน์ผู้เป็นเสนาบดีใหญ่ ได้เข้าชิงราชสมบัติ เนื่องจากเจ้าราชบุตรพระองค์เดียวของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชถูกประหารชีวิตไปแล้วก่อนหน้านี้ เนื่องจากลักลอบเป็นชู้กับภรรยาของขุนนาง จึงมีมีรัชทายาทสืบราชสมบัติ เหลือเพียงแต่พระราชนัดดา คือ เจ้ากิงกิตราช เจ้าอินทโสม เจ้าองค์นก ซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่มาก แต่อย่างไรก็ตาม ฝ่ายพญาเมืองจันทน์ครองราชย์มิได้นานนัก (หกเดือน) เจ้านันทราชผู้ครองเมืองนครพนมได้รวบรวมกำลังเข้าตีเวียงจันทน์ จับพญาเมืองจันทน์สำเร็จโทษ เจ้านันทราชขึ้นครองราชย์ได้ไม่นานก็ถูกเจ้าชัยองค์เว้้นำกำลังจากญวนมาตีเวียงจันทน์ และจับเจ้านันทราชสำเร็จโทษ พร้อมกับตั้งท้าวลองขึ้นเป็นอุปราชและเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง ดู สุวิทย์ อธิศาสดา. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 10-12.

² เจ้ากิงกิตราชยกทัพมาตีฝ่ายเวียงจันทน์ซึ่งมาปกครองหลวงพระบาง และท้ายที่สุดเจ้ากิงกิตราชเป็นฝ่ายชนะในปี พ.ศ. 2242 ส่งผลให้อาณาจักรให้ลาวล้านช้างแตกออกเป็น 2 แคว้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา ดู สุวิทย์ อธิศาสดา. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 12.

³ ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. 2533. หน้า 265-266.

⁴ สุวิทย์ อธิศาสดา. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 12-16.

⁵ เชื้อสายของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้าง หรือเจ้าหน่อกษัตริย์นี้ พระครูโพนเสม็ด พร้อมด้วยท้าวพระยา ได้ตั้งพิธียกเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็นกษัตริย์ในปี พ.ศ. 2256 ถวายพระนามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ดู สุวิทย์ อธิศาสดา. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 13.

⁶ พระยามหาอำมาตยาธิบดี. “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” ใน ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 214-218.

⁷ มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สุวิทย์ อธิศาสดา. 2539. หน้า 67.

ทุ่งกุลาร้องไห้ และลำน้ำยัง¹ ที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำชี เหนือเมืองยโสธรเป็นเขตแดน² ด้วยเหตุนี้ อาณาจักรลาวล้านช้างแยกจึงออกเป็น 3 แคว้นใหญ่ คือ นครหลวงพระบาง นครเวียงจันทน์ และ นครจำปาศักดิ์ กลุ่มที่สองในปี พ.ศ. 2313-พ.ศ. 2319 คือ กลุ่มของพระวอพระตา ซึ่งเป็นเสนapatiลาวอพยพผู้คนข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ที่หนองบัวลุ่มภู (หนองบัวลำภู) และอพยพลงไปตามลำแม่น้ำโขงจนถึงดอนมดแดง และต่อมาได้กลายเป็นเมืองอุบลราชธานี กลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มเจ้าฟ้าชาวโสมพะมิตร อพยพออกจากเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2320 โดยอพยพตามเส้นทางเมืองสกลนครมาตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่า คือ บ้านแก่งส้มโฮง (สำโรง) ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเมืองกาฬสินธุ์

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ภายในอาณาจักรลาวล้านช้าง ส่งผลให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนมาสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ในดินแดนอีสานภายใต้การควบคุมของรัฐสยาม ซึ่งกลุ่มหัวเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในดินแดนอีสานเหล่านี้ ใช้แบบแผนการปกครองตามแบบอย่างราชสำนักลาว³

ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนอีสานมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านช้างอย่างมาก มีสาเหตุสำคัญอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศของอีสานเป็นพื้นที่ราบที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ทำให้ผู้คนสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก รวมทั้งผู้คนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีวิถีชีวิตและการปกครองร่วมกันมายาวนาน พระเจ้าฟ้าจัมทรงขยายพระราชอำนาจตั้งแต่ดินแดนทางตอนเหนือของลาว เลียบชายฝั่งลงมาจนถึงดินแดนทางใต้ของแม่น้ำโขง รวมถึงขยายพระราชอำนาจเข้าครอบครองดินแดนอีสาน ณ บริเวณที่ราบสูงโคราชโดยมีอาณาเขตด้านทิศตะวันตกติดต่อกับเมืองนครราชสีมา⁴

สยามขยายอำนาจเข้าสู่ดินแดนอีสานครั้งแรกในสมัยอยุธยา ตรงกับรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2⁵ (สมเด็จพระเจ้าสามพระยา) พงศาวดารลาวของทองสืบ ศุภะมาร์ค⁶ งานวิจัยของดาร์รตัน เมตตาริกานนท์⁷ และงานวิจัยของวีระพงศ์ ยศบุญเรือง⁸ ต่างกล่าวถึงสถานภาพของดินแดนอีสานในช่วงสมัยอยุธยาว่าเป็นรัฐชายขอบที่ห่างไกล อยู่ท่ามกลางอำนาจที่คลุมเครือระหว่างสยามและลาว โดยมีเมืองนครราชสีมาคอยควบคุมหัวเมืองในดินแดนอีสานแทนส่วนกลาง สอดคล้องกับบันทึกของ

¹ ลำน้ำยัง หนึ่งในลำน้ำสาขาของแม่น้ำชี มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาภูพานในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์

² สิลลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 163.

³ ไพฑูรย์ มิกุล. เอกสารคำสอนประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน. 2532. หน้า 80-82.

⁴ สิลลา วีระวงส์. เล่มเดิม. หน้า 50-51.

⁵ สุทิน สอนองพันธ์. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1792-2394). 2532. หน้า 49.

⁶ ทองสืบ ศุภะมาร์ค. พงศาวดารลาว. 2528. หน้า 53.

⁷ ดาร์รตัน เมตตาริกานนท์. การรวมกลุ่มทางการเมืองของส.ส.อีสาน พ.ศ. 2476-2494. 2543. หน้า 27.

⁸ วีระพงศ์ ยศบุญเรือง. การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433. 2546. หน้า 19.

ลาลูแบร์ที่กล่าวถึงเมืองนครราชสีมาว่า เป็นเมืองชายแดนของสยามที่อยู่ติดกับพรมแดนลาว¹ ด้วยเหตุที่ดินแดนอีสานอยู่ห่างไกลการควบคุมจากศูนย์อำนาจของสยาม ประกอบกับการขาดความแน่นชัดด้านอาณาเขตการปกครองระหว่างสยามกับลาว ส่งผลให้บรรดาหัวเมืองในดินแดนอีสานต่างมีอิสระจากการควบคุมของศูนย์อำนาจ การปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานจึงดำเนินไปอย่างหลวม ๆ เห็นได้จากการเกิดกบฏบุญกว้างในปี พ.ศ. 2241² จากกรณีกบฏที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดกบฏไพร่และกบฏตามหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานอีกเป็นระยะ การควบคุมหัวเมืองในดินแดนอีสานสิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรอยุธยาเสียกรุงให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310

รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กองทัพสยามได้ขยายอำนาจเข้ามาในดินแดนอีสานอีกครั้ง รวมทั้งขยายอาณาเขตไปถึงแคว้นลาวทั้งสามแห่ง คือ อาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ อาณาจักรลาวรวมถึงหัวเมืองในดินแดนอีสานจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยามในปี พ.ศ. 2322³ สยามมิได้ปกครองหัวเมืองอีสานและลาวโดยตรง แต่ปล่อยให้ผู้ปกครองท้องถิ่นเดิมปกครอง สยามได้ทำการกวาดต้อนผู้คนมายังฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นบางครั้งบางคราว รวมถึงอัญเชิญพระแก้วมรกตลงมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงธนบุรี⁴

สมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2326 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงริเริ่มนโยบายการสร้างเมืองด้านฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แข็งแกร่งเปรียบเสมือนกำแพงในด้านทิศตะวันออก เพื่อให้อีสานเป็นดินแดนกันชนระหว่างสยามกับเมืองประเทศราช คือ เมืองเวียงจันทน์และเมืองจำปาศักดิ์ โดยสยามทำการสนับสนุนกลุ่มเจ้าเมืองใหม่ (อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์) เข้ามาลงหลักปักฐานในดินแดนอีสาน บรรดาเมืองฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่อยู่ภายใต้การควบคุมของสยามในช่วงนี้มีเฉพาะกลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานและหัวเมืองใหญ่อย่างเมืองนครราชสีมา เมืองที่ตั้งขึ้นใหม่และเมืองดั้งเดิมในดินแดนอีสานจะอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองนครราชสีมาที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2334 เกิดกบฏขึ้นที่เมืองจำปาศักดิ์ การปราบกบฏข้าในครั้งนั้นทรงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพของเมืองนครราชสีมาออกปราบและจับพวกข้ากลับมาได้มาก จึงเกิดประเพณีตีข้าและมีไพร่ขามานับแต่นั้น⁵

¹ ชิมอน เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลาลูแบร์ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. 2548. หน้า 35.

² จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. กบฏกรุงศรีอยุธยา. 2551. หน้า 224-229.

³ สีลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 167.

⁴ ฉลอง สุนทรวานิษฐ์. “สัมพันธภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” ศิลปวัฒนธรรม. 8 (1) : 145-146 ; 2529.

⁵ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 308.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ยังคงดำเนินนโยบายการสร้างเมืองด้านฝั่งขวาของแม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่อง ทรงดำเนินการโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์ข้าจากฝั่งซ้ายมาไว้ยังฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก รวมถึงตั้งกองสักเลกขึ้นในดินแดนอีสาน เพื่อเป็นการรวบรวมกำลังพลและลดทอนกำลังของลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง¹ เมื่ออำนาจและกำลังคนของดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายลดลง รวมถึงผลสืบเนื่องมาจากการตีข้าที่กระทำโดยชนชั้นนำท้องถิ่นและส่วนกลาง ทำให้เกิดปัญหากบฏข้าสาเกียดโง้งที่เมืองจำปาศักดิ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2360-พ.ศ. 2369 เวลาต่อมาการเกณฑ์ไพร่พลของเจ้าเมืองนครราชสีมาในการไปตีข้าที่เมืองจำปาศักดิ์ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ราษฎรได้รับความลำบากอย่างหนัก เจ้าอนุวงศ์จึงเข้ามาปกป้องชาวลาวในดินแดนอีสานจากการกดขี่ของเจ้าเมืองนครราชสีมาและทางกรุงเทพฯ ด้วยการทำสงครามกอบกู้เอกราชให้แก่ลาวในปี พ.ศ. 2369-พ.ศ. 2371 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3²

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา³ และธวัช ปุณโณทก⁴ กล่าวถึงกรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ว่า เป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบกระเทือนไปทั่วหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวอย่างมาก การพยายามจะ “ปลดแอก” ลาวจากสยามของเจ้าอนุวงศ์ ส่งผลให้สยามทำการปราบปรามอย่างรุนแรงด้วยการเผาทำลายเมืองเวียงจันทน์ และกวาดต้อนผู้คนส่วนใหญ่มาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง คือ ดินแดนอีสาน สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นอาจเนื่องจากสยามเห็นว่า เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ อีกทั้งเพื่อเป็นการป้องกันการขยายอิทธิพลของญวนเข้ามาแทรกแซงในดินแดนลาว และเพื่อรักษาตุลอำนาจมิให้ลาวกลับมาแข็งข้อกับสยามอีกครั้ง สยามจึงทำการกวาดต้อนผู้คนส่วนใหญ่มาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเพื่อลดทอนกำลังคนทางฝั่งซ้าย แสดงให้เห็นว่า ในช่วงนี้สยามมีอำนาจมากขึ้นต่อดินแดนอีสานและลาว กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามาในเขตดินแดนอีสานและบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อาทิ ชาวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน ลาวภูกระั้ง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ⁵ เติม วิภาคย์พจนกิจ⁶ และสุวิทย์ ธีรศาตวัด⁷ กล่าวถึงผลที่สยามได้รับการกวาดต้อนผู้คน ที่นอกจากจะทำให้ดินแดนอีสานมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่การเกิดบ้านเมืองขึ้นหลายแห่งแล้วนั้น สยามยังได้รับประโยชน์ด้านแรงงานการผลิตในช่วงที่เศรษฐกิจการค้ากำลังเฟื่องฟู รวมถึงการส่งส่วยของกลุ่มหัวเมืองต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อรายได้ของสยาม อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวลาวได้ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนอีสานร่วมกับ

¹ อรุณลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 54.

² ม.ล. แปลก ปาลกะวงศ์. ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. 2473. หน้า 4-15.

³ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2514. หน้า 161.

⁴ ธวัช ปุณโณทก. เอกสารการบรรยายเรื่องพื้นเวียง. 2525. หน้า 18-76.

⁵ บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. 2541. หน้า 55.

⁶ เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542. หน้า 302-314.

⁷ สุวิทย์ ธีรศาตวัด. ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. 2543. หน้า 130-132.

กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ แต่ชาวลาวยังคงพยายามดำรงรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมถึงการมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ที่โดดเด่นกว่าชนกลุ่มอื่นในดินแดนอีสาน ส่งผลให้ความเป็นลาวได้กลับกลายมาเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนส่วนใหญ่ในดินแดนอีสาน จนเป็นที่รับรู้และเข้าใจว่า ดินแดนอีสาน คือถิ่นของลาว

อาจสรุปได้ว่า ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สยามสามารถขยายอำนาจควบคุมกลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาว แต่ในด้านรูปแบบการปกครองกลับพบว่า สยามมิได้ทำการปกครองหัวเมืองในอีสานและลาวอย่างเข้มงวด เนื่องจากสยามให้กลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวปกครองตนเองตามธรรมเนียมดั้งเดิม แต่อยู่ภายใต้การควบคุมของสยามอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีเพียงแต่ระบบการปกครองเท่านั้นที่ยังคงเป็นแบบลาว แต่รวมถึงความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมแทบทุกด้าน โดยสยามมิได้มีท่าทีจะดำเนินนโยบายเปลี่ยนแปลงหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเหล่านี้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง หัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวยังคงฐานะเป็นเมือง “สองฝ่ายฟ้า” โดยที่เจ้าเมืองยอมรับอำนาจปกครองของทั้งญวนและสยาม¹ รวมทั้งการเป็นเมือง “สามฝ่ายฟ้า” คือ เมืองเหล่านี้ส่งบรรณาการให้กับญวน ส่งบรรณาการมายังสยาม และบางครั้งส่งบรรณาการไปจีน สถานะของเมืองเหล่านี้จึงยังคง “กำกวม” ในทางกฎหมาย ประกอบกับสยามปกครองหัวเมืองอีสานและลาวโดยปราศจากความเข้มงวด ส่งผลให้สยามทำการปกครองอย่างมิได้ราบรื่นนัก มีการรวมกลุ่มต่อต้านอำนาจสยามในดินแดนอีสานและลาวทำให้เกิดความยุ่งยากอยู่เสมอ สถานะระหว่างสยามกับหัวเมืองอีสานและลาวจึงจัดอยู่ในรูปแบบของเมืองบรรณาการและเมืองป้องกันภัยจากญวนเพียงเท่านั้น

ก่อนเกิดการปฏิรูปสยามครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2435 ชนชั้นปกครองสยามต่างมิได้ยอมรับว่า ดินแดนอีสานและลาวเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาเขตอย่างแท้จริง การแสดงท่าทีมิยอมรับปรากฏในรูปแบบของการดูถูกดูแคลน อาทิ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 พบว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงโปรดการเล่นแอ่วลาวมากเสียจนทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 ทรงมีพ้อพระราชหฤทัยด้วยเหตุผลที่ว่า ทำให้ความสำคัญของดนตรีไทยลดลง เพราะทรงมองว่าเป็นของวัฒนธรรมของประเทศราชผู้ “ต่ำ” กว่า จนถึงขั้นทรงออกพระราชบัญญัติห้ามเล่นแอ่วลาว² การดูถูกดูแคลนยังปรากฏในรูปแบบของความเชื่อที่ว่า การละเล่นลาวแคนในแผ่นดินสยามเป็นสิ่งมิควร เพราะลาวคือข้าของสยาม สยามมิเคยตกเป็นข้าของลาว หากฝ่าฝืนจะส่งผลทำให้ฝนฟ้ามิตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง นาข้าวจะขาดการเจริญงอกงาม³ นอกจากนี้งานของ

¹จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

²พูนพิศ อมาตยกุล. สยามสังคีต. 2524. หน้า 131.

³พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประชุมพงศาวดารรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-2408. 2504. หน้า 290-291.

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ กล่าวถึงการใช้คำเรียกชื่อเฉพาะกลุ่มในเชิงดูถูกกล่าวหาว่า ลาวพุงขาว ลาวพุงดำ¹ ซึ่งนับตั้งแต่อาณาจักรลาวทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม สยามมิได้ยอมรับและปฏิเสธลาวมาโดยตลอด² ในรัชสมัยที่ผ่านมาสยามมิได้รับรู้เรื่องราวและให้ความสำคัญกับหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ รวมทั้งขอบเขตอำนาจของตนที่นอกเหนือจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) โดยเฉพาะตามบริเวณชายแดนและมิได้เล็งเห็นความสำคัญหรือออกมาตราการใด ๆ เพื่อเตรียมป้องกันและอ้างสิทธิในดินแดนอีสานและลาวจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ธงชัย วินิจจะกูลกล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 ราชสำนักสยามให้เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษไปสอบถามเขตแดนของสยามจากชาวบ้านในท้องถิ่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกับบรรดาหัวเมืองตามบริเวณชายแดน บ่งชี้ว่าราชสำนักสยามมิได้รู้จักขอบเขตของอาณาจักรตนเท่าใดนัก³

ความสำคัญของหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเริ่มปรากฏความสำคัญอย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกกำลังทวีความรุนแรง ส่งผลให้สยามเริ่มแสดงการยอมรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างไปจากตนเอง อาทิ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว ถึงแม้ความเป็นจริงจะรู้สึกปฏิเสธอยู่ในที่ก็ตาม นอกจากนี้สยามยังเกิดความตื่นตัวในการปฏิรูประบบการปกครองหัวเมืองโดยเฉพาะในดินแดนอีสานและลาว พระราชานิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ⁴ งานของเดช บุนนาค⁵ และงานของบัญชาแก้วเกตุทอง⁶ กล่าวถึงการปฏิรูประบบการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานและลาว โดยปฏิรูปการบริหารการปกครองที่มีมาแต่โบราณเข้าสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ เปลี่ยนระบบการปกครองหัวเมืองอีสานและลาวมาเป็น มณฑล เพื่อความสะดวกในการดูแลควบคุมอย่างใกล้ชิด ยุติความเป็นอิสระในการปกครองของบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานและลาว รวมถึงการลดช่องว่างที่เคยเป็นอุปสรรคด้านความห่างไกลจากส่วนกลาง เพื่อให้ดินแดนเหล่านี้ตระหนักว่า จะต้องเชื่อมโยงกับศูนย์กลางเดียวกัน คือ กรุงเทพฯ เท่านั้นการพยายามยืนยันอำนาจอธิปไตยของสยามในฐานะรัฐสมัย

¹ คำเรียกลาวในท้องถิ่นแม่น้ำโขงว่าลาวพุงขาว (White bellied Lao) เพื่อให้แตกต่างจากลาวพุงดำ (Black bellied Lao) ที่สกลายตลอดหน้าท้องและต้นขา อาศัยอยู่ทางตอนบนของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดู พระวิภาคภูวดล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หญิง สุมาลี วีระวงศ์. 2533. หน้า 47.

² จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. 2556. หน้า 341-342.

³ ธงชัย วินิจจะกูล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, โอตา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์นันท. 2556. หน้า 196.

⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2547. หน้า 253-255.

⁵ เดช บุนนาค. การปกครองระบบเทศภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458. 2532. หน้า 122-125.

⁶ บัญชา แก้วเกตุทอง. การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2522. หน้า 4-14.

ศูนย์กลางเดียวกัน คือ กรุงเทพฯ เท่านั้นการพยายามยืนยันอำนาจอธิปไตยของสยามในฐานะรัฐสมัยใหม่เห็นได้จากการส่งคณะสำรวจของเจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี (James Fitzroy McCarthy) หรือ พระวิภาควุธ ซึ่ง เป็นเจ้ากรมแผนที่คนแรก ออกสำรวจและทำแผนที่ตามหลักการแบบตะวันตกในดินแดนอีสานและลาวในปี พ.ศ. 2427 ซึ่งความพยายามของสยามทั้งหมดนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อป้องกันการรุกรานจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ซึ่ง ณ เวลานั้น คือ อังกฤษและฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสมีบทบาทอย่างมากต่อการล่าอาณานิคมในดินแดนอีสานและลาว ดังนั้นกระแสการล่าอาณานิคมจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เร่งรัดให้สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นรัฐสมัยใหม่เพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติ อย่างไรก็ตามการที่สยามมิได้แสดงความชัดเจนในอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนอีสานและลาวในอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิด “ช่องว่าง” ที่ยังคงกำกวมและก่อปัญหาต่อเนื่องแก่สยามเป็นอย่างมาก อำนาจปกครองของสยามที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา เป็นรูปแบบอำนาจที่กระจัดกระจาย มิได้รวมขึ้นเป็น “รัฐ” เดียวภายใต้สยามหรือลาว และขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอนก็มีเคยปรากฏมาก่อนในดินแดนแถบนี้ จนกระทั่งการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้เกิดปัจจัยเร่งรัดให้สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น การที่ฝรั่งเศสมีท่าทีคุกคามสยามอย่างหนักเป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะแสวงหาอาณานิคมซึ่งรวมถึงญวน ไต๋ ญวนกลาง เขมร ลาว รัฐฉาน พม่าตอนเหนือและสยาม เพื่อสร้างเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนเอเชียอาคเนย์¹ ซึ่งการดำเนินงานยึดครองดินแดนในส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีสเรียกว่า “La Gloire” โดยจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ และฐานอำนาจที่มั่นคงให้กลับคืนสู่ฝรั่งเศสอีกครั้ง รวมทั้งเป็นการหาตลาดทางการค้าใหม่ ๆ ในต่างแดน และแข่งขันกันระหว่างเจ้าอาณานิคมอื่นๆ² ด้วยเหตุนี้ผู้นำคนอื่น ๆ จึงดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว และผู้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนนโยบายดังกล่าวคือ “นักสำรวจชาวฝรั่งเศส” ซึ่งปฏิบัติงานควบคู่ไปกับการขยายอาณานิคมโดยข้าราชการการเมืองชาวฝรั่งเศส กลุ่มนักสำรวจเหล่านี้มีความสำคัญต่อนโยบายการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสอย่างมาก เพราะนักสำรวจเปรียบดังกลไกในการขับเคลื่อน การยึดครองอาณานิคมมิสามารถทำได้สำเร็จ หากขาดกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญอย่างนักสำรวจ

ดังนั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 รัฐบาลสยามจึงมิใช่ฝ่ายเดียวที่มีการส่งคนออกสำรวจและทำแผนที่ในดินแดนแถบนี้เพื่ออ้างสิทธิอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน จากการศึกษารายงานการสำรวจและบันทึกที่เกี่ยวข้องปรากฏว่า มีนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเข้ามาสำรวจยังดินแดนแถบนี้ก่อนหน้าการสำรวจของสยามตามหลักการแบบตะวันตกเป็นระยะเวลาเกือบสามสิบปี คาบเกี่ยวในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจ

¹ แอ็บบ็อต โลว์ มอฟเฟท. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2520. หน้า 135-136.

² John F. Cady. The Roots of French Imperialism in Eastern Asia. 1954. p. 289.

ในแถบอินโดจีนมีหลายคน บางคนถูกส่งมาภายใต้การควบคุมและสนับสนุนของรัฐบาลฝรั่งเศส บางคนใช้ทุนทรัพย์ของตนเพื่อตอบสนองความต้องการศึกษาและผจญภัย กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเหล่านี้ได้เดินทางสำรวจดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง จากญวนตอนใต้ ผ่านเข้าไปในดินแดนเขมร อีสานและลาว บางคนจะสำรวจไปไกลถึงรัฐฉานของพม่า รวมทั้งเมืองเชียงรุ่ง เขตสิบสองปันนา จนถึงยูนนานในจีนตอนใต้ บทบาทของชาวตะวันตกมิได้จำกัดอยู่เพียงแค่เขตศูนย์อำนาจอย่างกรุงเทพฯ เท่านั้น ในท้องถิ่นแดนไกลอย่างดินแดนอีสานและลาว กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสได้ออกสำรวจ บันทึกภาพและทำแผนที่ควบคู่ไปกับสถานการณ์ความผันผวนทางการเมืองในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่กำลังคุกรุ่นระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในการพยายามอ้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน โดยเฉพาะในกรณีดินแดนอีสานและลาว ซึ่งในรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในดินแดนอีสานและลาว ช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น นอกจากจะแสดงภาพวิถีชีวิตผู้คน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม สถานที่ต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดนของดินแดนอีสานและลาวที่พวกเขาเหล่านี้มีเคยเข้ามาสัมผัสและเคยเข้าใจมาก่อนนั้น ยังแฝงไปด้วย “ทัศนะ” ที่แสดงวัตถุประสงค์หลักในการสำรวจ โดยเฉพาะรายละเอียดที่เกี่ยวกับรัฐสยาม ในหลาย ๆ ด้าน อาทิ ประวัติศาสตร์ รูปแบบการปกครอง และขอบเขตอำนาจสยามที่มีในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่ได้ปรากฏในเอกสารทางราชการของสยาม เนื่องจากที่ผ่านมาเอกสารทางราชการของสยามมีความพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับดินแดนเหล่านี้ ดังนั้นการบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวของรัฐสยามจึงจำกัดแต่เพียงเรื่องราวของชนชั้นปกครองและระบบการเมืองการปกครองแบบที่ผูกขาดเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ มาโดยตลอด โดยมีได้ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของผู้คนรวมทั้งขอบเขตอำนาจตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งการที่ดินแดนอีสานและลาวยังคงสถานะกำกวม หรือสถานะดินแดนเหล่านี้ยังคงเป็น “รัฐชายขอบ” ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะรัฐสยามที่ผ่านมาจะให้ความสำคัญกับศูนย์กลางมากกว่าเขตพรมแดน ทำให้หัวเมืองบรรณาการและประเทศราชทั้งหลายนั้นสามารถปกครองตนเองอย่างอิสระโดยปราศจากการควบคุมจากศูนย์กลาง กลายเป็นช่องว่างให้ฝรั่งเศสเข้ามาบีบบังคับแทรกแซงและขยายอาณานิคมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงทำการค้นคว้าเรื่องราวของกลุ่มนักสำรวจที่เข้ามาสำรวจดินแดนอีสานและลาวในช่วง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446 เกี่ยวกับทัศนะที่พวกเขามีต่อผู้คน บ้านเมือง ดินแดน ที่พวกเขาเหล่านี้มีเคยเข้ามาสัมผัสและมีเคยเข้าใจมาก่อน ข้อมูลของนักสำรวจเปรียบเสมือนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว อาทิ วิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา สภาพสังคม จารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการค้า การปกครอง สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามว่า นักสำรวจเหล่านี้มีทัศนะต่อดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไร รัฐบาลฝรั่งเศสได้แปรเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ได้จากรายงานการสำรวจเหล่านี้ให้กลายเป็นอำนาจ อันส่งผลกระทบต่อดินแดนอีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสอย่างไร ทั้งหมดนี้คือรายละเอียดสำคัญที่แม้แต่เอกสารทางฝ่ายสยามเองนั้นยังมิปรากฏ ซึ่งข้อมูลหลัก (Primary Sources) ที่ไดมานั้นเป็นรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้อง 6 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 อองรี มูโอด (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404, กลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของ

ดูดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟร็องซัวส์ การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411, กลุ่มที่ 3 ฟร็องซัวส์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) พ.ศ. 2420, กลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของอ็อกุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439, กลุ่มที่ 5 พอล เนอส์ (Paul Neis) พ.ศ. 2425 และกลุ่มที่ 6 เอเตียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440

นักวิชาการส่วนใหญ่ อาทิ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและอัศรพงษ์ คำคุณ¹ เดวิด เค. วยอจ² ธงชัย วินิจจะกูล³ มองว่า รัฐบาลฝรั่งเศสได้ใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ที่นักสำรวจสร้างขึ้น และแสดงตัวอย่างมี “วาระ” ที่มีได้ซ่อนเร้นในการพยายามอ้างความชอบธรรมและผลักดันให้เกิดการยอมรับในการเข้าครอบครอง อันเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศสในการพยายามอ้างสิทธิและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนเหล่านี้ ซึ่งในบริบททางประวัติศาสตร์นั้น การสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้ทั้งทางธรรมชาติวิทยา ทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนมานุษยวิทยาต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก⁴ ซึ่ง ณ ที่นี้คือ ฝรั่งเศส ดังจะเห็นได้จากการเกิดกรณีพิพาทระหว่างสยามและฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 และการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2446 นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้จากรายงานการสำรวจยังแสดงภาพเชิงลึกของผู้คนในดินแดนอีสานและลาว ที่หาไม่ได้จากเอกสารทางราชการของไทย อันเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของ “อีสานและลาว” มากขึ้นผ่านช่วงเวลาที่ผ่านมาซึ่งยังมิได้กลายเป็น “กำแพง” ทางธรรมชาติที่กั้นขวางผู้คนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงออกจากกันภายใต้านิยามของความเป็น “รัฐชาติ” ที่กลุ่มชนชั้นปกครองได้สร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2436 เป็นต้นมาจวบจนปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่ออีสานและลาว ระหว่าง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446
2. ศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่ออีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ระหว่าง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัศรพงษ์ คำคุณ. แม่น้ำโขง : จากตำนาน-ล้านช้าง-ตนแลม ถึง กิ่วลอง. 2553. หน้า 57-64.

²เดวิด เค. วยอจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคนอื่น ๆ. 2556. หน้า 351-356.

³ธงชัย วินิจจะกูล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอลา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. 2556. หน้า 199-206.

⁴ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 186.

คำถามหลักในการวิจัย

1. ทศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่ออีสานและลาว ระหว่าง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446 เป็นอย่างไร
2. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่ออีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ระหว่าง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446 เป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ กำหนดขอบเขตการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2401 (ช่วงเวลาแห่งการสำรวจ พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2440) จนถึงการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446) ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ คาบเกี่ยวระหว่างช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โดยศึกษาทศนะของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจดินแดนในแถบภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้อย่างจริงจัง โดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาว นับเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ทำให้ดินแดนอีสานตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยาม และดินแดนลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสอย่างชัดเจน ซึ่งเส้นทางที่กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจนั้นมีหลายแห่ง แต่ ณ ที่นี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาพื้นที่อีสานและลาวบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ผู้วิจัยจำกัดเอกสารหลักที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเป็นรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส 6 กลุ่มที่มีการบันทึกเกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือ กลุ่มที่ 1 อองรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404, กลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของดุดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟรองซัวส์ การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411, กลุ่มที่ 3 ฟรองซัวส์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) พ.ศ. 2420, กลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของอากุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439, กลุ่มที่ 5 พอล เนอิส (Paul Neis) พ.ศ. 2425 และกลุ่มที่ 6 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440

นิยามศัพท์เฉพาะ

ทศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส (French Explorers's Point of Views) หมายถึง การนำเสนอมุมมองของนักสำรวจ ผ่านบันทึกและรายงานการสำรวจที่มีการบอกเล่าเรื่องราวในแง่มุมต่าง ๆ ที่นักสำรวจพบ

อีสาน (I-san) หมายถึง ดินแดนและผู้คนทางด้านฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

ลาว (Laos) หมายถึง ดินแดนและผู้คนเชื้อชาติไท (Tai) ที่อาศัยทางด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง มีศูนย์กลางที่ล้านช้างและภาคอีสาน

รัฐชาติ (Nation state) หมายถึง รัฐที่มีการปกครองเป็นปึกแผ่นมีอาณาเขตที่แน่นอน ประชาชนมีเชื้อชาติภาษาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีแบบเดียวกัน

อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) หมายถึง อำนาจอสูงสุดของรัฐที่ใช้บังคับบัญชาภายในรัฐ ทำให้รัฐดำเนินกิจการต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐอื่น มิได้ตกอยู่ภายใต้อาณัติของรัฐอื่นในรูปของอาณานิคม ดินแดนในอารักขาหรือดินแดนในอาณัติของรัฐอื่น อำนาจอธิปไตยจะครอบคลุมทั่วทั้งรัฐ อาทิ บุคคล ดินแดน องค์กร หรือกลุ่มบุคคลที่อยู่ภายใต้อาณาเขตของรัฐ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษามีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก ได้แก่ ทัศนะต่อดินแดนอีสานและลาวจากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส และเนื่องจากข้อจำกัดทางด้านภาษาฝรั่งเศสของผู้วิจัย ทำให้ต้องเลือกใช้รายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส 6 กลุ่ม ที่เป็นฉบับที่มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทย คือ

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 1 อองรี มูโอด (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404

Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume 1 - Travelogue. Bangkok : White Lotus, 2009.

Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume 2 - Natural History Observations. Bangkok : White Lotus, 2009.

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของดูดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟรองซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411

Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. Bangkok : White Lotus, 1996.

Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. Bangkok : White Lotus, 1996.

Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. Bangkok : White Lotus, 2006.

Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. Bangkok : White Lotus, 2001.

Louis de Carne'. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan. Bangkok : White Lotus, 2000.

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 3 ฟร็องซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand)

พ.ศ. 2420

Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. Bangkok : White Lotus, 1997.

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของออกุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439

August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. Bangkok : White Lotus, 1999.

August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. Bangkok : White Lotus, 1999.

August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. Bangkok : White Lotus, 2000.

Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. Bangkok : White Lotus, 2000.

Pierre Lefevre Pontalis. Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5. Bangkok : White Lotus, 1995.

Pierre Paul Cupet. Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina Volume 6. Bangkok : White Lotus, 2000.

August Pavie. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. Bangkok : White Lotus, 1999.

Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : 'wild' tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). Bangkok : White Lotus, 1998.

Emile Lefevre. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. Bangkok : White Lotus, 1995.

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 5 พอล เนอส์ (Paul Neis) พ.ศ. 2425

Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. Bangkok : White Lotus, 1997.

รายงานการสำรวจกลุ่มที่ 6 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440

เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440.
แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

นอกจากนี้ยังอาศัยหลักฐานประเภทอื่น ๆ อาทิหนังสือทางราชการของไทย หนังสือพิมพ์
และเอกสารต่าง ๆ ที่ร่วมสมัยทั้งจากทางฝ่ายไทยและฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) ที่เกี่ยวกับฝรั่งเศสและความสัมพันธ์กับ
สยาม ได้แก่ บทความต่าง ๆ หนังสือทั่วไป วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องตามลำดับ เพื่อทำความเข้าใจถึง
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้ของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส

3. ศึกษาผลกระทบที่เกิดจากทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส นำมาวิเคราะห์และตีความ
ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์
(Analytical Description)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยจะอยู่ภายใต้แนวคิดจักรวรรดินิยม (Imperialism) เป็นแนวความคิดของชาติ
มหาอำนาจในยุโรปที่จะขยายอำนาจและอิทธิพลของตนเข้าครอบครองดินแดนที่ล้าหลังและด้อยความ
เจริญกว่าในทวีปต่าง ๆ เพื่อแสวงผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ อาทิ แหล่งวัตถุดิบและ
ทรัพยากรธรรมชาติ ตลาดระบายสินค้า โดยเข้ายึดครองดินแดนของชนชาติต่าง ๆ ในรูปแบบของ
การล่าอาณานิคม (Colonization)

สมมติฐานของการวิจัย

ทัศนะของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446) ที่ได้สร้าง
องค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว มีผลทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจดินแดนในภูมิภาค
ลุ่มน้ำโขงนี้อย่างจริงจัง โดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาว กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสมีความเห็นว่า
ผู้คนในดินแดนอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ที่มีสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะทาง
ชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้คนชาวสยามที่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะนำไปสู่การหาช่องทาง
ในการอ้างสิทธิเข้ายึดครองดินแดนอีสานและลาวจากสยามว่า ดินแดนในส่วนนี้ไร้ซึ่งความเกี่ยวข้องและ
เชื่อมโยงกับสยาม ถึงแม้ว่าทางฝ่ายสยามจะพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนอีสานและลาวว่าเป็นเมือง
ประเทศราชของตนก็ตาม นอกจากนี้ทัศนะของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสยังพยายามจำกัดความถึง
ความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนของสยาม ทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นมูลเหตุสำคัญที่ส่งผลให้สยามเกิด
การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับผู้คนในดินแดนอีสานและลาว เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง ที่มีกลุ่มนักวิชาการสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก และมีการใช้หลักฐานที่ค่อนข้างหลากหลายเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล แต่งานศึกษาเกี่ยวกับทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนอีสานและลาว อันนำไปสู่ผลกระทบต่อเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 ผู้วิจัยพบว่า ยังมีปรากฏผู้ศึกษา มีเพียงงานบางส่วนเท่านั้นที่ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาดังกล่าว สามารถแบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดินแดนอีสานและลาวในพุทธศตวรรษที่ 25
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทกับฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25
1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอีสานและลาวในพุทธศตวรรษที่ 25

หนังสือประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขปของเดวิด เค. วย้อจ¹ กล่าวถึงรูปแบบการปฏิรูประบบการจัดการและควบคุมดินแดนอีสานของรัฐบาลสยามว่า ส่วนหนึ่งเป็นเหตุมาจากการก่อตัวของลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศสในบริเวณแถบลุ่มน้ำโขง งานแนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทยของชาร์ล เอฟ. คายส์² กล่าวถึงผลจากการการควบคุมอำนาจของรัฐบาลสยามในขณะที่ดินแดนอีสานกำลังก่อตัว อันส่งผลให้เกิดการแสวงหาอัตลักษณ์ทางการเมืองและการเกิดแนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในปัจจุบัน

งานวิจัยเรื่องการเมืองสองฝั่งโขงของดาร์รตัน เมตาริกานนท์³ ได้กล่าวถึงการปกครองหัวเมืองอีสานและลาวของสยาม ว่าด้วยการใช้ความขัดแย้งระหว่างหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวให้เกิดประโยชน์กับกรุงเทพฯ เพื่อป้องกันมิให้เมืองใดเมืองหนึ่งมีความเข้มแข็งมากเกินไปจนยากต่อการควบคุม โดยกล่าวรวมถึงการควบคุมระบบไพร่ ซึ่งพบในงานวิทยานิพนธ์เรื่องความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของอัญชลี สุสัยณห์⁴ ที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ ลักษณะโดยทั่วไปของการควบคุมกำลังคนตั้งแต่เมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2347-พ.ศ.2411) ระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2448)

¹เดวิด เค. วย้อจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556.

²ชาร์ล เอฟ. คายส์. แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย. แปลโดย รัตนา โตสกุล. 2552.

³ดาร์รตัน เมตาริกานนท์. การเมืองสองฝั่งโขง. 2546.

⁴อัญชลี สุสัยณห์. ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2524.

จนถึงผลกระทบต่อสังคมไทยช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

วิทยานิพนธ์เรื่องความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2453) ของพวงไข่มุก คุณารัตนพฤกษ์¹ กล่าวถึงบทบาทความสำคัญของเมืองนครราชสีมา ตั้งแต่เมื่อแรกเข้ามาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยชี้ให้เห็นถึงอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของเมืองนครราชสีมาที่มีต่อหัวเมืองอื่น ๆ ในดินแดนอีสาน ที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองนครราชสีมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมืองเอกที่มีอำนาจปกครองดูแลหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 งานวิจัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2453 ของไพฑูรย์ มีกุล² กล่าวถึงการปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน ในช่วงปี พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2453 ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งสยามอยู่ในช่วงวิกฤตการณ์ล่าอาณานิคม โดยเฉพาะจากทางด้านฝรั่งเศส จึงเป็นเหตุให้สยามเกิดการปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานครั้งใหญ่ เพื่ออ้างสิทธิและเพื่อควบคุมดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานได้อย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น ซึ่งรายละเอียดการศึกษาจะสอดคล้องกับงานวิจัยการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของบัญชา แก้วเกตุดทอง³ ที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ปฏิรูประบบการปกครองในดินแดนอีสานให้มีความเชื่อมโยงกับส่วนกลาง เพื่อสะดวกแก่การดูแลและควบคุม และวิทยานิพนธ์เรื่องท้องถิ่นในการรับรู้ของชนชั้นนำไทยช่วงสมัยปฏิรูปการปกครองของพิชิต พิทักษ์⁴ ที่ได้อธิบายการปกครองดินแดนต่าง ๆ ที่นำไปสู่การปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435 ซึ่งได้อธิบายคาบเกี่ยวในส่วนของดินแดนอีสานว่า หัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยปกครองแบบอิสระ ถูกกระบวนการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 อันนำไปสู่การสร้างสยามในแบบรัฐสมัยใหม่ นอกจากนี้ยังมีวิทยานิพนธ์เรื่องการปฏิรูปการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2453 ของอรรธรณ นพดารา⁵ วิทยานิพนธ์เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาลระหว่างปี พ.ศ. 2434-

¹พวงไข่มุก คุณารัตนพฤกษ์. ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2411-2453). 2521.

²ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453. 2515.

³บัญชา แก้วเกตุดทอง. การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2522.

⁴พิชิต พิทักษ์. ท้องถิ่นในการรับรู้ของชนชั้นนำในไทยช่วงสมัยปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435. 2540.

⁵อรรธรณ นพดารา. การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร พ.ศ. 2436-2453. 2519.

พ.ศ. 2475 ของอุทัยทิศ บุญชู¹ งานวิจัยเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอีสาน พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2500 ของปิยะฉัตร ปิตะวรรณ² วิทยานิพนธ์เรื่องความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2445 ของนางลักษณ์ ลิ้มศิริ³ โดยกลุ่มวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่กล่าวมานี้ ได้อธิบายภาพการเมืองการปกครองของสยามที่มีต่อดินแดนอีสาน ครอบคลุมช่วงเวลาการล่าอาณานิคมและแสดงภาพแบบกว้าง ๆ รวมทั้งอธิบายการดำเนินนโยบาย รวมถึงมาตรการต่าง ๆ ของสยามที่ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในท้องถิ่นของดินแดนอีสาน ซึ่งกลุ่มงานเหล่านี้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับดินแดนอีสานภายใต้ขอบเขตประวัติศาสตร์จากส่วนกลางเป็นหลัก

รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2488 ของสุวิทย์ ธีรศาสตร์⁴ ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนอีสาน แสดงภาพความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางในฐานะผู้ปกครองกับผู้คนในดินแดนอีสานที่มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะเชลยสงครามที่ถูกกวาดต้อนเข้ามา โดยมีข้อมูลที่เชื่อมโยงผู้คนในดินแดนอีสานกับลาว ซึ่งตัวงานวิจัยจะเน้นไปที่รูปแบบการปกครองของสยามที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในดินแดนอีสาน นอกจากนี้ในด้านความเชื่อมโยงกันของผู้คนในดินแดนอีสานและลาว ได้ปรากฏในงานประเพณีโบราณไทยอีสานของปรีชา พิณทอง⁵ ที่อธิบายความเชื่อมโยงผ่านประเพณี ซึ่งพบว่าประเพณีของผู้คนในดินแดนลาวมีความสอดคล้องและใกล้เคียงกับประเพณีของผู้คนในดินแดนอีสาน รวมถึงตัวอักษรธรรมและพื้นฐานทางวรรณคดีท้องถิ่นในดินแดนอีสานก็เป็นเรื่องเดียวกันกับดินแดนลาว เนื่องจากภูมิหลังทางชาติพันธุ์ของคนอีสานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว นอกจากนี้มีหนังสือพลั้งลาวชาวอีสานมาจากไหนของสุจิตต์ วงษ์เทศ⁶ และวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของสังคมอีสานด้านต่าง ๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ของประนุช ทรัพย์สาร⁷ ที่มีความสอดคล้องกัน

ในส่วนของบันทึกชาวต่างชาติที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลสยามที่แสดงภาพดินแดนอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อาทิ บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยามของพระวิภาควรรณ⁸ หรือเจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี (James Fitzroy McCarthy) เจ้ากรมแผนที่คนแรกชาวอังกฤษ

¹อุทัยทิศ บุญชู. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาลระหว่างปี พ.ศ. 2434-2475. 2536.

²ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอีสาน พ.ศ. 2325-2500. 2528.

³นางลักษณ์ ลิ้มศิริ. ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445. 2524.

⁴สุวิทย์ ธีรศาสตร์. รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488. 2549.

⁵ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. 2534.

⁶สุจิตต์ วงษ์เทศ. พลั้งลาวชาวอีสานมาจากไหน. 2549.

⁷ประนุช ทรัพย์สาร. พัฒนาการของสังคมอีสานในพุทธศตวรรษที่ 24-25. 2551.

⁸พระวิภาควรรณ. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หญิง สุมาลี วีระวงศ์. 2533.

ผู้เริ่มงานสำรวจและทำแผนที่ตามหลักวิชาการแบบยุโรปขึ้นในสยามตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ภายในตัวบันทึกได้ให้ความสำคัญเรื่องเขตแดนและการเมืองระหว่างสยามกับฝรั่งเศส รวมถึงความสำคัญของดินแดนอีสานในช่วงนี้ที่สะท้อนให้เห็นได้จากการว่าจ้างของรัฐบาลสยาม ให้มีนักสำรวจออกสำรวจดินแดนเพื่อทำแผนที่เขตแดนสยาม มีการส่งเจ้าหน้าที่ไปทำแผนที่ครั้งแรกในดินแดนอีสานในปี พ.ศ. 2426 และในปี พ.ศ. 2428 การทำแผนที่ครั้งนี้จึงสำเร็จ และได้พิมพ์แผนที่ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2431 คือ แผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับแรก (2431/1888) แต่อย่างไรก็ตาม กลับพบว่าแผนที่ฉบับนี้ยังมิได้สมบูรณ์นัก เนื่องจากขาดรายชื่อเมืองที่ตั้งอยู่ตามแนวชายแดนเป็นจำนวนมาก

หนังสือเรื่องนิทานโบราณคดี พระราชานิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹ ที่รวบรวมขึ้นจากการเล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ไปพบเห็นขณะออกตรวจราชการในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยระหว่าง พ.ศ. 2435-พ.ศ. 2457 กล่าวถึงการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบในภาคอีสานว่ามีอยู่สองกลุ่ม คือ พวกไทและพวกข่า นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์เกี่ยวกับกลุ่มชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณแถบอีสานว่า พวกละว้าหรือละว้าเป็นลาวเจ้าของถิ่นเดิมทางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และพวกข่าน่าจะเป็นลาวเจ้าของถิ่นเดิมทางลุ่มแม่น้ำโขง

นอกจากนี้ยังมีงานพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมราชวงศ์อมรวิจิตร (ปฐม คเนจร)² ได้บันทึกและเรียบเรียงเรื่องราวขึ้นในปี พ.ศ. 2443 เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติการตั้งเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานตั้งแต่ครั้งโบราณกาลจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงเกิดกรณีพิพาทเรื่องปัญหาเขตแดนในหัวเมืองอีสานกับจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ซึ่งพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานของหม่อมราชวงศ์อมรวิจิตร (ปฐม คเนจร) นี้ ในเวลาต่อมาได้มีอิทธิพลต่องานเขียนและเรียบเรียงด้านประวัติศาสตร์ดินแดนอีสานของเดิม วิชาญพจนกิจ³ ในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งงานเขียนของเดิมให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของภาคอีสาน อย่างละเอียด ที่นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังต้องมีการนำมาศึกษาและอ้างอิง อาทิ วิทยานิพนธ์เรื่องมณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของอุรลักษ์ณ์ สิริบุต⁴ ที่ศึกษาความสำคัญของมณฑลอีสานที่มีต่อประวัติศาสตร์ไทย และวิทยานิพนธ์เรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสานของอรธ นันทจักร⁵ ที่ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสาน และศึกษายุคแรกเริ่มของการปรากฏแนวความคิดเรื่องตำนานและพงศาวดารในประวัติศาสตร์อีสานตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้น

¹ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2547.

² ปฐม คเนจร. พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. 2539.

³ เต็ม วิชาญพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542.

⁴ อุรลักษ์ณ์ สิริบุต. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526.

⁵ อรธ นันทจักร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. 2529.

ด้านการรับรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานผ่านงานเขียน พบในวิทยานิพนธ์เรื่องการรับรู้เรื่องอีสานจากงานเขียนของชนชั้นนำของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ของอริชัย วรรณชาติ¹ ที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและความรู้เรื่องดินแดนอีสานของชนชั้นนำสยามที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ซึ่งความรู้เรื่องดินแดนอีสานของชนชั้นนำสยามที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่ยช่วยตอบสนองปัญหาการไร้ซึ่งความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานของชนชั้นนำสยาม รวมถึงการใช้เป็นข้อมูลในการเข้าควบคุมจัดการกับผู้คนและพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของตนให้ดำเนินไปตามความต้องการ

เห็นได้ว่าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับดินแดนอีสานดังที่กล่าวมา ยังมิได้ปรากฏงานเขียนที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสที่ส่งผลต่อเขตแดนและผู้คนในดินแดนอีสานโดยตรงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยการชี้ “ทัศนะ” ที่ต่างออกไปโดยมิได้ผูกขาดกับการสร้างประวัติศาสตร์ของราชสำนักสยามส่วนกลาง

ในส่วนที่เป็นหนังสือและงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ลาว อาทิ หนังสือพระราชอาณาจักรลาวของอุษา ชัชวาลย์² ที่มีเนื้อหาครอบคลุมดินแดนลาวตั้งแต่สมัยราชอาณาจักรจนถึงสถานการณ์ด้านการเมืองการปกครองในช่วงสมัยที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เน้นเนื้อหาในบริบทด้านการเมืองการปกครองของดินแดนลาวในแต่ละช่วงเวลา หนังสือประวัติศาสตร์ลาวของเดิม วิภาคย์พจนกิจ³ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างลาวกับสยาม ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นความสำคัญในช่วงที่สยามขึ้นมีอำนาจเหนือดินแดนลาว หนังสือประวัติศาสตร์ลาวของมาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์⁴ วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ลาวในแต่ละช่วงเวลาจากเอกสารราชการ บันทึก จดหมายเหตุ ทั้งจากทางฝ่ายชาวตะวันตกและเอกสารของลาวเอง มิได้เน้นเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเป็นหลัก ทำให้แสดงภาพประวัติศาสตร์ของดินแดนลาวในแต่ละช่วงเวลาแบบกว้าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง หนังสือราชอาณาจักรลาวของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์⁵ ศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอาณาจักรรวมถึงการเมืองการปกครองของดินแดนลาวในสมัยต่าง ๆ แสดงภาพกลุ่มชาติพันธุ์ลาว อาณาเขต ทรัพยากร สภาพภูมิศาสตร์และเมืองต่าง ๆ ในดินแดนลาว โดยศึกษาจากเอกสารไทยและลาว รวมทั้งการออกเก็บข้อมูลภาคสนามในดินแดนลาว นอกจากนี้ยังมีหนังสือประวัติศาสตร์ลาวศึกษาคำบรรพ์-ปัจจุบัน (สุนทร โปธิสานและหนูไซ พุมมะจัน)

¹ อริชัย วรรณชาติ. ความรู้เรื่องอีสานในงานเขียนของชนชั้นนำสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2554.

² อุษา ชัชวาลย์. พระราชอาณาจักรลาว. 2517.

³ เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. 2530.

⁴ มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. 2553.

⁵ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ราชอาณาจักรลาว. 2547.

แปลโดยทรงคุณ จันทจร¹ ซึ่งเป็นงานวิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการไทยและลาว วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2535-พ.ศ. 2446 ของธวัชชัย ไพโหล² มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 ช่วงพ.ศ. 2325-พ.ศ.2442 ซึ่งให้ภาพท้องถิ่นบริเวณแอ่งสกลนครที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับ ศูนย์กลางในดินแดนลาวโดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง

ด้านกลุ่มงานที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนลาวกับรัฐสยาม ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง อาทิ บทความวิจัยสัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ของฉลอง สุนทรวานิชย์³ หนังสือความเป็นมาของไทย-ลาวของอุทัย เทพสิทธิ⁴ งานวิจัยประวัติศาสตร์ลาวช่วง พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2518 ของสุวิทย์ ธีรศาสตร์⁵ วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ของบังอร ปิยะพันธุ์⁶ หนังสือประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสานของนิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณ⁷ วิทยานิพนธ์การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-พ.ศ. 2433 ของ วีระพงศ์ ยศบุญเรือง ทำการศึกษาพัฒนาการของระบบการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐบาลสยามในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในช่วงปี พ.ศ. 2367-พ.ศ. 2433 นำมาวิเคราะห์โครงสร้าง รูปแบบ วิธีการของระบบเศรษฐกิจส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การค้าและการเมืองของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก รวมถึงผลกระทบของการจัดเก็บภาษีต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น⁸ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับผู้คนยังมิได้แสดงภาพชัดเจน เพราะเอกสารและงานวิจัยส่วนใหญ่ที่กล่าวมาเป็นการแสดงภาพแบบครอบคลุม ยังคงเป็นการแสดงภาพผู้คนที่เชื่อมโยงกับส่วนกลาง

นอกจากนี้ยังมีหนังสือวิทยุวรรณคดีลาวในชุมชนสองฝั่งโขง ที่ทำการรวบรวมเอกสารและบทความที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในด้านต่าง ๆ อาทิ แอ่งอารยธรรมอีสานในข้อค้นพบของศรีศักร วัลลิโภดม, ยุคเหล็กอีสาน : พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสังคม, โบราณคดีอีสาน :

¹สุนทร โพธิ์สาน และหนูไซ พุมมะจัน. ประวัติศาสตร์ลาว (ดึกดำบรรพ์-ปัจจุบัน). แปลโดย ทรงคุณ จันทจร. 2551.

²ธวัชชัย ไพโหล. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2535-2446). 2533.

³ฉลอง สุนทรวานิชย์. “สัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” ศิลปวัฒนธรรม. 8 (1) : 145-146 ; 2529.

⁴อุทัย เทพสิทธิ. ความเป็นมาของไทย-ลาว. 2516.

⁵สุวิทย์ ธีรศาสตร์. ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. 2543.

⁶บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. 2541. หน้า 55.

⁷นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณ. ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน. 2529.

⁸วีระพงศ์ ยศบุญเรือง. การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433. 2546. หน้า 19.

จากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง, วิถีเศรษฐกิจเดิมถิ่นหนองคาย-เวียงจันทน์, โครงการสำรวจแหล่งถลุงแร่ทองแดง ดิบก สมัยโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง, พิธีกรรมจับปลา บึกในลุ่มน้ำโขง, กลุ่มช่างพุทธประติมากรรมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, การปรับเปลี่ยน วรรณกรรมไทยภาคกลางเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ลาว และเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ลาวในชุมชนสองฝั่งโขง¹

จากการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับดินแดนอีสานและลาวพบว่า ส่วนใหญ่จะ ทำการศึกษาเกี่ยวกับการกำเนิดอาณาจักรลาว ระบบชนชั้นปกครองด้านการเมืองการปกครอง รวมถึง ด้านเศรษฐกิจ สังคมและความสัมพันธ์เกี่ยวกับรัฐ สงครามและการอพยพสู่ดินแดนทางฝั่งขวาของ แม่น้ำโขง ซึ่งเชื่อมโยงกับสยาม ด้านความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับดินแดนลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มีการแสดงภาพที่ครอบคลุมแบบกว้าง ๆ และในด้านการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการล่าอาณานิคมของ ฝรั่งเศสที่ส่งผลต่อเขตแดนและผู้คนในดินแดนลาวโดยตรง ด้วยการใช้ “ทัศนะ” ที่ต่างออกไปนั้น ยังมีได้ปรากฏงานที่ศึกษา

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทกับฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25

เดิม สิงห์ขัติ² กล่าวถึงการลำดับการเข้ามายึดครองอินโดจีนของฝรั่งเศสว่า ส่งผลกับ การปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสยาม ซึ่งการที่สยามได้ปฏิรูปการปกครองและการเปลี่ยนแปลงสยาม ในด้านต่าง ๆ ให้มีความทันสมัยเพื่อความอยู่รอดนี้ ทำให้สยามกลายเป็นประเทศเดียวที่มีได้ตกเป็น อาณานิคมของชาติตะวันตก กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสกรณีพื้นที่ทางฝั่ง ซ้ายของแม่น้ำโขง (ลาว) อาทิ บันทึกคำกล่าวปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ³ เกี่ยวกับการเสียดินแดน ให้กับฝรั่งเศส งานวิทยานิพนธ์การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431 ของนิธิ เอียวศรีวงศ์⁴ งานวิจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสของสุวิทย์ พักขาว⁵ มีขอบเขตการศึกษาตั้งแต่ ช่วงการเสียดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (ลาว) ให้กับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 จนถึง การลงนาม สนธิสัญญาระหว่างสยาม-ฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2450 งานวิจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ของเพ็ญศรี คุ้ม⁶ ทำการวิเคราะห์จากเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิถีทรรศน์ลาวในชุมชนสองฝั่งโขง. 2541.

² เดิม สิงห์ขัติ. ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2. 2499.

³ หลวงวิจิตรวาทการ. ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส. 2483.

⁴ นिति เอียวศรีวงศ์. การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431. 2509.

⁵ สุวิทย์ พักขาว. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ. 112 ถึง ร.ศ. 126 (ค.ศ. 1893-1907). 2518.

⁶ เพ็ญศรี คุ้ม. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับประเทศฝรั่งเศสใน คริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ. 2539.

งานวิจัยของแซน ปัจจุสานนท์¹ เกี่ยวกับกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส จนถึงการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2436 วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์จนถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชาของพลับพลึง มูลศิลป์² วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเรื่องราวของสยามกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ถูกฝรั่งเศสยึดครองระหว่างปี พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2449 ของสวรรค สุวรรณโชติ³ วิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2483-พ.ศ. 2484 ของนิมิต ปถมวาลย์⁴ หนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2436 ของ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ⁵ วิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวมถึงการดำเนินนโยบายของสยามเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมืองในช่วงเวลานั้น ด้วยเอกสารชิ้นต้นจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติและกระทรวงการต่างประเทศเป็นหลัก หนังสือเรื่องความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-ร.ศ. 126 การเสียดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงของสุวิทย์ อิศราศวัต⁶ ซึ่งใช้เอกสารชิ้นต้นจากหอสมุดแห่งชาติกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองบรรณสาร กระทรวงต่างประเทศ และสถาบันไทยคดีศึกษาวิเคราะห์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่นำไปสู่การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงบางส่วน ช่วงปี พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2450 วิทยานิพนธ์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับประเทศฝรั่งเศส ด้วยการวิเคราะห์กลไกการดำเนินนโยบายต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ของเฉลิมพล กิมประพันธ์⁷ งานวิจัยเกี่ยวกับข้อพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส กรณีเมืองจันทบุรีและตราด ช่วงปี พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2450 ของปิยนารถ บุนนาค⁸ หนังสือที่แสดงภาพการปฏิบัติการทางการทหารของสยามในสงครามทวงคืนดินแดน รวมถึงการอธิบายสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ช่วงการขยายอิทธิพลของจักรวรรดิ

¹แซน ปัจจุสานนท์. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112. 2518.

²พลับพลึง มูลศิลป์. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199-2446). 2523.

³สวรรค สุวรรณโชติ. ประเทศไทยกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ฝรั่งเศสยึดครองระหว่างปี พ.ศ. 2436-2449. 2520.

⁴นิมิต ปถมวาลย์. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484. 2519.

⁵จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

⁶สุวิทย์ อิศราศวัต. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง. 2523.

⁷เฉลิมพล กิมประพันธ์. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส: วิเคราะห์กลไกการดำเนินนโยบายต่างประเทศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453). 2526.

⁸ปิยนารถ บุนนาค. จันทบุรีและตราด : กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (พ.ศ. 2436-2450). 2527.

นิยมในพุทธศตวรรษที่ 25 ของวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์¹ วิทยานิพนธ์ของสุวิดา สุขุมกาญจนะ² ศึกษาด้านความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสกรณีพิพาทในแถบอินโดจีน งานวิจัยของสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี และอัครพงษ์ คำคุณ³ แสดงภาพความสัมพันธ์ต่อฝรั่งเศสในเรื่องการเข้ามาล่าอาณานิคม การติดต่อ การทำแผนที่และปัญหาว่าด้วยเรื่องพื้นที่เขตแดน นอกจากนี้ยังพบหนังสือที่ทำการรวบรวมข้อเขียนและประมวลแผนที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การเมืองกับลัทธิอาณานิคมช่วงการเสียดินแดนในแถบนี้โดยชาวยุวิทย์ เกษตรศิริ แบ่งหนังสือออกเป็น 2 เล่มคือ หนังสือสยามประเทศไทย : ได้ดินแดน-เสียดินแดนกับลาวและกัมพูชา⁴ ภายในจะรวบรวมข้อเขียนจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ที่ครอบคลุมในเรื่องการอธิบายพัฒนาการลัทธิชาตินิยมจากกรณีการเสียดินแดน หนังสือเล่มที่ 2 ชื่อว่าเขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา ทำการรวบรวมข้อเขียนจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ที่เน้นประเด็นการศึกษาไปที่ความสัมพันธ์ของสยามและฝรั่งเศสจนถึงกรณีพิพาทเขตแดนที่ส่งผลให้สยามเสียดินแดน รวมถึงกรณีการเสียดินแดนทางฝั่งซ้าย (ลาว) ทั้งหมดให้กับฝรั่งเศส โดยใช้เอกสารทางราชการ ทั้งจากฝรั่งเศสและไทยเป็นเอกสารหลักในการศึกษาวิจัย

ด้านการอ้างสิทธิในดินแดนลาวของฝรั่งเศสพบว่า มีกลุ่มงานที่ทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับการอ้างสิทธิของฝรั่งเศส สามารถแบ่งได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกมองว่า ฝรั่งเศสใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่จริงในการอ้างสิทธิ อาทิ อารังค์กี้ เพชรเลิศอนันต์ กล่าวว่าสยามและฝรั่งเศสต่างพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาว โดยทางสยามอ้างว่า ดินแดนลาว คือ ประเทศราชของสยามแต่เดิมมา ฝรั่งเศสดำเนินการอ้างสิทธิในดินแดนลาวหลังจากทำการยึดครองญวนได้สำเร็จ เพราะฝรั่งเศสพบว่าในอดีตลาวเคยส่งบรรณาการให้กับญวน ฝรั่งเศสจึงถือว่าดินแดนลาว คือ ประเทศราชของญวน⁵ ซึ่งในกรณีนี้ มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์ ได้ทำการวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานจากจดหมายเหตุแห่งราชสำนักเว้ โดยอธิบายว่า ฝรั่งเศสใช้ประโยชน์จากกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องเงื่อนไขการสืบทอดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบรรณาการเพื่อนำมาอ้างสิทธิในดินแดนลาว ซึ่งการที่ดินแดนลาวเข้าอยู่ในระบบรัฐบรรณาการภายใต้ญวนและสยามนั้น เพื่อเป็นการรักษาดุลยภาพและเพื่อให้การปกครองท้องถิ่นเป็นไปอย่างเต็มที่⁶ สอดคล้องกับงานของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณะที่กล่าวว่า เดิมทีลาวมีลักษณะเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า

¹วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. สงครามทวงคืนดินแดนปฏิบัติการรบของกองทัพไทยในกรณีพิพาทกับอินโดจีน-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484. 2552.

²สุวิดา สุขุมกาญจนะ. ความขัดแย้งไทย-ฝรั่งเศส : กรณีอินโดจีน. 2553.

³สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี และอัครพงษ์ คำคุณ. เขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา. 2556.

⁴ชาวยุวิทย์ เกษตรศิริ. สยามประเทศไทย : ได้ดินแดน-เสียดินแดนกับลาวและกัมพูชา. 2556.

⁵อารังค์กี้ เพชรเลิศอนันต์. สยามประเทศไทยกับดินแดนในกัมพูชาและลาว. 2552. หน้า 119.

⁶มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. 2553. เล่มเดิม. หน้า 35.

โดยเจ้าเมืองลาวยอมรับอำนาจการปกครองทั้งจากญวนและสยาม แต่ทางฝ่ายสยามมิได้สนใจที่จะเข้ามาจัดการให้รัดกุมจนกลายเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิที่จะสืบทอดดินแดนในแถบนี้ กลุ่มต่อมามองว่าฝรั่งเศสบิดเบือนข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในการอ้างสิทธิ โดยเดวิด เค. วยอาจ กล่าวถึงการอ้างสิทธิของฝรั่งเศสในฐานะผู้สืบทอดอำนาจของญวนในดินแดนลาวว่า มีความขัดแย้งกับข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ เพราะมีการตรวจสอบหลักฐานจากหอจดหมายเหตุที่เมืองเว้ พบว่ามีบางช่วงเวลาเท่านั้นที่ญวนเคยมีอำนาจเหนือดินแดนลาว ซึ่งเป็นเพียงบางเมืองเท่านั้น อาทิ เมืองหลวงพระบางกับเมืองเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2371 และเขตเชียงขวาง ในปี พ.ศ. 2393² (ระยะเวลาคาบเกี่ยวในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4) ม.ล. มานิจ ชุมสายมีความเห็นสอดคล้องกับเดวิด เค. วยอาจ และได้ทำการอ้างอิงความเห็นนี้ด้วยการใช้เอกสารหลักฐานจากแฟ้มเก่าในช่วงที่ฝรั่งเศสทำการเรียกร้องเอาดินแดนจากสยาม ที่เก็บรักษาไว้ในสถานทูตไทยที่กรุงปารีสมาทำการเทียบเคียงและวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ฝรั่งเศสจำเป็นต้องหาเหตุผลมาอ้างเพื่อหาช่องทางยึดดินแดนลาวไปจากสยาม ซึ่งในขณะที่ฝรั่งเศสอ้างสิทธิว่า ดินแดนลาวเคยเป็นเมืองบรรณาการของญวนนั้น ทางฝ่ายสยามเคยเรียกร้องให้มีการตรวจสอบข้อเท็จจริง แต่ฝรั่งเศสมิได้ยินยอมเพราะในความเป็นจริงแล้วนั้นฝรั่งเศสหาได้มีหลักฐานพอที่จะพิสูจน์เรื่องนี้ และคิดจะตัดสินเรื่องนี้ด้วยกำลังทหาร³

ในส่วนงานเขียนของกลุ่มนักวิชาการตะวันตกพบว่า มิงานของยอร์ช เซเดส์⁴ โดยในส่วนของดินแดนลาว เซเดส์ได้กล่าวถึงการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนลาว และเน้นความสนใจไปที่สถาปัตยกรรมของลาวว่า มีความเชื่อมโยงและคล้ายคลึงกับสยาม งานที่น่าสนใจอีกเล่มหนึ่งคือ งานของ ดี. จี. อี. ฮอลล์ (D.G.E. HALL)⁵ ซึ่งเป็นงานเขียนด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่มที่ 2 กล่าวถึงการที่ฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้าสู่อินโดจีนในช่วงปี พ.ศ. 2413-พ.ศ. 2443 ในด้านการขยายอาณานิคมเข้าไปในดินแดนลาว ฮอลล์ได้อธิบายวิธีการยึดครองดินแดนลาวของฝรั่งเศสและวิธีการรักษาอำนาจของสยามในดินแดนลาว ซึ่งเหตุการณ์ทั้งหมดจบลงที่สยามจำต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของฝรั่งเศส และเสียดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส การนำเสนอของฮอลล์นี้จะให้ภาพของฝ่ายมหาอำนาจเป็นหลัก คือ ฝรั่งเศส สยาม และอังกฤษ มิได้แสดงภาพของลาวผู้ถูกยึดครอง นอกจากนี้

¹จิราภรณ์ สถาปนะวรรณ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

²เดวิด เค. วยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 351.

³ม.ล. มานิจ ชุมสาย. เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มของทางราชการ ซึ่งอยู่ใต้ถุนสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสตอนที่ว่าด้วยฝรั่งเศสใช้ลาวข้ามมายึดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2519.

⁴ยอร์ช เซเดย์. ชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธี. 2525.

⁵ดี. จี. อี. ฮอลล์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่มที่ 2. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ และคณะ. 2526.

มีงานของจอห์น เอฟ เคตตี¹ เกี่ยวกับวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ไทย พม่า ลาว และเขมร โดยในส่วนที่เกี่ยวกับดินแดนลาว เคตตีมองว่า ชาวลาวในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับชาวสยามทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ดินแดนลาวได้ถูกผนวกเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

จากการสำรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่ายังมีได้มีการใช้ทัศนคติของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ในการดำเนินเรื่องวิจัยเพื่อแสดงภาพที่เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ทัศนคติของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจดินแดนในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงนี้อย่างจริงจัง โดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาว อันนำไปสู่จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ทำให้ดินแดนอีสานบางส่วนและดินแดนลาวตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับทัศนคติของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ จะปรากฏอยู่ในรายงานการสำรวจของชาวตะวันตกที่เข้าไปทำการสำรวจในดินแดนอีสานและลาว

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25

จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่า มีการศึกษาและวิจัยมากพอสมควร อาทิ หนังสือเรื่องเมืองไทยในสายตาของนักเดินทางชาวฝรั่งเศสของฟินีจ รัตนกุล² ที่ทำการรวบรวมภาพวาดสถานที่ ผู้คน ธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับสยามจากบันทึกของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเนื้อหาจากบันทึกของนักสำรวจจะแสดงเรื่องราวทั่วไปของสยาม ซึ่งบันทึกของนักสำรวจที่นำมาใช้พบว่า มีการคัดเลือกบันทึกของกลุ่มนักสำรวจบางส่วนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอยู่แล้วมาใช้ในงาน ทำให้ข้อมูลจากนักสำรวจคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสยามในช่วงเวลานี้ขาดหายไป ข้อมูลจึงมิได้ครอบคลุมและชัดเจน นอกจากนี้มีหนังสือสยามประเทศในมุมมองของฝรั่งเศสของชุมพล รักงาม³ แสดงมุมมองของชาวฝรั่งเศสที่ได้สัมผัสกับชาวสยามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยศึกษาและแปลจากหนังสือ La Petite Revue และ L' Illustration มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และขนบธรรมเนียมประเพณีของสยามก่อนจะมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 รวมถึงความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส จนถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยการใช้มุมมองจากกลุ่มนักเขียนและรวบรวมข้อเขียนของคอลัมนิสต์ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผลงานร่วมสมัยในขณะนั้น งานทั้ง 2 เล่มที่กล่าวไป เห็นได้ว่ามิได้เจาะจงที่จะศึกษารายละเอียดเชิงลึกเกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ผ่านทัศนคติของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้องต่อเหตุการณ์สำคัญระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ณ ช่วงเวลานั้นแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มงานที่ใช้รายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 มาเป็นเอกสารหลักในการค้นคว้าวิจัย อาทิ วิทยานิพนธ์เรื่องสังคมไทยและชาวสยามในสมัย

¹จอห์น เอฟ เคตตี. ไทย พม่า ลาว และกัมพูชา. แปลโดย ภรณ์ กาญจนนิจฐิติ, ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ. 2520.

²ฟินีจ รัตนกุล. เมืองไทยในสายตาของนักเดินทางชาวฝรั่งเศสในทศวรรษที่ 19. 2534.

³ชุมพล รักงาม. สยามประเทศในมุมมองของฝรั่งเศส. 2555.

รัชกาลที่ 4 ในทัศนะขององรี มูโอด ของวราภรณ์ ก. ศรีสุวรรณ¹ ได้แสดงภาพลักษณ์ของสังคมสยามและชาวสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 จากบันทึกรายงานการสำรวจขององรี มูโอด ด้วยการวิเคราะห์ทัศนคติขององรี มูโอด และนำมาเปรียบเทียบกับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศสและเอกสารของไทย บทความเรื่อง ฟรองซิส การ์นิเยร์กับเมืองอุบลราชธานี ของสุธิดา ตันเลิศ² แสดงโลกทัศน์ของการ์นิเยร์ต่อเมืองอุบลราชธานี ที่สะท้อนภาพเมืองอุบลราชธานีในอดีต และนำไปสู่การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสำรวจในปัจจุบัน ซึ่งจากเอกสารและงานการศึกษาวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ยังมีปรากฏเรื่องใดที่ศึกษาทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ในช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงจากกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้นการศึกษา “ทัศนะ” ของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่ส่งผลกระทบต่อกรณีการแย่งชิงอำนาจอับโศยเหนือดินแดนอีสานและลาวในพุทธศตวรรษที่ 25 จึงสามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้จากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจดินแดนเหล่านี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

จากการสำรวจรายงานการเดินทางของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 พบว่ามี “ทัศนะ” ที่ปรากฏในบันทึกและรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เกี่ยวข้อง 6 กลุ่มที่มีการบันทึกเกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว ดังนี้

กลุ่มที่ 1 รายงานการเดินทางสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสนามว่า องรี มูโอด (Henri Mouhot) Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue.³ และ Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations⁴ ในช่วงปี พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404 ช่วงเวลาการสำรวจตรงกับช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 มูโอดเป็นนักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการบุกเบิกการสำรวจดินแดนแถบแม่น้ำโขงที่รวมถึงดินแดนอีสานและลาว สำรวจด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และธรรมชาติวิทยาด้วยตนเอง ในภูมิภาคอินโดจีนโดยมิได้รับการอุปถัมภ์การสำรวจจากรัฐบาลฝรั่งเศส มูโอดทำการสำรวจดินแดนอีสานและลาวผ่านที่ราบสูงโคราช ชัยภูมิ ไปจนถึงเมืองปากลาย แล้วขึ้นไปจนถึงหลวงพระบาง และเสียชีวิตลงที่เมืองหลวงพระบาง ในรายงานการสำรวจของมูโอดได้บันทึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตผู้คนในดินแดนอีสานและลาว ตลอดเส้นทางที่ทำการสำรวจผ่าน ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน การเลี้ยงชีพ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม ทัศนะของมูโอดที่พบในรายงานการเดินทางสำรวจเกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวนั้น มูโอดมองว่า อีสานและลาว คือ กลุ่มเดียวกัน และดินแดนอีสาน คือ ส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของดินแดนลาว ดังที่พบในบางช่วงบางตอนของรายงานการสำรวจ อาทิ มูโอด

¹วราภรณ์ ก. ศรีสุวรรณ. สังคมไทยและชาวสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ในทัศนะขององรี มูโอด. 2545.

²สุธิดา ตันเลิศ. ฟรองซิส การ์นิเยร์กับเมืองอุบลราชธานี. 2555.

³Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009.

⁴Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 2 - Natural History Observations. 2009.

กล่าวถึงชาวลาวว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เก่าแก่พอ ๆ กับชาวเขมร และบางทีอาจมีความเก่าแก่กว่ากลุ่มชาติพันธุ์สยามเสียอีก¹ และขณะกำลังสำรวจบริเวณแถบดงพญาไฟ มูโอดได้บันทึกว่า กำลังอยู่บริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนลาวกับสยาม ซึ่งมีเพียงแนวป่ากั้นเท่านั้น² แสดงให้เห็นว่าการรับรู้ของผู้คนในสมัยนั้นมองว่า รัฐสยาม คือ พื้นที่บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ถัดจากเขตสระบุรีขึ้นมาทางดินแดนอีสาน คือ ถิ่นของชาวลาวและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ซึ่งจากผลงานการสำรวจของมูโอด ได้ก่อให้เกิดคุณูปการต่อการสำรวจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อรัฐบาลฝรั่งเศส จึงมีการผลักดันให้กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นต่อมาออกสำรวจดินแดนแถบนี้ตามรอยของมูโอด กลุ่มที่ 2 รายงานการเดินทางสำรวจของคณะสำรวจใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐบาลฝรั่งเศส (The Mekong River expedition) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411 ช่วงเวลาการสำรวจตรงกับช่วงสมัยของรัชกาลที่ 4 คณะสำรวจออกสำรวจภายใต้การนำของดูอาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) นายทหารเรือ และฟรองซีส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) นายทหารและนักทำแผนที่ คณะสำรวจประกอบด้วยคลอวิส ทอเรล (Clovis Thorel) แพทย์และนักพฤกษศาสตร์, หลุยส์ เดอลาพอร์ต (Louis Delaporte) นักวาดภาพและนักประติมากรรม, หลุยส์ เดอ การ์เน (Louis de carne') นักการเมือง รายงานการสำรวจพบว่ามี 5 เล่ม คือ รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 1 Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1³ แสดงภาพการเดินทางในดินแดนเขมร และบางส่วนในดินแดนลาว บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง หนึ่งในการเดินทางที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคอินโดจีน คือ การสำรวจเส้นทางการค้าเพื่อแสวงหาความมั่งคั่งของทรัพยากรใหม่ ๆ จัดทำแผนที่จากการสำรวจ และสิ้นสุดการสำรวจที่เมืองหลวงพระบาง ในขณะที่วัตถุประสงค์เดิมที่จะตรวจสอบให้แน่ใจว่าแม่น้ำโขงสามารถใช้เป็นเส้นทางการค้าระหว่างยูนนานและบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ก็ได้ประสบความสำเร็จดังที่คาดไว้ นอกจากนี้ รายงานการสำรวจยังแสดงข้อมูลทางการเมืองเศรษฐกิจ และสังคม อันทรงคุณค่าต่อฝรั่งเศสในการประเมินการขยายอาณานิคมในอินโดจีน โดยแผนที่ฉบับใหม่ของอินโดจีนจากการสำรวจรวมอยู่ในรายงานการสำรวจเล่มนี้

รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 2 Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2⁴ แสดงภาพการเดินทางสำรวจในดินแดนลาวตอนบน ยูนนาน และรายงานการสำรวจเกี่ยวกับการจลาจลของชาวมุสลิมในตอนใต้ของจีน คณะสำรวจพยายามที่จะระบุเส้นทางการค้าในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง รายงานการสำรวจเล่มที่ 3 A

¹ Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 314.

² Ibid. p. 316.

³ Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996.

⁴ Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996.

pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3¹ แสดงภาพการสำรวจเส้นทางการค้าของฝรั่งเศส การเดินทางสำรวจมีเพียงแต่รวบรวมความข้อมูลใหม่ ๆ และจัดทำแผนที่ขึ้น ยังสร้างองค์ความรู้จากมุมมองของผู้คนในท้องถิ่น ผ่านทางภาพวาดที่ได้บันทึกเอาไว้จากการพบเห็นในการออกสำรวจพร้อมกับแผนที่ที่แสดงภาพบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ผ่านลาวตอนบน และยูนนาน

รายงานการสำรวจเล่มที่ 4 Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4² แสดงรายละเอียดการออกสำรวจเชิงวิทยาศาสตร์และพฤกษศาสตร์ ด้านการเกษตร พืชสวน ป่าไม้ สัตว์ป่า โรงงานสิ่งทอ พืชสมุนไพร และพืชเศรษฐกิจหลักในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ดินแดนลาว เขมร และยูนนาน รายงานการสำรวจเล่มที่ 5 Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan³ แสดงภาพการสำรวจบริเวณแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการ เพื่อตอบสนองความคาดหวังทางด้านเส้นทางการค้าและช่องทางที่จะสร้างอิทธิพลทางการเมืองของฝรั่งเศสในอินโดจีน พร้อมกับแสดงภาพผู้คน ทรัพยากร โดยรอบ โดยการใช้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่เพื่อวางกลุ่มเป้าหมายด้านอิทธิพลของฝรั่งเศส พร้อมกับศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านปัจจัยทางภูมิศาสตร์และปัจจัยทางด้านการเมือง

นักสำรวจกลุ่มนี้ได้เดินทางสำรวจบริเวณแม่น้ำโขงในส่วนของดินแดนเขมร ลาว และยูนนาน ซึ่งในขณะที่ทำการสำรวจในดินแดนอีสานและลาวได้บันทึกถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน การเลี้ยงชีพ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และระบบการปกครองในสังคม ในช่วงเวลานี้คณะสำรวจรับรู้ว่ายามได้มีอิทธิพลด้านการปกครองอยู่เหนือลาวและเขมร ดังเช่นที่การ์นิเยร์กล่าวไว้ว่า ดินแดนบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม แต่ทางฝรั่งเศสก็ยังพบการต่อต้านสยามอยู่บ้างในบริเวณนี้ นอกจากนี้ในด้านความคาดหวังของฝรั่งเศสที่จะขยายอาณานิคมในแถบนี้พบว่า การ์นิเยร์ได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากบริเวณนี้ที่อาจจะนำไปสู่อุปสรรคต่อการขยายอิทธิพลภายในแถบอินโดจีนของฝรั่งเศส⁴ จากบันทึกของกลุ่มนักสำรวจพบว่าการวิเคราะห์ว่า ฝรั่งเศสควรทำการยึดครองดินแดนในแถบนี้เพื่อยับยั้งอิทธิพลของอังกฤษ และเพื่อผลประโยชน์ของฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังพบหลักฐานสนับสนุนว่า การสำรวจครั้งนี้แฝงเรื่องการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยพบว่าเมื่อการ์นิเยร์ออกสำรวจที่เขกองและบริเวณที่ราบสูงโดยรอบ การ์นิเยร์ได้ค

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006.

²Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001.

³Louis de Carne'. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan. 2000.

⁴Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 81.

นพบบริเวณที่น่าจะเป็นไปในการเชื่อมต่ออาณานิคม โดยใช้แม่น้ำสายนี้ไปยังพื้นที่ที่ใกล้กับโคชินจีน จึงได้สั่งให้เดอลาพอร์ตบันทึกภาพบริเวณนี้ไว้ เพื่อใช้ในการประมวลภาพเส้นทางการค้าที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ระหว่างจีนและอาณานิคมใหม่ของฝรั่งเศสในโคชินจีน¹ โดยในตอนท้ายภารกิจการสำรวจ เส้นทางเข้าไปติดต่อกับชายกับจีนกลับมิได้ประสบผลสำเร็จ เพราะค้นพบว่าแม่น้ำโขงมิได้เหมาะที่จะใช้ในการเดินเรือ แต่ผลการสำรวจยังแสดงองค์ความรู้ต่าง ๆ จากการสำรวจในครั้งนี้ อาทิ แผนที่ครอบคลุมระยะทาง 6,720 กิโลเมตร (เริ่มต้นจากเมืองโขงอ่อน เมื่อปี พ.ศ. 2409 ผ่านแม่น้ำโขงเข้าสู่ดินแดนเขมรและลาว จนถึงมณฑลยูนนาน และกลับสู่เมืองโขงอ่อนในปี พ.ศ. 2411) ค้นพบตัวอย่างพรรณไม้ สัตว์ต่าง ๆ สภาพภูมิประเทศ จนถึงกลุ่มโบราณสถาน รายงานสำรวจด้านชาติพันธุ์และมานุษยวิทยาเกี่ยวกับกลุ่มชนต่าง ๆ ในดินแดนแถบกลุ่มแม่น้ำโขง

การสำรวจแม่น้ำโขงครั้งนี้ส่งผลให้ฝรั่งเศสขยายอาณานิคมของอินโดจีน ผนวกดินแดนญวนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2426 และผนวกดินแดนลาวไปในปี พ.ศ. 2436 (วิกฤตติการณ ร.ศ. 112)

กลุ่มที่ 3 รายงานการเดินทางสำรวจของฟรองซัวร์ จูส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) แพทย์นักสำรวจและนักการทูตชาวฝรั่งเศส หนึ่งในกลุ่มคนที่ดำเนินการกิจการขยายตัวของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้² ออกปฏิบัติภารกิจสำรวจเชิงวิทยาศาสตร์ในดินแดนลาวและกลุ่มชาวเขาในแถบอินโดจีนใน พ.ศ. 2420 ช่วงเวลาการสำรวจตรงกับช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 เส้นทางสำรวจผ่านบริเวณที่ราบสูงบอละเวนในลาว แม่น้ำบาสักในเขมร ไปจนถึงเมืองเว้ของญวน ผ่านบริเวณตอนกลางของดินแดนลาว ฮาร์มานด์มีความสนใจประวัติศาสตร์ธรรมชาติและกลุ่มชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้จึงบันทึกสิ่งที่เขาพบเห็นอย่างละเอียดตลอดเส้นทางที่สำรวจผ่าน โดยเฉพาะในด้านวิถีชีวิตของผู้คน บ้านเรือน กลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนาและความเชื่อ โดยมีวัตถุประสงค์ของการสำรวจเพื่อหาเส้นทางจากแม่น้ำบาสักในเขมร เพื่อไปสู่เมืองเว้บนชายฝั่งของญวน

กลุ่มที่ 4 รายงานการเดินทางสำรวจของคณะสำรวจภายใต้การนำของออคุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ที่ออกสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439 โดยได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้ออกสำรวจในดินแดนลาว (หมายรวมทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง) เขมร ญวนและสยาม รายงานการเดินทางสำรวจพบว่ามี 9 เล่ม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มรายงานคณะกรรมการสำรวจแม่น้ำโขง พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2438 (The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868) และกลุ่มที่ 2 กลุ่มรายงานการสำรวจที่ครอบคลุมอยู่ในเครือข่ายภารกิจสำรวจภายใต้การนำของปาวี (The Pavie Mission) ในปี พ.ศ. 2433 และ พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2439 กลุ่มรายงานคณะกรรมการสำรวจแม่น้ำโขง พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2438 (The Mekong

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 66.

²Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997.

Exploration Commission Report 1866-1868) ประกอบไปด้วย รายงานการเดินทางสำรวจ เล่มที่ 1 Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam¹ สำรวจบริเวณลุ่ม แม่น้ำโขงที่รวมถึงสยาม เขมร ชายแดนลาว (รวมถึงอีสาน) และพื้นที่ชายแดน แถบตั้งเกีย (ญวนตอนเหนือ) โดยทำการรวบรวมข้อมูล ทางประวัติศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 2 Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam² อธิบายการสำรวจที่เสร็จสิ้นแล้วในเขมรสยาม ลาว และญวนรายงานการเดินทาง สำรวจเล่มที่ 3 Travels Reports of the Pavie Mission³ มีข้อมูลครอบคลุมเกี่ยวกับลาว พื้นที่อยู่ อาศัยของชาวพวน และสยาม กลุ่มชาวแม้วและชาวข่า และข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการรบที่ปากแม่น้ำ เจ้าพระยา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2436 รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 4 Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895⁴ สำรวจบริเวณ ดินแดนลาวและอันนัม (ญวนตอนกลาง) การสำรวจได้ครอบคลุมไปถึงบริเวณพื้นที่ระหว่างหลวงพระ บางและแม่น้ำจำปาสักที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง เมืองวินห์กับเมืองเว้บนชายฝั่งของญวน การสำรวจได้ แสดงรายละเอียดสภาพทางภูมิศาสตร์ อาทิ หุบเขาบริเวณแม่น้ำสายสำคัญที่มีเคยถูกค้นพบมาก่อน เมืองของชาวพวน และถิ่นที่อยู่ของชนเผ่าดั้งเดิมที่เรียกว่า ชาวข่า ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กรณีพิพาท ระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 5 Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma⁵ ให้ภาพรวมของการสำรวจ ในบริเวณลาวตอนเหนือ และชายแดนของลาว รวมถึงดินแดนอีสานแสดงภาพสังคม ผู้คน การค้าสภาพหมู่บ้านของชนเผ่า พื้นที่เมืองต่าง ๆ รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 6 Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina⁶ ให้ภาพรวมของการสำรวจในดินแดนลาว กลุ่มอำนาจท้องถิ่น วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รายงานการเดินทางสำรวจเล่มที่ 7 Mission Pavie Indo-

¹August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999.

²August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999.

³August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000.

⁴Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000.

⁵Pierre Lefevre Pontalis. Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5. 1995.

⁶Pierre Paul Cupet. Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina Volume 6. 2000.

Chine : 1879-1895 Geographie et voyages¹ แสดงประเด็นทางการเมืองจนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2436 และเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างทหารสยามและฝรั่งเศสบริเวณแถบแม่น้ำโขงและพรมแดนของสยาม

กลุ่มรายงานการสำรวจที่ครอบคลุมอยู่ในเครือข่ายภารกิจการสำรวจภายใต้การนำของปาวี (The Pavie Mission) ในปี พ.ศ. 2433 และ พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2439 คือ รายงานการเดินทางสำรวจ Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : 'wild' tribes and French Politics on the Siamese Border² โดยปีแอร์ พอล คูเปต์ (Pierre Paul Cupet) หนึ่งในคณะสำรวจของปาวี ออกเดินทางสำรวจในปี พ.ศ. 2433 เน้นการสำรวจด้านการเมืองระหว่างอาณานิคมฝรั่งเศสกับสยาม ญวนและลาว พร้อม ๆ ไปด้วยศึกษากลุ่มชาติพันธุ์วรรณะและมานุษยวิทยาของชนพื้นเมืองตามเส้นทางที่ทำการสำรวจผ่าน แสดงสภาพวิถีชีวิตของกลุ่มคนในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ อย่างชัดเจนตลอดเส้นทางที่คณะสำรวจเดินทางผ่าน และรายงานการเดินทางสำรวจ Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896³ โดยเอมิล เลอแฟบ (Emile Lefevre) หนึ่งในผู้มีชื่อเสียงของคณะสำรวจปาวี ออกเดินทางสำรวจในปี พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2439 รายงานการสำรวจกล่าวถึงการรุกรานของฝรั่งเศสในอินโดจีน การแย่งชิงอาณานิคมระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส รวมไปถึงรายละเอียดเกี่ยวกับภูมิประเทศและหุบเขาที่อุดมสมบูรณ์ของดินแดนลาวตอนบน แสดงสภาพวิถีชีวิตผู้คน ประเพณี การแต่งกายและภาษาเฉพาะกลุ่ม การต่อสู้ระหว่างกลุ่มคนเพื่อแย่งดินแดนและเส้นทางการค้าตลอดเส้นทางที่สำรวจผ่าน

เมื่อแรกสำรวจนั้น กลุ่มคณะสำรวจมองว่า ดินแดนอีสาน คือ ลาวฝั่งตะวันตก และดินแดนลาว (ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) คือ ลาวฝั่งตะวันออกที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม⁴ ก่อนที่ในเวลาต่อมาจะเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 ที่ส่ง ผลทำให้สยามต้องเสียดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมดให้แก่ฝรั่งเศส

¹August Pavie. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. 1999.

²Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : "wild" tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). 1998.

³Emile Lefevre. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. 1995.

⁴August Pavie. op. cit. p. 596-597.

กลุ่มที่ 5 รายงานการเดินทางสำรวจของพอล เนอส์ (Paul Neis) *Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance*¹ พ.ศ. 2425 เนอส์ออกเดินทางสำรวจตามเส้นทางลำน้ำโขงภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐมนตรีฝรั่งเศส บริเวณพื้นที่ชายแดนของอังกฤษ (พม่า) สยาม ลาว จีน ญวน โดยมีภารกิจสำรวจศึกษาเกี่ยวกับชนเผ่าท้องถิ่น สภาพภูมิศาสตร์และเส้นทางการค้าจากแม่น้ำโขงจนถึงอันนัมและตังเกี๋ย (ญวนตอนกลางและญวนตอนเหนือ) สำรวจสภาพภายในดินแดนลาวรวมถึงประเพณีท้องถิ่น ในภาคกลางของลาว (หลวงพระบาง) สำรวจสยามบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ และบริเวณชายแดน เขตพื้นที่ของอังกฤษ ซึ่งภายในรายงานการเดินทางสำรวจได้แสดงภาพวิถีชีวิตของผู้คนระหว่างสองฝั่งโขงอย่างชัดเจนตลอดเส้นทางที่ทำการสำรวจผ่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพรวมผลประโยชน์ให้กับทางรัฐบาลฝรั่งเศส ทศนะของเนอส์ที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวนั้น มองว่า ลาว (ดินแดนลาวในความเข้าใจของเนอส์นั้นหมายรวมถึงดินแดนอีสานด้วย) ตกเป็นประเทศราชของสยามเพียงแค่นั้นเท่านั้น

กลุ่มที่ 6 รายงานการเดินทางสำรวจของเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) แอมอนิเยเป็นนักภาษาศาสตร์และนักสำรวจที่มีชื่อเสียง ผู้มีความสนใจศึกษาค้นคว้าในแถบอินโดจีน เป็นนักโบราณคดีคนแรก ๆ ที่ทำการสำรวจซากปรักหักพังของโบราณสถานในดินแดนเขมรอย่างเป็นระบบ ออกสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440 พบว่ามีรายงานการสำรวจ 2 เล่ม คือ บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ.2438 (*Voyage dans le Laos Tome Premier 1895*) แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์² ออกสำรวจเชิงโบราณคดีหาโบราณสถานวัตถุโบราณและหลักศิลาจารึกในดินแดนเขมร ลาวตอนใต้และอีสาน ช่วงปี พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2426 เส้นทางสำรวจจะอยู่ในบริเวณดินแดนอีสานเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งให้ข้อมูลที่ครอบคลุมด้านทรัพยากรธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ ประเพณีและวัฒนธรรม ประชากร การเลี้ยงชีพ การค้า ศาสนสถาน จนถึงเรื่องราวทั่วไปในดินแดนอีสานและลาว

อีกเล่มหนึ่งคือ บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440 (*Voyage dans le Laos Tome Premier 1897*) แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์³ ว่าด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ของกลุ่มเมืองขนาดใหญ่ในบริเวณดินแดนอีสานตอนล่างของไทยเป็นส่วนใหญ่ อาทิ อุบล ศรีสะเกษ คุชัณ (คุชัณห์) โยโสธร พิมาย โคราซ สุรินทร์ สังขะ รัตนบุรี ประโคนชัย ชัยภูมิ รวมถึงเรื่องราวของกลุ่มเมืองขนาดเล็กต่าง ๆ บันทึกเรื่องราวการเดินทางสำรวจเพิ่มเติมในดินแดนอีสานอย่างละเอียด

¹Paul Neis. *Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance*. 1997.

²เอเจียน แอมอนิเย. *บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438*. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539.

³เอเจียน แอมอนิเย. *บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440*. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541.

ในด้านเศรษฐกิจ สถานการณ์ทางการเมืองสินค้าเกษตรและป่าไม้ค่าของสกุลเงินต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ และภาษาของผู้คนความเชื่อด้านโหราศาสตร์และศาสนา รวมทั้งบันทึกรายละเอียดวิธีการเดินทางสัญจรในดินแดนอีสาน มีว่าจะเป็นทั้งทางบกและทางน้ำในพื้นที่ที่ห่างไกล นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายรายละเอียดของงานฝีมือในท้องถิ่นที่สำคัญ อาทิ การผลิตเกลือ การสานตะกร้า การตีเหล็ก การประกอบอาชีพ นอกเหนือจากภาคเกษตรกรรมที่หลากหลาย เป็นต้น

เห็นได้ว่ารายงานการสำรวจทั้ง 2 เล่มของคณะสำรวจแอมอนิเย มีความละเอียด สะท้อนภาพดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แต่ก็มีการแฝง “ทัศนะ” ทางการเมือง โดยแสดงภาพภายในรายงานการสำรวจว่า อีสานและลาว คือ กลุ่มเดียวกัน มีความแตกต่างจากสยาม และผู้คนในดินแดนอีสานและลาวยังคงมีสำนึกในความเป็นลาวอยู่มาก ในด้านทัศนะที่มีต่อสยามนั้น แอมอนิเยมองว่า ส่วนกลางของสยามได้พยายามเข้ามาแทรกแซงและจัดการปกครองในดินแดนอีสานและลาว เพราะต้องการขยายอำนาจรัฐ และกลืนกลายกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในดินแดนอีสานและลาว ให้เป็นสยามทั้งหมด แอมอนิเยได้เขียนข้อเสนอของเขาต่อรัฐบาลฝรั่งเศสในขณะทำการสำรวจฝ่งซ้าย และฝ่งขวาของแม่น้ำโขงว่า เขาต้องการให้รัฐบาลฝรั่งเศสขัดขวางสยามที่กำลังพยายามเข้าแทรกแซง การปกครองในดินแดนลาวมากขึ้น เขามองว่าสยามใช้แนวคิดรัฐในอุดมการณ์ของบรรพไท (Panthai) ในการขยายอำนาจ ซึ่งจะครอบงำเผ่าไททั้งหมดในอินโดจีนต่อเนื่องจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2436 ที่ฝรั่งเศสยึดดินแดนลาวฝ่งซ้ายไปจากสยามโดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งอาณาเขต นอกจากนี้แอมอนิเยยังได้กล่าวโจมตีการทำงานของรัฐบาลฝรั่งเศสว่า มีความเฉื่อยชาเกินไป จนปล่อยให้สยามพยายามกลับเข้ามาครอบงำดินแดนลาวอีกครั้ง¹

อาจกล่าวได้ว่า การเข้ามาของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสดังที่กล่าวมานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการหาข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับดินแดนแถบนี้ โดยนักสำรวจแต่ละกลุ่มมีการให้เหตุผลในการสำรวจแตกต่างกันออกไป แต่เป้าหมายหลักนั้นมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อผลประโยชน์ของรัฐบาลฝรั่งเศส

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. หน้า 113-114.

บทที่ 2

อีสาน ลาว และจักรวรรดิยมฝรั่งเศสก่อนพุทธศตวรรษที่ 25

สภาพของอีสานและลาวก่อนพุทธศตวรรษที่ 25

อีสานเป็นดินแดนเก่าแก่ที่มีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ก่อนที่อาณาจักรล้านช้างและอยุธยาจะเข้ามามีบทบาทในดินแดนแถบนี้¹ ชุมชนโบราณในดินแดนอีสานส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณแหล่งน้ำ รวมทั้งแม่น้ำสายใหญ่และสาขา อาทิ แม่น้ำโขง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำสงคราม จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า อารยธรรม ทวารวดีและเขมรโบราณได้ครอบคลุมดินแดนอีสานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16² ในระยะแรกผู้คนในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมเหล่านี้ ในส่วนของอารยธรรมขอมหรือเขมรได้แพร่หลายไปทางตอนใต้ของอาณาเขต ที่ซึ่งกลายเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านช้างในเวลาต่อมา³ ถัดมาในราวพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรลาวล้านช้างได้ขยายอิทธิพลเข้ามายังดินแดนอีสาน วัฒนธรรมทั้งจากเขมรและทวารวดีจึงผสมผสานกันเป็นวัฒนธรรมใหม่โดยมีอาณาจักรลาวเป็นศูนย์กลาง⁴ ทำให้ดินแดนอีสานได้รับอิทธิพลของอารยธรรมแบบลุ่มแม่น้ำโขง จนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 สยามได้ขึ้นมามีอิทธิพลเหนือดินแดนลาว จึงทำให้ดินแดนลาวได้รับอิทธิพลด้านอารยธรรมจากสยามและเกิดการผสมผสานกันทางอารยธรรมขึ้น และด้วยเหตุที่ดินแดนอีสานเคยเป็นอาณาจักรขอมมาก่อน ดังนั้นจึงมีชนชาวเขมรและส่วยสืบทอดสืบเชื้อสายปะปนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในดินแดนอีสาน

การที่ดินแดนอีสานและลาวมีพื้นที่กว้างใหญ่ ผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และอุดมไปด้วยทรัพยากร ของป่า จึงมักถูกคุกคามจากอำนาจภายนอกอยู่บ่อยครั้ง อาทิ สยามที่พยายามเข้าควบคุมดินแดนอีสานและลาวให้อยู่ภายใต้อำนาจมาตั้งแต่เมื่อครั้งสมัยอยุธยา การที่ดินแดนอีสานและ

¹ดินแดนอีสานในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ที่อาณาจักรล้านช้างและอยุธยาจะเข้ามามีบทบาทสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก ดู ชลิต ชัยครุชิต. “พัฒนาการชุมชนอีสานก่อนประวัติศาสตร์,” ใน ศิลปวัฒนธรรม. 9 (3) : 30-37 ; 2531.; ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. 2533.; ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. “หลักฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย,” ใน รัชมิงค์ลาภิเษก : อีสานศึกษา. 2531. หน้า 39-48.; ธิดา สาระยา. อาณาจักรเจนละประวัติศาสตร์อีสานโบราณ. 2535.

²ศรีศักร วัลลิโภดม. “อีสานพุทธศตวรรษที่ 12-16,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. หน้า 48-49.

³ยอร์ช เซเดย์. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธี. 2525. หน้า 151.

⁴ศรีศักร วัลลิโภดม. “อีสานสมัยลพบุรี,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. หน้า 68.

ลาวตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม ทำให้สยามได้รับผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านของกำลังคน เครื่องบรรณาการ การเก็บส่วย เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม สยามมิได้เข้ามาควบคุมและให้ความสำคัญว่าจะเป็นในด้านระบอบจารีตการปกครอง สังคม วัฒนธรรม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงบรรดาหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับส่วนกลาง ด้วยเหตุที่สยามปกครองดินแดนอีสานและลาวอย่างหลวม ๆ เช่นนี้ จึงทำให้ดินแดนอีสานและลาวต่างมีอิสระในการปกครอง และดำเนินชีวิตตามจารีตดั้งเดิม ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลับกลายมาเป็น “ดาบสองคม” เมื่อกระแสการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกได้เข้าปกคลุมสยามอย่างหนักในพุทธศตวรรษที่ 25

1. สถานภาพของลาวกับการขยายตัวในอีสาน

อาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรเก่าและเจริญรุ่งเรืองทางด้านสังคมและวัฒนธรรมสืบทอดกันมาช้านานมีขอบเขตอำนาจการปกครองบริเวณพื้นที่ระหว่างฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 อีสานมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านช้างอย่างมากเนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ทำให้ผู้คนสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้อย่างสะดวก รวมทั้งผู้คนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีวิถีชีวิตและอารยธรรมร่วมกันมายาวนาน เห็นได้จากการพบร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชนชาติลาวในดินแดนอีสานก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 อาทิ วัฒนธรรมเสาหินตั้ง ซึ่งเป็นเสาหินธรรมชาติแบบเดียวกับที่พบทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงหลายแห่ง¹ นอกจากนี้ร่องรอยความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างสองฝั่งโขงยังปรากฏอยู่ในรูปแบบของตำนาน อาทิ ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง เรื่องราวในตำนานเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 1800-พ.ศ. 1900² ตำนานผาแดงนางไอ่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากตำนานสุวรรณโคมคำ³ และยังปรากฏในด้านความเชื่อที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน อาทิ ความเชื่อในเรื่องนาค⁴ ด้านเครื่องดนตรีพื้นเมืองเก่าแก่ที่ใช้บรรเลงสืบทอดกันมาและเป็นที่ยอมรับในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง คือ แคน⁵ และอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันถึงการมีวัฒนธรรมและสายสัมพันธ์ร่วมกัน คือ การนับถือจารีตประเพณีหรือฮีตสิบสอง⁶ คองสิบสี่¹

¹ แหล่งที่พบเสาหินตั้งในอีสาน อาทิ บ้านโตนด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา, บ้านโสกทราย อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ดู ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. 2533. หน้า 310-319.

² เมืองฟ้าแดดสงยาง ปัจจุบันอยู่ในบริเวณเมืองกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางเดิมนั้นเขียนด้วยภาษาลาว มีเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ข้อพิพาทระหว่างอาณาจักรเชียงโฮมและอาณาจักรฟ้าแดดสงยาง ดู ไพโรจน์ เพชรสังหาร. ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง. 2543.

³ ตำนานผาแดงนางไอ่มีเค้าโครงเรื่องที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของอีสานและลาวหลายประการ ดู จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของดีอีสาน. 2520. หน้า 66-72.

⁴ นาค เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และความสัมพันธ์ของมนุษย์ในเอเชียอาคเนย์ ดู ปรีชา พิณทอง. วรรณคดีอีสานเรื่องผาแดง-นางไอ่. 2524. หน้า 65-71.

⁵ อุทิศ นาคสวัสดิ์. “ดนตรีพื้นเมืองอีสาน,” ใน วารสารวัฒนธรรมไทย. 2521. หน้า 10-12.

⁶ ฮีตสิบสองหรือประเพณีทำบุญสิบสองเดือน ดู ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. 2534. หน้า 57-154.

ซึ่งเป็นการควบคุมทางสังคมของผู้คนในดินแดนอีสานและลาว เป็นต้น เดวิด เค. ้วยอาจ ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวลาวในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ว่า มีกลุ่มชาวลาวอาศัยกระจัดกระจายในแถบพื้นที่เชียงขวาง เวียงจันทน์ นครพนมและบริเวณพื้นที่ทางตอนใต้ของแม่น้ำโขง สะหวันนะเขต จนถึงทางตะวันตกของเมืองร้อยเอ็ด² ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของผู้คนระหว่างสองฝั่งโขงนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด

มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์วิเคราะห์หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปารีกพบว่า ในขณะที่อาณาจักรลาวล้านช้างยังมีอำนาจเป็นปึกแผ่น ได้ขยายอำนาจมาจนถึงบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขงหรือดินแดนอีสาน³ ซึ่งก็คือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ระหว่างปี พ.ศ. 1896-พ.ศ. 1916 อาณาจักรลาวล้านช้างได้เริ่มมีบทบาทในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีปฐมกษัตริย์ คือ พระเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งเป็นยุคที่อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างได้แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนอีสานครอบคลุมอาณาบริเวณกลุ่มแม่น้ำโขงทั้ง 2 ฝั่ง อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างแพร่ขยายอย่างกว้างขวาง โดยมีราชธานีแรก คือ เมืองขวา หรืออีกชื่อหนึ่งคือ กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง (หลวงพระบาง)⁴ ในช่วงรัชสมัยของพระเจ้า ฟ้างุ้มได้ทรงขยายพระราชอำนาจตั้งแต่ดินแดนทางตอนเหนือของลาวเลียบชายฝั่งลงมายังดินแดนทางใต้ของแม่น้ำโขง รวมถึงขยายพระราชอำนาจเข้าครอบครองดินแดนอีสาน ซึ่ง ณ เวลานั้นดินแดนอีสานเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในช่วงรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง (พ.ศ. 1893-พ.ศ. 1912) อาทิ เมืองร้อยเอ็ดประตู (เมืองร้อยเอ็ด) เมืองโพนพิ้งแดน⁵ (จังหวัดกาฬสินธุ์) เอกสารฝ่ายสยามระบุว่าอาณาจักรล้านช้างและอยุธยามีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การขยายพระราชอำนาจเข้าครอบครองดินแดนอีสานจึงดำเนินไปอย่างรักษาไมตรี ดังพระราชสาส์นตอบจากพระเจ้าอู่ทองถึงพระเจ้าฟ้างุ้มในเรื่องการขอรับการขอขยายพระราชอำนาจเข้าครอบครองดินแดนอีสาน ความว่า “...เสาทหากแม่น้ำนี้้องกันมาแต่ขุน บูลมปางก่อนโพน เจ้าอยากได้บ้านเมืองให้เอาแต่เขตแดนภูสาม⁶

¹ คองสิบสี่ หรือแนวทางการดำเนินชีวิต 14 ข้อแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ สำหรับประชาชนและสำหรับผู้ปกครอง ดู นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน. 2529. หน้า 308-314.

² เดวิด เค. ้วยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 128.

³ มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. 2553. หน้า 1.

⁴ “พงศาวดารเมืองหลวงพระบางภาค 11,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 95-100.

⁵ เมืองโพนพิ้งแดน หรืออีกชื่อหนึ่งคือ เมืองโพนผิงแดด ดู สิลลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 33.

⁶ ภูสาม หรือดงสามเส้า อีกชื่อหนึ่งคือ ดงพญาไฟ เป็นแนวเขตแดนธรรมชาติที่กั้นระหว่างดินแดนอีสานและดินแดนสยามกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

เมืองเท่า ถึงพระยาพ่อและแดนเมืองนครไทยเป็นเจ้าก่อน...”¹ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อาณาจักรล้านช้างขยายอาณาเขตการปกครองตั้งแต่ดงพญาไฟ ไปจนถึงภูพญาพ่อและแดนเมืองนครไทยก่อตัวเป็นอารยธรรมลุ่มแม่น้ำโขงในเวลาต่อมาการที่อยุธยาได้คิดจะขยายอาณาเขตเข้ามายังดินแดนอีสานส่วนในที่อยู่ถัดจากดงพญาไฟ อาจเป็นเพราะสาเหตุสำคัญด้านการคมนาคมที่ยังเป็นอุปสรรค² บริเวณที่ราบสูงโคราชบางส่วนจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีอาณาเขตด้านทิศตะวันตกติดต่อกับเมืองนครราชสีมา³ ทำให้ดินแดนอีสานเริ่มได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากลาว ถึงแม้ว่าในระยะหลังนั้นอยุธยาจะสามารถขยายอาณาเขตเข้ามาในดินแดนอีสานได้เป็นบางส่วนแล้วก็ตาม

ต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-พ.ศ. 2114) ทรงสร้างศูนย์กลางใหม่ขึ้นที่เมืองจัน (นครเวียงจันทน์)⁴ ในปี พ.ศ. 2103 เนื่องจากหลวงพระบางมีสมควรแก่การเป็นราชธานีอีกต่อไป เพราะมีอาณาเขตอยู่ใกล้นครเชียงใหม่หรืออีกชื่อหนึ่งคือ อาณาจักรล้านนา ซึ่ง ณ เวลานั้นพม่าได้เข้ายึดครองแล้วทั้งหมด อาจเป็นเหตุให้พม่ายกทัพมารุกรานหลวงพระบางได้ทุกเมื่อ ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ของหลวงพระบางที่สามารถขยายออกเป็นมหานครได้ในสภาพหน้า⁵ ด้วยเหตุนี้อาณาจักรลาวล้านช้างจึงมีศูนย์กลางใหม่ที่นครเวียงจันทน์สืบมา⁶ จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2173-พ.ศ. 2231) ขึ้นปกครองในปี พ.ศ. 2181 อาณาจักรล้านช้างยังคงความอิสระและมีอาณาเขตกว้างขวาง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2237 พระยาสุริยวงศาธรรมมิก

¹ พระราชสาส์นตอบจากพระเจ้าอู่ทองถึงพระเจ้าฟ้ารุ่งเรื่องอาณาจักรล้านช้างขอขยายดินแดนเข้ามายังฝั่งขวาแม่น้ำโขง. (อ้างอิงมาจาก อู่คำ พมวงสา. เล่าเรื่องลาว-ไทย. 2508. หน้า 109.) รายละเอียดเพิ่มเติม ดู อู่คำ พมวงสา. เล่าเรื่องลาว-ไทย. 2508. หน้า 109.

² เน้ออ่อน ขวัญทองเขียว. การรับรู้เกี่ยวกับลาวในสังคมไทย. 2555. หน้า 22.

³ สีลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 50-51.

⁴ พระยาประชาภิจักรจักร. “พงศาวดารล้านช้าง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 33.

⁵ อุทัย เทพสิทธิธา. ความเป็นมาของไทย-ลาว. 2516. หน้า 194.

⁶ รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายพระนามของกษัตริย์ลาวตั้งแต่แรกตั้งราชธานีแรกของอาณาจักรล้านช้างจนถึงช่วงที่อาณาจักรล้านช้างแตกออกเป็น 3 แคว้น ดู สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. 2545.

ราชเสด็จสวรรคต บ้านเมืองเริ่มเกิดความวุ่นวาย ภายในนครเวียงจันทน์เกิดเหตุขัดแย้ง พญาเมืองจันทน์เข้าชิงราชสมบัติและตั้งตนเป็นกษัตริย์ขึ้นปกครองนครเวียงจันทน์¹

อาณาจักรลาวล้านช้างจากที่เคยมั่นคงและเป็นปึกแผ่น เกิดความระส่ำระสายแตกแยกออกเป็น 2 แคว้น มีเจ้าผู้ปกครองตนเอง โดยมีราชธานี คือ นครหลวงพระบางและนครเวียงจันทน์² ซึ่งนอกเหนือจากปัญหาภายใน ยังมีปัญหาความขัดแย้งระหว่างแคว้นทั้งสอง นอกจากนี้ยังพบว่าการแทรกแซงจากศูนย์อำนาจสำคัญ คือ ญวนและสยาม³ ที่ต้องการจะมีอำนาจครอบครองดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง

มีผู้คนจำนวนมากอพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากอาณาจักรลาวเข้ามายังบริเวณดินแดนอีสาน ในช่วงเวลาที่อาณาจักรลาวยังมีได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยามในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 อาทิ การอพยพของผู้คนจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเพื่อหนีภัยสงครามเข้ามายังดินแดนอีสานเป็นจำนวนมาก ภายหลังจากที่ศูนย์กลางสำคัญของอาณาจักรล้านช้างแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่ายและทำสงครามกันเอง มีผลให้เกิดการอพยพผู้คนครั้งสำคัญ 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2233 พระครูโพนเสม็ดพาเชื้อสายของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้าง⁴ รวมถึงชาวเมืองอพยพหลบหนีออกจากนครเวียงจันทน์⁵ ต่อมาในปี พ.ศ. 2256 ได้ตั้งศูนย์อำนาจใหม่ขึ้น คือ นครจำปาศักดิ์ หรืออีกชื่อหนึ่งคือ นครจำปาศักดิ์ นาคบุรีศรีมณีเชื้อสายของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้าง คือ เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (พ.ศ. 2256-

¹ ภายหลังจากพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเสด็จสวรรคต พญาเมืองจันทน์ผู้เป็นเสนapatiใหญ่ได้เข้าชิงราชสมบัติ เนื่องจากเจ้าราชบุตรพระองค์เดียวของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชถูกประหารชีวิตไปแล้วก่อนหน้านี้เนื่องจากลักลอบเป็นซุ้กับภรรยาของขุนนาง จึงมีมรัชทายาทสืบราชสมบัติเหลือเพียงแต่พระราชนัดดา คือ เจ้ากิงกิตราข เจ้าอินทโสม เจ้าองค์นก ซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่มาก แต่อย่างไรก็ตาม ฝ่ายพญาเมืองจันทน์ครองราชย์มิได้นานนัก (หกเดือน) เจ้านันทราชผู้ครองเมืองนครพนมได้รวบรวมกำลังเข้าตีเวียงจันทน์ จับพญาเมืองจันทน์สำเร็จโทษ เจ้านันทราชขึ้นครองราชย์ได้ไม่นานก็ถูกเจ้าชัยองค์เว้้นำกำลังจากญวนมาตีเวียงจันทน์ และจับเจ้านันทราชสำเร็จโทษ พร้อมกับตั้งท้าวลองขึ้นเป็นอุปราชและเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง ดู สุวิทย์ ธีรศาตวัด. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 10-12.

² เจ้ากิงกิตราขยกทัพมาตีฝ่ายเวียงจันทน์ซึ่งมาปกครองหลวงพระบาง และท้ายที่สุดเจ้ากิงกิตราขเป็นฝ่ายชนะในปี พ.ศ. 2242 ส่งผลให้อาณาจักรให้ลาวล้านช้างแตกออกเป็น 2 แคว้นนับแต่นั้นเป็นต้นมา ดู สุวิทย์ ธีรศาตวัด. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 12.

³ ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน (ปี 2533). หน้า 265-266.

⁴ เชื้อสายของกษัตริย์แห่งอาณาจักรลาวล้านช้างหรือเจ้าหน่อกษัตริย์นี้ พระครูโพนเสม็ดพร้อมด้วยท้าวพระยา ได้ตั้งพิธียกเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นเป็นกษัตริย์ในปี พ.ศ. 2256 ถวายพระนามว่าเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ดู สุวิทย์ ธีรศาตวัด. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. 2541. หน้า 13.

⁵ พระยามหาอำมาตยาธิบดี. “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 214-218.

พ.ศ. 2280) ขึ้นปกครอง¹โดยแยกการปกครองออกจากเวียงจันทน์ ขยายไปยังแม่น้ำโขงทางฝั่งขวา นับตั้งแต่เมืองมุกดาหารลงไปทางตะวันตก ยึดเอาเขตของเมืองสุวรรณภูมิ ท่งกุลาร้องไห้ และลำน้ำยัง² ที่ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำชี เหนือเมืองยโสธรเป็นเขตแดน³ด้วยเหตุนี้อาณาจักรลาวล้านช้างแยก จึงออกเป็น 3 แคว้นใหญ่คือ นครหลวงพระบาง นครเวียงจันทน์และนครจำปาศักดิ์ กลุ่มที่สองในปี พ.ศ. 2313-พ.ศ. 2319 กลุ่มของพระวอพระตา ซึ่งเป็นเสนาบตีลาว อพยพผู้คนข้ามแม่น้ำโขง มาอยู่ที่หนองบัวลุ่มภู และอพยพลงไปตามลำแม่น้ำโขงจนถึงดอนมดแดง และต่อมาได้กลายเป็นเมือง อุบลราชธานีกลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มเจ้าฟ้าชาวโสมพะมิตร อพยพออกจากเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2320 โดยอพยพตามเส้นทางเมืองสกลนครมาตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าว คือ บ้านแก่งส้มโฮง (สำโรง) ซึ่งต่อมาได้ กลายเป็นเมืองกาฬสินธุ์อย่างไรก็ตามกลุ่มหัวเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ในดินแดนอีสานเหล่านี้ได้ใช้แบบแผน การปกครองตามแบบอย่างราชสำนักลาวก่อนที่สยามจะมีการปฏิรูปการปกครองในเวลาต่อมา⁴

ด้วยเหตุที่อาณาจักรล้านช้างเดิมนั้นประกอบไปด้วยชาวลาวหลายกลุ่ม ต่อมาได้เกิด การแบ่งแยกเกิดหลายศูนย์อำนาจมิได้รวมศูนย์อำนาจดังเช่นเมื่อครั้งอดีต ส่งผลให้กลุ่มหัวเมืองลาว ในดินแดนอีสานที่อพยพเข้ามาบางส่วนได้ทำการส่งบรรณาการให้ศูนย์อำนาจภายนอก อาทิ อุดยธา และบางส่วนได้ส่งบรรณาการให้กับหัวเมืองลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง อาทิ กลุ่มบ้านหลวง (เมืองชัยภูมิ) เมืองพานพร้าว เมืองปะโค เมืองเวียงคุก (เมืองหนองคาย) นาดอ (เมืองโขงเจียม)⁵ ดังนั้นจึงทำให้อาณาจักรล้านช้างที่เคยยิ่งใหญ่ ไร้ซึ่งอำนาจเด็ดขาด ทำให้ถูกคุกคามและแทรกแซง จากศูนย์อำนาจสำคัญในเวลาต่อมา

¹มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สุวิทย์ ชีรสาควัด. 2539. หน้า67.

²ลำน้ำยัง หนึ่งในลำน้ำสาขาของแม่น้ำชี มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาภูพานในเขตจังหวัด กาฬสินธุ์

³สีลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 163.

⁴ไพฑูรย์ มีกุล. เอกสารคำสอนประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน. 2532. หน้า 80-82.

⁵เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542. หน้า 16, 220, 307.

2. สถานภาพของสยามกับการขยายตัวในอีสาน

สยามทำการขยายอาณาเขตข้ามดงพระยาไฟเข้าสู่ดินแดนอีสานเป็นครั้งแรกภายหลังจากรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัว ทรงกับช่วงรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยา (พ.ศ. 1967-พ.ศ.1991)¹ โดยเริ่มขยายอำนาจเข้าปกครองสู่เมืองนครราชสีมา เมืองพิมาย เมืองพนมรุ้ง และหัวเมืองในแถบนี้ในเวลาต่อมาในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-พ.ศ. 2031) อำนาจของอยุธยาได้แผ่เข้าไปในดินแดนอีสานมากยิ่งขึ้น ทรงดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองในดินแดนอีสานด้วยการแต่งตั้งเมืองนครราชสีมาขึ้นเป็นศูนย์กลางในการควบคุมดูแลบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานทางตอนใต้ ส่งผลให้กลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานทางตอนใต้มีลักษณะการปกครองที่คล้ายคลึงกับอยุธยา แต่อำนาจของอยุธยาที่มีในดินแดนอีสานก็ยังคงความคลุมเครือ เพราะดุลอำนาจการปกครองเขตแดนอีสานในบางส่วน (ตอนกลางและตอนบน) นั้นยังคงขึ้นอยู่กับอาณาจักรล้านช้างและได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมในแบบลาวล้านช้าง² พงศาวดารลาวของทองสืบ ศุภะมาร์ค³ งานวิจัยของดรรชนี เมตตาริกานนท์⁴ และงานวิจัยของวิระพงศ์ ยศบุญเรือง⁵ ต่างกล่าวถึงสถานภาพของดินแดนอีสานในช่วงสมัยอยุธยาว่า เป็นรัฐชายขอบที่ห่างไกล อยู่ท่ามกลางอำนาจที่คลุมเครือระหว่างสยามและลาว โดยมีเมืองนครราชสีมาคอยควบคุมหัวเมืองในดินแดนอีสานแทนส่วนกลาง สอดคล้องกับบันทึกของลาลูแบร์ที่กล่าวถึงเมืองนครราชสีมาว่า เป็นเมืองชายแดนของสยามที่อยู่ติดกับพรมแดนลาว⁶ กล่าวคือ พรมแดนของสยามในอีสานสิ้นสุดที่เมืองนครราชสีมา ซึ่งหมายถึงผู้คนในเมืองนครราชสีมา มิใช่ลาว⁷ ซึ่งความเห็นนี้สอดคล้องกับงานของสุจิตต์ วงษ์เทศที่กล่าวว่า เมืองนครราชสีมาคือกลุ่มสยามภาคกลาง⁸

¹ สุทิน สอนองผัน. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1792-2394). 2532. หน้า 49.

² วิระพงศ์ ยศบุญเรือง. การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433. 2546. หน้า 19.

³ ทองสืบ ศุภะมาร์ค. พงศาวดารลาว. 2528. หน้า 53.

⁴ ดรรชนี เมตตาริกานนท์. การรวมกลุ่มทางการเมืองของส.อ.อีสาน พ.ศ. 2476-2494. 2543. หน้า 27.

⁵ วิระพงศ์ ยศบุญเรือง. เล่มเดิม. หน้า 19.

⁶ ชิมอน เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุลาลูแบร์ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. 2548. หน้า 35.

⁷ ถึงแม้ว่าเมืองนครราชสีมาจะเป็นเมืองศูนย์กลางที่คอยควบคุมหัวเมืองในดินแดนอีสานแทนส่วนกลาง แต่ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมชายแดนระหว่างอีสานและสยามตอนกลาง ทำให้เมืองนครราชสีมาสามารถเป็นตัวแทนของดินแดนอีสานทั้งหมดได้ ดู ชาร์ลส์ เอฟ. คายส์. อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย. แปลโดย รัตนา โตสกุล. 2552. หน้า 9.

⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ. ปลั่งลาวชาวอีสานมาจากไหน. 2549. หน้า 421.

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 อาณาจักรอยุธยายังคงมีได้มีอิทธิพลในดินแดนอีสาน เทียบเท่ากับอาณาจักรลาว เนื่องจากพบหลักฐานในตำนานเมืองจำปาศักดิ์ ที่ได้รับถึงพระราชอาณาเขตของสมเด็จพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (พ.ศ. 2256-พ.ศ. 2280) แห่งนครจำปาศักดิ์กล่าวว่า “...เขตแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ในเวลานั้นมีว่าทางทิศเหนือตั้งแต่อย่างสามต้นอันสามขวยหลักทอดยออย่าง ทิศตะวันออกถึงแนวภูเขาบรรทัดต่อแดนญวน ทิศใต้เวลานั้นยังไม่ปรากฏ ทิศตะวันตกต่อเขตแขวงเมืองพิมายปากลำน้ำกระยุง¹...”² ซึ่งหมายความว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรมีพระราชอาณาเขตแผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่ดินแดนอีสานราว 1 ใน 3 ดังนั้นความสัมพันธ์และวิถีชีวิตระหว่างผู้คนในดินแดนอีสานและลาวจึงมีมากกว่าอยุธยา ในช่วงอยุธยาตอนปลาย รัชสมัยของพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2301-พ.ศ. 2310) อยุธยาได้แผ่อาณาเขตเข้าไปยังบริเวณ “เขมรป่าดง³” และตั้งเมืองขึ้นในดินแดนแถบนี้ อาทิ เมืองขุขันธ์ เมืองสังขะ เมืองปะทายสมัน (เมืองสุรินทร์) และเมืองรัตนบุรี โดยผู้นำท้องถิ่นจะทำการควบคุมผู้คน อาทิ ชาวเขมรและส่วยให้ขึ้นกับเมืองพิมาย⁴

ในสมัยอยุธยาอาณาจักรปกครองที่มีต่อดินแดนอีสานจะมีเพียงบางส่วนของพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่คงอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรลาว จึงอาจกล่าวได้ว่าสยามขาดแรงจูงใจในการที่จะเข้ามาครอบครองดินแดนในภูมิภาคนี้อย่างจริงจัง และการที่ดินแดนอีสานไม่สามารถติดต่อกับศูนย์อำนาจส่วนกลางของสยามได้อย่างสะดวกนั้น ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ถือเป็นสาเหตุสำคัญ เนื่องจากอยู่ห่างไกลจากการควบคุมจากส่วนกลาง ประกอบกับความมีแนชต์ด้านอาณาเขตการปกครองระหว่างสยามกับลาว ส่งผลให้บรรดาหัวเมืองในดินแดนอีสานต่างมีอิสระจากการควบคุมของศูนย์อำนาจการปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานจึงดำเนินไปอย่างหลวม ๆ เห็นได้จากการเกิดกบฏบุญกว้าง ในปี พ.ศ. 2241⁵ เพื่อต่อต้านอำนาจของอยุธยา กรณีกบฏที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดกบฏไพร่และกบฏตามหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานอีกเป็นระยะ การควบคุมหัวเมืองในดินแดนอีสานได้สิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรอยุธยาเสียกรุงให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 ส่งผลให้บรรดาหัวเมืองในอีสานต่างเป็นอิสระ

¹ ลำน้ำกระยุง หรืออีกชื่อหนึ่งคือ ห้วยชะยุง ปัจจุบันกั้นระหว่างอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี กับอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

² หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 229.

³ กลุ่มของชาวส่วยที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ป่าดงระหว่างฝั่งใต้ของแม่น้ำมูลกับเทือกเขาตงเร็กเดิมที่มีชื่อเรียกว่าส่วย ทางกรุงเทพฯ เรียกว่าเขมรป่าดง และเรียกบริเวณเมืองริมแม่น้ำมูล (บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) ว่า บริเวณเขมรป่าดง อันมีพื้นเพดั้งเดิมมาจากเมืองอัตตะปือ จำปาศักดิ์ และสารวัน ในดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ดู จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของสยาม, ไทยลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. 2556. หน้า 258-260.

⁴ ปฐม คเนจร. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 299.

⁵ จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. กบฏกรุงศรีอยุธยา. 2551. หน้า 224-229.

การขยายตัวของสยามในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-3)

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-พ.ศ. 2325) กองทัพสยามได้ขยายอำนาจเข้ามายังดินแดนอีสานอีกครั้ง เนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ อาทิ การตีตัวออกห่างจากสัมพันธไมตรีไปเข้ากับพม่าของเจ้าสิริบุญสารผู้ครองนครเวียงจันทน์¹ และการพยายามขยายพระราชอาณาเขตของพระเจ้ากรุงธนบุรี ในช่วงนี้สยามทำการขยายอาณาเขตเข้าครอบคลุมถึงแคว้นลาวทั้งสาม (หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์) อาณาจักรลาวรวมถึงหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยามในปี พ.ศ. 2322² และจำต้องเสียส่วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองให้แก่สยามเรื่อยมา

ดินแดนอีสานในสมัยธนบุรีมีผู้คนและบ้านเมืองเพิ่มมากขึ้น เนื่องมาจากการอพยพหนีภัยสงคราม³ ของผู้คนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจากการที่ศูนย์กลางสำคัญของอาณาจักรล้านช้างแตกแยกออกเป็น 3 แคว้นใหญ่ (หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์) ในช่วงนี้การอพยพครั้งใหญ่จะอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2313-พ.ศ. 2320 โดยมีกลุ่มของพระวอพระตา กลุ่มเจ้าฟ้าชาวโสมพะมิตร นอกจากนี้การที่อาณาจักรลาวตกเป็นประเทศราชของสยาม สยามได้ทำการอพยพกวาดต้อนผู้คนของลาวเข้ามาในเขตอาณาจักร โดยเฉพาะในบริเวณดินแดนอีสานเป็นจำนวนมาก แต่ในด้านการปกครองนั้น เจ้าแผ่นดินสยามยังคงให้มีกษัตริย์ปกครองแผ่นดินลาวดังเดิม⁴ ไพฑูรย์ มีกุลกล่าวว่า สยามมิได้จัดระบบการปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวให้เรียบร้อยเพราะขณะนั้นยังคงทำศึกติดพันอยู่กับพม่า⁵ การที่สยามมิได้ปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวโดยตรงแต่ปล่อยให้ชนชั้นเดิม

¹ ภายหลังจากช่วงที่อาณาจักรอยุธยาเสียกรุงให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 สยามได้ทำการขับไล่พม่าและมีการสถาปนากษัตริย์สยามองค์ใหม่ คือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสิน ภายใต้อำนาจของศูนย์กลางอำนาจใหม่ คือ ธนบุรี เมื่อเหตุการณ์ระหว่างฝ่ายสยามกับพม่าเริ่มสงบ เจ้าสิริบุญสารผู้ครองนครเวียงจันทน์ได้ส่งพระราชสาส์นมาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม ต่อมาเจ้าสิริบุญสารได้ละทิ้งสัมพันธไมตรีไปขึ้นกับพม่า โดยมีสาเหตุจากการที่เจ้าสิริบุญสารมองว่าทัพพมามีกำลังพลมากกว่า สยามและอาจจะเป็นผลดีต่อการป้องกันเมืองเวียงจันทน์ในช่วงที่เกิดสงครามระหว่างเมืองเวียงจันทน์กับเมืองหลวงพระบาง ดู สีลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 144.

² สีลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. หน้า 167.

³ การอพยพหนีภัยสงครามภายในอาณาจักรลาวนั้นมีหลายระลอก กลุ่มอพยพที่สำคัญกลุ่มแรก ๆ เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2233 ตรงกับสมัยอยุธยาโดยการนำของพระครูโพนเสม็ด การอพยพครั้งนี้ทำให้เกิดบ้านเกิดเมืองขึ้นตามบริเวณฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งภายหลังจากที่สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจใหม่เป็นกรุงธนบุรีในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 บ้านเมืองบางส่วนที่เกิดจากการอพยพผู้คนของกลุ่มพระครูโพนเสม็ดในครานั้นจึงได้เปลี่ยนมาขึ้นกับศูนย์อำนาจใหม่ของสยามอีกครั้ง

⁴ มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สุวิทย์ อธิศาสดา. 2539. หน้า 167.

⁵ ไพฑูรย์ มีกุล. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. 2518. หน้า 66.

ปกครอง ทำให้หัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวต่างอยู่ในสถานะกึ่งอิสระ ความสัมพันธ์ที่มีกับสยาม จึงยังมีปรากฏเด่นชัดมากนัก นอกจากนี้ในส่วนของ การกวาดต้อนผู้คน สยามได้ทำการกวาดต้อนผู้คน มาয়ั้งฝ่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นบางครั้งบางคราว รวมถึงอัญเชิญพระแก้วมรกตลงมาประดิษฐานไว้ ณ กรุงธนบุรี¹ ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนอีกจำนวนมากได้ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคกลางแถบ หัวเมืองชั้นในที่เคยถูกพม่ากวาดต้อนเอาผู้คนไปสิ้นจนกลายเป็นเมืองร้างเมื่อครั้งสมัยอยุธยา อาทิ เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองนครนายก และเมืองฉะเชิงเทรา² การกวาดต้อนผู้คนจึงถือเป็นส่วนสำคัญ ของการขยายอำนาจเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ เหตุเพราะสังคมสยามในขณะนั้นเป็นระบอบศักดินา ดังนั้นการควบคุมกำลังคนจึงเป็นอำนาจการต่อรองที่สำคัญที่สุดของระบบเศรษฐกิจและการเมือง เพราะกำลังคนสามารถเป็นทั้งแรงงานและกำลังทหารในยามที่บ้านเมืองมีศึกสงคราม

สมัยรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2326 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช รัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2352) ชาวลาวตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์รวมถึงหัวเมืองในดินแดน อีสานตลอดจนเมืองลาวริมแม่น้ำโขง ต่างถูกเกณฑ์เข้ามามีส่วนร่วมในการก่อสร้างพระนครแห่งใหม่ (กรุงเทพฯ) โดยทำการขุดลอกและก่อกำแพงพระนคร สร้างป้อมรอบพระนคร³ ทรงเริ่มนโยบาย การสร้างเมืองฝ่งขวาของแม่น้ำโขง⁴ ให้แข็งแกร่งเปรียบเสมือนกำแพงในด้านทิศตะวันออก เพื่อให้อีสาน เป็นดินแดนกันชนระหว่างสยามกับเมืองประเทศราช คือ เมืองเวียงจันทน์และเมืองจำปาศักดิ์ โดยสยาม ทำการสนับสนุนกลุ่มเจ้าเมืองใหม่ (อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์) เข้ามาลงหลักปักฐานในดินแดนอีสาน บรรดาเมืองฝ่งขวาของแม่น้ำโขงที่อยู่ภายใต้การควบคุมของสยามในช่วงนี้มีเฉพาะกลุ่มหัวเมืองใน ดินแดนอีสานและหัวเมืองใหญ่อย่างเมืองนครราชสีมา เมืองที่ตั้งขึ้นใหม่และเมืองดั้งเดิมในดินแดนอีสาน จะอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองนครราชสีมาที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกต่อหนึ่ง ดารารัตน์ เมตตาริกาน นนท์ได้อธิบายถึงรูปแบบการเกิดเมืองในดินแดนอีสานช่วงเวลานี้ว่า เป็นการเกิดขึ้นโดยมีนโยบายสำคัญ ทางการเมืองมากกว่าการเกิดเมืองขึ้นเองแบบธรรมชาติ⁵ ซึ่งบรรดาผู้ปกครองหัวเมืองส่วนใหญ่จะ ยอมรับอำนาจจากกรุงเทพฯ เนื่องจากกรุงเทพฯ ให้คำมั่นว่าจะปกป้องเมืองเหล่านี้ ดังนั้นบรรดา ผู้ปกครองหัวเมืองจึงต้องตอบแทนด้วยการส่งส่วยและแรงงานให้กับกรุงเทพฯ ในเวลาจำเป็น กลุ่มหัวเมืองในลักษณะดังกล่าว อาทิ หนองหาน นครพนม อุบลราชธานี บุรีรัมย์ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิ และศรีสะเกษ⁶

¹ ฉลอง สุนทรวานิชย์. “สัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” ศิลปวัฒนธรรม. 8 (1) : 145-146 ; 2529.

² สมเด็จพระญาณสังวรวิจิตรวาทกิจ และสมเด็จพระญาณสังวรวิจิตรวาทกิจ. “เรื่องตั้งเมืองในมณฑลอุดรและอีสาน,” ใน สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 6 ภายพระหัตถ์. หน้า 245.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1. 2503. หน้า 74-75.

⁴ นโยบายของสยามในการสนับสนุนการตั้งเมืองใหม่ของกลุ่มหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสาน

⁵ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. การเมืองสองฝั่งโขง. 2546. หน้า 58.

⁶ เดวิด เค. วิทยาง. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 260.

ด้านนโยบายของสยามที่มีต่อดินแดนลาวในช่วงนี้ คือ หลักการแบ่งแยกความเป็นหนึ่งเดียวแล้วเข้าปกครอง ซึ่งเป็นการแบ่งการปกครองภายในทั้งหลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ เชียงขวาง รวมถึงนครพนม ให้ปกครองตนเองภายในอาณาจักรตน และมีให้มีการปรับปรุงสถานะของตนด้วยการร้องขอกำลังจากอีกอาณาจักร ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อป้องกันการลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจของสยาม¹ อย่างไรก็ตาม การที่สยามดำเนินนโยบายสร้างเมืองฝ่งขวาของแม่น้ำโขงทำให้อำนาจของเมืองจำปาศักดิ์ถูกลดลง ส่งผลให้เกิดกบฏข้าเชียงแก้วที่ทำการรวบรวมกำลังคนเข้ายึดเมืองจำปาศักดิ์ในปี พ.ศ. 2334 ต่อมาเมื่อสยามปราบกบฏข้าได้ ฝ่ายสยามได้มอบอำนาจการปกครองกลับคืนให้กับกลุ่มเชื้อสายอำนาจเจ้าเมืองเก่าปกครองกันเองในฐานะประเทศราชของสยาม² การปราบกบฏข้าในครั้งนั้นทรงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพของเมืองนครราชสีมาออกปราบและจับพวกข้ากลับมาได้มาก จึงเกิดประเพณีตีข้าและมีไพร่ขามานับแต่นั้น³

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352-พ.ศ. 2367) ทรงดำเนินการสานต่อนโยบายสร้างเมืองฝ่งขวาของแม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่อง ในช่วงนี้สยามเผชิญปัญหาการรุกรานจากพม่า ปัญหาญวนในเขมร ปัญหาจากอังกฤษในกรณีไทรบุรี และปัญหาทางด้านการค้าทรงดำเนินการโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์ข้าจากฝ่งซ้ายของแม่น้ำโขงมาไว้ทางฝ่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นจำนวนมาก รวมทั้งตั้งกองสักเลกขึ้นในดินแดนอีสาน เพื่อเป็นการรวบรวมกำลังพลและลดกำลังของลาวทางฝ่งซ้ายของแม่น้ำโขง⁴ เมื่ออำนาจและกำลังคนของฝ่งซ้ายลดลง ประกอบกับผลสืบเนื่องมาจากการตีข้าที่กระทำโดยชนชั้นนำท้องถิ่นและส่วนกลาง ที่มีเจ้าเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองบริวารเป็นผู้นำ โดยได้รับความเห็นชอบจากราชสำนักที่กรุงเทพฯ ส่งผลให้เกิดกบฏข้าสาเกียดโง้งที่เมืองจำปาศักดิ์⁵ อันเป็นศูนย์อำนาจของสยามในดินแดนลาวทางตอนใต้ในช่วงปี พ.ศ. 2360-พ.ศ. 2369 ครั้งนั้นมีพวกข้าเข้าร่วมเป็นกบฏมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองนครราชสีมา เจ้าเมืองโขง และกลุ่มของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์เกณฑ์ไพร่พลออกปราบ จนในที่สุดบุตรเจ้าอนุวงศ์ (โย) จับตัวข้าสาเกียดโง้งได้ และส่งตัวกลับมายังกรุงเทพฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บุตรของเจ้าอนุวงศ์(โย) ขึ้นปกครองเมืองจำปาศักดิ์ในปี พ.ศ. 2364⁶ ทำให้ฐานอำนาจของเมืองเวียงจันทน์เพิ่มขึ้นและครอบคลุมดินแดนในอีสานบางส่วน

¹ เดวิด เค. วยอจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 257.

² อรุณลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 30-32.

³ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม 9. 2545. หน้า 308.

⁴ อรุณลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานกับความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 54.

⁵ เอกสารพื้นเวียงใต้ระบุว่า พระยาพรหมภักดีเจ้าเมืองโคราชเป็นผู้ยุยงให้เกิดกบฏข้าสาเกียดโง้ง ดู ธวัช ปุณณทก. พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน. 2526. หน้า 71-78.

⁶ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร. เล่มเดิม. หน้า 236-237.

ขณะที่เมืองนครราชสีมาอันเป็นศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานเริ่มมีอำนาจลดลง เพื่อป้องกันไพร่พลอพยพคืบไปยั้งฝั่งซ้าย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองนครราชสีมาจัดตั้งกองสักเลกขึ้นในดินแดนอีสาน

ในกรณีนี้ เดวิด เค. วิทยอาจ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี (ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน) มิทรงเห็นชอบด้วยในการแต่งตั้งเจ้าราชบุตรโย บุตระของเจ้าอนุวงศ์ขึ้นครองเมืองจำปาศักดิ์ เพราะจะทำให้อิทธิพลของเวียงจันทน์ขยายเพิ่มมากขึ้นในทางตอนใต้ เป็นการเสริมอำนาจของเจ้าผู้ครองประเทศราชอย่างเจ้าอนุวงศ์และเกรงจะก่ออันตรายแก่สยามในภายหลัง แต่พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงให้เหตุผลแย้งว่า สยามจำเป็นที่จะเสริมอำนาจดินแดนลาวทางตอนใต้ให้แข็งแกร่งขึ้น เพื่อป้องกันญวนมิให้ล่องลำเข้ามาดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในเขมร¹ ซึ่งจะเป็นผลดีกว่าการที่เมืองจำปาศักดิ์อ่อนแอ ในขณะที่ญวนมีความเข้มแข็งยิ่งกว่าและพร้อมเข้ามารุกรานทุกเมื่อ² อย่างไรก็ตาม การเกณฑ์ไพร่พลของเจ้าเมืองนครราชสีมาไปตีข้าที่เมืองจำปาศักดิ์นั้น ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ราษฎรได้รับความลำบากอย่างหนัก เจ้าอนุวงศ์จึงเข้ามาปกป้องชาวลาวในดินแดนอีสานจากการกดขี่ของเจ้าเมืองนครราชสีมาและทางกรุงเทพฯ ด้วยการทำสงครามกอบกู้เอกราชให้แก่ลาว ในปี พ.ศ. 2369-พ.ศ. 2371 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3³

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา⁴ และธวัช ปุณโณทก⁵ กล่าวถึง กรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ว่าเป็นเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบกระเทือนไปทั่วหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวอย่างมาก ความพยายามที่จะ “ปลดแอก” ลาวจากสยามของเจ้าอนุวงศ์ ส่งผลให้สยามทำการปราบปรามอย่างรุนแรงภายหลังได้ชัยชนะ ด้วยการเผาทำลายเมืองเวียงจันทน์และกวาดต้อนผู้คนส่วนใหญ่มาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง คือ ดินแดนอีสานสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นอาจเนื่องมาจากสยามเห็นว่าเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ อีกทั้งเพื่อเป็นการป้องกันการขยายอิทธิพลของญวนเข้ามาแทรกแซงในดินแดนลาว และเพื่อรักษาตุลอำนาจมิให้ลาวกลับมาแข็งข้อ กับสยามอีกครั้งสยามจึงทำการกวาดต้อนผู้คนส่วนใหญ่มาอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง เพื่อลดทอนกำลังคนทางฝั่งซ้าย แสดงให้เห็นว่าในช่วงนี้สยามมีอำนาจมากขึ้นต่อดินแดนอีสานและลาว

¹ในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงวิตกกังวลเกี่ยวกับเขตแดนทางด้านตะวันออกเป็นอย่างมากเนื่องจากเกิดการขัดผลประโยชน์ระหว่างสยามกับญวน (พ.ศ. 2353-พ.ศ. 2354) ทำให้ดินแดนเขมรที่อยู่ระหว่างกลางถูกแทรกแซงจากญวน ดู เดวิด เค. วิทยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 267-269.

²เดวิด เค. วิทยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 270.

³ม.ล. แปก ปาลกะวงศ์. ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. 2473. หน้า 4-15.

⁴วอลเตอร์ เอฟเวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2514. หน้า 161.

⁵ธวัช ปุณโณทก. เอกสารการบรรยายเรื่องพื้นเวียง. 2525. หน้า 18-76.

ในช่วงเวลานี้ได้มีบันทึกของชาวตะวันตกอันเป็นหลักฐานที่มีความเอกเทศจากทั้งฝ่ายสยามและลาว คือ บันทึกของคาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์ (Carl Friedrich Augustus Gutzlaff) ซึ่งเป็นมิชชันนารีชาวเยอรมันที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ในสมัยรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งของกรุงเทพฯ และเมืองเวียงจันทน์ว่า เจ้าอนุวงศ์และกลุ่มชาวลาวที่ยกทัพเข้ามาในดินแดนอีสานนั้น มิได้ปรารถนาจะก่อสงครามกับทางกรุงเทพฯ เพียงแต่ต้องการจะจับอาวุธขึ้นต่อสู้และปราบปรามกลุ่มชนชั้นนำท้องถิ่นในหัวเมืองแถบที่ราบสูงโคราช การที่เจ้าอนุวงศ์และกลุ่มชาวลาวจับอาวุธขึ้นต่อสู้ทำให้สยามเกิดความโกลาหลและรวมตัวกันต่อต้านเจ้าอนุวงศ์ เมื่อทางฝ่ายสยามได้รับชัยชนะ สยามได้ปฏิบัติต่อชาวลาวอย่างไรร่มมนุษยธรรม โหดเหี้ยม มิได้เลือกเพศและวัยเผาทำลายบ้านเรือน ชาวลาวบางส่วนถูกจับส่งไปเป็นทาสของชนชั้นปกครองสยาม ส่วนผู้หญิงชาวลาวได้ถูกส่งตัวไปยังราชสำนักฝ่ายในของสยาม¹

ในงานของเดวิด เค. วยอาจ ได้กล่าวสอดคล้องถึงความโหดร้ายของสยามว่า สยามได้ทำลายอาคารบ้านเรือนทั้งหมดเว้นไว้แต่เพียงวัด โดยทำการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเวียงจันทน์ทั้งหมดเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองนครชัยศรี โดยทั้งเมืองเวียงจันทน์ให้กลายเป็นเมืองกร้าง² กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามาในเขตอีสานและบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อาทิ ชาวลาวเวียงจันทน์ ลาวพวน ลาวภูกระั้งและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ³ ในส่วนที่ถูกกวาดต้อนไปยังบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของสยาม อาทิ เมืองลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี นครชัยศรี⁴ ซึ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2370 ที่สยามบุกลาวและยึดครองเวียงจันทน์ได้สำเร็จนั้น กิตติศัพท์ความโหดร้ายของสยามจากกรณีการปราบปรามกบฏเจ้าอนุวงศ์ได้ส่งผลกระทบต่อหัวเมืองลาวต่าง ๆ อาทิ หลวงพระบางที่พยายามหลีกเลี่ยงมิให้เกิดอย่างกรณีเมืองเวียงจันทน์ขึ้นเป็นครั้งที่ 2 จึงได้ยอมอ่อนน้อมต่อสยามแต่โดยดี แม้ขณะเดียวกันยังส่งเครื่องราชบรรณาการต่อญวน ซึ่งนอกจากเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางแล้ว ยังมีเชียงขวางที่ตั้งตนเป็นอิสระ แต่ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามและญวนเช่นกัน⁵

¹ เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างกรุงเทพฯ กับเวียงจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ 3 กุตสลาฟฟ์ ได้ทำการจดบันทึกและมีโอกาสสอบถามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชาวลาวโดยตรง ดู คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์. “บันทึกที่รายวันเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในกรุงสยาม,” ใน รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 1. 2539. หน้า 82-83.

² เดวิด เค. วยอาจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 285.

³ บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. 2541. หน้า 55.

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4. หน้า 96-97.

⁵ ทิพย์อุบล ดาบสุวรรณ และศิวพร ชัยประสิทธิกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังการเข้ามาของตะวันตกถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2. 2520. หน้า 259.

วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา กล่าวถึงท่าทีวิตกกังวลของสยาม ในช่วงที่ญวนกำลังพยายามขยายอำนาจเข้ามายังบริเวณกลุ่มหัวเมืองในอาณาจักรลาวมากขึ้น โดยวิเคราะห์จากเอกสารทางฝ่ายญวน ที่มีการกล่าวถึงเจ้าอนุวงศ์ว่าทรงผูกมิตรกับญวน จนถึงขั้นส่งเครื่องบรรณาการให้แก่ญวน ในขณะที่เมืองเวียงจันทน์ขึ้นกับฝ่ายสยามเมื่อครั้งได้ครองเมืองเวียงจันทน์ (พ.ศ. 2347-พ.ศ. 2370)¹ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังคงเกิดปัญหาต่อเนื่องระหว่างสยาม ญวน ลาวและเขมร โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2376-พ.ศ. 2390 ที่เกิดสงครามยืดเยื้ออันเป็นที่รู้จักกันในนามว่า อาณามสยามยุทธ² ญวนเปรียบเสมือนคู่แข่งของสยาม ในการขยายอำนาจในดินแดนแถบนี้ (เขมรและลาว) ความขัดแย้งระหว่างญวนและสยามได้ยืดเยื้อมานานจนในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ญวนได้เกิดปัญหาขัดแย้งกับทางมหาอำนาจตะวันตกอย่างฝรั่งเศส ญวนจึงยอมสงบศึกกับสยาม เพื่อเน้นระงับภัยที่จะเกิดกับดินแดนของตนจากการคุกคามของฝรั่งเศส

อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 สยามได้ขึ้นมามีอำนาจครอบคลุมมากขึ้นในดินแดนอีสาน และลาวอย่างชัดเจน เมืองประเทศราชที่สำคัญ คือ เวียงจันทน์ ถูกทำลายและยุบให้เป็นเพียงหัวเมืองชั้นนอก³ รวมทั้งเมืองอื่น ๆ ในดินแดนลาวได้ถูกลดขนาดลง ภายหลังจากการเกิดกรณีกับเจ้าอนุวงศ์ การอพยพโยกย้ายผู้คนทำให้ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างเบาบาง เมื่อเทียบกับทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งความพยายามทั้งหมดของสยามในช่วงนี้ต่อดินแดนอีสานและลาว ส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อยับยั้งอำนาจของญวนที่พยายามขยายอำนาจเข้ามายังดินแดนแถบนี้เช่นเดียวกับสยาม

เดิม วิชาคัพจนกิจ⁴ และสุวิทย์ ธีรศาศวัต⁵ กล่าวถึงผลที่สยามได้รับจากการกวาดต้อนผู้คน ที่นอกจากจะทำให้ดินแดนอีสานมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นจนนำไปสู่การเกิดบ้านเมืองขึ้นหลายแห่งแล้วนั้น การใช้วิธีการกวาดต้อนผู้คนเข้ามาในอาณาเขตหลังจากชนะสงครามในแต่ละครั้ง ยังเป็นไปเพื่อลดทอนกำลังข้าศึกให้เหลือน้อยลง และในขณะเดียวกันยังเป็นการเพิ่มพลเมืองของตนให้มีกำลังเข้มแข็งมากขึ้น⁶ นอกจากนี้สยามยังได้รับผลประโยชน์ในด้านแรงงานการผลิตในช่วงที่เศรษฐกิจการค้ากำลังเฟื่องฟู รวมถึงการส่งส่วย และเครื่องราชบรรณาการของกลุ่มหัวเมืองต่าง ๆ

¹ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2514. หน้า 163.

² การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ของสยาม (ญวนให้การสนับสนุนเจ้าอนุวงศ์ในการก่อสงครามกับสยาม) เป็นต้นเหตุเริ่มแรกที่ทำให้สยามก่อสงครามกับเขมรและญวนนับเป็นศึกใหญ่ภายในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ยืดเยื้อยาวนานถึง 14 ปี ดู เจ้าพระยาบดินทร์เดชา. อาณามสยามยุทธ : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาวเขมรและญวน. 2550.

³ อูราลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 75.

⁴ เดิม วิชาคัพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542. หน้า 302-314.

⁵ สุวิทย์ ธีรศาศวัต. ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. 2543. หน้า 130-132.

⁶ ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม. 2545.

หน้า 240.

อันเป็นประโยชน์ต่อรายได้ของสยาม ดังนั้นส่วนกลางจึงต้องพยายามรักษากำลังคนของอาณาจักร โดยการทำให้อาณาประชาราษฎร์สามารถอพยพย้ายถิ่นและมีเต็มใจที่จะอพยพโยกย้ายออกจากถิ่นเดิม¹ หลังการเกิด เหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ กรุงเทพฯ ได้มีความขัดแย้งกับกลุ่มลาวล้านช้างมากกว่ากลุ่มลาวล้านนา ในด้านการควบคุมกำลังคนด้วยการสักรัก การเรียกเก็บผลประโยชน์จากการเกณฑ์แรงงานและส่วย² เป็นต้น³

นอกจากนี้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอาณาจักรลาวที่เคยมีมาได้เสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 จากกรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์ ที่สยามทำการตอบโต้ อย่างหนักด้วยการเผาทำลายเมืองเวียงจันทน์และลดสถานะความสำคัญลงเหลือเพียงตำแหน่งหัวเมือง ชั้นนอก ดังนั้นจึงปฏิเสธได้ว่าทัศนคติส่วนใหญ่ของผู้ปกครองกรุงเทพฯ มีแนวโน้มในเชิงดูถูก ชิงชังลาว และทัศนคติดังกล่าวได้ก่อตัวชัดเจนมากยิ่งขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แม้ว่าชาวลาวได้ถูกกวาดต้อนและอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนอีสานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ แต่ชาวลาวยังคงพยายามดำรงรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิมรวมถึงการมีบทบาทในด้านต่าง ๆ และด้วยการดำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่โดดเด่นกว่าชนกลุ่มอื่นในดินแดนอีสานส่งผลให้วัฒนธรรม ลาวได้กลับกลายมาเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนส่วนใหญ่ในดินแดนอีสานจนเป็นที่รับรู้และเข้าใจว่า อีสานคือ ถิ่นของลาว

ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สยามสามารถขยายอำนาจควบคุมกลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานและ ลาวได้ทั้งหมด แต่ในด้านรูปแบบการปกครองกลับพบว่าสยามมิได้ทำการปกครองหัวเมืองในอีสานและ ลาวอย่างเข้มงวด เนื่องจากสยามให้กลุ่มหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวปกครองตนเองตามธรรมเนียม ดั้งเดิม แต่อยู่ภายใต้การควบคุมของสยามอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีเพียงแต่ระบบการปกครองเท่านั้นที่ยังคงเป็น แบบลาว แต่รวมถึงความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมแทบทุกด้าน⁴ โดยสยามมิได้มีท่าทีที่จะดำเนินนโยบาย

¹ ครอบิช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยในสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี (สมเกียรติกุล) และยุพา ชุมจันทร์. 2527. หน้า 14.

² ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐมีวิธีการควบคุมกำลังคนด้วยการเก็บส่วย จุดมุ่งหมายของ การเก็บส่วยเนื่องจากรัฐมีแรงงานส่วนเกิน ซึ่งไพร่ส่วย (ไพร่ที่มีต้องทำราชการให้แก่รัฐแต่ส่งส่วย ให้แทนการมอบแรงงานให้รัฐ) จะต้องส่งส่วยตามที่ส่วนกลางระบุมา อาจแบ่งประเภทตามการส่งส่วย เข้ารัฐ ดังนี้ ส่วยประจำปี ส่วยเกณฑ์เป็นกรณีพิเศษ ส่วยถวายและส่วยบรรณาการ ดู นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325- 2448). 2525. หน้า 85-101.

³ ภายหลังการเกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์สยามมีนโยบายที่เข้มงวดต่อกลุ่มลาวล้านช้าง อย่างมากมีว่าจะเป็นในด้านการควบคุมและการเรียกเก็บผลประโยชน์ รายละเอียดเพิ่มเติม ดู เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. การรับรู้เกี่ยวกับลาวในสังคมไทย. 2555. หน้า 46-47.

⁴ การปกครองแบบธรรมเนียมลาวที่ใช้ตามบริเวณหัวเมืองต่าง ๆ ในอีสานจะเป็นการปกครอง ตามแบบล้านช้างเช่นเดียวกับฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งมีคณะผู้ปกครองสูงสุดเรียกว่าอาญาสี่ ดู อรุณลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานกับความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 38-44.

เปลี่ยนแปลงบรรดาหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเหล่านี้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่เป็นชาวลาวที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง การที่รัฐสยามที่ผ่านมามีได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองกลุ่มหัวเมืองอีสานและลาวทำให้กลุ่มหัวเมืองเหล่านี้ยังคงมีความใกล้ชิดกับศูนย์อำนาจเดิมมากกว่ากรุงเทพฯ ส่งผลให้สยามทำการปกครองอย่างมีราบรื่นนัก มีการรวมกลุ่มต่อต้านอำนาจสยามในดินแดนอีสานและลาว ทำให้เกิดความยุ่งยากอยู่เสมอ สุวิทย์ อธิราชสวัสดิ์¹ สุเนตร โพธิสานและหนูไซ พุมมะจัน² ต่างให้ความเห็นว่า ลาวยังคงมีความเป็นลาวมิได้แปรเปลี่ยนมาเป็นสยาม แม้ว่าจะตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของสยามก็ตาม

¹ สุวิทย์ อธิราชสวัสดิ์. ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. 2543. หน้า 130-132.

² สุเนตร โพธิสาน และหนูไซ พุมมะจัน. ประวัติศาสตร์ลาว (ดึกดำบรรพ์-ปัจจุบัน). แปลโดย ทรงคุณ จันทจร. 2551. หน้า 274.

ในช่วงนี้ถึงแม้สยามจะมีอำนาจเหนือหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวมากขึ้น มีการตั้งเมืองใหม่ขึ้นในดินแดนอีสาน แต่หัวเมืองต่าง ๆ เหล่านั้นยังไม่ได้มีฐานะที่แน่นอน กล่าวคือ หัวเมืองในดินแดนลาวฝั่งซ้ายบางส่วนยังคงฐานะเป็นเมือง “สองฝ่ายฟ้า” โดยที่เจ้าเมืองยอมรับอำนาจปกครองของทั้งญวนและสยาม¹ รวมทั้งการเป็นเมือง “สามฝ่ายฟ้า” คือ เมืองเหล่านี้ส่งบรรณาการให้กับญวน ส่งบรรณาการมายังสยามและบางครั้งส่งบรรณาการไปจีน ฐานะของเมืองเหล่านี้จึงยังคง “กำกวม” ในทางกฎหมาย ประกอบกับสยามปกครองหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวอย่างมิได้เข้มงวด สถานะระหว่างสยามกับหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวจึงจัดอยู่ในรูปแบบของเมืองบรรณาการและเมืองป้องกันภัยจากญวนเพียงเท่านั้น

อีสาน ลาว และสยามช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

ก่อนเกิดการปฏิรูปสยามครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2435 ขนชั้นปกครองสยามต่างมิได้ยอมรับว่าดินแดนอีสานและลาวเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาเขตอย่างแท้จริง เพราะความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนที่ผ่านมาจะเป็นในลักษณะที่ว่าสยามถือตัวว่าเป็นใหญ่เหนือลาว สืบเนื่องมาจากสงครามครั้งอดีตระหว่างสยามกับลาวที่มีกบฏที่สยามคือผู้ชนะและทำการกวาดต้อนชาวลาวเข้ามาอยู่ภายใต้ขอบเขตสยาม ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์ที่สะท้อนความอคติที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นนำสยามสืบมา² การแสดงท่าทีที่ยอมรับได้ปรากฏในรูปแบบของการดูถูกดูแคลน อาทิ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2393-พ.ศ. 2411) พบว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงโปรดการเล่นแอ่วลาว (การละเล่นลาวแคน³) จึงมีการเล่นแอ่วลาวอย่างแพร่หลายทั้งในและนอกราชสำนักมากเสียจนทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 ทรงมีพื่อพระราชหฤทัยด้วยเหตุผลที่ว่าทำให้ความสำคัญของดนตรีไทยลดลง เพราะทรงมองว่าเป็นของวัฒนธรรมของประเทศราชผู้ “ต่ำ” กว่าจนถึงขั้นทรงออกพระราชบัญญัติห้ามเล่นแอ่วลาว⁴ รวมถึงหวั่นเกรงว่าการเล่นแอ่วลาวนี้อาจนำไปสู่

¹ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ. วิกฤตการณ์สยามร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

² กระบวนสร้างและสะท้อนความอคติต่อลาวโดยชนชั้นนำสยาม ดู อุบล ลิ้มสุวรรณ. ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่าลาวในสมัยรัตนโกสินทร์พ.ศ. 2325-2453. 2537. ; ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “ลาวในทัศนะของไทย,” ใน เอกสารสมมนาวิชาการประจำปี 2548 เรื่องสู่สังคมสมานฉันท์. 2548. ; วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “ลาวในเมืองไทย : กลุ่มชาติพันธุ์ที่คลุมเครือ,” ใน วารสารเมืองโบราณ. หน้า 74-88.

³ การเล่นแอ่วลาวหรือการละเล่นลาวแคนเป็นการแสดงศิลปะทางดนตรีของลาว ซึ่งภายในเนื้อหาของเพลงลาวแคนจะเป็นการเล่าเรื่องความทุกข์ยากและการพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมของชาวลาวที่สยามทำให้จำต้องอพยพย้ายถิ่น และต่างก็มิได้เต็มใจที่จะอพยพโยกย้ายออกจากถิ่นเดิมของตนตั้งแต่ช่วงการเกิดเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมองการเล่นแอ่วลาวอย่างต่อเนื่องจากว่ามีเนื้อหาที่อาจปลุกใจชาวลาวให้ก่อกบฏอันจะนำภัยมาสู่สยามอีกครั้ง

⁴ พูนพิศ อมาตยกุล. สยามสังคีต. 2524. หน้า 131.

การปลูกสำนึกทางประวัติศาสตร์และก่อให้เกิดกบฏได้ในภายภาคหน้า การดูถูกดูแคลนยังปรากฏในรูปแบบของความเชื่อที่ว่าการเล่นลาวแคนในแผ่นดินสยามมีเหมาะสม เพราะลาวคือข้าของสยาม สยามมีเคยตกเป็นข้าของลาว หากฝ่าฝืนจะส่งผลทำให้ฝนฟ้ามีตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง นาข้าวจะมีเจริญงอกงาม¹ ในงานของจิตร ภูมิศักดิ์ยังได้กล่าวถึงการใช้คำเรียกชื่อเฉพาะกลุ่มในเชิงดูถูก ลาวว่า ลาวพุงขาวลาวพุงดำ² นอกจากนี้ผู้คนมักจะถูกเรียกชื่อตามที่มาหรือตามกลุ่มชาติพันธุ์ของผู้คน เหล่านี้เป็นสำคัญ อาทิ กลุ่มลาวพวนคือพวกที่ถูกกวาดต้อนเข้มาจากรวมเมืองพวนในแคว้นเชียงขวาง กลุ่มลาวโซ่งผู้ไทหรือไทดำคือพวกที่มาจากแคว้นสิบสองจุไทย กลุ่มลาวหลวงพระบางคือพวกที่มาจากเมืองหลวงพระบาง กลุ่มลาวภูคังคือพวกที่มาจากแถบภูคังในเขตหลวงพระบาง และกลุ่มลาวเวียงคือพวกที่มาจากเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น ซึ่งนับตั้งแต่อาณาจักรลาวทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม ผู้ปกครองสยามมิได้ยอมรับและปฏิเสธลาว³ อย่างไรก็ตาม การปกครองของสยามส่งผลให้ชาวลาวมีอคติต่อสยามและรวมกลุ่มต่อต้านสยามอยู่ในหลายพื้นที่ตามแต่โอกาสจะอำนวย สถานะของหัวเมืองอีสานและลาวในช่วงนี้ยังคงมีสถานะกำกวม มีชัดเจน ส่วนกลางละเลย มิได้เล็งเห็นความสำคัญของหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวหรือออกมาตรการใด ๆ เพื่อเตรียมปกป้องและอ้างสิทธิในดินแดนอีสานและลาวจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก อันสืบเนื่องมาจากการขยายลัทธิอาณานิคมของชาติยุโรปในเอเชียที่เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3⁴ จนกระทั่งในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 หรือที่ชาวตะวันตกรู้จักในพระนามคิงมงกุฎ (King Mongkut) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีอิทธิพลของชาติตะวันตกกำลังแผ่ขยายครอบคลุมนดินแดนในแถบเอเชียอาคเนย์ ในรัชสมัยของพระองค์จึงพยายามลดสาเหตุอันจะก่อเป็นชนวนที่อาจจะนำไปสู่การใช้กำลังบุกเข้ายึดครองดินแดนของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในพม่ามาลาญญวนทางตอนใต้และจีน⁵

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประชุมพงศาวดารรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-2408.2504. หน้า 290-291.

² คำเรียกลาวในท้องถิ่นแม่น้ำโขงว่า ลาวพุงขาว (White bellied Lao) เพื่อให้แตกต่างจากลาวพุงดำ (Black bellied Lao) ที่สกลายตลอดหน้าท้องและต้นขาอาศัยอยู่ทางตอนบนของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดู พระวิภาคภูวดล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หึงสุมาลี วีระวงศ์. 2533. หน้า 47.

³ จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยามไทยลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชนชาติ. 2556. หน้า 341-342.

⁴ ในขณะที่พม่าถูกคุกคามโดยอังกฤษญวนและเขมรถูกคุกคามโดยฝรั่งเศสซึ่งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ช่วงพ.ศ. 2367-พ.ศ. 2394 เป็นต้นมา ชาตินิยมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นสยามเปิดทำการค้ากับชาติตะวันตกและรับเอาแนวคิดใหม่ ๆ มาทีละเล็กละน้อย ดู ยอร์ช เซเดย์. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธี. 2525. หน้า 141.

⁵ จิระนันท์ พิตรปรีชา. ลูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์. 2542. หน้า 18-19.

สำหรับมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสยาม คือ อังกฤษและฝรั่งเศสนั้น พระองค์ได้ริเริ่มดำเนินนโยบายกับชาติตะวันตก โดยลงพระนามในสนธิสัญญาร่วมกับคณะทูตของอังกฤษ ซึ่งนำโดยเซอร์จอห์น เบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 เพื่อยอมรับเสรีภาพทางการค้าของอังกฤษ และมีการลงพระนามในสนธิสัญญาอย่างเดียวกันนั้นกับฝรั่งเศส ซึ่งมีมงติยีเป็นผู้นำคณะทูตในปี พ.ศ. 2399 และภายหลังจากนั้นก็มีการลงพระนามในสนธิสัญญาที่คล้ายคลึงกันนี้กับชาติต่าง ๆ ตามลำดับ ถือเป็นการเปิดประตูทางการค้าระหว่างสยามกับชาติตะวันตกอย่างเป็นทางการ ในส่วนของการรักษาเอกราชนั้น แม้สยามจะถูกจำกัดในเรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เสียไปกับการลงพระนามในสนธิสัญญากับมหาอำนาจตะวันตก แต่สยามก็สามารถรักษาความเป็นเอกราชไว้ได้¹ อาจกล่าวได้ว่าการเข้ามาของจักรวรรดินิยมตะวันตกนั้นเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 อันส่งผลทำให้สถาบันกษัตริย์จำเป็นต้องปรับตัวท่ามกลางการถูกท้าทายด้วยความคิดความอ่านของชาวตะวันตกที่มีต่อสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระมหากษัตริย์ทรงมีแนวพระราชดำริและพระราโชบายในการปรับปรุงและทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่ทันสมัย“ศิวิไลซ์” (Civilized) ตามมาตรฐานของตะวันตก เพื่อให้สถาบันดำเนินต่อไปได้ควบคู่กับกระแสวัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้ามาท้าทายสถาบันกษัตริย์ของสยาม และเพื่อให้ชาติตะวันตกยอมรับในสถานภาพการเป็นผู้ปกครองในระบอบการเมืองของสยาม² การพยายามทำให้สถาบันกษัตริย์อยู่รอดคือการสร้างหลักที่แข็งแรงเพื่อนำไปสู่การสร้างสิทธิโดยชอบธรรมในการปกครองและการดำเนินการปฏิรูปเพื่อตั้งอำนาจจากขุนนางกลับสู่สถาบันกษัตริย์ในเวลาต่อมา

¹ ยอร์ช เซเดย์. ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธี. 2525 หน้า 142.

² Lae Dilokvidhyarat. Transformation And Persistence of Kinship in Thailand. 1982. p. 114 (อ้างอิงมาจากพรณี บัวเล็ก. สยามในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5. 2541. หน้า 46.

ในส่วนของภาพแทนดินแดนอีสานในสายตาของชาวสยามตลอดเวลาที่รับรู้กันสืบเนื่องมาแต่ครั้งอดีตคือ “ดินแดนอันไกลโพ้น” ตลอดเส้นทางเต็มไปด้วยความลำบาก¹ มีความแปลกและแตกต่างจากสยามในมิติด้านสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตผู้คน โดยนำเสนอผ่านวรรณคดีราชสำนักและเรื่องเล่าของสยาม² แต่อย่างไรก็ตามในรัชสมัยที่ผ่านมาสยามมิได้รับรู้เรื่องราวและให้ความสำคัญกับหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ รวมทั้งขอบเขตอำนาจของตนที่นอกเหนือจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) โดยเฉพาะตามบริเวณชายแดน อาทิจ ดินแดนอีสานและลาว ที่ยังคงปล่อยให้มิมีสถานะกำหนดชัดเจน วินิจจะกุลกล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 ราชสำนักสยามบ่งชี้ให้เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษไปสอบถามเขตแดนสยามเอาจากชาวบ้านในท้องถิ่น และในสมัยรัชกาลที่ 4 การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกับบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ตามบริเวณชายแดนบ่งชี้ว่าราชสำนักสยามมิได้รู้จักขอบเขตของอาณาจักรเท่าใดนัก³

ความสำคัญของหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเริ่มปรากฏความสำคัญขึ้นอย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กระแสการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกกำลังทวีความรุนแรง ส่งผลให้สยามมีความตื่นตัวในการปฏิรูประบบการปกครองหัวเมืองจากการที่ปล่อยให้หัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวมีความอิสระในการปกครองตนเอง กลายเป็นการเข้าจัดระบบการปกครองที่มีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น การปฏิรูปการปกครองถูกทดลองใช้เป็นครั้งแรกในอาณาจักรล้านนาเมื่อปี พ.ศ. 2413-พ.ศ. 2422 ต่อมามีการปรับปรุงและนำมาใช้กับดินแดนลาวตลอดจนประเทศราชต่าง ๆ และในปี พ.ศ. 2435 เป็นต้นมาจึงขยายการปฏิรูปการปกครองไปยังภูมิภาคอื่นรวมถึงกลุ่มหัวเมืองขึ้นในของสยาม⁴

¹ ก่อนการดำเนินนโยบายคมนาคมในสมัยรัชกาลที่ 5 การคมนาคมในดินแดนอีสานเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากยังมีระบบถนนและทางรถไฟ ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศที่มีความแห้งแล้งในฤดูแล้งและมีน้ำท่วมในฤดูฝน มีป่าดิบและเทือกเขากั้นเป็นพรมแดนธรรมชาติอยู่เกือบรอบดินแดน การคมนาคมส่วนใหญ่จะอาศัยทางบกเป็นหลักคือทางเกวียน การเดินทางติดต่อกับฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจะกระทำมิได้สะดวกกว่าทางกรุงเทพฯ เนื่องจากผู้คนในดินแดนอีสานสามารถเดินเรือในแม่น้ำโขงเพื่อไปยังเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางได้ ดู ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. 2548. หน้า 84.

² ภาพแทนของดินแดนอีสานในการรับรู้ของชาวสยามที่สืบเนื่องกันมาแต่เมื่อครั้งอดีตสามารถเห็นภาพได้จากวรรณคดีราชสำนักและเรื่องเล่าของสยาม อาทิจ นิราศหนองคาย ที่บรรยายสภาพอีสานจากมุมมองของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ขณะเดินทางขึ้นไปปราบฮ่อเพื่อป้องกันการเข้าแทรกแซงของฝรั่งเศสในบริเวณชายแดนลาว (หลวงพระบาง) ที่มีอาณาเขตติดกับญวนในปี พ.ศ. 2418 ดู สิทธิ ศรีสยาม และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี. นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา. 2518. หน้า 127.

³ รัชชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิภายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, โอตา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์นันทน์. 2556. หน้า 196.

⁴ รัชชัย วินิจจะกุล. แหล่งเดิม. หน้า 171.

ภาพประกอบ 3 พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายกับ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะพระชันษา 16 พรรษา
เมื่อ ปีมะโรง พ.ศ. 2411¹

¹ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5. 2555.
หน้า 302.

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ¹ งานของเทศ บุนนาค² และงานของ บัญชา แก้วเกตุทอง³ กล่าวถึงการปฏิรูประบบการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานและลาว โดยปฏิรูปการบริหารการปกครองที่มีมาแต่โบราณเข้าสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ เปลี่ยนระบบ การปกครองหัวเมืองอีสานและลาวมาเป็นมณฑลเพื่อความสะดวกในการดูแลควบคุมอย่างใกล้ชิด ยุติความเป็นอิสระในการปกครองของบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสานและลาว รวมถึงลดช่องว่าง ที่เคยเป็นอุปสรรคด้านความห่างไกลจากส่วนกลางเพื่อให้ดินแดนเหล่านี้ตระหนักว่าจะต้องเชื่อมโยงกับ ศูนย์กลางเดียวกันคือกรุงเทพฯ เท่านั้น

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2547. หน้า 253-255.

² เทศ บุนนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458. 2532. หน้า 122-125.

³ บัญชา แก้วเกตุทอง. การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2522. หน้า 4-14.

ภาพประกอบ 4 บุคคลสำคัญในการสร้างประเทศสยามยุคใหม่ (จากซ้าย) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปกร เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย¹

การปฏิรูปการบริหารการปกครองเข้าสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อป้องกันการรุกรานจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ซึ่ง ณ เวลานั้นคือ อังกฤษและฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสมีบทบาทอย่างมากต่อการล่าอาณานิคมในดินแดนอีสานและลาว ดังนั้น กระแสการล่าอาณานิคมจึงเป็นปัจจัยหลักที่เร่งรัดให้สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นรัฐสมัยใหม่ เพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติ สุริยชัย โกศียะวัฒน์กล่าวว่า สยามจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อความอยู่รอดตามสถานการณ์การล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก² อีกช่องทางหนึ่งเพื่อป้องกันสยามจากการล่าอาณานิคมคือ “แผนที่” ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการอ้างสิทธิครอบครองในช่วงระยะเวลาที่ต้องแข่งขันและช่วงชิงอำนาจเหนือดินแดนกับชาติตะวันตกที่กำลังทวีความรุนแรง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นรัฐสมัยใหม่จะให้ความสำคัญกับการมีเส้นขอบเขตพื้นที่ที่แน่ชัด (รัฐชาติ) เพื่อสะดวกต่อการบริหารและจัดการการปกครองภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาล

ความพยายามของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ในการยืนยันอำนาจอธิปไตยของตนในฐานะรัฐสมัยใหม่จึงปรากฏในรูปแบบการสำรวจและจัดทำแผนที่

¹เอกสารประวัติศาสตร์ : การบริหารการปกครองกระทรวงมหาดไทย. สถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย. 2539. (อ้างอิงมาจาก ขวสิทธิ์ ณ ถลาง. ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2541. หน้า 25.

²สุริยชัย โกศียะวัฒน์. “การพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 : การวางรากฐานเพื่อก้าวจากสังคมจารีตลักษณะสู่สังคมพลวัตของสยาม,” ศึกษาศาสตร์. 16 (1) : 31 ; มิถุนายน-ตุลาคม 2547.

ตามหลักวิชาแบบตะวันตก เพื่อความชัดเจนของเขตแดนและการอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวในฐานะส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยามทั้งหมดนี้เป็นเครื่องมือในการเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาเขตแดนที่จะเกิดขึ้นจากฝรั่งเศส เห็นได้จากการแต่งตั้งชาวอังกฤษนามว่า เจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี (James Fitzroy McCarthy) หรือพระวิภาควุธวล ในฐานะเจ้ากรมแผนที่คนแรกของสยาม เข้ารับราชการงานแผนที่ของราชสำนักสยามเมื่อปี พ.ศ. 2424 ต่อมาในปี พ.ศ. 2427 เกิดเหตุการณ์กลุ่มโจรสลัดเข้ามาปล้นสะดมหัวเมืองแถบชายแดนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จึงทำให้พระวิภาควุธวลมีโอกาเข้าไปสำรวจดินแดนอีสานและลาวพร้อมกับกองทหาร โดยเริ่มทำการสำรวจจากสระบุรีไปจนถึงหนองคาย หลวงพระบาง และหัวพันห้าทั้งหก¹ ซึ่งตามความเข้าใจในขณะนั้นดินแดนที่อยู่ถัดจากเมืองนครราชสีมาเป็นต้นไปถือว่าเป็นถิ่นของลาว แมคคาร์ธีได้ให้ทัศนะที่มีต่อดินแดนนี้ว่าเป็นพื้นที่กว้าง และน่าสนใจอย่างมากสำหรับการสำรวจเชิงภูมิศาสตร์ เพราะเป็นดินแดนที่มีเคยถูกสำรวจมาก่อนจากชาวตะวันตก ซึ่งในแผนที่ปรากฏแต่เพียงภาพของดินแดนที่ว่างเปล่า ปราศจากรายละเอียด² และมองว่าชาวสยามและชาวลาวคือชนกลุ่มเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกัน ลักษณะทางกายภาพแบบเดียวกัน ถึงขั้นเปรียบเทียบว่า หากนำมายืนรวมกลุ่มกันจะสามารถแยกออกได้เลยว่าคนใดคือชาวสยามและคนใดคือชาวลาว³

เมื่อกลับมาถึงกรุงเทพฯ พระวิภาควุธวลได้เขียนแผนที่รัฐสยามขึ้นมาใหม่จากการรวบรวมแผนที่จากกรมแผนที่ที่สร้างขึ้นประกอบกับแผนที่ของฝรั่งเศสและอังกฤษที่เคยมีการจัดทำไว้แล้ว แผนที่ฉบับนั้นมีชื่อว่า แผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับแรก (2431/1888) โดยภายในแผนที่ได้แสดงขอบเขตอำนาจอธิปไตยสยาม ณ ช่วงเวลานั้น แต่แมคคาร์ธีได้ละเว้นการระบุเส้นเขตแดนที่ชัดเจนลงไป โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นดินแดนลาว แมคคาร์ธีระบุแต่เพียงว่า BOUNDARY NOT DEFINED หรือเขตแดนยังมิกำหนด⁴ แผนที่สยามฉบับนี้จัดทำขึ้นช่วงก่อนเกิดกรณีพิพาท “วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112” ในปีพ.ศ. 2436 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเค้าโครงต้นแบบของแผนที่ประเทศไทย⁵ที่มีการใช้กันมาจวบจนปัจจุบัน

¹ หัวพันห้าทั้งหก ปัจจุบันคือแขวงหัวพัน (Houaphan) เป็นหนึ่งในแขวงของประเทศลาวที่ตั้งอยู่ทางตะวันออก ติดกับประเทศเวียดนาม

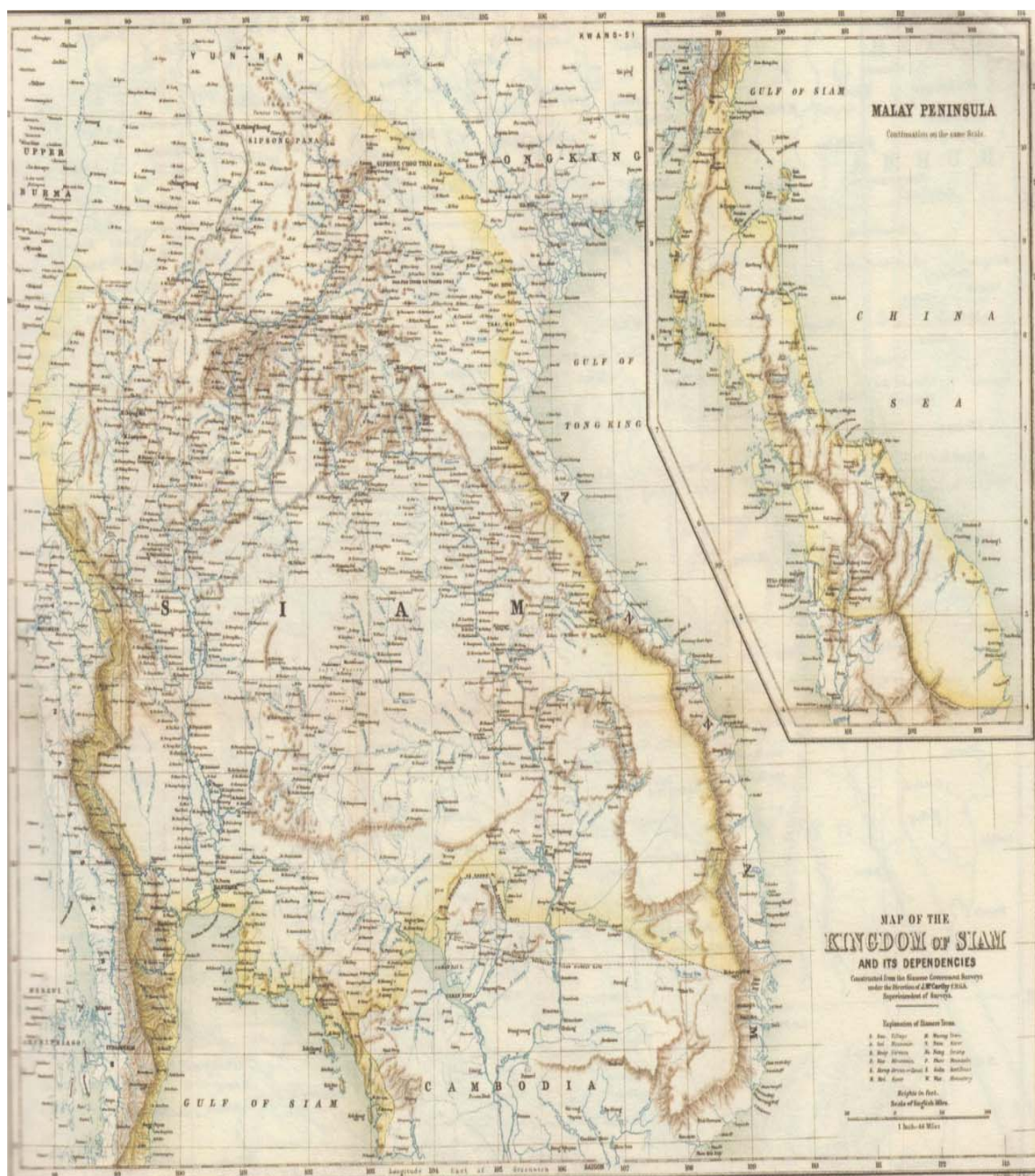
² พระวิภาควุธวล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หลุยส์ สุมาลี วีระวงศ์. 2533. หน้า 32.

³ แหล่งเดิม. หน้า 61.

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมืองกับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 197.

⁵ แผนที่สยามฉบับแมคคาร์ธี (2431/1888) ฉบับนี้มีใช้แผนที่ฉบับแรกที่มีการจัดทำโดยรัฐบาลสยาม เพราะเมื่อสองทศวรรษก่อนหน้านีรัฐบาลสยามได้มอบหมายให้ชาวฮอลันดานามว่า ดุยส์ฮาร์ท (Duyshart) จัดทำแผนที่สยามขึ้นมาฉบับหนึ่งชื่อว่าบรรณานุกรมสยาม (Map of the Kingdom of Siam and her dependencies among the Laosians, constructed from surveys which the Siamese Government had made A.D. 1867 and 1868) ตีพิมพ์ที่สิงคโปร์ พ.ศ. 2430 แต่แผนที่นี้ได้หลายสาบสูญไป ดังนั้นแผนที่ฉบับแมคคาร์ธีจึงถือเป็นแผนที่โดยคำสั่งรัฐบาลสยามที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏอยู่ ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมืองกับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 197.

ภาพประกอบ 5 แผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับแรก (2431/1888)¹

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมืองกับ
ลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 199.

จากการสำรวจแผนที่ฉบับนี้เห็นได้ชัดว่าแผนที่ยังขาดความสมบูรณ์ เนื่องจากสถานะเขตแดนลาวบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงยังมิได้ปรากฏความชัดเจนในด้านการเป็นส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม ซึ่งการที่สยามมิได้แสดงความชัดเจนในอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนนี้ ส่งผลให้เกิด “ช่องว่าง” ที่ยังคงกำกวมและก่อปัญหาต่อสยามในเรื่องกรณีพิพาทเขตแดนลาวในแถบลุ่มแม่น้ำโขงกับฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

วิธีการสำรวจเพื่อจัดทำแผนที่ตามแบบตะวันตกดังกล่าว รวมถึงการปักปันเขตแดนร่วมกับประเทศมหาอำนาจครั้งแรกที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของสยามในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เรียกว่า “การสำรวจและปักปันเขตแดน” (Delimitation) ซึ่งการดำเนินการในขณะนั้น ทั้งสองฝ่ายได้จัดทำหลักฐานแสดงแนวเขตเอาไว้ด้วย อาทิ สนธิสัญญา อนุสัญญา แผนที่ปักปันและหลักเขตแดน ทั้งนี้ เพื่อนำมาใช้ในการอ้างสิทธิเหนือดินแดน¹

ในช่วงเวลาที่สถานการณ์ทางการเมืองบีบบังคับทั้งจากภายในและภายนอกเช่นนี้ สยาม จึงจำต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพื่อรับมือกับวิกฤติการณ์ทางการเมือง ซึ่งเป็นทัศนคติที่แตกต่างและตรงกันข้ามกับทัศนคติในสมัยรัชกาลต่าง ๆ ก่อนหน้านั้น นอกจากนี้สยามยังผลักดันนโยบายในด้านต่าง ๆ อาทิ นโยบายคมนาคม อันจะส่งผลให้ส่วนกลางสะดวกต่อการปกครอง และเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากส่วนกลาง โดยเริ่มกิจการรถไฟขึ้นเป็นครั้งแรกในสยามภายหลังการสำรวจเส้นทางรถไฟในปี พ.ศ. 2433 โดยมีเส้นทางรถไฟสายแรกคือ สายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา² เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแทรกแซงทางการเมืองและการแผ่อิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนอีสาน แต่ความพยายามของรัฐบาลสยามในการรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนอีสานและลาวจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสกลับเป็นผลเมื่อเกิดกรณีพิพาทวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในปี พ.ศ. 2436 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส สยามลงนามสนธิสัญญาที่ทำให้ดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอาณานิคมของฝรั่งเศส ในกรณีพิพาทดินแดนลาวนั้น แผนที่เขตแดนตามแบบตะวันตกจัดเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการอ้างสิทธิเหนือดินแดน เพราะนอกเหนือจากแผนที่ยังมี “ปัจจัยอื่น” ที่ส่งผลให้สยามเสียดินแดนลาวให้กับฝรั่งเศส อาทิ การที่ฝรั่งเศสอ้างว่าดินแดนลาวเคยเป็นส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของญวนเมื่อครั้งที่เจ้าอนุวงศ์ทำสัญญายกเมืองลาวให้แก่ญวนเพื่อขอลี้ภัยการเมือง ในช่วงที่เจ้าอนุวงศ์ก่อกบฏขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และเมื่อญวนถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนในอาณานิคม

¹ ม.ล. วัลย์วิภา จรูญโรจน์. หลักฐานข้อเท็จจริงกรณีพิพาทไทย-เขมรก่อนแผ่นดินไทยจะสิ้นสุด. 2553. หน้า 33.

² ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสยึดแคว้นสิบสองจุไทยซึ่งเคยเป็นดินแดนภายใต้อารักขาของไทยไปในปี พ.ศ. 2431 ต่อมาฝรั่งเศสได้ดำเนินการคุกคามดินแดนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเพื่อขยายอาณานิคมล่อล่อเข้ามาในราชอาณาจักร จึงเท่ากับเป็นการเร่งรัดให้รัฐบาลสยามผลักดันนโยบายคมนาคมในท้องที่ห่างไกลเพื่อความสะดวกในการดูแลตรวจตรา ดู สมใจ ไพโรจน์ธีรชิต. บทบาทของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2517. หน้า 51-53.

ของฝรั่งเศสแล้ว ดินแดนลาวจึงสมควรที่จะต้องถูกผนวกเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสด้วย¹ เป็นต้น เมื่อสยามเกิดความวิตกในท่าทีของฝรั่งเศสที่สามารถจะหาเหตุผลเพื่อผนวกดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (ดินแดนอีสาน) ได้ทุกเมื่อ อย่างเช่นที่เคยเกิดขึ้นกับสยามในกรณีดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (ดินแดนลาว) ทำให้ชนชั้นปกครองของสยามทำการเร่งรัดนโยบายต่าง ๆ ที่จะให้ความสำคัญและความชัดเจนมากยิ่งขึ้นต่อดินแดนอีสาน รวมทั้งปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เคยมีต่อดินแดนอีสาน จากที่สยามเคยยอมรับมาโดยตลอดว่าถัดจากเมืองนครราชสีมาเป็นต้นไปคือดินแดนลาว สยามได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่โดยยอมรับว่าดินแดนอีสานคือส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม ผู้คนในดินแดนอีสานถือเป็นชาวสยามเช่นเดียวกับกลุ่มประชากรหลักในแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และไม่ได้มีส่วนใดที่เกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับชาวลาวทางด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่เพิ่งถูกผนวกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส การเร่งรัดนโยบายต่าง ๆ ของสยาม อาทิ การจัดตั้งระบบเทศาภิบาลในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ยกเลิกการเรียกบรรดาหัวเมืองในมณฑลพายัพ มณฑลอุดร และมณฑลอีสานว่าเป็นบริเวณหัวเมืองลาว เพราะจะเกิดภัยแก่บ้านเมือง รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริให้แก้ไขการปกครองโดยเปลี่ยนมาเป็นพระราชอาณาจักร (Kingdom) และสยามได้เลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายบรรณาการ (ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง)² นอกจากนี้รัฐบาลสยามยังได้พยายามหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยการจัดทำแผนที่สยามขึ้นมาอีกฉบับหนึ่งโดยแมคคาร์ธีในปี พ.ศ. 2443 แผนที่ดังกล่าวมีชื่อว่าแผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับหลัง (2443/1900) ที่สยามถือว่ามีความละเอียดที่สุดเท่าที่เคยมีการจัดพิมพ์มา

¹ ในช่วงที่สยามกับฝรั่งเศสร่วมกันปราบฮ่อบริเวณชายแดนลาวหลวงพระบาง เมื่อปราบฮ่อได้สำเร็จฝรั่งเศสกลับมิได้ถอนทหารออกไปจากพื้นที่ดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2431 ฝรั่งเศสยังผนวกดินแดนหัวพันห้าทั้งหกและสิบสองจุไท จนถึงบริเวณเมืองแกง ซึ่งฝรั่งเศสได้อ้างว่าบริเวณดังกล่าวเคยตกเป็นของญวนเมื่อครั้งที่เจ้าอนุวงศ์ทำสัญญายกเมืองลาวให้ญวนเพื่อขอลี้ภัยการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 และเมื่อญวนถูกผนวกเป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศสแล้ว ดินแดนลาวจึงสมควรที่จะต้องถูกผนวกเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสด้วย ดู อูราลักษณ์ สิริบุตร. มณฑลอีสานกับความสำคัญในประวัติศาสตร์. 2526. หน้า 63.

² เต็ม วิชาญพจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542. หน้า 343.

แสดงเขตอำนาจอธิปไตยสยามครอบคลุมดินแดนทางตอนเหนือ กลาง อีสาน ได้และคาบสมุทรมาลายู รวมถึงแสดงเขตการปกครองของสยามด้วยการแบ่งออกเป็นมณฑลต่าง ๆ อย่างชัดเจน¹ ซึ่งแผนที่นี้จัดทำขึ้นก่อนการกำหนดเขตแดนที่แน่ชัดและก่อนการเปลี่ยนแปลงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนลาวอีกครั้ง อันเกิดจากสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122)

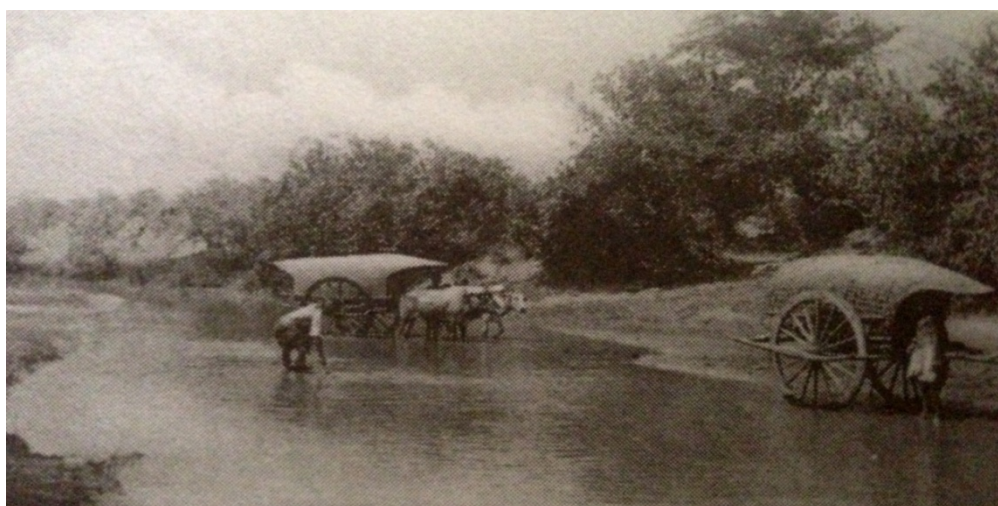

ภาพประกอบ 6 แผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับหลัง (2443/1900)²

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 197.

² แหล่งเดิม. หน้า 217.

ถึงแม้ว่าสยามจะพยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เคยมีต่อดินแดนอีสาน แต่การที่ผู้คนในดินแดนอีสานส่วนใหญ่นั้นอพยพย้ายถิ่นมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ประกอบกับความยากลำบากในการคมนาคมระหว่างดินแดนอีสานกับส่วนกลาง (กรุงเทพฯ)¹ ทำให้ปฏิเสธได้ว่าผู้คนส่วนใหญ่ในดินแดนอีสานมีความใกล้ชิดกับผู้คนในอาณาจักรลาวมากกว่าชาวสยามในภาคกลาง คนอีสานจึงมีขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่มีความคล้ายคลึงหรือมีลักษณะเดียวกันกับอาณาจักรลาว ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเขตสยามภาคกลาง เห็นได้จากข้อความเปรียบเทียบตอนหนึ่งในบันทึกการสำรวจของพระวิภาคภูวดลหรือแมคคาร์ธี ขณะเดินทางสำรวจมาถึงเมืองนครราชสีมาความว่า “...กำแพงเมืองทำด้วยอิฐแดงเหมือนเชียงใหม่ ลำพูนและลคร เราได้ค้นพบว่ากำลังจะเข้าสู่เมืองของชาวลาว...”²

ภาพประกอบ 7 การเดินทางของผู้คนในสมัยโบราณ : กองเกวียนชาวบ้านในสมัยรัชกาลที่ 5³

การดำเนินนโยบายปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435) เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารในด้านต่าง ๆ เปรียบเสมือนการพลิกแผ่นดินสยาม มิว่าจะเป็นในด้านการปกครอง การศึกษา การศาสนา การคมนาคม กฎหมาย วัฒนธรรม และการเกษตรกรรม ซึ่งในส่วนของกรปฏิรูปนโยบายในการป้องกันดินแดนของกลุ่มลาวอีสานให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น อาทิ การปฏิรูปการจัดการระบบการปกครองหัวเมืองให้มีความใกล้ชิดกับศูนย์กลาง (กรุงเทพฯ) โดยส่งข้าหลวงไป

¹ การคมนาคมของคนอีสานในสมัยนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอนตื้น (Rolling Plain) ที่แห้งแล้งยามถึงฤดูแล้งและน้ำท่วมในฤดูฝน ประกอบกับมีป่าดงดิบและเทือกเขากั้นอยู่รอบ ๆ ดินแดน ดู พระยาราชเสนา. เทศาภิบาล. หน้า 59.

² พระวิภาคภูวดล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หญิง สุมาลี วีระวงศ์. 2533. หน้า 34.

³ เอกกรงค์ ภาณุพงษ์. ภาพเก่าเล่าสยาม 1. 2548. หน้า 168-169.

กำกับราชการ ออกตรวจราชการ รายงานสภาพภูมิประเทศและความเป็นอยู่ของราษฎร¹ การจัดระบบการศึกษาให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการวางระบบการศึกษาโดยตรงให้เป็นแบบเดียวกันกับศูนย์กลาง โดยในช่วงแรก ๆ จะมอบหน้าที่แก่พระสงฆ์ในการให้การศึกษา อาทิ การอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหมื่นวชิรญาณวโรรสให้ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมืองในปี พ.ศ. 2441 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เพื่อให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาและทำนุบำรุงพุทธศาสนาโดยตรง² การปฏิรูปกระทรวงเกษตราธิการและจัดตั้งข้าหลวงเกษตร เพื่อพัฒนาให้ระบบเกษตรกรรมมีความทันสมัยและใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเพาะปลูก³ การจัดตั้งศาลยุติธรรมโดยให้มีผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานคอยประจำอยู่ที่ศาล เพื่อพิจารณาความทั้งแพ่งและอาญาให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและบริสุทธิ์ยุติธรรม อาทิ กระทรวงยุติธรรมส่งข้าหลวงพิเศษจัดศาลหัวเมืองและผู้พิพากษาไปประจำที่มณฑลอีสานและมณฑลอูร⁴ การปฏิรูปการคมนาคมในท้องถิ่นอีสานให้สะดวกแก่การสัญจร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การเข้าไปควบคุมดูแลจากส่วนกลาง⁵

นอกจากนี้สยามยังได้อาศัยอำนาจและพงศาวดารที่สร้างและรวบรวมขึ้น เพื่อสร้างสิทธิและความชอบธรรมแก่ตนเองในการป้องกันดินแดนอีสานจากการกรณิพิพาทเรื่องปัญหาเขตแดนหัวเมืองอีสานกับฝรั่งเศส ซึ่งพบในหนังสือพงศาวดารหัวเมืองอีสานของหม่อมราชวงศ์อมรวิจิตร (ปฐม คเนจร)⁶ ที่บันทึกและเรียบเรียงขึ้นร่วมสมัยในปี พ.ศ. 2443 จากเหล่าข้าราชการที่ส่วนกลางส่งออกไปปกครองอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนอีสาน กล่าวได้ว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นจุดแรกเริ่มของการปรากฏแนวความคิดเรื่องตำนานและพงศาวดารในประวัติศาสตร์อีสานโดยชนชั้นปกครองแบบผูกขาดและเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ นอกจากนี้สยามยังได้แสดงความพยายามที่จะกลืนความเป็นลาวให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสยามและปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับลาว อาทิ การออกระเบียบข้อบังคับให้มีการกรอกสัญชาติในเอกสารใบสำมะโนครัวของทางราชการในปี พ.ศ. 2446 โดยเอกสารทางราชการระบุว่า ปัญหาในการแยกผู้คนที่มิใช่เชื้อชาติลาวกับสยามทำได้ยากเนื่องจากภาษาพูดเป็น ภาษาเดียวกันแต่ต่างเพียงแต่สำเนียงและคำพูดบางคำเท่านั้น จึงมิสามารถแยกออกได้ว่าเป็นชาวสยามหรือลาว ดังนั้นในสำมะโนครัวจึงระบุให้คนลาวกลายเป็นสัญชาติสยามทั้งหมด⁷ นอกจากนี้ในส่วนทัศนะของกลุ่มชนชั้นปกครองสยามที่เปลี่ยนไปในเชิงยอมรับ อาทิ ในพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระ

¹ไพฑูรย์ มีกุล. เอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2428-2465.

2535. หน้า 65-96.

²แหล่งเดิม. หน้า 8-50.

³แหล่งเดิม. หน้า 51-62.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 119-127.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 101-118.

⁶ปฐม คเนจร. พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. 2539.

⁷หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม.ร.5 ม. 30/2 (ไมโครฟิล์ม) รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย.

ทูลเกล้าถวายบาญชีสำมะโนครัวพลเมือง. ศก 123. (อ้างอิงมาจาก ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ศุทธิดา ชนวนัน. จุดเริ่มต้นของทะเบียนชีพและสำมะโนประชากรในประเทศไทย. ในการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2550. 2550. หน้า 247-263.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพขณะออกตรวจในเขตมณฑลอุดรและมณฑลอีสานเมื่อปี พ.ศ. 2449 กล่าวว่า บริเวณนี้ (ดินแดนอีสาน) เป็นสยามมิใช่ลาวอย่างที่คนกรุงเทพฯ เคยเข้าใจผิดกันมาในสมัยก่อน¹ อาจกล่าวได้ว่าดินแดนอีสานเริ่มถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างจริงจังตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา แต่กระบวนการดังกล่าวของสยามก็มิสามารถดำเนินการได้อย่างสะดวกนัก เพราะความแตกต่างของกลุ่มผู้คนระหว่างดินแดนอีสานกับสยามนั้นมีช่องว่างอยู่มากงานที่สนับสนุนแนวคิดนี้คือ งานของดันแคน แมคคาร์โก (Duncan Mccargo) และกฤษดาวรรณ หงส์ดารมภ์ กล่าวว่า ผู้คนส่วนใหญ่ของดินแดนอีสานคือ ชาวลาว ชาวอีสานกับชาวลาวเป็นเชื้อชาติเดียวกัน ในด้านภาษาการพูดนั้นจะใช้ภาษาลาวเป็นภาษาหลัก และใช้ทั่วไปอย่างเปิดเผยว่าตนคือลาวแม้ว่าจะอยู่ร่วมกับกลุ่มชนอื่น ๆ² สอดคล้องกับงานของชาร์ล เอฟ คายส์ที่กล่าวว่าผู้คนในดินแดนอีสานและผู้คนในดินแดนลาวมีความคล้ายคลึงกันในทางวัฒนธรรมมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ หรือแม้แต่ผู้คนสยาม³

การพยายามดำเนินการปรับเปลี่ยนทัศนะของสยามดังที่กล่าวมา คือ กุศโลบายทางการเมืองเพื่อป้องกันดินแดนอีสานมิให้เกิดขึ้นซ้ำรอยเดิมอย่างกรณีเสียดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ถึงแม้ในความรู้สึกรักจะปฏิเสธก็ตาม การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะเป็นไปเพื่อรับมือกับปัญหาภายนอกอันจะเกิดจากชาติตะวันตกแล้วนั้น ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดการกับปัญหาภายใน อาทิ การตั้งอำนาจจากขุนนางกลับสู่สถาบันกษัตริย์ (การกำจัดการอำนาจผูกขาดแต่ดั้งเดิมของกลุ่มตระกูลขุนนาง การปฏิรูปการเงิน ระบบไพร่ การสร้างกองทหารแบบใหม่) และการสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์ กระบวนการสร้างรัฐชาติ (Nation State) รวมถึงการเกิดขึ้นของลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ จะทำให้ชาติและสถาบันกษัตริย์อยู่รอดเมื่อเผชิญกับอำนาจของจักรวรรดินิยม⁴

เอกสารต่าง ๆ ของรัฐสยามในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ปรากฏอย่างชัดเจนในด้านการรับรู้และการระบุสถานะทางสังคมของ “ชาวลาว” ในดินแดนอีสานและลาวของรัฐสยาม ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มที่มีความเป็นมาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง หรือเรียกได้ว่า “ต่างชาติต่างภาษา” กับชาวสยามนอกจากนี้ภาพของสยามที่เหนือกว่าดินแดนอีสานและลาวในด้านบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น ได้ถูกสร้างขึ้นตามมโนทัศน์ของสยามที่แผ่ขยายคติผ่านวรรณคดีของราชสำนักและเอกสารต่าง ๆ โดยสร้างผ่านมุมมองของฝ่ายตรงข้าม คือ ดินแดนอีสานและลาว ที่ถูกกำหนดให้ด้อยอำนาจและอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม

¹ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2547. หน้า 253.

² Duncan Mccargo and Krisadawan Hongladarom. “Contesting Isan-ness : Discourses of Politics and Identity in Northeast Thailand,” in Asian Ethnicity. Volume 5. 2004. p. 222-223.

³ ชาร์ล เอฟ คายส์. แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย. แปลโดย รัตนา โตสกุล. 2552. หน้า 9.

⁴ พรณี บัวเล็ก. สยามในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5. 2541. หน้า 44-45.

การที่ดินแดนอีสานและลาวยังคงสถานะกำกวม มิแน่นอน สถานะดินแดนเหล่านี้ยังคงเป็น “รัฐชายขอบ” ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องมาจากรัฐสยามที่ผ่านมานั้นจะให้ความสำคัญกับศูนย์กลางมากกว่าเขตพรมแดน ทำให้หัวเมืองบรรณาการและประเทศราชทั้งหลายนั้นสามารถปกครองตนเองอย่างอิสระ โดยปราศจากการควบคุมจากศูนย์กลาง กลายเป็นช่องว่างให้ฝรั่งเศสเข้ามามีบทบาทแทรกแซงและขยายอาณานิคมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้อำนาจอธิปไตยของสยามที่เคยมีเหนือดินแดนเหล่านี้สั่นคลอน กระแสการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกที่กำลังทวีความรุนแรงโดยเฉพาะจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสที่เปรียบเป็นภัยคุกคาม คือ จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่เป็นแรงกระตุ้นให้สยามเกิดความตื่นตัวและกลับมาให้ความสำคัญต่อดินแดนอีสานและลาว สยามจึงพยายามอ้างสิทธิในดินแดนอีสานและลาวด้วยการใช้อำนาจรัฐผ่านกฎหมายและข้อบัญญัติต่าง ๆ อันส่งผลให้เกิดจุดแรกเริ่มของกระบวนการ “กลืนกลาย” กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ให้กลายมาเป็นสยามทั้งหมด การที่สยามดำเนินการปฏิรูปการปกครองแบบรวมศูนย์และจัดทำแผนที่เพื่อระบุอาณาเขต ถือเป็นการพยายามป้องกันตนเองในลักษณะของการสร้างความเป็นรัฐสยามที่มีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน ส่งผลให้หลายหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวมีการรวมกลุ่มทำการต่อต้านอำนาจปกครองหลายครั้ง อาทิ กบฏผู้มีบุญในอีสาน เป็นต้น อย่างไรก็ตามความพยายามของสยามในการผนวกรวมอาณาจักรลาวล้านช้างที่มีมาแต่ครั้งอดีตมิได้ประสบความสำเร็จ ซึ่งนอกจากสาเหตุการต่อต้านภายในท้องถิ่นรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา ส่วนหนึ่งยังเป็นเพราะการรุกรานอย่างต่อเนื่องจากภายนอกของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

การที่สยามเสียดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ในปี พ.ศ. 2436 ถือเป็นวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่ร้ายแรงที่สุดของสยามนับตั้งแต่เริ่มสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ธงชัย วินิจจะกุล วิเคราะห์ว่า พื้นที่ที่ถือเป็นเขตชายแดนสำหรับสยามเป็นพื้นที่ที่มีได้อยู่ในความควบคุมของรัฐใดรัฐหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็น “กันชน” ระหว่างอาณาจักรสองอาณาจักรที่มีเคยมีเส้นเขตแดน ดังนั้นการปักปันพรมแดนของชาติมหาอำนาจตะวันตกอย่างฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 จึงเป็นสิ่งที่มิเคยมีมาก่อนในมโนทัศน์ของกลุ่มชนชั้นนำสยาม ซึ่งได้ส่งผลให้สยามมีตัวตนขึ้นในภูมิศาสตร์โลกเป็นครั้งแรก เหตุการณ์ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างสยามกับฝรั่งเศสจึงมิใช่การ “เสียดินแดน” แต่เป็นการที่สยาม “ได้ดินแดน” เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์¹ และในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตย สยามกลับมีความชัดเจนในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตยเป็นครั้งแรก ความกำกวมของพื้นที่ระหว่างดินแดนอีสานและลาวที่เคยมีค่อย ๆ ลดลงจนกระทั่งมีการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446 ที่ส่งผลทำให้ “ดินแดนลาว” ตกเป็นของฝรั่งเศสและ “ดินแดนอีสาน” ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยามอย่างชัดเจน ซึ่งอำนาจการปกครองที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมาจะเป็นรูปแบบอำนาจที่กระจัดกระจาย มิได้รวมขึ้นเป็น “รัฐ” เดียวภายใต้สยามหรือลาว และขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอนก็มีเคยปรากฏมาก่อนในดินแดนแถบนี้ จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 25 นี้เองที่เกิดความชัดเจนขึ้น ซึ่งทั้งหมดเป็นผลพวงมาจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก

¹ศึกษาเพิ่มเติมในกรณีประวัติศาสตร์ของภูมิศาสตร์ที่ให้กำเนิดสยามประเทศในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ดู ธงชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอลดา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. 2556.

สภาพภาพฝรั่งเศสในยุโรปก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 และการขยายตัวในอินโดจีน

ฝรั่งเศสใช้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 ราชสำนักฝรั่งเศสได้ขึ้นสู่จุดสูงสุดในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ซึ่งในยุคนี้อังกฤษเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในยุโรป และมีอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ ศิลปะและวัฒนธรรมต่อยุโรปเป็นอย่างมาก¹ ระบอบกษัตริย์ในฝรั่งเศสดำเนินมาจนถึงช่วงสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 (พ.ศ. 2317-พ.ศ. 2334) ที่ฝรั่งเศสตกต่ำเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำในสังคม จนท้ายที่สุดนำไปสู่การปฏิวัติฝรั่งเศส (French Revolution) มาเป็นระบอบระบอบสาธารณรัฐในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (พ.ศ. 2332-พ.ศ. 2342) การปฏิวัติฝรั่งเศสถือเป็นยุคสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองจนถึงรากฐานของฝรั่งเศส ระบอบการปกครองโดยกษัตริย์หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ปกครองฝรั่งเศสมาหลายพุทธศตวรรษได้ล่มสลายลง แปรเปลี่ยนเป็นหลักการแห่งความเสมอภาคและความเท่าเทียม การปฏิวัติครั้งใหญ่นี้มีผลกระทบอย่างมากต่อฝรั่งเศสและยุโรป และในเวลาต่อมาโนโปเลียน โบนาปาร์ต (Napoleon Bonaparte) ได้ตั้งตนขึ้นเป็นจักรพรรดิและจัดทัพเข้ารุกรานประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรป โดยมีพลังผลักดันทางการเมืองที่สำคัญ คือ กระแสชาตินิยม (Nationalism) ที่ปรากฏขึ้นในยุคใหม่ ในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองที่ผู้ปกครองนำมาใช้เพื่อปลุกเร้าและรวบรวมผู้คนในรัฐของตนเพื่อให้อุทิศตนเพื่อรัฐ และเพื่อลบความแตกต่างของหมู่ผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ให้มารวมอยู่ภายใต้ธงแห่งรัฐร่วมกัน ซึ่งแนวความคิดแบบชาตินิยมนี้ได้แพร่กระจายอยู่ในยุโรปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยเฉพาะในฝรั่งเศสเยอรมันและอิตาลี ผู้คนต่างมีความภาคภูมิใจในเกียรติภูมิ เชื้อชาติ และประวัติศาสตร์ของตน ผลผลิตของแนวความคิดแบบชาตินิยมที่เรียกร้องให้ผู้คนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ถูกย้าให้ปกป้องชาติพันธุ์ และการสร้างมายาภาพทางวัฒนธรรมในรูปแบบชาตินิยมเน้นชาติพันธุ์ (Ethnic Nationalism) คือจักรวรรดินิยม (Imperialism) ของชาติตะวันตกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ดำเนินไปภายใต้กระแสความยึดมั่นถือมั่นว่า อารยธรรมยุโรปอยู่เหนือกว่าอารยธรรมอื่น ๆ หรือเรียกอีกอย่างว่า ความคิดที่เอายุโรปเป็นศูนย์กลาง (Eurocentrism)²

กลุ่มชาตินิยมในประเทศเหล่านี้เชื่อว่า การขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นรูปแบบวัฒนธรรมของชาติที่เจริญ และการยึดครองประเทศต่าง ๆ มาเป็นอาณานิคมจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการเมืองให้ประเทศของตน อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มพูนเกียรติภูมิของชาติด้วย ดังนั้นจึงส่งเสริมให้รัฐบาลของตนขยายลัทธิจักรวรรดินิยมแข่งขันกับอังกฤษ ซึ่งในขณะนั้นเป็นจักรวรรดิที่มีอาณานิคมมากที่สุด

ในขณะที่ยุโรปกำลังเข้าสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรม ชาตินิยมอำนาจในยุโรปจึงต่างแข่งขันเพื่อจะขยายอำนาจและอิทธิพลของตนเข้าครอบครองดินแดนที่ล้าหลังและด้อยความเจริญกว่าในทวีปต่าง ๆ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ อาทิ แหล่งวัตถุดิบ

¹เจ. เอ็ม. ทอมป์สัน. ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. 1494-1789. แปลโดย นันทา โชติกะ พุกกะณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2515. หน้า 159-207.

²บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์. “ความเป็นชาติ : รัชชาตินิยมในยุคโลกาภิวัตน์,” วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 21 (2) : 24-27 ; ธันวาคม 2541-พฤษภาคม, 2542.

และทรัพยากรธรรมชาติ ตลาดระบายสินค้า โดยทำการเข้ายึดครองดินแดนของชนชาติต่าง ๆ ในรูปแบบของการล่าอาณานิคม (Colonization)¹ ซึ่งฝรั่งเศสก็เป็นหนึ่งในมหาอำนาจยุโรปที่ใช้ “ศักยภาพ” ที่มีเหนือกว่าเข้าคุกคามและครอบครองประเทศที่ “ด้อย” กว่า² โดยมีปัจจัยสำคัญทางการผลิต เทคโนโลยีและการทหารคอยสนับสนุน โดยแท้จริงแล้วชาติมหาอำนาจตะวันตกต้องการติดต่อกับจีน เมื่อจีนเปิดเมืองท่า ชาติมหาอำนาจตะวันตกต่างต้องการหาหนทางไปยังเมืองจีน อังกฤษและฝรั่งเศสได้พยายามหาทางเข้าสู่เมืองจีนทางตอนใต้ ทั้งทางแม่น้ำอิระวดี สาละวิน และแม่น้ำโขง ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงหันมาสนใจที่จะขยายอิทธิพลและครอบครองแม่น้ำโขง

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ฝรั่งเศสคุกคามดินแดนในแถบภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื่องมาจากสภาพการณ์ทางการเมืองภายในของฝรั่งเศสเอง เมื่อสงครามนโปเลียน (Napoleonic Wars : พ.ศ. 2346-พ.ศ. 2358) สิ้นสุดลงฝรั่งเศสพ่ายแพ้ต่อฝ่ายสัมพันธมิตร จึงได้มีการจัดเขตแดนใหม่ให้คงสภาพก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส รวมทั้งเสียค่าปฏิกรรมสงคราม³ ภัยพิบัติและกลุ่มผู้นำของฝรั่งเศสก็สามารถนำพาให้ฝรั่งเศสกลับขึ้นมามีชื่อเสียงได้อีกครั้ง นับตั้งแต่พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 (พ.ศ. 2358-พ.ศ. 2367) พระเจ้าชาร์ลส์ที่ 10 (พ.ศ. 2367-พ.ศ. 2373) และพระเจ้าหลุยส์-ฟีลิปที่ 1 (พ.ศ. 2373-พ.ศ. 2391) ในที่สุดเมื่อเกิดการปฏิวัติในปี พ.ศ. 2391 กลุ่มการเมืองของฝรั่งเศสจึงได้ยกเลิกระบบกษัตริย์ โดยเริ่มตำแหน่งประธานาธิบดี (President) ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า หลุยส์ นโปเลียนได้รับเลือกมาเป็นประธานาธิบดี (พ.ศ. 2391-พ.ศ. 2395) และในปี พ.ศ. 2395 ได้มีประชามติให้หลุยส์ นโปเลียนดำรงตำแหน่งจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 (พ.ศ. 2395-พ.ศ. 2413) ซึ่งในสมัยของนโปเลียนที่ 3 ได้พยายามสร้างความยิ่งใหญ่ให้กับฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งด้วยนโยบาย “La Gloire”⁴ เพื่อทำการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสไปยังดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งการเข้าไปมีบทบาททางด้านตะวันออก โดยเฉพาะจีน นอกจากนี้ยังดำเนินการเกี่ยวข้องกับอินโดจีนและสยามในเวลาต่อมา

¹แนวคิดที่อ้างความเจริญกว่าเพื่อเข้าปกครองประเทศที่ด้อยกว่าคือแนวคิดชาตินิยมที่จะแผ่อำนาจของตนออกไปโดยมีรูปแบบที่แน่ชัดในการอ้างชาติแบบเน้นวัฒนธรรมอาณาเขต และพรมแดน ดู Jurgen Habermas. *A Berlin Republic : Writings On Germany*. 1997. p. 174-176.

²แนวคิดทางสังคมแบบดาร์วินได้อธิบายในเรื่องของความเหนือกว่าของคนขาวต่อคนผิวดำและผิวเหลือง ทำให้คนขาวมีสิทธิอันชอบธรรมและมีหน้าที่ปกครองพวกที่ด้อยกว่าตน แนวคิดนี้แพร่หลายมากในอังกฤษ รวมทั้งในจักรวรรดิเยอรมัน และยังมีอิทธิพลต่อบรรดาผู้นำในประเทศต่าง ๆ อีกด้วย มีการอ้าง “ภาระหน้าที่ของคนขาว” (The White Man's Burden) ในการนำอารยธรรมที่สูงกว่าไปเผยแพร่ในดินแดนด้อยอารยธรรม โดยมีได้สนใจประชาชนที่ถูกคุกคามเพราะถือเป็นการนำอารยธรรมอันสูงส่งไปมอบให้ ดู สัญชัย สุวังบุตร และอนันต์ชัย เลาหะพันธุ์. “การปฏิวัติดาร์วิน,” ใน *ทฤษฎีประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19*. 2551.

³ค่าปฏิกรรมสงคราม หมายถึง การชดเชยค่าเสียหายที่ฝ่ายชนะสงครามเรียกร้องเอาจากฝ่ายพ่ายแพ้

⁴นโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่เรียกว่า “La Gloire” โดยนโปเลียนที่ 3 มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรุ่งโรจน์และสร้างฐานอำนาจที่มั่นคงให้กลับคืนสู่ฝรั่งเศสอีกครั้ง รวมทั้งเป็นการหาตลาดทางการค้าใหม่ ๆ ในต่างแดนและแข่งขันกันระหว่างเจ้าอาณานิคมอื่น ๆ ดู John F. Cady. *The Roots of French Imperialism in Eastern Asia*. 1954. p. 289.

ฝรั่งเศสกับการขยายตัวในอินโดจีนและการผนวกลาว

ฝรั่งเศสมีนโยบายขยายอิทธิพลมาทางตะวันออกตั้งแตในช่วงสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่ทรงให้ความสำคัญกับคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก โดยมีบาทหลวงจากนิกายเยซูอิตหรือสมาคมของพระเยซูคอยสนับสนุนสถาบันกษัตริย์ ดังนั้นนโยบายการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในสยามขณะนั้นจึงเป็นในรูปแบบของการเผยแผ่ศาสนา ซึ่งในส่วนของเอเชียอาคเนย์นั้น ฝรั่งเศสทำการส่งบาทหลวงออกเดินทางโดยมุ่งหวังไปเผยแผ่ศาสนาถึงเมืองจีน แต่เมื่อบาทหลวงฝรั่งเศสมีความจำเป็นที่จะต้องหยุดพักการเดินทางที่อยุธยา กลุ่มบาทหลวงจึงได้พิจารณาและเล็งเห็นว่าสยามเหมาะสมสำหรับเป็นศูนย์กลางเผยแผ่คริสต์ศาสนาในดินแดนตะวันออกไกล และเมื่อพระเจ้าหลุยส์ทรงทราบถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนารายณ์ที่มีต่อบาทหลวงฝรั่งเศสและท่าทีของสมเด็จพระนารายณ์ที่แสดงความสนพระทัยในคริสต์ศาสนา ทำให้ทางฝรั่งเศสมองว่าสมเด็จพระนารายณ์มีความเลื่อมใสในคริสต์ศาสนาพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จึงตกลงพระทัยที่จะมีสัมพันธ์ทางการทูตกับสยาม เพื่อผลประโยชน์ทางการเผยแผ่คริสต์ศาสนาและการสร้างเสริมพระเกียรติของพระองค์¹ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ฝรั่งเศสติดพันสงครามในยุโรปจึงทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จำต้องหยุดการขยายอิทธิพลมาทางตะวันออก

อย่างไรก็ตามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 การขยายลัทธิจักรวรรดินิยม คือ ผลกระทบโดยตรงจากการสำรวจทางทะเลและการปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่ทำให้มีการยึดครองอาณานิคมในดินแดนต่าง ๆ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองที่เกิดจากการครอบครองอาณานิคมได้ส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปแข่งขันกันขยายลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งการส่งเสริมการขยายลัทธิจักรวรรดินิยมในพุทธศตวรรษที่ 25 เกิดจากปัจจัยต่าง ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ (การแสวงหาวัตถุดิบ การขยายตลาดใหม่ ๆ เพื่อรองรับสินค้าและการลงทุน) ด้านการเมือง และด้านวัฒนธรรม ลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตกได้แพร่กระจายอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในเอเชียอาคเนย์ อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นประเทศที่มีบทบาทขยายอำนาจในขณะนั้น และต่างต้องการที่จะพัฒนาเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ จึงเร่งขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเพื่อสร้างฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มั่นคง ซึ่งแตกต่างกับสมัยแรก ๆ ที่ชาวยุโรปเข้ามาทำการค้าขายและติดต่อกับผู้คนในแถบเอเชียอาคเนย์ โดยมุ่งเน้นไปทางการค้าและเผยแผ่ศาสนา แต่ในเวลาต่อมาเกิดการแข่งขันแย่งชิงอำนาจระหว่างประเทศมหาอำนาจด้วยกันเอง อาทิ อังกฤษและฝรั่งเศส ลัทธิจักรวรรดินิยมล่าเมืองขึ้นจึงเกิดขึ้นในดินแดนแถบนี้

¹นโยบายในช่วงสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่ทำการขยายอิทธิพลด้านศาสนาคริสต์มายังสยามในช่วงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ดู ธิณา วีรเกียรติสุนทร. “สนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1685 (พ.ศ. 2228) ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพในการเผยแผ่ศาสนาของคณะมิสซังต่างประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทยลำดับที่ 8. 2554. หน้า 97-143. ; ธิณา วีรเกียรติสุนทร. “บันทึกราชทูตของออกพระวิสุทสุนทร : ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทยลำดับที่ 10. 2554. หน้า 39-119.

การที่ฝรั่งเศสมีท่าทีดังกล่าว เป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะแสวงหาอาณานิคม ซึ่งรวมถึงญวนใต้ (โคชินจีน) ญวนกลาง (อันนัม) ญวนเหนือ (ตังเกี๋ย) เขมร ลาว รัฐฉาน พม่าตอนเหนือ และสยาม เพื่อสร้างเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนเอเชียอาคเนย์¹ ผู้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการแสวงหาอาณานิคมดังกล่าวคือ “นักสำรวจชาวฝรั่งเศส” ซึ่งปฏิบัติงานควบคู่ไปกับการขยายอาณานิคมโดยข้าราชการการเมืองชาวฝรั่งเศส กลุ่มนักสำรวจเหล่านี้มีความสำคัญต่อนโยบายการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสอย่างมาก เพราะนักสำรวจเปรียบดังกลไกในการขับเคลื่อน การยึดครองอาณานิคมมิสามารถทำได้สำเร็จ หากขาดกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญอย่างนักสำรวจ

ฝรั่งเศสคาดว่า แม่น้ำโขง คือ เส้นทางที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งในดินแดนจีน ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงเริ่มดำเนินการเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ เป็นลำดับโดยเริ่มจากญวน ซึ่งในช่วงที่กลุ่มมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสถูกข่มขู่ในญวน เป็นโอกาสให้ฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้าครอบครองญวน² โดยเริ่มยึดครองโคชินจีน³ ตอนล่างของญวน และยึดไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางเมื่อปี พ.ศ. 2406 เข้ายึดครองแคว้นตังเกี๋ยในปีพ.ศ. 2417 ในเวลาต่อมาฝรั่งเศสยึดญวนตอนกลางได้ ส่งผลให้ญวนทั้งหมดตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ในปีพ.ศ. 2426⁴ ดินแดนเขมรและเกาะ 6 เกาะของสยามตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 สยามเสียดินแดนสิบสองจุไท (เมืองไล เมืองเชียงค้อ) ให้กับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2431⁵ ฝรั่งเศสยึดครองดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2436 ต่อมาฝรั่งเศสเห็นว่า การแยกอาณานิคมปกครองเป็นเรื่องยากต่อการดูแลและปกครองจึงทำการรวมดินแดนทั้งหมดนี้ในปี พ.ศ. 2441 เรียกว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส โดยจัดให้มีกลุ่มข้าหลวงทำการปกครองพร้อมกับขึ้นตรงต่อกรุงปารีส⁶ และยึดครองดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงบางส่วนที่ตรงข้ามเมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีพื้นที่ 25,500 ตารางกิโลเมตร เพื่อแลกกับจันทบุรีในปี พ.ศ. 2447 จนถึงดินแดนของเขมรด้านตะวันตกบางส่วน คือ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ เพื่อแลกกับตราด เกาะกง ด้านซ้าย ในปี พ.ศ. 2450 ท้ายที่สุดฝรั่งเศสถอนทหาร

¹ แอ็บบ็อต โลว์ มอฟเฟท. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2520. หน้า 135-136.

² ปี. อาร์. เพิร์น. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์. แปลโดย ม.ร.ว. จีรวัดน์ จักรพันธ์. 2515. หน้า 169.

³ ฝรั่งเศสเรียกดินแดนญวนที่อยู่บริเวณทางตอนใต้ของจีนว่า โคชินไชน่า หรืออีกชื่อหนึ่งคือ โคชินจีน (Cochin China)

⁴ D. G. E. Hall. A history of South-East Asia. 1968. p. 807.

⁵ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทางฝ่ายไทยจัดกำลังออกไปปราบฮ่อในปี พ.ศ. 2428 ในแคว้นเมืองพวนหัวพันห้าทั้งหก เมื่อปราบฮ่อในแคว้นนี้ได้แล้วจึงได้ยกกำลังไปปราบฮ่อในแคว้นสิบสองจุไท การปราบฮ่อทุกครั้งฝรั่งเศสมิเคยให้ความช่วยเหลือ แต่เมื่อสยามปราบฮ่อแล้วเสร็จ ฝรั่งเศสกลับมายึดเอาแคว้นสิบสองจุไทไว้โดยอ้างว่าเอาไว้เป็นกำลังปราบฮ่อ สยามพยายามเจรจาแต่ก็มิได้เป็นผล ฝรั่งเศสมิยอมถอยทัพกลับ ฉะนั้นใน พ.ศ. 2431 แคว้นสิบสองจุไทจึงตกเป็นของฝรั่งเศส ดู แชน ปัจจุสานนท์. “ไทยปราบฮ่อในพ.ศ. 2438-2431,” ใน กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112. 2518. หน้า 9-23.

⁶ ปี. อาร์. เพิร์น. เล่มเดิม. หน้า 177-178.

ออกจากตราดและด่านซ้ายโดยมิได้ส่งมอบเกาะกงคืนให้แก่สยาม¹

แรงผลักดันที่ทำให้ฝรั่งเศสสนใจที่จะทำการขยายอาณานิคมในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีเป้าหมายแรก คือ ดินแดนลาว ในงานเขียนเรื่องวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของจักรวรรดิ สถาปนาพระวรวงศ์ฯ ได้แบ่งมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสสนใจดินแดนลาวไว้ 2 ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสและมีส่วนผลักดันให้ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายขยายอาณานิคม คือ เพื่อการกอบกู้อำนาจ ฟืนฟูเกียรติยศ และชกแจงในผู้คนหันเหความสนใจไปจากปัญหาการเมืองภายในอันเกิดจากการพ่ายแพ้สงครามฟรังโก-ปรัสเซีย (Franco-Prussian War) ในปี พ.ศ. 2413 ในด้านบทบาทขององค์การศาสนาก็นับว่ามีความสำคัญในการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสมาทางตะวันออกตั้งแต่สมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่มีส่วนช่วยอย่างมากในการหาเหตุผลที่เหมาะสมในการส่งเสริมการหาเมืองขึ้น เพื่อนำความเจริญทางอารยธรรมมาสู่ดินแดนบ้านป่าเมืองเถื่อน นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส อาทิ ผลงานตีพิมพ์ของฟรอนซิส การ์นิเยร์ จากการสำรวจบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2416 ที่ทำให้ชาวฝรั่งเศสรู้จักดินแดนลาวในฐานะดินแดนในอารักขาของญวน และในเวลาต่อมาสยามได้ถือโอกาสเข้าครอบครองดินแดนลาวในด้านปัจจัยภายนอก คือ สภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนลาวที่มีความเหมาะสมในด้านการทหาร อันจะส่งผลดีต่ออาณานิคมฝรั่งเศส ความต้องการให้ดินแดนลาวเป็นตลาดระบายสินค้าและเป็นแหล่งระบายพลเมืองของญวน รวมถึงความต้องการถ่วงดุลอำนาจที่เกิดจากความสำเร็จของอังกฤษ ในการขยายอาณานิคมในเอเชียอาคเนย์²

ภาพดินแดนอีสานในการรับรู้ของฝรั่งเศส คือ บริเวณที่ราบสูงโคราชจนถึงเขตแม่น้ำโขง ที่กั้นระหว่างสยามกับดินแดนลาว ฝรั่งเศสมองว่า พื้นที่บริเวณนี้ถูกทอดทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าและมีจำนวนประชากรอาศัยอยู่น้อยมากเมื่อเทียบกับฝั่งดินแดนลาวที่ทั้งอุดมสมบูรณ์และมีประชากรมากกว่า เพราะสำหรับฝรั่งเศสแล้วนั้น การขยายอินโดจีน คือ การผนวกที่ราบสูงโคราชเข้ากับดินแดนลาว และแม้กระทั่งเข้าครอบครองที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของสยาม³

สถานะของดินแดนอีสานและลาวมีความสำคัญอย่างมากในช่วงเวลาแห่งความตึงเครียดระหว่างสยามกับเจ้าอาณานิคมอย่างฝรั่งเศสในการพยายามอ้างสิทธิแย่งชิงดินแดนลาว โดยงานของ อารังค์ดี เพชรเลิศอนันต์กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ทั้งสยามและฝรั่งเศสต่างก็พยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาว ซึ่งทางสยามอ้างว่า ลาวคือประเทศราชของสยามแต่เดิมมา ด้านฝรั่งเศสก็อ้างสิทธิในดินแดนลาว (ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสยึดครองญวน) เพราะพบว่าดินแดนลาวเคยมีการส่งบรรณาการให้กับญวนเมื่อครั้งอดีต ฝรั่งเศสจึงถือว่าดินแดนลาวคือประเทศราชของญวน⁴ ในกรณีนี้มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์ได้

¹สายสกุล เดชาบุตร. เสียดินแดนให้จักรวรรดินิยมสมัยล่าอาณานิคม. 2552. หน้า 14-15.

²จักรวรรดิ สถาปนาพระวรวงศ์ฯ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. หน้า 3-11.

³มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. หน้า 42-44.

⁴อารังค์ดี เพชรเลิศอนันต์. สยามประเทศไทยกับดินแดนในกัมพูชาและลาว. 2552. หน้า 119.

ทำการวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานจากจดหมายเหตุแห่งราชสำนักเว้ โดยกล่าวว่าฝรั่งเศสได้ใช้ประโยชน์จากกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องเงื่อนไขการสืบทอดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบรรณาการเพื่ออ้างสิทธิในดินแดนลาว การที่ผู้ปกครองท้องถิ่นของดินแดนลาวเข้าอยู่ในระบบรัฐบรรณาการระหว่างสยามและญวนนั้น เป็นไปเพื่อรักษาคุณภาพและเพื่อให้การปกครองท้องถิ่นดำเนินไปอย่างเต็มที่¹ สอดคล้องกับงานของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณะที่กล่าวว่า เดิมที่ดินแดนลาวมีลักษณะเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า โดยเจ้าเมืองลาวยอมรับอำนาจการปกครองทั้งจากญวนและสยาม แต่ทางฝ่ายกลับสยามมิได้มีความสนใจที่จะเข้ามาจัดการให้รัดกุม จนกลายเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิในการสืบทอดดินแดนในแถบนี้²

แต่อย่างไรก็ตามยังพบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ขัดแย้งกันในงานของเดวิด เค. วย้อจว่า การอ้างสิทธิของฝรั่งเศสในฐานะผู้สืบทอดอำนาจของญวนในดินแดนลาวนั้น ขัดแย้งกับข้อเท็จจริงในทางประวัติศาสตร์ เพราะมีการตรวจสอบหลักฐานจากจดหมายเหตุที่เมืองเว้ พบว่ามีบางช่วงเวลาเท่านั้นที่ญวนเคยมีอำนาจเหนือเพียงบางเมืองในดินแดนลาว เช่น หลวงพระบางกับเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2371 และเขตเชียงขวาง ในปี พ.ศ. 2393³ ซึ่งในกรณีนี้ ม.ล. มานิจ ชุมสาย ได้อธิบายสอดคล้องกับงานของเดวิด เค. วย้อจ โดยใช้หลักฐานจากแฟ้มเก่าในช่วงที่ฝรั่งเศสเรียกร้องเอาดินแดนจากสยามที่เก็บไว้ในสถานทูตไทยที่กรุงปารีสว่า ฝรั่งเศสจำเป็นต้องหาเหตุผลมาอ้างเพื่อหาทางยึดดินแดนลาวไปจากสยามซึ่งการอ้างว่าดินแดนลาวเป็นเมืองขึ้นของญวน เคยส่งส่วยให้กับญวนนั้น ทางสยามเคยเรียกร้องให้มีการตรวจสอบ แต่ทางฝรั่งเศสยินยอม เพราะจริง ๆ แล้วฝรั่งเศสมีได้หลักฐานในการพิสูจน์เรื่องนี้และคิดจะตัดสินเรื่องนี้ด้วยกำลังทหาร⁴

จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกดังกล่าว ที่ผลักดันให้เกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในเรื่องของความสัมพันธ์ของสยามและดินแดนลาว ภายหลังการเกิดเหตุการณ์กับญวนจนถึงการเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ซึ่งแทนที่จะมีเพียงการรักษาตุลาอำนาจทางการเมืองการทูต และการทหาร แต่กลับพบข้อมูลที่เกี่ยวกับท้องถิ่นมากมายที่ระบุถึงการสร้างแรงหนุนยักกลางจากระบบการปกครองของสยามมาเป็นระยะเวลานาน ก่อนการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นอิทธิพลภายนอกหรือผลจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกเสียด้วยซ้ำ นอกจากนี้ในงานของศาสตราจารย์ นวน เฌื่อน นักวิชาการชาวกัมพูชา ยังได้กล่าวถึงการเข้ามาล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนลาวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ว่าเป็นการอุปถัมภ์คำชุดินแดนลาวให้รอดพ้นจากมหันตภัยที่คุกคามดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงมาแต่เดิมซึ่งก็คือ สยาม ก่อนการเข้ามาของชนชาติตะวันตกในดินแดนแถบนี้เสียอีก

¹มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. 2553 หน้า 35.

²จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

³เดวิด เค. วย้อจ. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. 2556. หน้า 350-351.

⁴ม.ล. มานิจ ชุมสาย. เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มของทางราชการ ซึ่งอยู่ใต้ถุนสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสตอนที่ว่าด้วยฝรั่งเศสใช้ลาวเข้ามายึดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2519. หน้า 2-3.

ซึ่งกรณีการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนลาวเหมือนกับกรณีการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนเขมร เพราะฝรั่งเศสคือตัวการหยุดยั้งการล่าอาณานิคมของสยามและญวนมิให้กลืนกลายแผ่นดินเขมรและลาว¹

อย่างไรก็ตามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 รัฐบาลสยามมิใช่ฝ่ายเดียวที่มีการส่งคนออกสำรวจและทำแผนที่ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง คือ ดินแดนอีสานและลาว เพื่อสร้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน จากการศึกษารายงานการสำรวจและบันทึกที่เกี่ยวข้องปรากฏว่า มีนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเข้ามาสำรวจยังดินแดนแถบนี้ก่อนหน้าการสำรวจของสยามตามหลักการแบบตะวันตกเป็นเวลาเกือบสามสิบปี ซึ่งคาบเกี่ยวในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โดยนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจในแถบอินโดจีนมีหลายคน บางคนถูกส่งมาภายใต้การควบคุมและสนับสนุนของรัฐบาลฝรั่งเศส บางคนใช้ทุนทรัพย์ของตนเพื่อตอบสนองความต้องการผจญภัยและศึกษา กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเหล่านี้ได้เดินทางสำรวจดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงจากญวนตอนใต้ ผ่านเข้าไปในดินแดนเขมร อีสานและลาว บางคนส่งไปไกลถึงรัฐฉานของพม่า รวมทั้งเมืองเชียงรุ้ง เขตสิบสองปันนาจนถึงยูนนานในจีนตอนใต้

อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงที่ฝรั่งเศสสามารถยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงโดยรอบไปจากสยาม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้อมูลจากนักสำรวจที่ออกสำรวจเป็นระยะ หลักฐานสนับสนุนความคิดนี้คือบทความของฝรั่งเศสในนิตยสารรายปักษ์ชื่อ L'illustration ฉบับวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2436² ที่เขียนถึงรายงานการสำรวจเกี่ยวกับดินแดนลาวโดยระบุว่า ชาวลาวเป็นกลุ่มชนที่รักสงบ เรียบง่าย เฉื่อยชา และเกียจคร้าน หาได้เป็นแบบที่สยามเคยกล่าวอ้าง นอกจากนี้ยังมีเอกสารรัฐสภา La Dpche Coloniale Illustre' ฉบับวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2450³ ซึ่งเป็นรายงานผลการออกสำรวจของคณะกรรมการสำรวจ ส่งมาจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ออกสำรวจบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง (ครอบคลุมดินแดนอีสานและลาว) ตลอดจนถึงทะเลสาบเขมร เพื่อทำแผนที่แบ่งเขตแดนสยาม-อาณานิคมฝรั่งเศส

จากการศึกษาพบว่านักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการบุกเบิกการสำรวจในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง ที่รวมถึงดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือ อองรี มูโอด (Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยา ทำการสำรวจด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และธรรมชาติวิทยาด้วยตนเองในภูมิภาคอินโดจีน โดยมีได้รับการอุปถัมภ์การสำรวจจากรัฐบาลฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404⁴

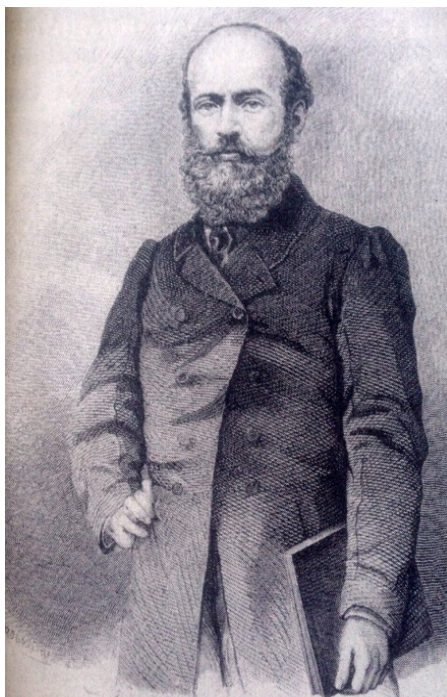
¹ นวน เหมอน. ก้าวไปยังทิศตะวันตกและอินโดจีนในปี 2000. แปลโดย บุญเรือง คัมขำย์. 2543. หน้า 7-8.

² ชุมพล รักงาม. สยามประเทศในมุมมองของฝรั่งเศส. 2555. หน้า 112-117.

³ หลังเดิม. หน้า 167-172.

⁴ Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009.

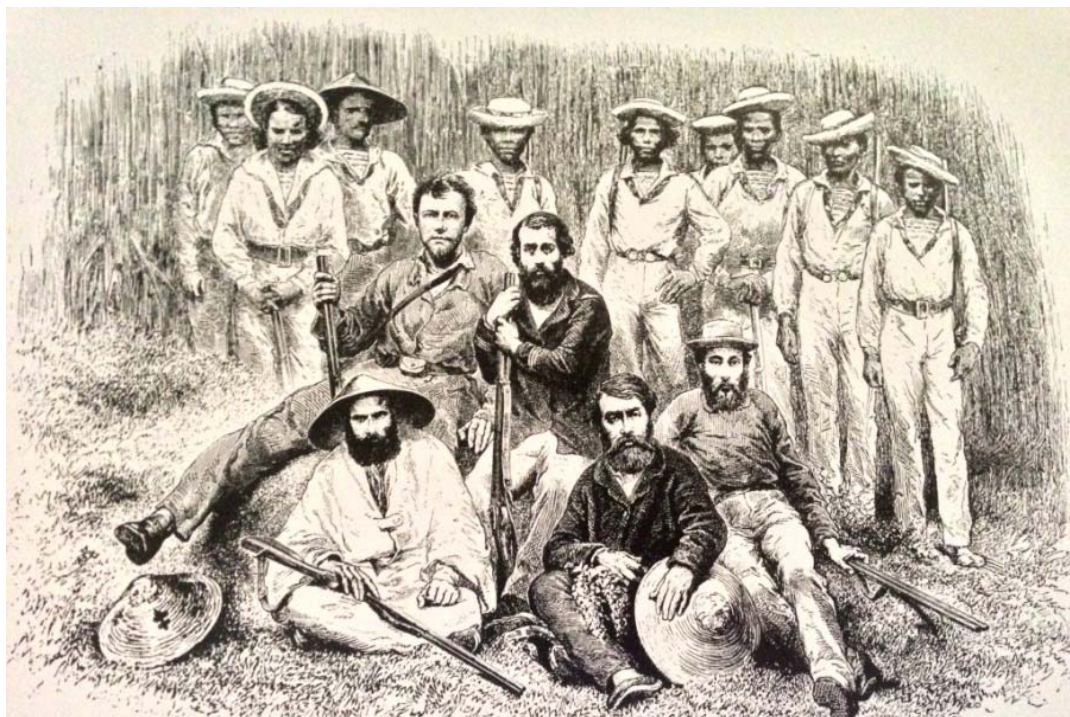

ภาพประกอบ 8 อองรีมูโฮต์ (Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยาและนักสำรวจแม่น้ำโขงยุคบุกเบิก¹

ผลงานการสำรวจของมูโฮต์ได้ก่อให้เกิดคุณูปการต่อการสำรวจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อรัฐบาลฝรั่งเศส และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจดินแดนในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนี้อย่างจริงจังจนกระทั่งมีการผลักดันให้กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นต่อมาออกสำรวจดินแดนแถบนี้ตามรอยของมูโฮต์ คือ คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐบาลฝรั่งเศส (The Mekong River expedition) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411 ช่วงเวลาการสำรวจตรงกับช่วงสมัยของรัชกาลที่ 4 คณะสำรวจออกสำรวจภายใต้การนำของดुดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) นายทหารเรือ และฟร็องซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) นายทหารและนักทำแผนที่ คณะสำรวจประกอบด้วยคลอวิส ทอเรล (Clovis Thorel) แพทย์และนักพฤกษศาสตร์, หลุยส์ เดอลาพอร์ต (Louis Delaporte) นักวาดภาพและนักประติมากรรม, หลุยส์ เดอการ์เน (Louis de carne') นักการเมือง

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัครพงษ์ คำคุณ. แม่น้ำโขง : จากต้าจู-ล้านช้าง-ตนเลามถึงก๊วล่อง. 2553. หน้า 57-64. หน้า 37.

ภาพประกอบ 9 คณะสำรวจแม่น้ำโขง (The Mekong River expedition)
 พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411¹ จากซ้ายไปขวา : หลุยส์ เดอการ์เน, หลุยส์ เดอลาพอร์ท², ฟร็องซิส การ์นิเยร์, คลอวิส ทอเรล และหลุยส์ เดอลาพอร์ท

คณะสำรวจกลุ่มนี้ได้เดินทางสำรวจแม่น้ำโขงในบริเวณส่วนของดินแดนเขมร ลาว และ ยูนนาน ผลที่ได้การสำรวจในครั้งนี้ คือ การค้นพบว่าแม่น้ำโขงสามารถใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่ทางตอนใต้ของจีน นอกจากนี้ภายหลังการสำรวจยังได้จัดทำแผนที่ที่ครอบคลุมระยะทางกว่า 6,720 กิโลเมตร ซึ่งเป็นแผนที่แรกที่ทำขึ้นภายหลังจากการสำรวจแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการของฝรั่งเศส การออกสำรวจของคณะสำรวจกลุ่มนี้มีผลต่อการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสในอินโดจีน โดยเฉพาะการผนวกญวนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2426 และผนวกดินแดนลาวในปี พ.ศ. 2436 (วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112)³

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006.

²ลูเซียนจูเบิร์ต คือ แพทย์ของกองทัพเรือผู้มีความสนใจทางด้านธรณีวิทยาที่ร่วมเดินทางไปกับคณะสำรวจ ดู Milton Osborne. River Road to China: The Search for the Sources of the Mekong, 1866-73. 1999. p. 51-52.

³ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 187.

ภาพประกอบ 10 แผนที่อินโดจีนจากผลการสำรวจอย่างเป็นทางการของฝรั่งเศส
ฉบับการ์นิเยร์ พ.ศ. 2416¹

ถัดมาในปี พ.ศ. 2420 เป็นการสำรวจของฮาร์มานด์ (FrancoisJules Harmand) สถาปนิกชาวฝรั่งเศส หนึ่งในผู้มีส่วนสำคัญในการดำเนินภารกิจการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชีย

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 188.

ตะวันออกเฉียงใต้ สำรวจที่ราบสูงบอละเวนในดินแดนลาวและกลุ่มชาวเขาแถบอินโดจีน แม่น้ำบาสักใน
เขมร เพื่อหาเส้นทางเชื่อมสู่เมืองเว้ของญวน¹

ภาพประกอบ 11 ฟร็องซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand)²

ต่อมาเป็นกลุ่มคณะสำรวจที่มีความสำคัญอย่างมากในการรักษาผลประโยชน์ของฝรั่งเศสใน
ดินแดนแถบนี้ คือ คณะสำรวจภายใต้การนำของออกุสต์ ปาวี (Auguste Pavie) ที่ออกสำรวจในช่วงปี
พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439 โดยได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้ออกสำรวจในดินแดนลาว
(หมายรวมทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง) เขมร ญวน และสยาม

¹ François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997.

² Ibid. unpagued.

ภาพประกอบ 12 คณะสำรวจปาวิ (The Pavie Mission) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439

ประกอบด้วย 1. ออกุสต์ ปาวิ (August Pavie) 2. อาร์มันด์ โจเซฟ ริวแยร์ (Armand Joseph Riviere) 3. ปีแอร์ พอล คูเปต์ (Pierre Paul Cupet) 4. โจเซฟ เดอ มาลเกรฟ (Joseph De Malglaive) 5. ปีแอร์ เลอแฟบ ปงตาลิส (Pierre Lefevre Pontalis) 6. เอมีล เลอแฟบ (Emile Lefevre)¹

¹August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. unpagged, 25, 39. ; Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. unpagged.

สามารถแบ่งช่วงเวลาการสำรวจออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มรายงาน คณะกรรมการสำรวจแม่น้ำโขง พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2438 (The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868) และกลุ่มที่ 2 กลุ่มรายงานการสำรวจที่ครอบคลุมอยู่ในเครือข่ายภารกิจ การสำรวจภายใต้การนำของปาวี (The Pavie Mission) ในปี พ.ศ. 2433 และ พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2439

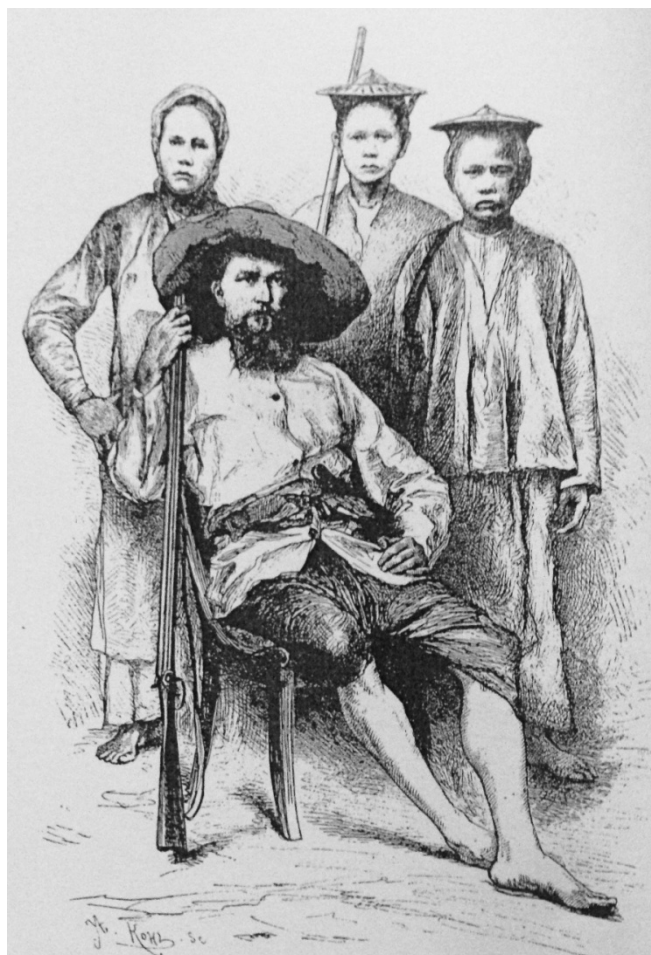
ผลจากการออกสำรวจก่อให้เกิดสงครามระหว่างสยามกับฝรั่งเศส (วิกฤตการณ์ปากน้ำ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436) และมีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ที่ส่งผลให้สยามเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส

ภาพประกอบ 13 แผนที่อินโดจีนตะวันออกฉบับปาวี พ.ศ. 2445¹

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 239.

การสำรวจถัดมาเป็นของพอล เนอีส (Paul Neis) พ.ศ. 2425 ทำการสำรวจตามเส้นทาง
ลำน้ำโขง ภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐบาลฝรั่งเศสในบริเวณพื้นที่ชายแดนของอังกฤษ (พม่า) สยาม ลาว
จีน ญวน เพื่อศึกษาภาพรวมผลประโยชน์ให้กับฝรั่งเศส¹

ภาพประกอบ 14 พอล เนอีส (Paul Neis) และคณะสำรวจ²

¹ Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997.

² Ibid. unpagod.

และการเดินทางสำรวจของเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)¹ ออกสำรวจ
เชิงโบราณคดีหาโบราณสถาน วัดถูปราณ และหลักศิลาจารึกในดินแดนเขมร ลาวตอนใต้ และอีสาน
ในช่วง พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2438 และพ.ศ. 2440 โดยทำการสำรวจดินแดนอีสานตอนล่างเป็นส่วนใหญ่
อาทิ อุบล ศรีสะเกษ คุชัณ (คุชัณธ์) ยโสธร พิมาย โคราซ สุรินทร์ สังขะ รัตนบุรี ประโคนชัย ชัยภูมิ
รวมถึงเรื่องราวของกลุ่มเมืองขนาดเล็กต่าง ๆ พร้อมทั้งแสดงภาพกลุ่มชาติพันธุ์ในท้องถิ่น บรรยาย
ลักษณะผู้คน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การเลี้ยงชีพ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี

ภาพประกอบ 15 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)²

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทอง
สมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539.

²Etienne Aymonier. Isan Travels : Northeast Thailand's Economy in 1883-
1884. 2000.

กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเหล่านี้ได้ออกสำรวจ บันทึกภาพ และทำแผนที่ ควบคู่ไปกับ สถานการณ์ความผันผวนทางการเมืองในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่กำลังคุกรุ่นระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ในการพยายามอ้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน โดยเฉพาะในกรณีดินแดนอีสานและลาว ซึ่งในรายงาน การสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในดินแดนอีสานและลาวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น นอกจากจะแสดงภาพวิถีชีวิตผู้คน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม สถานที่ต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดนของอีสานและลาวแล้วนั้น ยังแฝงไปด้วย “ทัศนะ” ที่แสดงจุดประสงค์หลักในการสำรวจ โดยเฉพาะรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับ รัฐสยามในหลาย ๆ ด้าน อาทิ ประวัติศาสตร์ รูปแบบการปกครอง และขอบเขตอำนาจของสยาม ที่มีในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง ที่มิได้ปรากฏในเอกสารทางราชการของไทย¹

ด้วยเหตุที่ “ทัศนะ” ของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อผู้คน บ้านเมือง ดินแดน ที่พวกเขาเหล่านี้มิเคยเข้ามาสัมผัสและมีเคยเข้าใจมาก่อน ข้อมูลการสำรวจที่ได้จึงเปรียบเสมือนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว อาทิ วิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา สภาพสังคม จารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการค้า การปกครอง สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยรัฐบาล ฝรั่งเศสได้แปรเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ได้จากรายงานการสำรวจเหล่านี้ให้กลายเป็นอำนาจอันส่งผลกระทบต่อดินแดนอีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ทั้งหมดนี้ คือรายละเอียดสำคัญที่แม้แต่เอกสารทางฝ่ายสยามเองนั้นยังมีปรากฏ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้จากบันทึกและรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจดินแดน เหล่านี้ตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

¹ เนื่องจากที่ผ่านมาเอกสารทางราชการของสยามมีความพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ให้กับดินแดนเหล่านี้ ดังนั้นการบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวของรัฐสยาม จึงจำกัดแต่เพียงชนชั้นปกครองและระบบการเมืองการปกครองแบบที่ผูกขาดเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ มาโดยตลอด มิได้ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของผู้คน รวมทั้งขอบเขตอำนาจตาม หัวเมืองต่าง ๆ

บทที่ 3

อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจในพุทธศตวรรษที่ 25

มนุษย์สามารถศึกษาค้นคว้าและรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงเหลือร่องรอยปรากฏอยู่ อาทิ จากบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่มีผู้บันทึกไว้ ชาวต่างชาติที่เข้ามาเยือนดินแดนในแถบเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 มีทั้งทูต พ่อค้า กลุ่มเผยแพร่ศาสนา หรือแม้แต่่นักสำรวจ แม้ว่าเข้ามาอยู่ประจำหรือเพียงผ่านมาชั่วคราว แต่มีสิ่งหนึ่งที่ถือปฏิบัติแทบทุกคน นั่นคือ การเขียนบันทึกเรื่องราวที่ประสบพบเจอในชีวิตประจำวัน เหตุการณ์สำคัญ นิสัยใจคอ และการดำเนินชีวิตของของผู้คนในท้องถิ่น เป็นต้น โดยต่างมีจุดประสงค์ที่ต่างกันออกไป สิ่งเหล่านี้กลายเป็นความทรงจำสำคัญในเวลาต่อมา

สำหรับดินแดนอีสานและลาว อาจกล่าวได้ว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ปรากฏการณ์นี้นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสำรวจได้เขียนบันทึกไว้ โดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา สภาพสังคม จารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการค้า การปกครอง สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่นอันเป็นผลสืบเนื่องจากการแทรกซึมของอำนาจรัฐทั้งจากภายในและภายนอก ข้อมูลที่ได้จากรายงานการสำรวจเหล่านี้แสดงภาพสังคมในดินแดนอีสานและลาวในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี การจดบันทึกของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสสะท้อนให้เห็นระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลของชาวตะวันตก ซึ่งหากอาศัยข้อมูลทางฝ่ายสยามนั้น ยังคงมีอยู่ค่อนข้างจำกัด เนื่องจากที่ผ่านมาเอกสารทางราชการของสยามมีความพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับดินแดนเหล่านี้ ดังนั้นการบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวของรัฐสยามจึงจำกัดแต่เพียงชนชั้นปกครองและระบบการเมือง การปกครองแบบที่ผูกขาดเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ มาโดยตลอด มิได้ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของผู้คนรวมทั้งขอบเขตอำนาจตามหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ข้อมูลที่ได้จากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจึงปราศจากการครอบงำด้วยประวัติศาสตร์กระแสหลักของสยาม ซึ่งหากขาดข้อมูลจากกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจดินแดนเหล่านี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ผู้คนยุคปัจจุบันย่อมมีอาจทราบได้ว่าวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ของผู้คนท้องถิ่นในช่วงที่ดินแดนเหล่านี้ต้องเผชิญกับภัยจากการขยายอิทธิพล การแสวงหาทรัพยากร และผลประโยชน์ทางการค้าของฝรั่งเศสนั้น มีการดำเนินชีวิตเช่นไร

ความสำคัญของรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25

จากการตรวจสอบหลักฐานการบันทึกของชาวต่างชาติที่เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว พบว่า มีการเข้ามาของชาวต่างชาติในดินแดนแถบนี้ช่วงแรก ๆ ในราวพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา อาทิ เจอรัลด์ ฟาน วุสตอฟ (Gerrit Van Wuysthoff) พ่อค้าชาวดัตช์ เดินทางสำรวจช่องทางการค้า ในดินแดนอีสานและลาวในปี พ.ศ. 2184¹ บาทหลวงเลรีอา (Giovanni Maria Leria) ชาวอิตาลี ออกดำเนินงานสำรวจและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในดินแดนลาวช่วงปี พ.ศ. 2185-พ.ศ. 2190² คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์ (Carl Friedrich Augustus Gutzlaff) มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ชาวเยอรมันเดินทางเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในดินแดนอีสานและลาวปี พ.ศ. 2371³ เป็นต้น นอกจากนี้ใน พุทธศตวรรษที่ 25 ยังพบหลักฐานการบันทึกของชาวต่างชาติที่เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวร่วมสมัย กับรายงานการเดินทางสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส อาทิ เฮร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Herbert Warrington Smyth) ชาวอังกฤษ ตำแหน่งเจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาของสยาม (กรมเหมืองแร่) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ออกสำรวจแหล่งแร่และการทำเหมืองแร่ตามบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนกลาง บริเวณหัวเมืองอีสานและลาวแถบลุ่มแม่น้ำโขงช่วง พ.ศ. 2434-พ.ศ. 2439⁴ เจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี (James Fitzroy McCarthy) หรือพระวิภาควรรณ เจ้ากรมแผนที่คนแรกของสยาม พ.ศ. 2424-พ.ศ. 2436⁵ จากการสำรวจพบว่า หลักฐานร่วมสมัยกับกลุ่มนักสำรวจ

¹รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดการสำรวจเส้นทางการค้าในดินแดนอีสานและลาว ของฟาน วุสตอฟ ดู Paul Levy. “Two Accounts of Travels in Laos in the 17th Century,” in *Kingdom of Laos : The Land of the Million Elephants and of the White Parasol*. 1959. p. 50-59.

²รายงานภารกิจการดำเนินการสำรวจและเผยแพร่คริสต์ศาสนาในดินแดนลาวของบาทหลวง เลรีอา ต่อมาได้ส่งมอบให้กับบาทหลวงมารินี (Giovanni Filippo de Marini) ผู้มีเคยได้เข้าไปสำรวจใน ดินแดนลาว โดยบาทหลวงมารินีได้ทำการรวบรวมและตีพิมพ์ ซึ่งได้ให้รายละเอียดข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับ ดินแดนลาวในด้านต่าง ๆ ดู G. F. de Marini. *A New and Interesting Description of the Lao Kingdom*. 1998. p. 24.

³รายละเอียดเพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับอีสานและลาวในสมัยรัชกาลที่ 3 ของกุตสลาฟฟ์ ดู คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์. “บันทึกรายวันเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในกรุงสยาม,” ใน *รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 1*. 2539.

⁴รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกสำรวจแหล่งแร่และการทำเหมืองแร่ตามบริเวณที่ราบลุ่ม แม่น้ำตอนกลาง บริเวณหัวเมืองอีสานและลาวแถบลุ่มแม่น้ำโขง รวมถึงสภาพสังคม และเหตุการณ์ สำคัญต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ดู เฮร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ. *ห้าปีในสยาม เล่ม 1*. แปลโดย เสาวลักษณ์ กิจานนท์. 2544.

⁵รายละเอียดเพิ่มเติมจากการเดินทางสำรวจในอีสานและลาวของแมคคาร์ธี ดู พระวิภาควรรณ. *บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม*. แปลโดย ร.อ. หญิง สุมาลี วีระวงศ์. 2533.

ชาวฝรั่งเศสดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับส่วนกลางสยามอย่างมาก จากการที่ตัวผู้บันทึกได้เข้ารับราชการและสร้างคุณประโยชน์แก่ฝ่ายสยาม จึงมิได้เป็นอิสระจากกลุ่มการเมืองในสยามต่อการจัดบันทึกข้อเท็จจริงในดินแดนอีสานและลาว แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานการบันทึกของชาวต่างชาติทั้งก่อนหน้าและร่วมสมัยกับกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสนั้น อาจกล่าวได้ว่า บรรดาพ่อค้า กลุ่มเผยแพร่ศาสนา รวมถึงนักเดินทางสำรวจที่เข้ามาสำรวจพื้นที่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ได้ส่งผลให้เกิดรายงานและบันทึกการเดินทางสำรวจของชาวตะวันตกเกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวเพิ่มมากขึ้นและต่างให้ข้อมูลที่หลากหลายตามแต่จุดประสงค์ของผู้บันทึก

แต่กลุ่มบันทึกสำคัญที่จุดประกายแห่งความเปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวของบ้านเมืองและกลุ่มผู้คนในด้านต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ให้โลกภายนอกได้รับรู้ในรูปแบบข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical)¹ คือ รายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจที่ต้องการขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมในดินแดนแถบนี้ โดยออกสำรวจและสร้างองค์ความรู้ เพื่อผลประโยชน์หลักในการนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนปกครองและขยายอาณานิคม ทำให้ในรายงานการสำรวจนอกจากจะแสดงภาพวิถีชีวิตผู้คนในด้านต่าง ๆ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดนของอีสานและลาวแล้วนั้น ยังแฝงไปด้วย “ทัศนะ” ที่แสดงจุดประสงค์หลักในการสำรวจดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งสามารถเรียบเรียงตามช่วงเวลาของการสำรวจในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2440) ดังนี้ กลุ่มที่ 1 อองรี มูโอด (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404, กลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของดูดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟร็องซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411, กลุ่มที่ 3 ฟร็องซัว จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) พ.ศ. 2420, กลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของอ็อกุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439, กลุ่มที่ 5 พอล เนอส์ (Paul Neis) พ.ศ. 2425 และกลุ่มที่ 6 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440

อาจกล่าวได้ว่าข้อมูลที่ได้จากการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนที่พวกเขาเหล่านี้มีเคยเข้ามาสัมผัสและมีเคยเข้าใจมาก่อน เปรียบเสมือนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ ซึ่งในบริบททางประวัติศาสตร์นั้น การสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้ทั้งทางธรรมชาติวิทยา ทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนด้านมานุษยวิทยาต่าง ๆ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก²

¹ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical) คือ ข้อมูลที่เก็บจากแหล่งข้อมูลโดยตรง หรือจากประสบการณ์จริง มิใช่ข้อมูลที่ได้มาจากความนึกคิด หรือสมมุติขึ้น

²ชาวยุริย เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 186.

“ทัศนะ” ของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

1. สภาพวิถีชีวิต

ลักษณะทางกายภาพ ชาวลาวที่พบเห็นโดยทั่วไปนั้น มูโอต์บรรยายว่า มีความละม้ายคล้ายคลึงกับชาวสยาม ดังที่กล่าวถึงชาวลาวที่สำรวจพบบริเวณแถบเมืองโคราชว่า “...ชาวลาวมีลักษณะที่แตกต่างจากชาวสยามเพียงเล็กน้อย ชาวลาวมีรูปร่างที่เพรียวบางกว่า มีโหนกแก้มที่เด่นชัดกว่า และยังมีสีผิวที่เข้มกว่า พวกเขาไว้ผมยาว ในขณะที่ชาวสยามนิยมโกนผมครึ่งศีรษะและไว้ผมเพียงแค่ส่วนบนสุดของศีรษะเท่านั้น¹...”² หากแยกลักษณะทางชาติพันธุ์ระหว่างหญิงและชาย พบว่าผู้หญิงชาวลาวจะมีใบหน้าที่มีลักษณะกลม จมูกเล็ก นัยน์ตามีรูปร่างคล้ายเมล็ดอัลมอนต์ขนาดใหญ่ มีผมหนา ปากกว้างเป็นที่เด่นชัด แต่ในส่วนของผู้ชายชาวลาวนั้น กลับมิได้แสดงถึงจุดเด่นทางกายภาพในด้านชาติพันธุ์เท่าใดนัก³ นอกจากนี้หากทำการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชาวลาวและชาวสยามนั้น มูโอต์ระบุว่า สามารถจำแนกได้จากการออกเสียงพูด ซึ่งชาวลาวมีลักษณะการพูดที่ช้ากว่า จึงสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนถึงความแตกต่าง⁴ การนิยร์กล่าวสอดคล้องกับมูโอต์ โดยให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า ชาติพันธุ์ลาวที่พบเห็นโดยทั่วไปจะมีรูปร่างที่สมส่วน แข็งแรง กระฉับกระเฉง ลักษณะดี มีความเฉพาะตัว เป็นส่วนผสมที่ลงตัวในเรื่องของความเป็นมิตรและความซื่อตรง มีนัยน์ตาค่อนข้างเขโหนกแก้มยื่น สันจมูกตรงได้รูปกว่าชาวมองโกล สีผิวที่ขาวผ่องของพวกเขาคล้ายคลึงเป็นอย่างมากกับชาวจีน การนิยร์สันนิษฐานว่า ความแข็งแรงทั้งมวลที่ชาวลาวพึงมีนั้นอาจเป็นผลพวงมาจากการที่พวกเขามีสายเลือดของชาวฮินดู (Hindu blood)

แต่อย่างไรก็ตาม มิใช่เรื่องแปลกนักหากว่าผู้คนในดินแดนลาวจะมีได้มีคุณลักษณะที่คล้ายคลึงกันไปเสียหมด แต่สำหรับนักสำรวจนั้น สิ่งนี้ได้กลายเป็นเรื่องแปลกประหลาดสำหรับคณะสำรวจของการนิยร์ ขณะทำการสำรวจผู้คนที่ย้ายอยู่ในเขตหุบเขาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ที่คณะสำรวจของการนิยร์เชื่อว่าเป็นกลุ่มเผ่าที่เชื่อมต่อกับเส้นทางเข้าสู่จีน โดยเดอลาพอร์ตได้ทำการสังเกตสภาพผู้คนไว้จากการพบเห็นขณะสำรวจ โดยภาพสเก็ตช์ของชาวลาวในภาพนั้น เดอลาพอร์ตได้แสดงรายละเอียดความผิดปกติที่ของผู้คนที่พบเห็น ในภาพประกอบดังนี้

¹ทรงผมของชาวสยามที่มูโอต์บรรยายถึงนั้น เป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวสยามว่า ทรงมหาดไทย ดู กรมสัมปาทิกปีที่ 10. “วิธีตัดผม,” ใน วชิรญาณวิเศษ เล่ม 6 แผ่น 36. 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 110. หน้า 433-434.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 76.

³Ibid. p. 350.

⁴Ibid. p. 345.

ภาพประกอบ 16 ผู้คนที่อาศัยตามบริเวณหุบเขาแถบกลุ่มแม่น้ำโขง¹

ตามที่แสดงในภาพ สามารถเห็นได้ชัดเจนถึงความแตกต่างของรูปลักษณ์ของบุคคลทางด้านล่างซ้าย ซึ่งสำหรับคณะสำรวจของการนิเยร์แล้วนั้น การพบเห็นชายชาวลาวผู้ไว้หนวดเครายาว² คือ ความแปลกประหลาดที่มีสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในดินแดนลาว คณะสำรวจเชื่ออย่างปักใจว่าเป็นคุณลักษณะที่ผิดปกติในดินแดนลาว³ เพราะนักสำรวจมีความเชื่อว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวมักนิยมให้ใบหน้ามีความเกลี้ยงเกลา ปราศจากผมเผ้าและหนวดเคราที่รุงรังแบบชาวตะวันตก

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 166.

²เนื่องจากชาวลาวในสมัยก่อน มีได้นิยมไว้หนวดเครารุงรัง แต่มักจะโกนหนวดเคราเกลี้ยงเกลา การที่คณะสำรวจของการนิเยร์ได้พบเห็นชาวลาวที่ไว้หนวดเครายาวรุงรัง จึงเป็นเรื่องที่ผิดปกติที่พบเจอในการสำรวจ

³Louis Delaporte and Francis Garnier. op.cit p. 29.

ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว การ์นิเยร์กล่าวว่า แท้จริงแล้วชาวลาวสืบเชื้อสายมาจากชาวมองโกล โดยค่อย ๆ แทรกซึมเข้าไปในพื้นที่จากทางตอนเหนือจนถึงทางใต้ตลอดแนวหุบเขาของแม่น้ำโขง ความทรงจำอันเลือนลางของเหล่าบรรพบุรุษของชาวลาว ได้ย้าเตือนสอดคล้องกันว่าพวกเขาเหล่านี้มีพื้นเพมาจากดินแดนทางตะวันออกของที่ราบสูงทิเบต (Tibet) และอาจเป็นไปได้ว่าชาวลาวก่อตั้งบ้านเมืองแห่งแรกของตนขึ้นเป็นเมืองเชียงใหม่ (Xieng-Mai) หนึ่งในอาณาจักรแรกของชาวลาวที่ได้สูญหายไปในประวัติศาสตร์ แต่ในช่วงราว 7-8 ร้อยปีก่อนคริสต์ศักราช ชาวลาวอาจถูกรวบรวมเข้ามาเป็นระยะเวลายาวนานในดินแดนแถบนี้ และบางทีอาจถูกจัดให้อยู่ภายใต้ขอบเขตแนวพรมแดนของจีนที่ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ทรงพลัง การ์นิเยร์ได้หยิบยกหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้อสันนิษฐานของตนด้วยการระบุว่า สามารถสืบหารายละเอียดและเรื่องราวเล็ก ๆ น้อย ๆ ของชาวลาวได้ในประชุมพงศาวดารของจีน (Chinese annals) ซึ่งเป็นเหตุการณ์สั้น ๆ ก่อนถึงยุคสมัยนี้ โดยกล่าวถึงเรื่องราวผู้อพยพจำนวนมากที่ทำการอพยพลงไปยังบริเวณทางใต้ของแม่น้ำในหุบเขา ที่ซึ่งในปัจจุบัน คือชนชาติสยาม การ์นิเยร์มองว่า ชาวลาวและชาวสยามมีความแตกต่างกันอยู่เพียงเล็กน้อย เปรียบตั้งคนสองคนที่สามารถสื่อสารและทำความเข้าใจซึ่งกันและกันได้โดยปราศจากความยากลำบาก รกรากของชาวสยามรวมไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณี สามารถสืบสาวราวเรื่องย้อนกลับไปได้จนถึงรากลึกภายในดินแดนลาวหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ดินแดนศักดิ์สิทธิ์ (Holy land) ที่ซึ่งความมหัศจรรย์ได้ก่อเกิดและบรรลุผล การเรียนรู้ และการสอนศาสนานั้น ล้วนแล้วแต่มาจากดินแดนแห่งนี้¹

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 81.

ภาพประกอบ 17 ชาวลาวที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือ¹ แถบอาณาบริเวณของชาวพม่า²

¹เมื่อคราวที่คณะสำรวจของการ์นิเยร์ทำการสำรวจดินแดนลาวตอนบนที่ติดกับอาณาเขตของพม่า คณะสำรวจพบกลุ่มชาวลาวทางตอนเหนือ (Northern Laotians) หรือที่มีชื่อเรียกเฉพาะว่า ลาวพุงดำ (Black Bellied Laotians) เนื่องมาจากการสักรายบริเวณหน้าท้องและตามบริเวณเกือบทั้งหมดของร่างกาย ด้วยลายสักรูปสัตว์ ดอกไม้ รวมถึงลวดลายต่าง ๆ เป็นน้ำหมึกสีครามหรือบางครั้งเป็นสีแดง กลุ่มชาวลาวที่คณะสำรวจพบเห็นนี้ นิยมเดินร่างกายเปลือยเปล่าตามท้องถนน หรือแม้กระทั่งในเวลาทำงาน เว้นเสียแต่เมื่ออยู่บ้านหรือขณะร่วมเทศกาลเฉลิมฉลอง พวกเขาจึงจะสวมเครื่องนุ่งห่ม ชาวลาวทางตอนเหนือมีลักษณะการแต่งกายตามแบบชาวพม่า มีการโพกศีรษะ สวมใส่เครื่องประดับสีสดใส แต่ในส่วนของพระสงฆ์จะยังคงแต่งกายด้วยผ้าเหลืองตามที่พบเห็นได้ทั่วไปในแถบอินโดจีน (Indo-China) ดู Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 32-33.

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 187.

นอกจากนี้พบว่าได้มีการพยายามวิเคราะห์ถึงคำเรียกแทนตนที่ใช้กันระหว่างชาวสยามกับชาวลาวว่า “...ชาวสยามเรียกชื่อแทนตัวว่า ไทน้อย (Small thays) คำว่า ไท หมายถึง อิสระ (Free men) ในขณะที่คำว่า ไทใหญ่ (Big thays) น่าจะเป็นคำที่ใช้เรียกชาวลาวทั้งหมดที่มาจากทางเมืองเชียงใหม่ (Xieng-Mai) และจากทางตอนเหนือสุดของดินแดนลาวที่ในปัจจุบันนี้ตกเป็นของพม่า โดยตามหลักนิรุกติศาสตร์¹ แล้วนั้น คำว่า “ลาว (Laos)” เพียงคำเดียวสามารถทำให้เกิดการคาดเดาได้หลายแบบ และข้าพเจ้าก็ได้ใส่ใจว่าคำนี้จะป็นภาษาพื้นเมืองโดยกำเนิดหรือจะเป็นคำเรียกขานจากชาวต่างชาติ...” ซึ่งอย่างไรก็ตาม พบว่าในดินแดนลาวทางตอนใต้ ผู้คนที่นี่เรียกตนเองเป็นชื่อเดียวกันกับที่ถูกเรียกขานโดยชาวญวน โดยโจเซ เดอ บารอส (Jose de Barros) คือนักประพันธ์คนแรกที่มีการใช้คำว่า “ลาว (Laos)” และการนิยามมองว่า บารอสอาจเคยได้รับฟังมาจากชาวสยามเสียมากกว่า² นอกจากนี้ยังมองว่า ชาวลาวจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เก่าแก่พอ ๆ กับชาวเขมร และบางทีอาจมีความเก่าแก่กว่ากลุ่มชาติพันธุ์สยามเสียอีก³

ในด้านลักษณะทางกายภาพของชาวลาวนี้ เห็นได้ว่า นักสำรวจพยายามที่จะระบุถึงความ “แตกต่าง” ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและสยาม ที่แม้จะมีความคล้ายคลึงกับชาวสยามมากเพียงใด แต่ก็สามารถที่จะแบ่งแยกข้อแตกต่างได้มียานัก รวมทั้งยังสำรวจพบการไว้หนวดเคราตามแบบชาวยุโรปในดินแดนลาว ซึ่งเป็นสิ่งที่มีเคยมีการสำรวจพบมาก่อน และนักสำรวจพยายามจะระบุไว้แท้จริงแล้วรกรากของชาวสยามรวมถึงประเพณีต่าง ๆ นั้น สยามรับเอามาจากดินแดนลาว

อุปนิสัยของชาวลาว ตามที่มีการสำรวจนั้น พบว่าชาวลาวมีความเก่งและกล้าหาญ มีवादกลัวป่าดงพงไพร เพราะป่า คือ แหล่งทรัพยากรที่เป็นทั้งอาหารและก่อให้เกิดอาชีพ ดังที่มูโอต์กล่าวว่า “...พวกเขาได้รับการยกย่องด้านความกล้าหาญในฐานะนักล่า หากพวกเขามีโช้่นกรบ จะพกมีดสั้นหรือคันธนูพร้อมกับอาวุธด้านหลัง ที่ซึ่งยิงออกไปด้วยความชำนาญเป็นระยะทางกว่าร้อยฟุตพร้อมกับก้อนดินเหนียว (Balls of clay) ที่แข็งตัวจากแดด พวกเขาท่องป่าอันกว้างใหญ่อย่างมิได้ย่อท้อต่อบรรดาเสือจากัวร์และเสือโคร่งที่ร้ายล่อม”⁴ นอกจากนี้ชาวลาวยังถือเป็นชนชาติที่มีความอยากรู้อยากเห็นสูง โดยเฉพาะเมื่อพบกับคนต่างถิ่นที่มีเคยได้พบเห็นมาก่อน ดังเช่นเมื่อพบนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีลักษณะทางชาติพันธุ์ที่แตกต่างและแปลกตา ดังที่มูโอต์กล่าวว่า ชาวลาวที่เขาพบ มักแสดงท่าทีราวกับที่เคยได้พบเห็นชาวยุโรปหรือคนขาว (White) มาก่อน เห็นได้จากในรายงานการสำรวจตอนหนึ่ง

¹นิรุกติศาสตร์ เป็นวิชาที่มีขึ้นในแถบยุโรปราวร้อยปี การศึกษาภาษาของชาวยุโรปจะมุ่งศึกษาไปในทางไวยากรณ์ ซึ่งมีกำเนิดมาจากตำราไวยากรณ์ของภาษากรีกและภาษาละติน ดู พระยาอนุนานราชชน. นิรุกติศาสตร์. 2517.

²Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 79.

³Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 314.

⁴Ibid. p. 76.

ในขณะที่ทำการสำรวจผ่านภูเขียว (Pukiean) ว่า “...ดินดิน¹ ดึงดูดความสนใจมากที่สุด เมื่อข้าพเจ้าเดินทางผ่าน ผู้คนต่างร้องขึ้นว่า ดูชายแปลกหน้าผิวขาวผู้นั้นสิ แต่หลังจากนั้นก็ร้องขึ้นอีกว่า เจ้าหมาน้อย! และทุก ๆ คนก็พากันวิ่งออกมาดูด้วยความอยากรู้อยากเห็น และหลังจากนั้นก็ค่อยกลับมาสนใจข้าพเจ้า...”² แต่อย่างไรก็ตามมูโอต์มองว่าชาวลาวใจดี เป็นมิตร และดียิ่งกว่าชาวสยามเสียอีก³ และตามสถานการณ์ที่พบเจอจากการสำรวจส่วนใหญ่ บ่งชี้ว่า ชาวลาวมิได้มีความสอรู้สอเห็นมากมายเหมือนเช่นชาวสยาม และมีค้อยเป็นคนช่างสงสัย มีความฉลาดกว่าชาวเขมร⁴ แต่ในบางสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานการณ์ที่จำเป็นต้องใช้ความรู้ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับดินแดนของตนเองนั้น ยังมีเป็นที่ประทับใจแก่เหล่านักสำรวจนัก ดังจะเห็นได้จากการขอความช่วยเหลือจากผู้คนในท้องถิ่นในการช่วยการวางแผนเดินทางสำรวจของมูโอต์ ที่ผลปรากฏว่า ผู้คนต่างมิได้ช่วยอะไรมากนัก จนถึงขั้นไร้ประโยชน์ ดังที่มูโอต์กล่าวว่า “...เมื่อพิจารณาแผนที่ที่มีอยู่ของอินโดจีนเพื่อเป็นแนวทางแก่ข้าพเจ้าเกี่ยวกับเรื่องราวส่วนลึกภายในดินแดนลาว คงจะได้แต่ความเขลากลับมา เนื่องจากมิเคยมีนักเดินทางมาก่อน แต่อย่างน้อยความรู้ความเข้าใจของข้าพเจ้าก็กำลังพยายามที่จะซึมซับเข้าไปยังดินแดนลาว ตะวันออก พร้อม ๆ กับจัดทำกาเผยแพร่ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับดินแดนแห่งนี้ การถามคำถามชาวพื้นเมืองเกี่ยวกับสถานที่อื่นใดที่อยู่ห่างออกไปจะไร้ประโยชน์...”⁵

นอกจากนี้ชาวลาวส่วนใหญ่ยังจัดอยู่ในกลุ่มคนที่มีความโลภมาก ดังเช่นที่มูโอต์กล่าวถึงขณะทำการสำรวจผ่านไปยังเมืองชัยภูมิ (Chaipume) มูโอต์ได้พบกลุ่มชาวลาวที่แสนงมงายกลุ่มหนึ่ง เสาะแสวงหาทองคำด้วยการขุดเจาะซากปรักหักพังอย่างบ้าคลั่ง เนื่องจากพวกเขาเชื่อกันว่าบริเวณใต้ซากปรักหักพังแห่งนี้เต็มไปด้วยทองคำ⁶ ซึ่งตัวมูโอต์เองก็ได้ค้นพบแร่ที่ประกอบด้วยทองคำ (Auriferous) ในหลาย ๆ ท้องที่ของดินแดนอีสาน แต่พบในปริมาณที่น้อยมาก บางหมู่บ้าน ผู้คนจะใช้เวลาวางทำการขุดค้นเพื่อหาทองคำ (Gold) แต่ก็มักเสียเวลาเปล่า ดังความว่า “...พวกเขาบอกกับข้าพเจ้าว่าพวกเขาแทบจะมีได้อะไรจากการกระทำอันแสนเหน็ดเหนื่อยนี้ ผลที่ได้มีเพียงพอที่จะจ่ายค่าข้าวปลาอาหารที่ตนกินเสียด้วยซ้ำ...”⁷

สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นักสำรวจชาวฝรั่งเศสพบว่า ยังคงมีความเหลื่อมล้ำทางด้านมนุษยธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ลาวกับกลุ่มชนพื้นเมืองให้เห็นอย่างเด่นชัด อาทิ เมื่อครั้งที่ฮาร์มานด์ออกสำรวจ นอกจากจะพบชาวลาวเป็นหลักแล้วนั้น ฮาร์มานด์ยังสำรวจพบว่า ดินแดนลาวยังคงมีกลุ่ม

¹ดินดิน (Tine-Tine) เป็นชื่อสุนัขของมูโอต์

²Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations*. 2009. p. 336.

³Ibid. p. 98-99.

⁴Ibid. P. 350.

⁵Ibid. p. 333.

⁶Ibid. p. 334-335.

⁷Ibid. P. 344.

ประชากรที่มีคุณภาพต่ำ ซึ่งคือ ชาวข่า¹ โดยฮาร์มานต์มองว่า ผู้คนที่นี้ยังขาดความกลมเกลียว ถือเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อบกพร่องทางสติปัญญา ฮาร์มานต์เชื่อว่า สภาพอันน่าสังเวชของกลุ่มคนเหล่านี้ เกิดจากความไร้ซึ่งสวัสดิภาพในดินแดนนี้อย่างแท้จริง ผู้คนแสนโศคร้ายเหล่านี้มีแต่ความด้อยกว่าในทุก ๆ ด้าน สันนิษฐานว่า ชาวข่าอาจสืบเชื้อสายโดยบังเอิญจากชาวลาวและชาวเขมร ผู้ซึ่งสามารถที่จะยกระดับชนชาติของพวกเขาเพื่อจะไปสู่ระดับที่สูงกว่า²

นอกจากนี้แอมอนิเยยังกล่าวเพิ่มเติมว่า ชาวลาวโดยทั่วไปในดินแดนลาวนิยมใช้ยาสูบกันเป็นปริมาณมาก ๆ โดยความเคยชินในลักษณะนี้ มิได้ถือเป็นเรื่องแปลกประหลาดสำหรับพวกเขา ซึ่งในท้องที่ต่าง ๆ พวกชาวลาวที่อยู่อาศัยตามป่าเขาชอบยาสูบกับบรรดานักเดินทางอยู่บ่อย ๆ³

ลักษณะการแต่งกายของชาวลาว มูโอต์กล่าวว่ามีความแตกต่างเพียงเล็กน้อยจากการแต่งกายของชาวสยาม ผู้คนนิยมสวมใส่ผ้าเป็นผืนด้วยการนำมามัดหรือเกี่ยวกันเอาไว้ และสวมใส่เสื้อกั๊กตัวเล็ก ๆ ทอมาจากผ้าฝ้ายสีแดง บ่อยครั้งที่มิได้สวมใส่อะไรเลย ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมักจะเดินเท้าเปล่า โปกผมดั่งเช่นชาวสยาม ผู้หญิงชาวลาวโดยทั่วไปแล้วจะดูดีกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในแถบเดียวกัน พวกเขานิยมสวมใส่กระโปรงที่ทอมาจากผ้าฝ้าย และในบางครั้งก็เป็นชิ้นผ้าไหมพันรอบทรงอก

¹ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนจะเป็นในลักษณะที่สยามถือตัวเป็นใหญ่เหนือลาวมาโดยตลอด อาจมีถึงขั้นเหยียดชนชาติลาวว่าเป็นสัตว์หรือผี ยังคงยอมรับว่าเป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง แต่มิได้มีสถานะเท่าเทียมกับสยาม ซึ่งความหมายในแง่ที่เป็นชนชาติที่ต่ำต้อยด้อยอารยะกว่า ถูกผลิตซ้ำอย่างแพร่หลายในยุคอาณานิคม และในส่วนของ “คนข่า” จะถูกเหยียดว่าเป็นไพร่ ทาส ผีसाง รวมถึงคนป่าอนารยะ ด้อยความเจริญกว่าชนชาติลาวและสยาม ดู กำพล จำปาพันธ์. ข่าเจียง : กบฏไพร่-ขบวนการผู้มิบุญ หลังสถาปนาพระราชอาณาจักรสยาม-ล้านช้าง. 2555. หน้า 50-52.

²Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 36.

³เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทธร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 106.

ภาพประกอบ 18 ชาวลาว (Laotian)¹

เส้นผมของพวกเขามีสีดำสนิท ม้วนขึ้นเป็นมวยผมไว้ด้านหลังศีรษะ² ผู้ชายชาวลาวจะมีบุคลิกที่ดูทึ่ม เชื้อ เอเชีย ผู้หญิงจะมีบุคลิกที่ดูดีกว่า หญิงสาวบางคนดูสวยงาม น่ารักทั้ง ๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์จำพวกผิวเหลือง (Yellow)³ ก็ตาม⁴ นอกจากนี้การนิยดยังบรรยายรายละเอียดเกี่ยวกับการแต่งกายตามสภาพฐานะของผู้คนในท้องถิ่นว่า ชาวลาวที่มีฐานะและชาติตระกูล มักเลือกเฟ้นเสื้อผ้ามาสวมใส่อย่างสวยงาม และดูมีรสนิยม โดยจะเน้นเสื้อผ้าสีฉูดฉาด เป็นที่โดดเด่นสะดุดตา เสื้อผ้ามีความคล่องตัวและดูภูมิฐาน แต่สำหรับชาวลาวชั้นสามัญทั่วไป มักสวมใส่ผ้าเรียบ ๆ ผืนเดียว หรือที่ชาวสยามเรียกกันว่า ผ้าโสร่ง มักทอขึ้นจากไหมเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นเสียแต่หมวกหรือแม้แต่สิ่งประดับบนศีรษะ รวมไปถึงรองเท้าจะมีเป็นที่นิยมใช้กันเสียเลย นอกจากกลุ่มผู้ใช้แรงงานหรือพวกคนแจวเรือที่จำเป็นต้องสวมหมวกฟางขนาดใหญ่ ที่มีลักษณะแบนคล้ายกับร่ม ออกทำงานท่ามกลางแสงแดดอันร้อนระอุ นอกจากนี้ในกลุ่มคนชั้นสูงที่เมื่อถึงคราวจำเป็นต้องแต่งกายด้วยชุดที่เป็นทางการ

¹Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations.* 2009. p. 77.

²*Ibid.* P. 355.

³ส่วนหนึ่งของทัศนคติการเหยียดสีผิวที่พบได้ทั่วไปจากกลุ่มคนผิวขาวในยุโรป ดู Tony Juge. *Racism in France: The Civilizing Mission of Whiteness.* 2009.

⁴Henri Mouhot. *op.cit.* p. 108.

พวกเขาจะนิยมสวมใส่รองเท้าแตะหรือรองเท้าสาน ที่ดูเหมือนสร้างควมรำคาญแก่พวกเขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากพวกเขามักจะถอดมันออกทันทีหากพวกเขาทำได้¹ แต่อย่างไรก็ตามมูโอต์มองว่า ข้อเสียของการแต่งกายตามธรรมเนียมของผู้คนในท้องถิ่นนี้ คือ การใช้เวลาในการแต่งกายนาน สิ้นเปลืองเวลา²

นักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่างมองว่า ชาวลาวโดยทั่วไปนั้นนิยมสวมใส่เครื่องประดับ แต่มีรสนิยมแตกต่างกันไปตามแต่สภาพฐานะจะเอื้ออำนวย การนิเยร์กล่าวว่า ผู้หญิงชาวลาวที่มีฐานะ มักนิยมใส่เครื่องประดับบริเวณลำคอ แขน และข้อเท้า ที่ทำมาจากทอง เงิน หรือทองแดง ส่วนผู้หญิงที่มีฐานะยากจนมักจะมีสุขตามอัตภาพไปกับเครื่องประดับที่ทำมาจากดอกไม้ ผ้าฝ้าย หรือผ้าไหม ส่วนผู้ชายวัยกลางคนมักจะใส่เครื่องประดับและแหวนที่ทำมาจากหินม่นาว มีราคาแพง โดยนิยมซื้อมาจากบรรดาพ่อค้าหาบเร่ที่นำเข้ามาจากกรุงเทพฯ สำหรับคนที่มีฐานะร่ำรวย ขื่อนี้วของพวกเขาก็จะเต็มไปด้วยแหวนที่ทำมาจากหินม่นาว มีราคาแพง ใส่ต่างหูขนาดใหญ่ บางคนจะทัดใบหูด้วยมวนยาสูบขนาดใหญ่ที่มองเผิน ๆ คล้ายกับด้ามปากกาของนักเขียน ส่วนมวนยาสูบนั้นทำมาจากใบตองแห้ง นำมาม้วนให้เป็นแท่งทรงกรวย ซึ่งต้องใช้หลายมวนหากต้องการสูบในแต่ละครั้ง³

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 81-82.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 331.

³Francis Garnier. op.cit. p. 83.

ภาพประกอบ 19 ผู้หญิงชั้นสูงชาวลาว¹

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 86.

ภาพประกอบ 20 ผู้หญิงชาวลาว¹

¹Emile Lefevre. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. 1995. p. 108.

ค่านิยมความงาม นักสำรวจชาวฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจและวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงชาวยุโรปกับผู้หญิงในดินแดนแถบนี้ โดยการนิเยร์กล่าวว่า ผู้หญิงชาวลาวมีความสุภาพและค่อนข้างงดงาม แต่เทียบไม่ได้กับผู้หญิงชาวยุโรป เพราะผู้หญิงในดินแดนลาวรวมถึงโคชินจีนนั้นยังคงห่างไกลจากค่านิยมและอุดมคติของความงามตามครรลองของชาวยุโรป¹ ซึ่งหากกล่าวถึงค่านิยมของความงามในดินแดนลาวนั้น สิ่งหนึ่งที่แสดงออกอย่างชัดเจนและสามารถที่จะพบเห็นได้โดยทั่วไป มีว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย สิ่งนั้นคือ การย้อมฟันและการเคี้ยวหมาก ผู้คนในดินแดนนี้ตลอดจนแถบอินโดจีน นิยมย้อมฟันของตนเป็นสีดำ และแต่งแต้มริมฝีปากของตนด้วยสีแดงคล้ายกับเลือด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเคี้ยวหมาก² อย่างไรก็ตามหากนักสำรวจชาวฝรั่งเศสทำการเปรียบเทียบผู้หญิงชาวยุโรปกับผู้หญิงชาวสยามนั้น มักจะแสดงภาพของผู้หญิงชาวสยามออกมาในรูปแบบของการลอกเลียนแบบ ไร้การดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ อาทิ ปาวิกกล่าวว่า ผู้หญิงชาวสยามนิยมเลียนแบบการแต่งกายตามแบบหญิงสาวชาวยุโรปทั้ง ๆ ที่ยังตัดผมสั้น แตกต่างจากผู้หญิงชาวลาวที่มีส่วนคล้ายคลึงกับหญิงสาวชาวยุโรป คือ ไว้ผมยาวเป็นส่วนมาก และมีการแต่งผมด้วยเครื่องประดับบนศีรษะ แต่น่าเสียดายที่พบว่าผู้หญิงสาวชาวลาวมีความต้องการจะละทิ้งการแต่งผมแบบนี้³

¹ Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 83.

² Ibid. p. 84-85.

³ August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. 24.

ภาพประกอบ 21 ภาพเหมือนของธิดาในขุนนางระดับสูงแห่งเมืองจำปาศักดิ์¹

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 169.

ความเสมอภาค สามารถพบเห็นการขาดความเสมอภาคของหญิงและชายได้โดยทั่วไปในดินแดนลาว ดังเช่นที่แอมอนิเยกล่าวว่า เด็กชายชาวลาวจะได้รับการเรียนรู้ด้านการอ่านและเขียนภาษาลาว ในบางแห่งจะสอนการอ่านและเขียนภาษาสยามด้วย ส่วนเด็กหญิงชาวลาวจะได้รับการสั่งสอน กลุ่มเกลาด้านการทอผ้าและเย็บปักถักร้อย และงานบ้านอันแสนน่าเบื่อต่าง ๆ¹ นอกจากนี้การขาดความเสมอภาคของหญิงและชายชาวลาวยังสามารถพบเห็นได้จากรูปแบบการจัดวางที่นั่งในการทานอาหารของชาวลาว ผู้หญิงจะต้องนั่งแยกออกไปทานอาหารต่างหาก ส่วนหัวหน้าครอบครัวมักนิยมนานอาหารตามลำพัง² และเรื่องหนึ่งที่ทำให้การนิยมนั่งรับประทานอาหารกระอักกระอ่วนใจ คือ ชาวลาวนิยมใช้มือของพวกเขาในการหยิบจับและรับประทานอาหาร ทำให้เขาเกิดความรู้สึกลำบากใจอย่างมากในการทานอาหารร่วมกันกับชาวลาว เนื่องจากตามธรรมเนียมของชาวยุโรปมักจะนิยมใช้ช้อนส้อม³ ขณะที่เนอัสออกสำรวจที่เมืองหนองคาย เนอัสระบุว่า ข้าวที่ชาวลาวนิยมนานกันเป็นหลัก คือ ข้าวเหนียว (Sticky rice)⁴ โดยแอมอนิเยกล่าวว่า ข้าวเหนียวถูกใช้เป็นอาหารหลักโดยทั่วไปในดินแดนลาว ด้วยการนำมาทำให้สุกด้วยการนึ่ง แตกต่างจากข้าวเขมร ที่นิยมนานข้าวเหนียวเฉพาะเนื่องในโอกาสพิเศษด้วยการนำมาทำเป็นขนมเท่านั้น ส่วนข้าวที่เหลือกินเหลือใช้จะนำไปแลกกับเกลือที่ชาวเมืองเชียงแตงนำเข้ามาจากโคชินจีน (ญวนใต้)⁵

ลักษณะบ้านเรือนของชาวลาว โดยทั่วไปบ้านเรือนจะมีลักษณะเรียบง่าย ดำรงอยู่ในวิถีธรรมชาติ แทบจะมีสิ่งใดที่สะดุดตา มูโอต์บรรยายว่า บ้านเรือนส่วนใหญ่มักถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่และใบไม้⁶ ที่ถูกนำมาสานเข้าด้วยกัน ยกใต้ถุนสูง ข้างใต้ของตัวเรือนจะเป็นที่พักของสัตว์จำพวก วัว ควาย หมู ไก่ เป็นต้น ชาวลาวมีนิยมนตกแต่งบ้านเรือน แม้กระทั่งโต๊ะหรือเตียง เว้นเสียแต่ภาชนะดินเผาหรือเครื่องเคลือบลายครามที่มีเพียงน้อยชิ้น ชาวลาวนิยมนานข้าวที่พวกเขาปลูกเองด้วยการใช้มือหรือหยิบข้าวจากกระเจดเล็ก ๆ ถักด้วยหวาย ดูไร้สนิมอย่างมาก⁷

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทโร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 106.

²Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 85.

³Ibid. p. 192.

⁴Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 60.

⁵เอเจียน แอมอนิเย. เล่มเดิม. หน้า 19-20.

⁶ใบไม้มีงูหลังคาที่มูโอต์กล่าวถึงนั้น อาจหมายถึงใบจาก สามารถเทียบเคียงได้ในตอนหนึ่งของบันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม ที่กล่าวถึงลักษณะโครงสร้างอาคารบ้านเรือนโดยทั่วไป ดังความว่า “...ผู้มีอันจะกินจะมีบ้านก่ออิฐหรือฝาไม้กระดานมุงหลังคากระเบื้อง แต่สิ่งที่เหมือน ๆ กันคือส่วนใหญ่จะสร้างบ้านด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาจาก...” ดู ฌอง แบปติสต์ ปาลเลอกัวซ์. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม. แปลโดย เพียงฤทัย วาสุภุมมา. 2524. หน้า 14.

⁷Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 355.

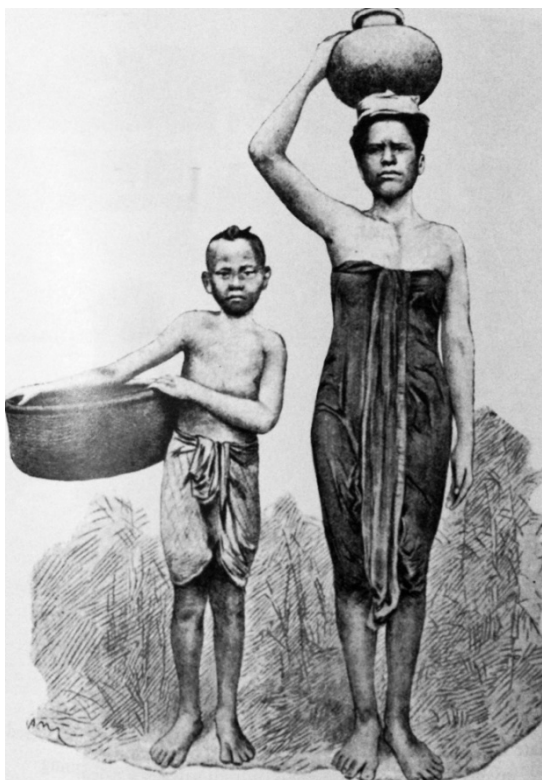

ภาพประกอบ 22 บ้านเรือนของชาวลาว¹

การเลี้ยงชีพของชาวลาว ส่วนใหญ่จะทำการเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และการทอผ้า ซึ่งหน้าที่การทอผ้าเป็นของผู้หญิง และสืบเนื่องจากอุปนิสัยชาวลาวโดยทั่วไปมักมีนิสัยเกียจคร้าน การ์นิเยร์กล่าวว่า หากพวกเขามีได้อยู่ในฐานะร่ำรวยเพียงพอที่จะมีข้าทาสบริวาร ผู้ชายชาวลาว มักจะมีความสุขกับการทิ้งภาระงานบ้านที่แสนหนักหนาไว้กับผู้หญิง นอกจากนั้นผู้หญิงยังต้องตำข้าวสาร ออกทำงานในท้องทุ่งและแจวเรือ ส่วนหน้าที่การออกล่าสัตว์และตกปลาจะสงวนไว้เป็นอาชีพของเพศชาย² ดังนั้นอาชีพส่วนใหญ่ของผู้ชายจึงมักเป็นการออกล่าสัตว์

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 175.

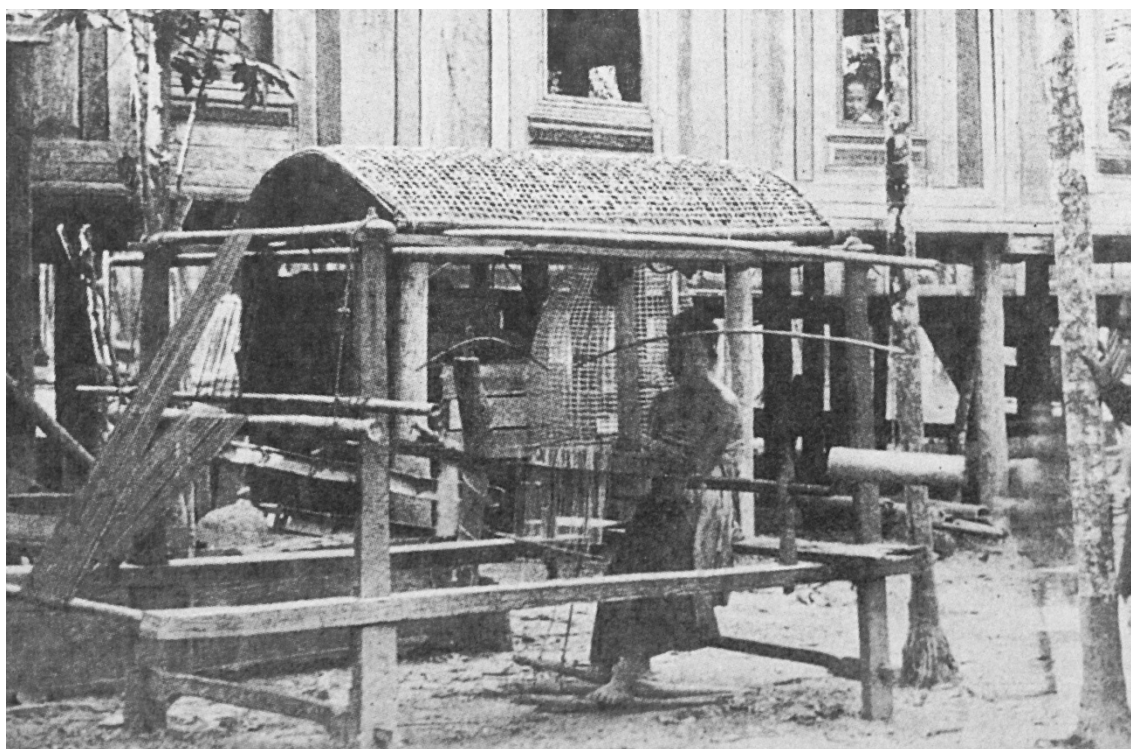
²Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 84.

ภาพประกอบ 23 ผู้หญิงต้องรับหน้าที่ชาวข้าวสำหรับมือแรกของวัน¹

¹August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. Unpaged.

ภาพประกอบ 24 การทอผ้าเป็นอาชีพของชาวลาว¹

¹Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. p. 27.

ภาพประกอบ 25 การต้อนฝูงควายในบริเวณที่ราบของเมืองจำปาศักดิ์¹

มูโอดักกล่าวว่า คันธูและไม้ซางเป่าลูกดอก (Sarbacane) คือ อาวุธที่ชาวลาวนิยมใช้ในการล่าสัตว์ ตลอดจนใช้หอกที่ทำจากไม้ไผ่ ในบางครั้งถึงจะใช้ปืน ซึ่งต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญเป็นอย่างมาก² นอกจากนี้พวกเขายังใช้ล่าไม้ไผ่ที่มีใบมีดเหล็ก ลักษณะคล้ายกับดาบปลายปืนหรือกริช หรือทำมาจากนอหรือจะงอยปากของปลากระโทงดาบ ที่มีลักษณะยาว แหลมคม ดูแข็งแรงเป็นอย่างมากมีหักง่าย ๆ³ ชาวลาวนิยมออกล่าสัตว์กันเป็นกลุ่ม⁴ เนื่องจากสภาพป่าที่รกทึบและมีสัตว์ดุร้ายเป็นจำนวนมาก จำต้องมีผู้ชำนาญในการออกล่าและเดินป่าเดินทางไปด้วย มูโอดักได้รับไมตรีจากหัวหน้ากลุ่มล่าสัตว์ชาวลาว ซึ่งอาจถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการมอบของที่ระลึกที่เคยออกล่าสัตว์ร่วมกัน ความเป็นว่า “...นายพรานดึงหอกของเขาออกจากรางแรดที่สั่นลม นามามอบให้แก่ข้าพเจ้าเพื่อเป็นของที่ระลึก และข้าพเจ้าได้มอบกริชของยุโรปอันแสนงดงามให้แก่เขา...”⁵ อย่างไรก็ตาม การล่าสัตว์คือความบันเทิงหลักของชาวลาว พวกเขาแกะรอยหมีป่า แขนบตัวรอยคอยเสือโคร่งหรือควาย เกะอยู่บน

¹François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 39.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 357.

³Ibid. p. 357.

⁴รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการล่าสัตว์ของชาวลาว ดู Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. P. 357-358.

⁵Ibid. p. 358.

ต้นไม้หรืออยู่ในกระท่อมเล็ก ๆ ที่สร้างยกระดับขึ้นด้วยเสาไม้ไผ่¹ แสดงให้เห็นว่าชาวลาวมีความชำนาญเฉพาะตัวอย่างมากในการล่าสัตว์ รวมไปถึงการเก็บของป่า และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ²

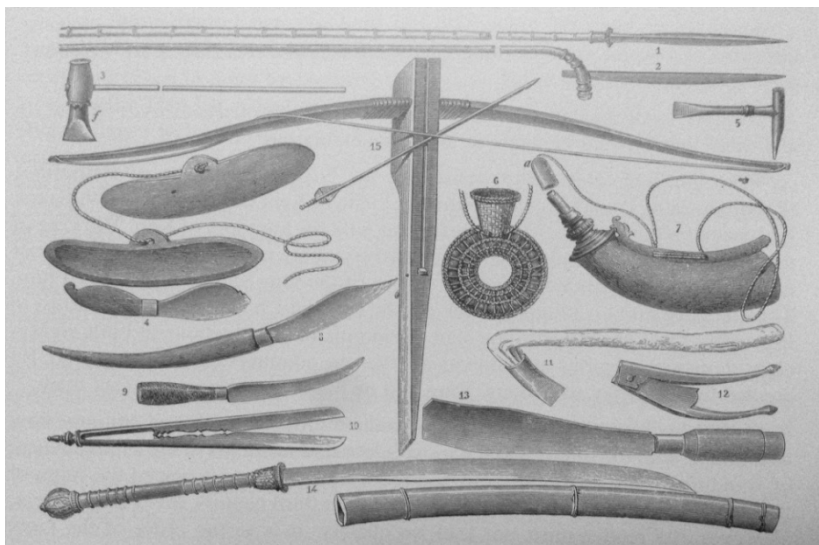
เนื่องด้วยสภาพภูมิอากาศทำให้ชาวลาวนิยมสร้างกับดักซ่อนเอาไว้ตามที่แตกต่างกัน ในป่า หรือแม้กระทั่งบริเวณที่อยู่อาศัย ฮาร์มานด์กล่าวว่า สามารถพบเห็นกับดักได้ตามบริเวณด้านหน้าของบ้านเรือนแต่ละหลังและรอบ ๆ หมู่บ้าน ด้วยการโรยวัตถุที่มีขนาดสั้นกว่าลูกดอก ความยาวประมาณ 5-6 เซนติเมตร เคลื่อนกลาดเป็นจำนวนมากตามบริเวณพื้นดินกับดักชนิดนี้พบว่ามีในหมู่ผู้ชายตามชนเผ่าต่าง ๆ ของอินโดจีน รวมถึงชาวเขมร ชาวลาววน นอกจากนี้ ยังสามารถพบได้ในเขตแดนของมาเลเซีย ตามประชากรในแถบเกาะสุมาตรา (Sumatra) และบอร์เนียว (Borneo)³

¹รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการล่าสัตว์ของชาวลาว ดู Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. P. 357-35.

²โดยทั่วไปชาวลาวจะตั้งหมู่บ้านตามโนนหรือโคก โดยยึดทำเลเพื่อการทำนาได้เป็นสำคัญ ท้องทุ่งนาชาวไทยลาวจึงเป็นนาดินทุ่ง กล่าวคือ บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านจะมีที่ราบลุ่มมีหนองน้ำ หรือลำน้ำเล็ก ๆ เป็นภูมิโนนของวิถีชีวิต ชุมชนหมู่บ้านจะตั้งมีทางไกลป่าละเมาะสาธารณะประโยชน์หรือป่าบุงป่าทาม หรือป่าโคก ป่าดอน ซึ่งเป็นป่าเพื่อการหาอยู่หากินเพื่อนำสัตว์ไปเลี้ยง เช่น วัว ควาย รวมถึงการเก็บของป่า ออกล่าสัตว์ป่าได้ทุกฤดูกาล

³François Jules Harmand. *Laos and the Hilltribes of Indochina*. 1997. p. 54.

ภาพประกอบ 26 อาวุธและเครื่องมือของชาวลาว : 1. หอก (Spear) เพื่อใช้ในการล่า ช้าง 2. หอกของทหารราบ (Foot soldier's spear) 3. ขวาน (Ax) ความยาว 1.20 เมตร เพื่อใช้ในการตัดต้นไม้ 4. มีดโกน (Razor) และ ฝัก (Sheath) ความยาว 20 เซนติเมตร 5. ไขควง (Screwdriver) และ ค้อน (Hammer) เพื่อใช้สำหรับการซ่อมปืน 6. กล่องที่สานด้วยไม้ไผ่ (Box of twisted bamboo) เพื่อใช้สำหรับบรรจุกระสุน 7. แตรรูป เขาสัตว์ที่ทำจากไม้ (Wooden powder-horn) 8. มีดที่ใช้ทั่วไป (Ordinary knife) ความยาว 40 เซนติเมตร 9. มีดที่ใช้สำหรับแทง (Stabbing knife) ความยาว 25 เซนติเมตร 10. ตะไกร (Scissors) ความยาว 30 เซนติเมตร 11. ขวานขนาดเล็ก (Small hatchet) ความยาว 30 เซนติเมตร 12. ตะไกรตัดหมาก (Scissors used to cut areca nuts) ความยาว 17 เซนติเมตร 13. มีดอีโต้ (Chopping knife) เพื่อใช้ในการสับสมุนไพรหรือพุ่มไม้ตามเส้นทางที่ต้องผ่าน 14. กระบี่ โค้ง (Saber) และฝัก (Sheath) 15. หนังสี่ (Bamboo bow) และ ลูกศร (Arrow)¹

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 61.

ผู้คนส่วนใหญ่ในดินแดนลาว มักจะตั้งชื่อเฉพาะไว้สำหรับเรียกชนชาวต่างชาติที่เป็นชาวยุโรปว่า ฝรั่งเศสหรือคนฝรั่ง (Khon Falang) นักสำรวจส่วนใหญ่มักมีอคติถือสาเอาความเมื่อถูกเรียกขานในลักษณะนี้ แต่เมื่อครั้งที่ฮาร์มานด์ออกสำรวจในเมืองอุบล และเข้าพบเจ้าเมืองอุบลตามแบบมารยาทของคนในท้องถิ่น เพื่อมอบสิ่งของเครื่องใช้ที่นำมาจากยุโรป ได้ถูกเรียกขานแบบนี้จากเจ้าเมืองซึ่งฮาร์มานด์มิได้รู้สึกชอบใจกับชื่อเฉพาะนี้เท่าใดนัก จึงแสดงความมิพอใจออกมาต่อหน้า ดังความว่า “...ข้าพเจ้าได้ยินที่เขา (เจ้าเมืองอุบล) กล่าวเกี่ยวกับข้าพเจ้ากับบริวารคนหนึ่งของเขา ที่ใช้คำเรียกขานข้าพเจ้าว่า คนฝรั่ง, ชายชาวฝรั่งเศส ขณะเดียวกันที่กำลังชี้มาที่ตัวข้าพเจ้า ทันใดนั้นเอง ข้าพเจ้าได้ลุกขึ้นยืนและเดินตรงไปยังคนอวดดีผู้นั้น ซึ่งได้คิดระมัดระวังตัวด้วยการแผ่นหนืออย่างรวดเร็วเท่าที่ขาทั้งสองข้างของเขาจะพาไปได้ บรรดาเหล่าข้าราชการชั้นสูงและเหล่าบริวารที่คอยยกกลองต่าง ๆ รวมทั้งกระโถนบ้วนน้ำลายต่างกรูเข้ามารวมกันอยู่ที่พรม ช่างสาแแก่ใจกับผลที่ออกมา หลังจากนั้นข้าพเจ้าหันกลับไปยังเจ้าพระยาผู้ครองเมืองอุบลและกล่าวเตือนเขาในเรื่องนี้...”¹

นอกจากนี้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชนชาติลาวยังเป็นที่ยอมรับในหมู่นักสำรวจว่า ชาวลาวในดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงถูกสยามกดขี่ ข่มเหงมาโดยตลอด ดังเช่นที่มูโอต์กล่าวอย่างเห็นอกเห็นใจชาวลาวว่า มิต้องจำฝันทนและอดกลั้นต่อความความหวาดกลัวชาวสยาม เนื่องจากดินแดนแห่งนี้กำลังจะตกเป็นของญวนในอีกมิช้า² ทศนะดังกล่าวของมูโอต์แสดงให้เห็นว่า มูโอต์มีทัศนคติที่มีอคติส่อติดกับชนชาติสยาม และมองว่าหากญวนตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของฝรั่งเศส ดินแดนของชนชาติลาวจะต้องตกเป็นของฝรั่งเศสด้วย โดยแฝงการให้ความเชื่อมั่นว่า ฝรั่งเศสจะปกครองดินแดนลาวได้ดีเสียยิ่งกว่าที่ชาวสยามเคยปกครองมา นอกจากนี้มูโอต์กล่าวเปรียบเทียบชาวลาวกับชาวสยามในเรื่องของความอดสาเห ว่า “...ชาวลาวที่พบในแถบเมืองเลย (Leuye) เป็นที่ประจักษ์แก่ข้าพเจ้าว่ามีความพากเพียรอดสาเหเสียยิ่งกว่าชาวสยาม เพราะเหนือสิ่งอื่นใดนั้นพวกเขามีความกล้าที่จะผจญภัยเสี่ยงอันตราย และมีใจในด้านการค้ามากกว่า...”³

แต่อย่างไรก็ตาม ในด้านภาพรวมนั้นชาวลาวยังคงจัดเป็นชนชาติที่ป่าเถื่อนในสายตาของชาวยุโรป ดังที่มูโอต์กล่าวว่า “...ถ้าพวกเขามีได้มีลูก พวกเขาก็จะรักสัตว์ มิใช่ว่าโดยทั่วไป

¹ François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 21.

² Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 348.

³ Ibid. p. 350.

ภาพประกอบ 27 ผู้หญิงชาวลาว¹

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 356.

นั่นพวกเขาจะรังเกียจสุนัข แต่อย่างไรก็ตาม พวกเขามักจะมีความป่าเถื่อนอยู่กึ่งหนึ่ง...” และ ความป่าเถื่อนอีกอย่างหนึ่งของชาวลาวที่มูโอต์พบและรู้สึกอสังขยแหวนเกือบทุกครั้งทีพบเห็น คือ เสบียงของชาวลาวที่ร่วมเดินทางสำรวจไปกับมูโอต์นั้น มีขวดที่บรรจุน้ำที่มีลักษณะเหมือนไวน์ ภายในบรรจุซากงูและปลา¹อยู่ภายใน² ซึ่งถือเป็นความแปลกประหลาดเป็นอย่างมากสำหรับชาวยุโรปที่ถือตนว่ามีอารยะ (Civilized) กว่า

2. ความเชื่อ

ดินแดนอีสานและลาวในสมัยนั้น ผู้คนจำต้องเดินทางผ่านเทือกเขาลำเนาไพรที่ดูวังเวงและน่ากลัว ดำรงชีวิตควบคู่ไปกับธรรมชาติอันแสนลึกลับ ความเชื่อส่วนหนึ่งจึงถือกำเนิดขึ้นมาจากสภาพวิถีชีวิตที่ต้องการที่พึ่ง เพื่อเป็นขวัญกำลังใจและความต้องการให้ตนรอดพ้นภัยทั้งจากสิ่งที่มองเห็นหรือไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาที่ตาม

จากช่วงหนึ่งในการสำรวจของมูโอต์ ขณะทำการสำรวจผ่านดงพญาไฟเพื่อมุ่งหน้าไปยังเมืองโคราช (Korat) มูโอต์ได้ทราบจากคนในท้องถิ่นว่า ผู้ใดที่มีความเชื่อในเรื่องของโชคกลาง จะมิกล้าใช้อาวุธปืนที่บริเวณดงพญาไฟ เนื่องจากกลัวว่าจะดึงดูดวิญญาณชั่วร้ายต่าง ๆ มาเข่นฆ่าตนเอง³ ในขณะที่ตัว มูโอต์เองนั้นก็มีความเชื่อตามแบบชาวยุโรป เพื่อที่จะช่วยให้เขาข้ามผ่านดงพญาไฟไปได้ด้วยดี ดังความว่า “...ข้าพเจ้ามิได้มีคาถาเวทมนต์ที่จะทำให้บรรดาปีศาจที่อาศัยอยู่ในป่านี้เกรงกลัว แม้แต่เขี้ยวเสือหรือเขากวางคุด⁴ มิได้มีอะไรสักอย่างนอกเสียจากความเชื่อมั่นศรัทธาและความรักในพระเจ้า ถ้าหากข้าพเจ้าจำต้องตายเสียที่นี่ ที่ที่เหล่านักพนันจรรยาหลายต่อหลายคนเหลือทิ้งไว้แต่เพียงเก้ากระดูก ข้าพเจ้าก็พร้อมเมื่อเวลานั้นมาถึง...”⁵ ชาวลาวในสายตาของมูโอต์ จึงเป็นชนชาติที่เชื่อและมกมายในเรื่องของโชคกลางและไสยศาสตร์ อันเป็นสิ่งที่พวกเขาเชื่อกันว่า ช่วยผลักดันให้เกิด

¹ เหล้าดองยาหรือยาดองเหล้า เป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่น นิยมนำสัตว์ขนาดเล็กที่มีพิษและมีพิษมาดองเหล้า เช่น งู ตะขาบ คางคก แมงป่อง ตุ๊กแก และอื่น ๆ มาดองเหล้ากิน เพราะเชื่อกันว่าเป็นยาชูกำลัง ยาอายุวัฒนะ รวมทั้งคาดหวังผลในการป้องกันและรักษาโรคภัย

² Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 336.

³ Ibid. p. 78.

⁴ คำว่า “เขี้ยว” ในภาษาล้านนาหมายถึง “ฟัน” ซึ่งเป็นอวัยวะในปากของมนุษย์และสัตว์สำหรับเขี้ยวที่นิยมและถือเป็นเครื่องรางได้แก่ เขี้ยวของบุพการี เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เสือ และหมูตัน ในส่วนของเขี้ยวเสือ (Tiger’s teeth) จะเลือกเอาเขี้ยวที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ เขี้ยวเสือต้องได้จากเสือที่คงกระพัน เสือเจ้าป่า ซึ่งเสือเหล่านี้มักตายเอง และนำมาถักด้วยเส้นลวดปลุกเสกพกติดตัวหรือห้อยคอ เพราะเชื่อว่าสามารถป้องกันศาสตราวุธ ฝีป่าและสัตว์ร้ายทั้งปวง นอกจากนี้เขี้ยวสัตว์ที่ถือเป็นเครื่องรางมักเป็นเขากวาง คือ เขากวางคุด (Stunted stag-horn) ต้องเป็นเขาที่งอกผิดปกติ กล่าวคือ มิได้เป็นกิ่งยาวออกไป แต่จะมีปุ่มนูนขึ้นจำนวน 9 ปุ่ม หากมีไว้ติดตัว จะคงกระพันและแคล้วคลาดจากภยันตราย ดู สนั่น ธรรมธิ. “เขี้ยว เขา นอ งา,” ใน *ไทยนิวส์*. 3 ตุลาคม 2548.

⁵ Henri Mouhot. *op. cit.* p. 316

ความกล้าหาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพวกที่ต้องข้ามผ่านดงพญาไฟ 7-8 ครั้งต่อปี¹ นอกจากนี้มูโอด์ยังกล่าวถึงความเชื่ออันงมยในการพยายามหาต้นสายปลายเหตุแห่งการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวลาวว่า มักจะโทษภูติผีปีศาจ ดังความว่า “...ชาวลาวเป็นชนชาติที่มีความเก่าแก่ เหนือชั้นเดียวกับชาวเขมร และบางทีอาจจะมากกว่าชาวสยามเสียอีก หากผู้ใดเกิดเจ็บไข้ ล้มป่วย หรือในตามความจริงนั้นป่วยแค่เพียงเล็กน้อย พวกเขาเหล่านั้นจะเชื่อว่ามีสาเหตุมาจากปีศาจเข้าสิงสู่ในร่างกาย ภายในบ้านเรือนของพวกเขา พวกเขาจะเก็บรักษาวัตถุบางอย่างอย่างระมัดระวัง โดยทั่วไปจะเป็นชิ้นส่วนของไม้อย่างหยาบ ๆ หรือพืชจำพวกกาฝาก ที่ซึ่งมีรูปทรงตามจินตนาการที่คล้ายคลึงกับบางส่วนของร่างกายมนุษย์ และยังมีผีบ้านผีเรือน เพื่อป้องกันมิให้วิญญาณชั่วร้ายเข้ามา หรืออย่างน้อยที่สุดก็ทำให้วิญญาณชั่วร้ายออกไปอย่างรวดเร็ว...”²

เมื่อถึงคราวเกิดความหวาดกลัวจากภัยอันตรายในป่า มูโอด์ได้ระลึกถึงสิ่งที่ตนนับถือและศรัทธา ซึ่งเป็นความศรัทธาที่มูโอด์มองว่ามีอารยะ (Civilized) และมีได้งมยเหนือชั้นกว่าคนในท้องถิ่น ความว่า “...ข้าพเจ้ายังมีได้บอกกล่าวกับเพื่อนร่วมทางตัวจ้อย ที่ข้าพเจ้าศรัทธาและแนบชิดกับข้าพเจ้า สิ่งนี้คือ คิงส์ชาร์ลส์ (King Charles)³ ซึ่งข้าพเจ้าพกพามาจากบ้าน (ฝรั่งเศส)...”⁴ ในขณะที่ชาวลาวมักจะพกเครื่องรางเล็ก ๆ ดังที่การนิเอร์กล่าวว่า พระสงฆ์ได้มอบให้แก่ผู้คนเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังในการป้องกันคาถาอาคม หรือช่วยในการเยียวยา ต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ⁵ เห็นได้จากในคราวที่คณะสำรวจของการนิเอร์ออกทำการสำรวจและปักแรมริมแม่น้ำที่เมืองอัตตะปือ ที่รำลึกกันว่าในพื้นที่แห่งนี้มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายและอันตรายนานัปการ คนท้องถิ่นที่ติดตามคณะสำรวจของการนิเอร์ได้ทำการก่อไฟขนาดใหญ่ขึ้น 2 กองและรีบร้อนนำแท่นบูชาพระพุทธรูปเจ้าขนาดเล็กออกมาตั้งเอาไว้บริเวณที่ปักแรม⁶ เพื่อปกป้องตนตามความเชื่อ

¹Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 325.

²*Ibid.* p. 314-315.

³คิงส์ชาร์ลส์ (King Charles) รูปปั้นเล็ก ๆ ตัวแทนความศรัทธาที่มูโอด์พกติดตัวนี้ คือ กษัตริย์ชาร์ลส์ ผู้ยอมพลีชีพเพื่อศาสนา (King Charles the Martyr 1600-1649) ที่ในเวลาต่อมาได้รับการยกย่องขึ้นเป็นนักบุญ (Saint) ในศาสนาคริสต์ นิกายคาทอลิกในปี ค.ศ. 1660 ดู The Society of King Charles the Martyr. *King Charles the Martyr*. 2009.

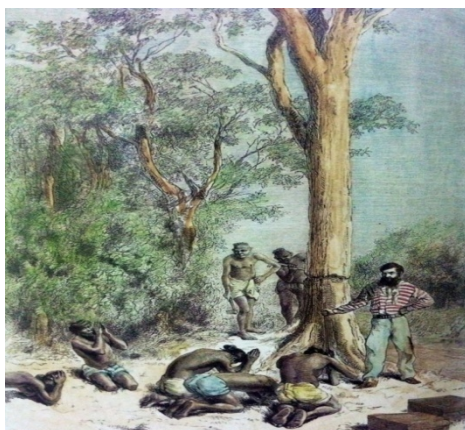
⁴Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 313.

⁵Francis Garnier. *Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 - Volume 1*. 1996. p. 83.

⁶*Ibid.* p. 117.

นอกจากนี้ตามจุดต่าง ๆ ในป่าของท้องถิ่นมักจะสำรวจพบแท่นหินหรือรูปเคารพ¹ อันแสดงถึงพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้พบเห็น ดังเช่นที่มูโอตกล่าวว่า พบฐานที่ทำจากหินขณะเดินทางสำรวจในป่าบริเวณเส้นทางจากชัยภูมิ (Chaipume) สู่ภูเขียว (Poukiean) ซึ่งในบางท้องถิ่นอาจจะทำมาจากอิฐก้อนเล็ก ๆ โดยมีรูปเคารพตั้งอยู่² ซึ่งที่ภูเขียว (Poukiean) นั้น ชาวลาวจะทำการบวงสรวงผีสงเทวดาในท้องถิ่นที่เชื่อกันว่าอาศัยอยู่ในท่อนไม้และแท่งหิน

ภาพประกอบ 28 ต้นไม้ที่เชื่อกันว่ามีผีสงเทวดาอาศัยอยู่³

¹ความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ชุมชนกับป่า และธรรมชาติแวดล้อม ทำให้กลุ่มชาวลาวมีสถาบันความเชื่อของหมู่บ้านซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่ดั้งเดิม คือ วัด ศาลปู่ตา โดยพระสงฆ์ตามคติความเชื่อของชาวลาว คือ ผู้นำทางวิญญาณ เป็นผู้นำทางกิจประเพณีโดยมีเลือกกว่าเป็นเรื่องของพุทธ หรือเป็นความเชื่อเรื่องผี โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับสถาบันของหมู่บ้าน คือ ศาลปู่ตา หรือตูปู่ตา ซึ่งจะตั้งทางเข้าหมู่บ้าน เป็นดอนที่ยื่นออกมาจากเขตหมู่บ้าน

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 336.

³François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 210.

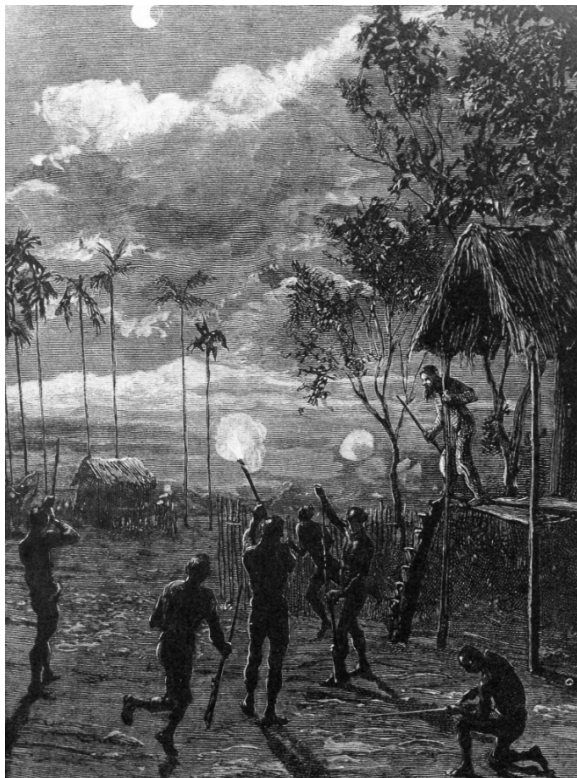

แอมอนิเยกล่าวว่่า ชาวลาวส่วนมากจะเชื่อเรื่องผีหลอก คุณไสย และสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ หากผู้ใดตกใจกลัวและหลบหนีผี ถือว่่าเป็นผู้พ่ายแพ้ต่อผี คน ๆ นั้นจะล้มป่วยหรือตายลง หากผู้ใดกล้าท้าทาย อาทิจึงฝ้่านุ่งขึ้นแล้วหันหลังให้ผี และเปิดของลับให้ผีดู ผีจะมีกล้าเผชิญกับคนที่กล้าท้าทาย¹ ความเชื่อของคนในท้องถิ่นอีกความเชื่อหนึ่ง คือ เมื่อเวลาเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อาทิจันทรุปราคา ผู้คนมักจะเคาะวัตถุให้เกิดเสียง หรือยิงปืนขึ้นฟ้า เพื่อขับไล่เงาดำที่บดบังดวงจันทร์²

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 185.

²“กบกินเดือน” เป็นความเชื่อและนิทานท้องถิ่นที่ใช้เรียกและอธิบายการเกิดจันทรุปราคาหรือ จันทรคราสในแบบท้องถิ่น สมัยเมื่อยังมีเข้าใจปรากฏการณ์การทางธรรมชาติ ซึ่งยังคงตกทอดเป็นความเชื่อของคนเฒ่าแก่ในดินแดนอุษาคเนย์มาจนถึงทุกวันนี้ รายละเอียดเพิ่มเติม ดู ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. 2543.

ภาพประกอบ 29 จันทรูปราคา ณ เมืองอัตตะปือ¹

ชาวลาวจะมียินยอมเสี่ยงภัยเข้าไปในป่า เมื่อเป็นที่แน่ใจว่าเป็นช่วงเวลาที่ต้องเกรงกลัว ภูติผีปีศาจ พวกเขาจะมียอมเฉียดกรายเข้าไปยังบริเวณด้านหน้าของถ้ำ หรือต้นไม้ที่ถูกโค่นด้วยฟ้าผ่า โดยปราศจากการรวบรวมใบไม้แห้งสักหยิบมือและดิน พวกเขาอาจเอาสิ่งนี้ไว้ให้สามารถมองเห็นได้ ชัดเจนอยู่ริมถนน โดยคาดหวังว่าเครื่องหมายอย่างหยาบ ๆ นี้ จะสามารถร่ายคาถาต่อเหล่าภูติผีปีศาจ และช่วยให้ล่อหลอกภูติผีปีศาจได้ง่าย ตำนานหลักในท้องถิ่นนี้จึงได้มีผลต่อความเชื่อใหม่ ๆ และ เป็นการรับรู้อย่างมีสมบูรณ์นักในดินแดนแห่งนี้ โดยจะมีการส่งต่อกันไปปากต่อปากและจบลง ด้วยการข้ามผ่านขอบเขตของข้อเท็จจริง²

¹François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 39.

²Pierre Paul Cupet. Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina Volume 6. 2000. p. 78.

เมื่อถึงคราวที่ผู้ชายชาวลาวยจะออกไปล่าสัตว์ในป่า ระหว่างช่วงเทศกาลล่าสัตว์ที่เริ่มขึ้นทุกปีตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม แอมอนิเยกล่าวว่า บรรดาผู้ชายที่จำต้องออกไปล่าสัตว์จะสั่งกำชับภรรยาของตนเป็นอย่างดี ให้ดเว้นจากการกระทำมิดีมีร้ายนานัปการในระหว่างช่วงเวลาที่พักพวกเขามีอยู่ อาทิ ตัดผม ทาน้ำมัน ห้ามละทิ้งซากตัวข้าวไร่ข้างนอก หรือเอาเมล็ดกรีดใบทะเบียนสมรส ซึ่งถ้าหากมีงดเว้นการกระทำดังกล่าวนี้ พวกเขาเชื่อกันว่าจะส่งผลเสียต่อการล่าสัตว์¹

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องเงือก (Noeuk) หรือมังกรน้ำ แอมอนิเยได้อธิบายว่ามีลำตัวเป็นงู สูงใหญ่เท่าต้นตาล บ้างก็บอกว่ามีหัวเป็นคน บ้างก็บอกว่ามีหัวเหมือนวัว บ้างก็บอกว่ามีหัวเหมือนไก่ มีหงอนแดง แต่มีเคยมียูโดพบเห็นจริง ๆ แต่ว่ามีคนเคยพบเห็นฝูงควายถูกลากลงไปในน้ำ ณ บริเวณเมืองพิบูลและเมืองอุบล คนที่ลงเล่นน้ำ ก็สามารถจะประคองตนได้ แขนขาหมดกำลังผ่านไปหลังจากนั้นหลายวันก็จะพบศพของพวกเขาลอยขึ้นอีโดโผล่ขึ้นเหนือน้ำ ตัวดำเหมือนถูกดูดเลือด แต่มีพบว่า มีรอยถูกกัดหรือข่วนแต่ประการใด ซึ่งความเชื่อในเรื่องเงือกในดินแดนเขมรก็เป็นไปในลักษณะเดียวกับในดินแดนลาว²

อย่างไรก็ตาม ในกรณีความเชื่อทั้งหมดของชาวลาวนี้ แอมอนิเยได้ให้คำอธิบายว่า ในหมู่ชาวเอเชียชอบสร้างนิยายง่าย ๆ ขึ้นมาเพื่ออธิบายกำเนิดชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ³ เดอ การ์เน อธิบายเพิ่มเติมว่า ดินแดนแห่งตะวันออกนี้ คือ ดินแดนแห่ง “สรรพเทวนิยม (Pantheism)”⁴ อย่างแท้จริง และความเชื่อจะเน้นให้ตระหนักถึงความมีเที่ยงแท้แน่นอน ซึ่งจะนำไปสู่การนิพพาน ที่พุทธศาสนิกชนสามารถหยั่งรู้และเข้าใจได้ อย่างไรก็ตามพลังความเชื่อและความศรัทธาทั้งหมดนี้ เดอ การ์เนมองว่า เป็นแรงกดดันและข้อจำกัดที่มีอำนาจชักจูงร้ายแรงต่อบุคลิกลักษณะของมนุษย์ อาทิ แนวความคิดที่ว่า การตายหรือดับสูญถือเป็นอีกขั้นหนึ่งของชีวิตเปรียบดังเปลวไฟในสุญญากาศ⁵

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 38.

²แหล่งเดิม. หน้า 56.

³แหล่งเดิม. หน้า 3.

⁴สรรพเทวนิยม (Pantheism) คือ ความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่ง คือ พระเจ้า ชาวสรรพเทวนิยมมีเชื่อในพระเจ้าที่เป็นบุคคล ที่มีความคิดมีเจตนารมณ์ของตนอย่างชาวคริสต์หรือมุสลิม แต่ชาวสรรพเทวนิยมเชื่อว่าทุกคนและทุกสิ่งในเอกภพมีความเป็นพระเจ้าอยู่ในตน และมองว่าทุกสิ่งมีความศักดิ์สิทธิ์เสมอกันในตัว ดู Richard Dawkins. *The God Delusion*. 2006. p. 18-19.

⁵Louis de Carne'. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan. 2000. p. 109.

3. ศาสนาและศาสนสถาน

ในดินแดนลาว มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่า ซึ่งชนเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ในดินแดนลาว ที่มีนามเรียกขานว่า ชนเผ่าไตหรือไท จากการสังเกตของปาวี พบว่า ชนเผ่านี้ได้นับถือพุทธศาสนา โดยแท้ เฉกเช่นเดียวกับที่ปฏิบัติกันในดินแดนเขมรและสยาม¹ พระสมณโคดมหรือพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าของแถบอินโดจีน² (Samona-Kodom, The Buddha of Indo-china)

มุโอดมีทัศนคติต่อพระเจ้าของผู้คนในท้องถิ่นว่า “...ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามโนภาพของผู้คน โดยทั่วไปนั้นเป็นอย่างไร เป็นกลุ่มคนที่ซึ่งโง่เขลาเบาปัญญาในเรื่องของพระเจ้าที่แท้จริง (True god) ควรจะมีการสืบหาสัญลักษณ์แห่งความอัศจรรย์นี้ และติดตามแกะรอยเทพปลอม ๆ (False divinities) ของพวกเขา...”³ นอกจากจะมองว่า ผู้คนในดินแดนนี้มีรู้จักพระเจ้าที่แท้จริง (True god) แล้วนั้น มุโอดยังมองว่าร่องรอยต่าง ๆ ที่สื่อความหมายไปในลักษณะของความศักดิ์สิทธิ์นั้น ล้วนแล้วแต่ถูกสร้างขึ้น⁴

แต่ถึงอย่างไรก็ตามขณะสำรวจในดินแดนลาว มุโอดบันทึกว่าได้พบกับกลุ่มครอบครัว คริสต์ศาสนิกชนชาวลาวที่ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมสังคมกับพุทธศาสนิกชนชาวลาว ความว่า “...ข้าพเจ้าได้พบกับครอบครัวของคริสตศาสนิกชนชาวลาวที่ยากจน บาทหลวงลาร์แมนดี ได้พูดคุยกับข้าพเจ้า เรา (คณะสำรวจของมุโอด) ได้จอดเรือเอาไว้ใกล้บ้านเรือนของพวกเขา ซึ่งหวังว่ามันจะปลอดภัยในขณะที่เราออกสำรวจบริเวณภูเขาแถบนี้ และเข้าเยี่ยมชมนมูบ้านปถวิ (Patawi)⁶ ซึ่งเป็นที่พำนักของผู้จาริกแสวงบุญชาวลาว เช่นเดียวกับที่ภูพระบาทของชาวสยาม...”⁷ แสดงให้เห็นว่าชาวลาวจำนวนหนึ่งได้มีการนับถือศาสนาคริสต์แบบเดียวกับชาวตะวันตก และอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนคริสต์ ท่ามกลางสังคมชาวลาวส่วนใหญ่ที่ยังคงนับถือพุทธศาสนา

¹August Pavie. *Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1*. 1999. p. 220.

²เดิมนั้นชาติตะวันตกรู้จักดินแดนแถบนี้ในฐานะดินแดนที่อยู่ “ระหว่าง” อินเดียและจีน ซึ่งคำว่า “อินโดจีน” ปรากฏเป็นหลักฐานครั้งแรกจากการจดบันทึกของนักภูมิศาสตร์คนสำคัญของยุโรปที่มีนามว่า คอนราด มัลเทอ บรุน (Conrad Malte Brun) เชื้อสายเดนมาร์ก-ฝรั่งเศส ในช่วง พ.ศ. 2318-พ.ศ. 2369 ดู Pierre Brocheux and Daniel Hemery. *Indochina : An Ambiguous Colonization 1858-1954*. 2009. p. 2.

³Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 65-66.

⁴*Ibid.* p. 69.

⁵บาทหลวงลาร์แมนดี เคยเป็นล่ามให้กับคณะราชทูตชาวสยามเมื่อครั้งเดินทางไปยังฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2403-2404 ดู Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 70.

⁶เขาปถวิ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เขาลม หรือเขาผาตกบรรพต ปัจจุบันอยู่ ณ ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี

⁷Henri Mouhot. *op. cit.* p. 70.

ด้านการสำรวจศาสนสถานในดินแดนอีสาน พบว่ามีการสำรวจหลายแห่ง อาทิ เมื่อคราวที่ มูโอดมีโอกาสดอกสำรวจและเที่ยวชมวัด ที่อยู่ถัดออกไปจากตัวเมืองโคราช ไปประมาณ 9 ไมล์ ทางทิศ ตะวันออก ที่มีชื่อว่า วัดพนมวัน หรือปราสาทพนมวัน (Penom-Wat) มูโอดกล่าวว่า ศาสนสถานแห่งนี้ มีความโดดเด่นและน่าทึ่งเป็นอย่างมาก แม้จะดูดีอย่างมากหากเทียบกับความยิ่งใหญ่และความงดงาม กับนครวัด¹ วัดพนมหรือปราสาทพนมวัน (Penom-Wat) เป็นสถานที่ ๆ น่าสนใจ มีความยาว 36 เมตร กว้าง 40 เมตร มีแบบแผนและลักษณะการเชื่อมต่อที่มีความเที่ยงตรงพอประมาณ ประกอบด้วยสอง พลับพลา (Pavilions) มีหลังคาหินทรงโค้ง ระเบียงทางเข้าที่มีหลังคาและเสากลมที่สง่างาม หลังคามี ความสูง 7-8 เมตร ระเบียงภายในที่มีการตกแต่งกว้าง 3 เมตร และผนังมีความหนาเป็นเมตร ในแต่ละ ซุ้มของระเบียงภายในจะมีหน้าต่างสองบานที่มีแถบโค้งงอ ศาสนสถานแห่งนี้สร้างด้วยหินทรายสีแดง และสีเทา มีเนื้อผนังหยาบด้วยเมล็ดข้าวและในบางส่วนของซึ่งทำมาจากดินเหนียว ในประตูหนึ่งบาน จะมีจารึกยาวเหยียด และด้านบนเป็นรูปปั้นประติมากรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับที่นครวัด และ พนมบาเสท² ในหนึ่งพลับพลาจะมีหลากหลายรูปเคารพของชาวพุทธ (Buddhist idols) ที่ทำจากหิน ซึ่งขนาดใหญ่ที่สุดจะมีขนาดถึง 2 เมตร สูง 50 เซนติเมตร และปกคลุมด้วยเศษผ้าจริง ซึ่งง่ายต่อ การโน้มน้าวระหว่างชาวปรักหักพังของนครวัดและวัดพนมหรือปราสาทพนมวัน (Penom-Wat) ว่า มีลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมในรูปแบบเดียวกัน รสนิยมเดียวกัน ท่อนหินขนาดมหึมาที่นี้ ชัดเจนเหมือนหินอ่อน และดูงดงามมากเมื่อนำมาติดตั้งเข้าด้วยกัน...”³ จากคำบรรยายและเปรียบเทียบ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของศาสนสถานแห่งนี้กับโบราณสถานที่ยพบในดินแดนเขมรของมูโอด เห็นได้ชัดเจนว่า มูโอดเชื่อว่า ศาสนสถานแห่งนี้เขมรเป็นผู้แรกสร้าง ดังความว่า “...สิ่งก่อสร้างทั้งหมดนี้ มิมีข้อสงสัยเลยว่าเป็นนื่องานของเขมร และมีใช้การจำลองหรือเลียนแบบ บริเวณนี้จะต้องเป็นพื้นที่ เก่าแก่ที่มีชื่อเสียง ถึงได้หลงเหลือร่องรอยของความยิ่งใหญ่ของพวกเขา (เขมร) ในพื้นที่ส่วนที่อื่น ๆ ของอาณาจักร ด้านนอกดูขาดความสมดุลกับการตกแต่งภายใน วัดพนมวันหรือปราสาทพนมวันเป็น ของราชินีดังที่พูดถึงกันของชาวสยาม ส่วนของกษัตริย์ผู้เป็นพระสวามีจะเป็นปราสาทพิมาย (Pimaie)

¹ในปี พ.ศ. 2129 มีนักบวชชาวโปรตุเกสนามว่า อันโตนิโอ ดา มักดาลา (Antonio da Magdalen) เป็นชาวตะวันตกคนแรกที่ค้นพบปราสาทนครวัด (Angkor Wat) ดู Charles Higham. *The Civilization of Angkor*. 2001. p. 1. แต่ที่จะถือว่าเป็นการเปิดปฐมฤกษ์แก่ปราสาทนครวัดนั้น คือการค้นพบขององรี มูโอด ผลสำเร็จในการสำรวจและรายงานการสำรวจของเขาที่ถูกตีพิมพ์ขึ้นนั้น ได้สร้างชื่อเสียงแก่องรี มูโอด เป็นอย่างมากในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวการค้นพบซากปรักหักพังของโบราณสถานนครวัด (Angkor Wat) นครธม (Angkor Thom) ในเขมร อันเปรียบเสมือนการนำพาความมหัศจรรย์ของโลกตะวันออกออกสู่โลกตะวันตก และเป็นริเริ่มการจุดประกายให้มหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสเกิดความสนใจในดินแดนแถบนี้

²ปราสาทเก่าแก่บนยอดเขาในคติความเชื่อไศวนิกาย ที่จังหวัดกันดาล ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปราสาทอิฐหลังเดียวที่มีลวดลายแกะสลักบนผนังอิฐและทับหลังใบไม้มีวนอันเลื่องชื่อในยุคศิลปะแบบ “กำพงพระ” (Kampong Kreah Style)

³Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue*. 2009. p. 330-333.

อยู่บริเวณถัดไปประมาณ 30 ไมล์ ทางตะวันออกของเมืองโคราช...”¹ ทศนะดังกล่าวของมูโฮต์ได้แสดงภาพว่า เศษซากอารยธรรมที่หลงเหลือจากยุครุ่งเรืองของอาณาจักรเขมรเคยแผ่อิทธิพลมาครอบครองถึง ณ บริเวณนี้ (เมืองโคราช)

นอกจากนี้ยังกล่าวถึง พระธาตุพนม² หรือที่นักสำรวจชาวฝรั่งเศสเรียกว่า Peunom Pyramid ซึ่งคณะสำรวจของการ์นิเยร์ได้กล่าวถึง ความว่า “...ข้อดีของพระธาตุพนม คือ ตั้งอยู่ท่ามกลางสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ ทำให้โดดเด่นด้วยการแสดงลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมแบบโบราณได้อย่างชัดเจน ด้านข้างขององค์พระธาตุจะตกแต่งด้วยอิฐ ที่ดูราวกับว่าถูกสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านทางด้านสถาปัตยกรรมของชาวเขมรและชาวสยาม ทางด้านทิศตะวันออกขององค์พระธาตุ ในส่วนที่อยู่ลดหลั่นลงมาดังที่แสดงรายละเอียดนี้ (ภาพประกอบที่ 31) คือ ส่วนที่ถูกดูแลรักษาอย่างดีที่สุด แต่กระนั้นยังพบร่องรอยการต่อเติมด้วยปูนขาวอย่างหยาบ ๆ สืบเนื่องมาจากการพยายามบูรณะ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ที่ซึ่งขาดความกลมกลืนกันกับงานฝีมือที่วิจิตรงดงามของประติมากรรมและลวดลายอันแสนประณีตบนยอดพระธาตุ...”³

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 333.

²พระธาตุพนม เป็นศูนย์กลางความศรัทธาของพระมหากษัตริย์และชาวเมืองต่าง ๆ ที่ได้มาบูรณะสืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนและบ้านเมืองบนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงที่มีความสัมพันธ์กันมายาวนานนับพันปี รายละเอียดความเป็นมาของพระธาตุพนมสามารถค้นคว้าได้จากหนังสืออุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม วรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐานสำคัญในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนสองฝั่งโขง ดู พระธรรมราชาโนวัตร. อุรังคินทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร). 2537.

³Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 31.

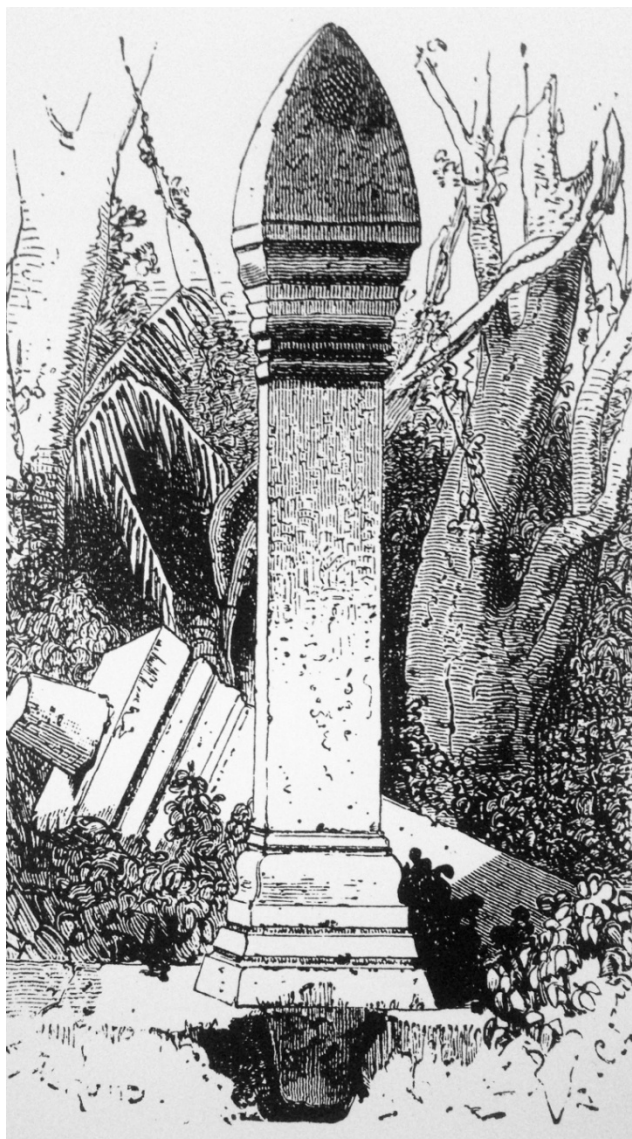

ภาพประกอบ 30 ด้านหนึ่งของพระธาตุพนม¹

ด้านศาสนสถานในดินแดนลาว พบว่ามีการออกสำรวจหลายแห่ง อาทิ วัดภู (Wat Phou) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่บนภูเขาสูง ที่เมื่อมองลงมาด้านล่างจะพบทิวทัศน์อันมีเสน่ห์ น้ำหลงไหลของทุ่งกว้าง และสายน้ำ การ์นิเยร์กล่าวว่า โครงสร้างของศาสนสถานแห่งนี้ยังตกแต่งมีแล้วเสร็จดีนัก ก่อสร้างบนมาตราส่วนขนาดใหญ่ ทำให้รู้สึกถึงความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญงอกงาม และพลังอำนาจโครงสร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในดินแดนแห่งนี้ล้วนแล้วแต่มีแรงบันดาลใจมาจากพืชพันธุ์ในท้องถิ่น

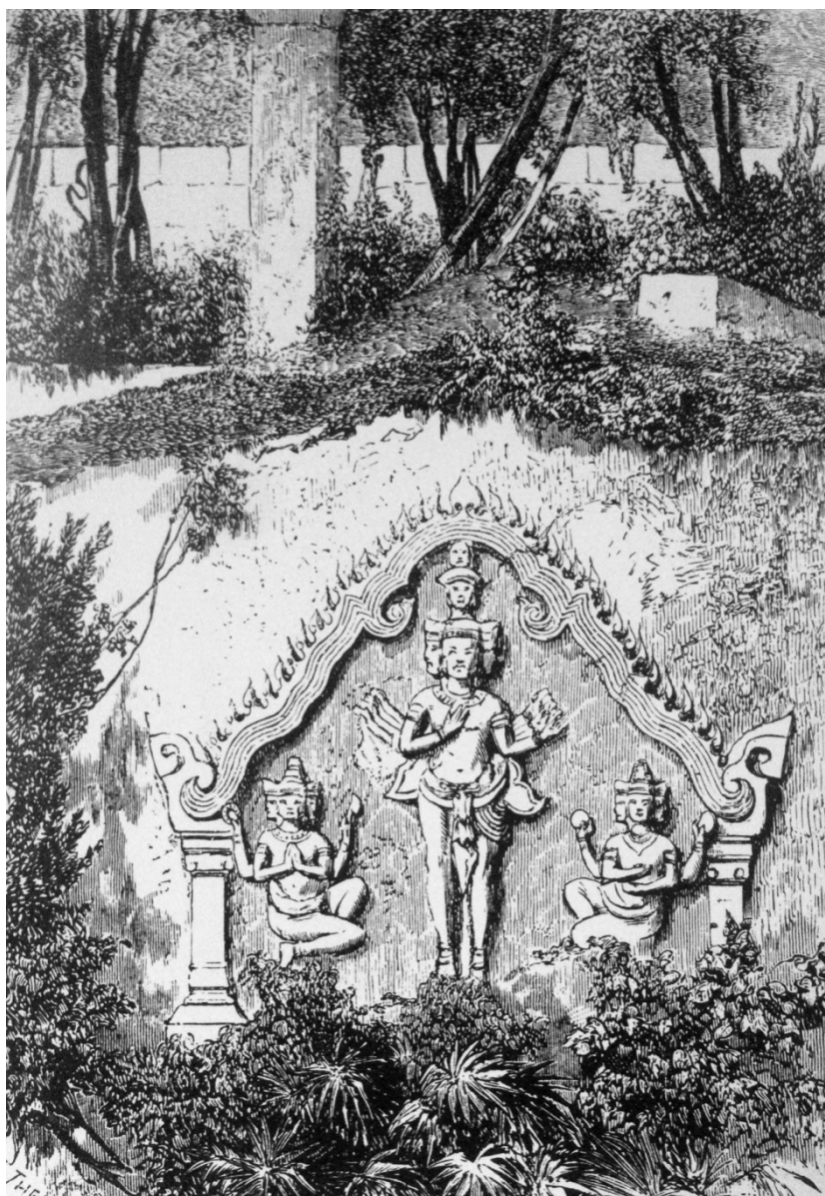
¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 177.

ภาพประกอบ 31 เครื่องหมายเขตแดน¹ ที่พบตามแนวถนนของวัดภู²

¹ เครื่องหมายเขตแดนที่คณะสำรวจการ์นิเยร์สำรวจพบนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เสานางเรียง ซึ่งทำขึ้นมาจากหิน มักจะพบในหมู่ศาสนาสถานตามแบบสถาปัตยกรรมของเขมร

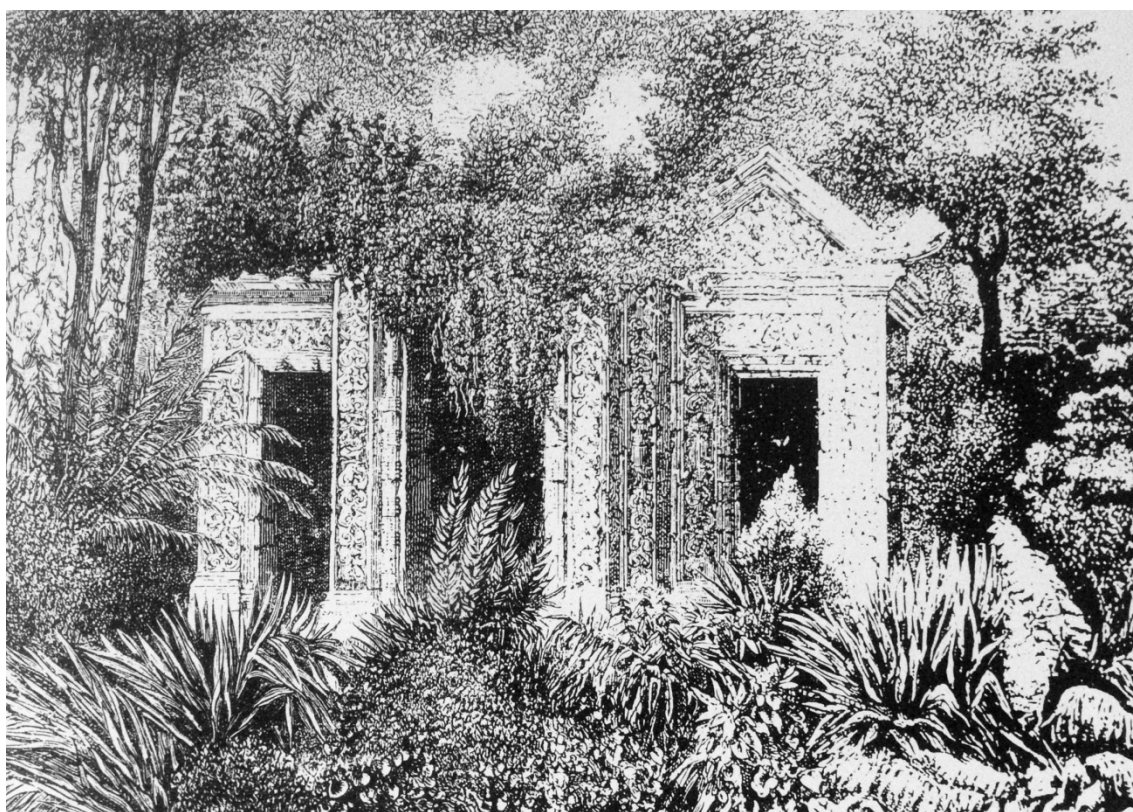
² Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 61.

ภาพประกอบ 32 รูปประติมากรรมบนโขดหิน ณ วัดภู¹

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 63.

สิ่งปลูกสร้างของชาวเขมรแห่งนี้มีการผสมผสานลักษณะความหรรษาของพืชพันธุ์ในเขตร้อนแต่อย่างไรก็ตาม พวกเขามิได้ทำให้สิ่งก่อสร้างนี้มีความโค้งมนหรือมนวล แต่กระนั้นก็นำให้อภัยต่อการแสดงความหวงแหนของปาดงพงไพร ที่ซุกซ่อนและทำลายซากปรักหักพังจัดแสนงดงามแห่งนี้ ซึ่งธรรมชาติและการเข้าพิชิตในระยะเวลาสั้น ๆ ของมนุษย์นั้น จะสามารถลบเลือนซากปรักหักพังเหล่านี้ไปภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ศตวรรษ¹

ภาพประกอบ 33 สภาพภายนอกของปราสาทวัดภู²

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 113.

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 63.

ภาพประกอบ 34 สภาพภายในของปราสาทวัดภู¹

นอกจากนี้ ขณะที่แอมอนิเยทำการสำรวจบริเวณเมืองคอน พบศิวิลิ่งที่ตั้งอยู่บนแท่งหิน มีการสลักลวดลายสวยงาม แอมอนิเยคาดว่าสิ่งนี้ คือ ร่องรอยแห่งความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ในช่วงสมัยสมัยที่ขอมยังเรืองอำนาจ²

ศูนย์รวมศาสนาสถานของที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งของดินแดนลาว คือ เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ภายหลังจากที่เคยถูกปล้นสะดม ซากปรักหักพังที่สำรวจพบจะเป็น ศาสนสถานจำพวกวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายแต่ละคนของคณะสำรวจ การ์นิเยร์ ต่างเน้นหนักไปที่การสำรวจทางด้านโบราณคดีมากกว่าการสำรวจด้านเส้นทางการค้า เนื่องจากจะทำการสำรวจด้านเส้นทางการค้าต่อเมื่อถึงเวลาที่พวกเขาจะต้องเจรจาตกลงกันในเรื่องของ อันตรายทั้งหมดที่อาจจะเกิดจากการเดินเรือในเกาะแก่งที่มีกระแสน้ำเชี่ยวในแม่น้ำโขง ดังนั้น การสำรวจซากศาสนสถานปรักหักพังที่เมืองเวียงจันทน์จึงเป็นสิ่งที่เบี่ยงเบนความสนใจได้อย่างดี จากการเดินทางมิรู้จักจบจักสิ้นในแต่ละวันของนักสำรวจด้วยเรือ

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 64.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร ไตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 19.

วัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเมืองเวียงจันทน์คือ วัดพระแก้ว คณะสำรวจได้เข้าสำรวจ ภายหลังจากเข้าไปสำรวจซากปรักหักพังของพระราชวังเก่าที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน เดอลาพอร์ตกล่าวว่า “...วัดแห่งนี้เป็นพระอารามหลวง สร้างขึ้นจากไม้ หน้าบันถูกสลักเสลาขึ้นมาอย่างประณีตบรรจง ประดับด้วยเศษแก้ว ที่ซึ่งชาวสยามและชาวลาวได้ทำการฉาบทองของพวกเขาสวมเข้าไปด้วย เพื่อทำให้เกิดประกายแวววาว โครงสร้างโดยรอบดูสง่างามด้วยเครื่องถ้วยชามและถูกปกคลุม ด้วยพวงไปไม้ตามแนวเสาใหญ่ทั้ง

ภาพประกอบ 35 ลานที่รายล้อมด้วยเสาระเบียงใหญ่ของวัดพระแก้ว ณ เมืองเวียงจันทน์¹

สี่ด้านที่ทำหน้าที่พรางหลังคามิให้ล้มพังลงมาถูกฉาบด้วยทอง ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดดเด่นด้วยการตกแต่งตามแบบจักรวรรดิไบแซนไทน์² อย่างแท้จริง ซึ่งได้ครอบคลุมอนุสรณ์สถานทั้งหมดนับตั้งแต่แรกสร้าง การถูกรังสรรค์ขึ้นมาด้วยธรรมชาติที่เปรียบดั่งสรวงสวรรค์ ส่งผลให้ศาสนสถานแห่งนี้ดูหรูหราและห่างไกลจากบรรดาพระเจดีย์ต่าง ๆ เหมือนเช่นที่เมืองเวียงจันทน์ ความสง่างามที่พบและการลงความเห็นในการตัดสินใจที่น่าประทับใจจากรายงานจากการสำรวจอัน

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 96.

²จักรวรรดิไบแซนไทน์หรือไบแซนติอุม (Byzantine) เป็นจักรวรรดิที่สืบทอดโดยตรงจากจักรวรรดิโรมันมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรโรมันตะวันออกในสมัยโบราณ ซึ่งการตกแต่งในแบบโรมันนี้ จะเป็นลักษณะเพอริสไทล์ (Peristyle) โดยเป็นลานกว้างหรือห้องโถงที่ประดับด้วยเสาโรมันขนาดใหญ่

แสนมหัศจรรย์ของเหล่านักเดินทางที่ผ่านมาสืบหา ณ ที่แห่งนี้ในช่วงแรก ๆ และด้วยอำนาจที่เลื่องลือ รวมถึงความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ทำให้อาณาจักรล้านช้างแห่งนี้ประสบความสำเร็จในแถบคาบสมุทรมนี้...”

ภาพประกอบ 36 ซากปรักหักพังของวัดพระแก้ว ณ เมืองเวียงจันทน์¹

ศาสนสถานอีกแห่งหนึ่งที่มีความโดดเด่น คือ ถ้ำปากฮูหรือถ้ำตึง (The cave of Pak Hou) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเมืองหลวงพระบาง ขณะทำการสำรวจการันเยร์ได้บรรยายภาพที่ปรากฏเบื้องหน้าว่า เมื่อเข้าไปภายในถ้ำ พบพระพุทธรูปที่มีหลายขนาดถูกวางกองสุมกันอยู่ตามซอกเล็กซอกน้อย มีดอกไม้ ธง กลด และวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตกแต่งอยู่บริเวณแท่นบูชา แสงอันริบหรี่จากคบไฟที่คอยให้แสงสว่างแก่การสำรวจทำให้เกิดภาพเงาขนาดใหญ่รูปโหล่นโผล่ไปมา ประกอบกับความลึกกลับของวัดที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ส่งผลให้รูปประติมากรรมของศาสดาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ (Prophet of Kapilavastou)² ดูประหลาดไปจากเดิมที่ตามปกตินั้นจะดูสงบนิ่ง แม้ว่าภายในถ้ำจะมีเครื่องตกแต่งตามหลักศาสนาพุทธ แต่การันเยร์มีทัศนะว่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทำลายและลดทอนความยิ่งใหญ่ตามธรรมชาติของถ้ำหรือแม้แต่หินงอกหินย้อยที่ส่องแสงประกายแวววาว ที่ถูกทำให้กลับกลายเป็นว่ามีได้มีความโดดเด่นไปกว่าแผ่นปิดทองอันเป็นเครื่องประดับองค์พระพุทธรูปของเหล่าพุทธศาสนิกชน³

¹August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 355.

²หมายถึง พระพุทธเจ้า

³Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 3.

ภาพประกอบ 37 ถ้ำปากอู¹

ในส่วนของพระสงฆ์ เหล่านักสำรวจต่างกล่าวว่า ดินแดนแห่งนี้มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ตามหมู่บ้านเล็ก ๆ จะต้องมีเจดีย์อย่างน้อยที่สุด 2 เจดีย์ ดังที่ที่การ์นิเยร์กล่าวถึงขณะสำรวจในเมืองจำปาศักดิ์ โดยทำการสำรวจพบว่าในเมืองจำปาศักดิ์ มีเจดีย์ทั้งหมด 16 เจดีย์ ทุก ๆ 8 โมงเช้าจะสามารถพบเห็นบรรดาข้าราชการของพระพุทธเจ้า² เหล่านี้เดินต่อแถวยาวเหยียด ขณะผ่านเข้าไปยังบริเวณย่านชุมชนของหมู่บ้าน แต่งกายด้วยเสื้อคลุมยาวสีเหลือง³ โคนศีรษะ ถือบาตรเพื่อรับของบูชาไว้ที่แขนด้านซ้าย พระสงฆ์เหล่านี้จะมีหยุดอยู่กับที่หรือร้องขอสิ่งอื่นใด แต่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกผู้หญิง จะรอลูบบริเวณทางที่พระสงฆ์มักจะเดินผ่านและแสดงความเคารพด้วยการใส่ข้าวปลาอาหารลงไปในบาตรสำหรับหนึ่งมือ ซึ่งพระสงฆ์สามารถที่จะฉันได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้นภายหลังจากอาทิศยตกดิน⁴

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 110.

²หมายถึง พระสงฆ์

³หมายถึง จีวร

⁴Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 89.

ภาพประกอบ 38 พระสงฆ์ขณะรับถวายทาน ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเมืองจำปาศักดิ์¹

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 55.

มุโด้มองว่า ส่วนใหญ่พระสงฆ์มักจะสวดมนต์ห้ามรุ่งหามค่ำ ดูคล้ายกับว่า ผลของการสวดมนต์อันแสนทรหดนี้จะช่วยให้ขึ้นสู่สรวงสวรรค์¹ ในกรณีที่พระสงฆ์ประพฤติตนมิสำรวม มีเครื่องครัด แอมอนิเยกล่าวว่า ชาวบ้านจะปฏิเสธมิถวายอาหารให้แก่พระสงฆ์ที่มีความประพฤติแบบนี้² การ์นิเยร์กล่าวว่า หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของพระสงฆ์นอกเหนือจากกิจประจำ คือ การสอนหนังสือแก่เด็ก ๆ ในหมู่บ้านรวมถึงเณรที่อยู่อาศัยกับพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์จะเริ่มทำการสอนในเช้าตรู่ของทุก ๆ วัน เกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา แต่อย่างไรก็ตามการ์นิเยร์มองว่า คำปฏิญาณใด ๆ จากพระสงฆ์นั้น มักจะอยู่ห่างไกลจากความเป็นนิรันดร์ ผู้คนธรรมดาสามัญทั่วไปที่จะบวชเป็นพระและอุทิศตัวเองในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อดูแลภายในเจดีย์ พวกเขาเหล่านี้มักมีความเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวคือสิ่งที่ดี³ แต่อย่างไรก็ตาม แอมอนิเยรู้สึกแปลกใจ เนื่องจากเคยสังเกตเห็นว่าพระสงฆ์รวมถึงชาวบ้าน มิได้แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบใด ๆ เมื่อพบเห็นพ่อครัวชาวจีนกำลังเชือดคอกไก่อยู่ใกล้ ๆ แตกต่างจากในดินแดนเขมร ที่พระสงฆ์รวมถึงชาวบ้านจะแนะนำให้พ่อครัวไปจัดการเชือดไก่ในสถานที่ ๆ ห่างไกลออกไปจากเขตของวัด⁴

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 362.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร ไตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541. หน้า 128.

³Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 - Volume 1. 1996. p. 89.

⁴เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร ไตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 33.

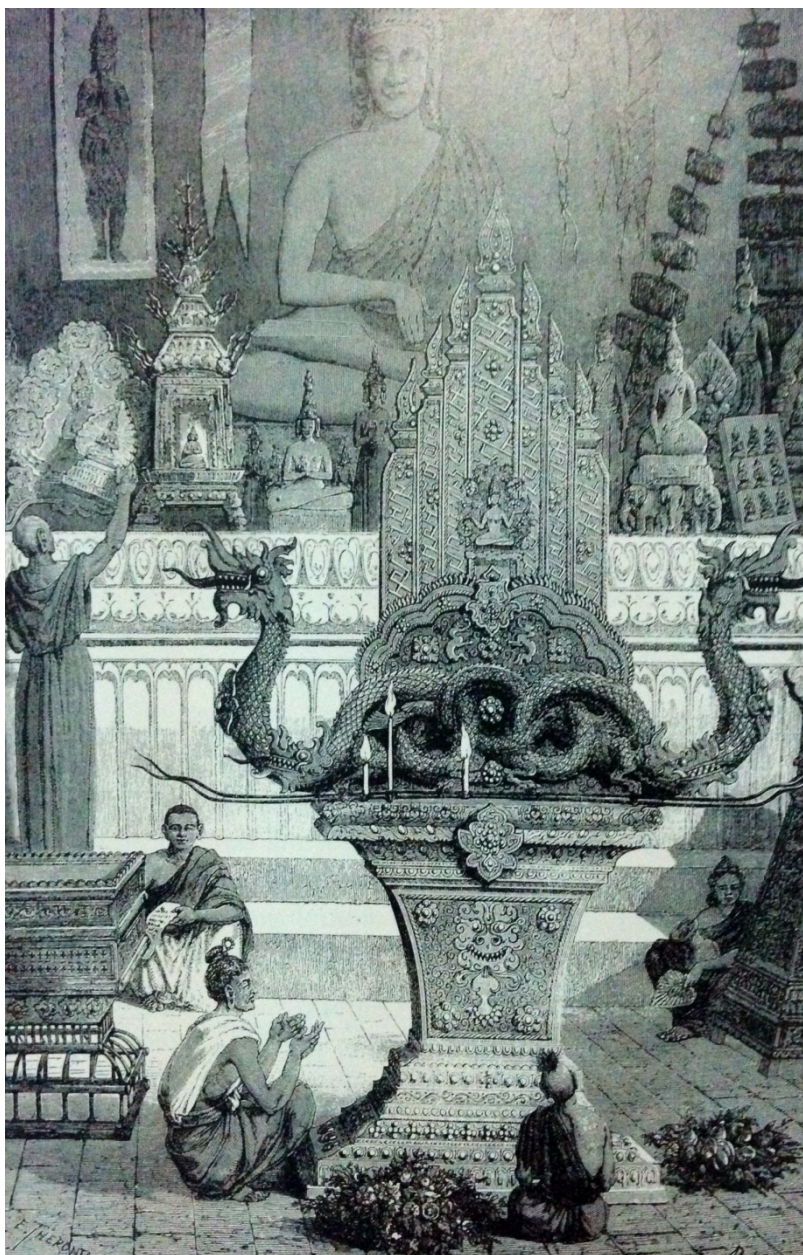

ภาพประกอบ 39 หอไตร¹ของชาวลาว²

¹หอไตร คือ อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักพระไตรปิฎก บางครั้งบางแห่งเรียกว่า หอธรรม หรือหอพระธรรม มิได้ใช้เพื่อเก็บเฉพาะพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว บางแห่งใช้เก็บพระฎีกา พระอรรถกถาจารย์ และพระธรรมเทศนาอื่น ๆ ด้วย หอไตรจึงเปรียบได้กับห้องสมุดของวัด หรือห้องสมุดสำหรับพระสงฆ์ ดู สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี. เอกสารประกอบการสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย. ม.ป.ป. หน้า 1.

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 126.

ภาพประกอบ 40 สภาพภายในพระอุโบสถและแท่นเชิงเทียน¹

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 296.

ภาพประกอบ 41 ครอบครัวชาวลาวนำของถวายไปยังพระเจดีย์¹

และจากที่พระสงฆ์เคยได้ซึ่งบทบาทในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ คอยบรรทัดดัดเป่ารักษาโรคภัยตามความเชื่อมาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา แต่การนี้เยร์กล่าวว่า ณ เวลานั้นบทบาทของพระสงฆ์เหล่านี้กำลังจะลดลง เนื่องจากจำเป็นต้องปราชัยต่อวิทยาการใหม่ ๆ ของชาวยุโรป ทั้งด้านยารักษาโรค การแพทย์ ความช่วยเหลือ ข้อตกลงที่เป็นอิสระ รวมทั้งคุณงามความดีที่ปรากฏต่อเด็ก ๆ และผู้สูงอายุที่อยู่ภายใต้สถานการณ์ที่ทุก ๆ คนสามารถสัมผัสได้ ด้วยเหตุนี้คณะสำรวจจึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากชาวพื้นเมือง ที่แม้แต่องค์กรกษัตริย์แห่งเมืองจำปาศักดิ์เองยังให้ความสนพระทัย²

แต่อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์มักจะมีน้ำใจแก่เหล่านักเดินทางเสมอ ดังที่การนี้เยร์ได้กล่าวว่า ความมีมิตรไมตรีจิตของพระสงฆ์ในการให้ที่พักพิงที่อื่นเป็นเขตสถานที่ของพระพุทธเจ้าแก่เหล่านักเดินทาง มีว่าจะเป็นในส่วนหนึ่งของเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส ซึ่งได้เป็นที่ประจักษ์แก่ตัวการนี้เยร์เองในด้านความมีลักษณะเฉพาะตัวอันแสนพิเศษของขนบธรรมเนียมทางศาสนาในดินแดนลาวแห่งนี้³

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 154.

²Ibid. p. 123.

³Ibid. p. 213.

4. สภาพบ้านเมือง

สภาพบ้านเมืองในดินแดนอีสาน คณะสำรวจได้ออกสำรวจสภาพบ้านเมืองในท้องถิ่น ดินแดนอีสาน โดยให้ทัศนะเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองอย่างละเอียด อาทิ ขณะล่องเรือผ่านเขตปากเพรียว (Pakprieu)¹ มุ่งเข้าหน้าเข้าสู่ดินแดนลาว มูโอต์กล่าวถึงบริเวณนี้ว่า “...เมืองสระบุรีมีกลุ่มประชากรหลัก 3 กลุ่ม คือ ชาวสยาม ชาวจีน และชาวลาว² อาชีพหลักของที่นี่ คือ เกษตรกรรม เหมือนกับในกลุ่มเมือง และชนบทอันพบเห็นได้โดยทั่วไปในสยาม บ้านเรือนถูกปลูกสร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ ชาวบ้านต่างพากันแอบมองลอดออกมา กิ่งช้อน ล้อมรอบด้วยใบไม้ตลอดทางตามริมฝั่งแม่น้ำ นอกเหนือจากพื้นที่เพาะปลูกข้าว ไกลออกไปในเบื้องหลัง มีผืนป่าที่กว้างใหญ่ เป็นแหล่งอาศัยของเหล่าสัตว์ป่า...”³ และเมื่อขณะทำการสำรวจที่เมืองโคราช ได้กล่าวถึงเมืองโคราชว่ามีพื้นที่ค่อนข้างกว้างขวาง⁴ ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวนมาก และเมืองเล็ก ๆ กว่าสิบเอ็ดเมือง ในบางพื้นที่มีจำนวนผู้คนอาศัยอยู่มากราว 5-6 แสนคน เมืองแห่งนี้เป็นเพียงเมืองสาขาของสยาม เมื่อถึงคราวที่จำเป็นต้องจัดหากำลังคนและจัดเก็บภาษีนั้น เมืองโคราชจะเป็นที่แรกและมีความสำคัญอย่างมากในการเกณฑ์แรงงานผู้ชายในกรณีที่เกิดสงคราม⁵ แต่ภายในตัวเมืองจริงของโคราชจะมีพลเมืองมีมากไปกว่า 5-6 พันคน ซึ่งในที่นี้รวมชาวจีนประมาณ 600 คน นอกจากนี้มูโอต์ยังบรรยายสภาพตัวเมืองโคราช ดังความว่า “...ช่วงสิ้นสุดเขตย่านชาวจีนจะเป็นตลาด เรียกได้ว่าเป็นเส้นทางเริ่มเข้าสู่ตัวเมือง ตัวเมืองล้อมรอบด้วยหินและหินทราย ที่ลำเลียงมาจากบนภูเขาที่อยู่ห่างไกล (เป็นงานฝีมือเดียวที่ข้าพเจ้าให้การยอมรับเช่นเดียวกับที่เขมร) ภายในตัวเมืองเป็นที่อยู่อาศัยของคณะปกครองและของหน่วยงานอื่น ๆ สดุดี เจดีย์ที่หลากหลาย ที่พักกองเกวียนและบ้านต่าง ๆ อีกจำนวนหลายหลัง ลำธารกว้างแปดเมตรตัดผ่านข้ามเมือง และล้อมรอบด้วยสวนเล็ก ๆ น้อย ๆ ของต้นหมากและต้นมะพร้าว...”⁶

เมื่อคราวสำรวจที่ภูเขียว มูโอต์กล่าวว่า “...ภูเขียวเป็นหมู่บ้านเล็กกว่าเมืองชัยภูมิ ข้าพเจ้าได้รับการต้อนรับอย่างเป็นมิตรจากเจ้าเมือง ผู้ซึ่งพึงจะเดินทางกลับจากเมืองโคราช และเคยได้

¹ คลองปากเพรียว ตำบลปากเพรียว เขตเทศบาลเมืองสระบุรีในปัจจุบัน

² พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี รัชกาลที่ 1 เรื่องตำนานเมืองสระบุรี มีตอนหนึ่งกล่าวถึงกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์อพยพหนีศึกพม่า ผ่านลงมายังแถบเมืองนครราชสีมาในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดฯ ให้ตั้งบ้านเมืองอยู่ในแถบเมืองสระบุรี ต่อมาทัพกรุงธนบุรีเข้ายึดครองเวียงจันทน์ ได้กวาดต้อนชาวลาวและอันเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง (มอหินพระบางแก่ลาว ในปี พ.ศ. 2408) ครานั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้ชาวลาวตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองสระบุรี จากเหตุการณ์สองครั้งใหญ่ที่ผ่านมา ทำให้มีชาวลาวอาศัยอยู่ ณ เมืองสระบุรีสืบมา ดู สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาดำรงราชานุภาพ. เที่ยวตามทางรถไฟ. 2498. หน้า 96-104.

³ Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 69.

⁴ Ibid. p. 112.

⁵ Ibid. p. 330.

⁶ Ibid. p. 329.

ยินเรื่องราวความมุ่งมั่นในการเดินทางของข้าพเจ้า ที่นี้ประสบปัญหาความยากจนและความทุกข์ยาก
 คณะของข้าพเจ้ามีความสามารถที่จะหาแม่แต่ปลาที่จะจับจ่าย มีอะไรเลยนอกเสียจากข้าว...”¹ และ
 เมื่อคราวที่ออกสำรวจที่เมืองเลย ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองว่าเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งในแถบภูมิภาคนี้
 ที่ขึ้นตรงกับสองเมือง คือ เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสัก มีที่ตั้งอยู่บริเวณช่องเขาแคบ ๆ เหมือนเช่น
 แถบเมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ ที่เคยเดินทางสำรวจผ่านมานับตั้งแต่ออกจากเมืองชัยภูมิ²

ภาพประกอบ 42 กระโจมของชาวลาวที่ยากจน³

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 336.

²Ibid. p. 342.

³Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 215.

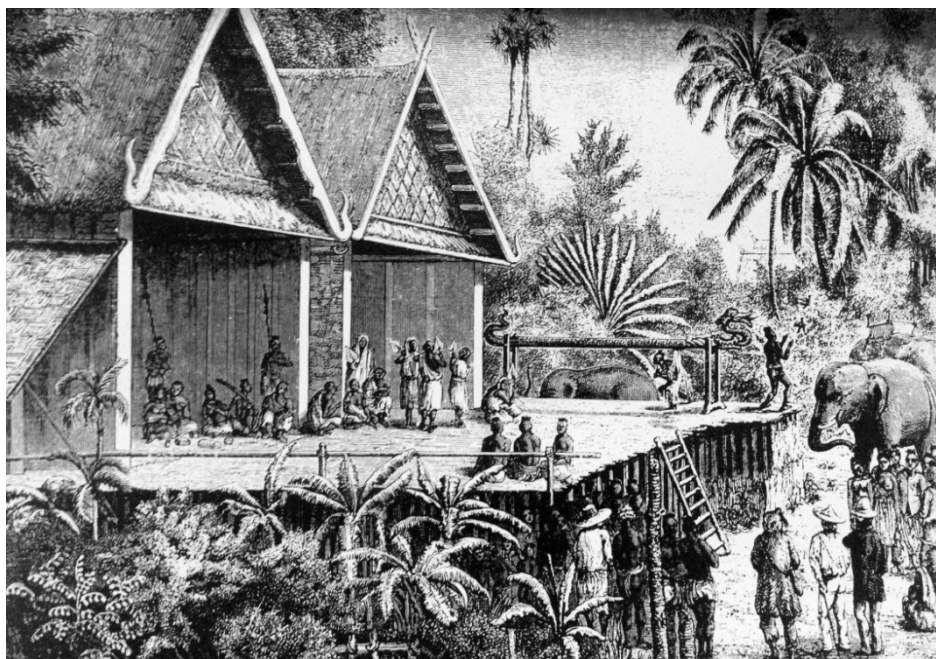
เมืองหนองคาย การ์นิเยร์กล่าวว่า เมืองแห่งนี้ถูกก่อตั้งขึ้นภายหลังจากที่เมืองเวียงจันทน์ล่มสลายด้วยน้ำมือของชาวสยาม เมืองนี้ได้สืบทอดความสำคัญมาจากเมืองเวียงจันทน์ เป็นศูนย์รวมผู้คนขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง ณ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงนับจากเมืองพนมเปญไปจนถึงเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหนองคายสื่อสารกับล้ามของคณะสำรวจของการ์นิเยร์เป็นภาษาลาว พร้อมกับให้การต้อนรับอย่างสุภาพ¹ การที่การ์นิเยร์ระบุว่า เจ้าเมืองหนองคายสื่อสารเป็นภาษาลาวนั้น เพื่อแสดงว่าในดินแดนอีสานผู้คนส่วนใหญ่เป็นชาวลาว และภาษาลาว คือ ภาษาหลักในท้องถิ่นนี้

เมืองอุบล เดอลาพอร์ทกล่าวว่า เมืองนี้มีความสำคัญ ทำการปกครองโดยผู้ปกครองซึ่งเป็นข้าหลวงชาวสยาม อยู่ภายใต้การควบคุมของส่วนกลางของสยามอีกต่อหนึ่ง คณะสำรวจถูกเชื้อเชิญให้เข้าร่วมเป็นสักขีพยานในพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณเนื่องในโอกาสเข้ารับตำแหน่งของเจ้าเมืองอุบล ในปี พ.ศ. 2410 พิธีนี้ถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ โดยจะต้องมีคณะสักขีพยานเข้าร่วมภายในพิธีด้วย ผู้ดำรงตำแหน่งคนใหม่อันสามารถรับรู้ได้จากการจัดพิธีอย่างยิ่งใหญ่โตว่าเป็นที่โปรดปรานของส่วนกลางของสยามนี้ ได้รับการแต่งตั้งยศบรรดาศักดิ์มาจากกรุงเทพฯ ซึ่งจะกลายเป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งเสมอภาคกันกับกษัตริย์ผู้ครองเมืองจำปาศักดิ์ ในตอนเช้าวันพิธี จะอีกทีทศกรีกโครมไปด้วยเสียงฆ้องและกลองทุก ๆ คนต่างมารวมตัวกันยังบริเวณตำหนัก คณะผู้ติดตามปรากฏออกมาพร้อม ๆ กับกระบวนแห่ในบริเวณลานกว้าง ช้างตัวใหญ่ที่มีงาขนาดมหึมา เมื่อกระบวนของเจ้าเมืองอุบลมาถึง จะถูกรายล้อมไปด้วยเหล่าองครักษ์ มิว่าจะเป็นที่บริเวณเท้าของช้างที่เป็นพาหนะ รวมถึงมีองครักษ์บนหลังม้าคอยคุ้มกันตามติดด้วยคณะผู้ดำรงฐานันดรศักดิ์ชั้นสูง ขบวนช้างของฝ่ายใน คณะสงฆ์จากพระอารามหลวงคอยนำสวดมนต์ คณะสำรวจฝรั่งเศสสนำโดยเดอลาเกอร์ แต่งกายเข้าร่วมพิธีในชุดเครื่องแบบ และต่างแสดงความสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อพิธีการสำคัญนี้²

¹ Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 259-261.

² Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 7-8.

ภาพประกอบ 43 พิธีกรรมทางศาสนาเนื่องในวาระเฉลิมฉลองการแต่งตั้งผู้ปกครองของเมืองอุบล¹

เมืองศรีสะเกษ ประชากรส่วนใหญ่มีเชื้อชาติเขมรผสมอยู่ ซึ่งภาษาเขมรจะเป็นที่เข้าใจของผู้คนเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้การนิเอร์ได้มองว่าพื้นที่ในแถบนี้ คือ พื้นที่ของอาณาจักรเขมรโบราณ ก่อนที่สยามจะเข้ามาครอบครอง ดังที่การนิเอร์กล่าวว่า “...ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะยังอยู่ในบ้านเมืองที่ถูกควบคุมโดยสยาม แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการได้ค้นพบด้วยตนเองแทบจะในทันที ว่ากำลังอยู่ในดินแดนของอาณาจักรเขมรโบราณหากข้าพเจ้ายังมีได้ข้ามพรมแดนไปเสียก่อน ความรู้สึกนี้ได้กระตุ้นข้าพเจ้าให้เกิดความสนใจต่อภูมิประเทศอันแสนคลุมเครือแห่งนี้...” นอกจากนี้การนิเอร์ได้กล่าวถึง เมืองขุขันธ์ ที่อยู่ห่างออกไปทางตอนใต้ของเมืองศรีสะเกษราว 60 กิโลเมตร ความว่า “...ที่เมืองขุขันธ์ การเดินเข้ามายังอาณาจักรเขมรแห่งนี้ของข้าพเจ้าเป็นไปได้ด้วยดี และภาษาเขมรคือภาษาเดียวเท่านั้นที่เป็นที่เข้าใจกันในหมู่ผู้คนที่นี้ ชาวสยามได้เข้ามาอาศัยบนเนินดินแดนส่วนนี้ของเขมรเมื่อนานมาแล้ว ซึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าที่สยามจะเข้าควบคุมหัวเมืองของพระตะบองและนครวัดเสียอีก...”² การที่การนิเอร์ได้ระบุว่า ดินแดนของอีสานทางตอนใต้ อาทิ บริเวณเมืองศรีสะเกษและเมืองขุขันธ์ คือ ดินแดนที่อาณาจักรเขมรเคยครอบครองก่อนสยาม และยังคงหลงเหลืออิทธิพลอยู่มากต่อผู้คน สถาปัตยกรรม

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 73.

²Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 136.

และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในบริเวณนี้ และชัดเจนที่สุด คือ ภาษาพูด ที่เป็นภาษาเขมร โดยกล่าวย่ำว่า ภาษาเขมรคือภาษาเดียวเท่านั้นที่เป็นที่เข้าใจกันในหมู่ผู้คน ณ ที่แห่งนี้

อย่างไรก็ตามในดินแดนอีสานที่มีค้อยมีคนต่างถิ่นเดินทางเข้ามา มากนัก ทำให้ปราศจากสถานที่เฉพาะสำหรับการพักผ่อน มีแต่เพียงศาลา (Salas) ที่ถูกสร้างขึ้นมาเฉพาะ ในเขตเมืองหรือหมู่บ้านขนาดใหญ่ นอกจากนี้พระเจดีย์ที่พบตามหมู่บ้านเล็ก ๆ นั้น สามารถใช้เป็นที่พักแรมสำหรับเหล่านักเดินทางได้¹

สภาพบ้านเมืองในดินแดนลาว คณะสำรวจได้ออกสำรวจสภาพบ้านเมืองในท้องถิ่น ดินแดนลาว โดยให้ทัศนะเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองอย่างละเอียด อาทิ เมืองปากลาย มูโด้กล่าวว่า เป็นเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ทางตอนเหนือของดินแดนลาวทางฝั่งขวา ตั้งอยู่แถบแม่น้ำโขง เป็นสถานที่ที่สวยงาม ประชากรมีความมั่งคั่ง บ้านเรือนใหญ่โต โอโถง และเจริญดีกว่าที่เคยพบเห็นมาจากการสำรวจในดินแดนแถบนี้ ส่อเค้าว่าจะมีความเจริญรุ่งเรืองเพิ่มขึ้นอีกในภายภาคหน้า อยู่ห่างจากเมืองหลวงพระบางโดยใช้เวลาการเดินทางประมาณ 10-15 วัน² โดยเปรียบลักษณะความอุดมสมบูรณ์ทางกายภาพของธรรมชาติในเมืองนี้ว่ามีความคล้ายคลึงกับบริเวณลุ่มแม่น้ำอาร์โน (Arno) ของเมืองฟลอเรนซ์ (Florence)³ เมืองแห่งนี้โอบล้อมด้วยขุนเขามากมาย ไร่นาของชาวบ้านเรียงรายทอดยาวลดหลั่นลงไปตามไหล่เขา

เมืองหลวงพระบาง เป็นเมืองเล็ก ๆ น่ารัก มีพื้นที่ประมาณ 1 ตารางไมล์ มีประชากรราว 7-8 พันคนเท่านั้น บ้านเมืองอยู่ในสภาวะการณ์ที่เจริญตาเจริญใจ มีภูเขารายล้อมทั้งด้านบนและด้านล่างของเมือง อยู่ติดกับแม่น้ำโขง ลักษณะภูมิประเทศที่มูโด้สำรวจพบ บ่งชี้ว่าบริเวณนี้เคยเป็นทะเลมาก่อนเมื่อครั้งอดีตกาล มีความสวยงามคล้ายกับทะเลสาบของเมืองโคโม (Como)⁴ และ

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 211.

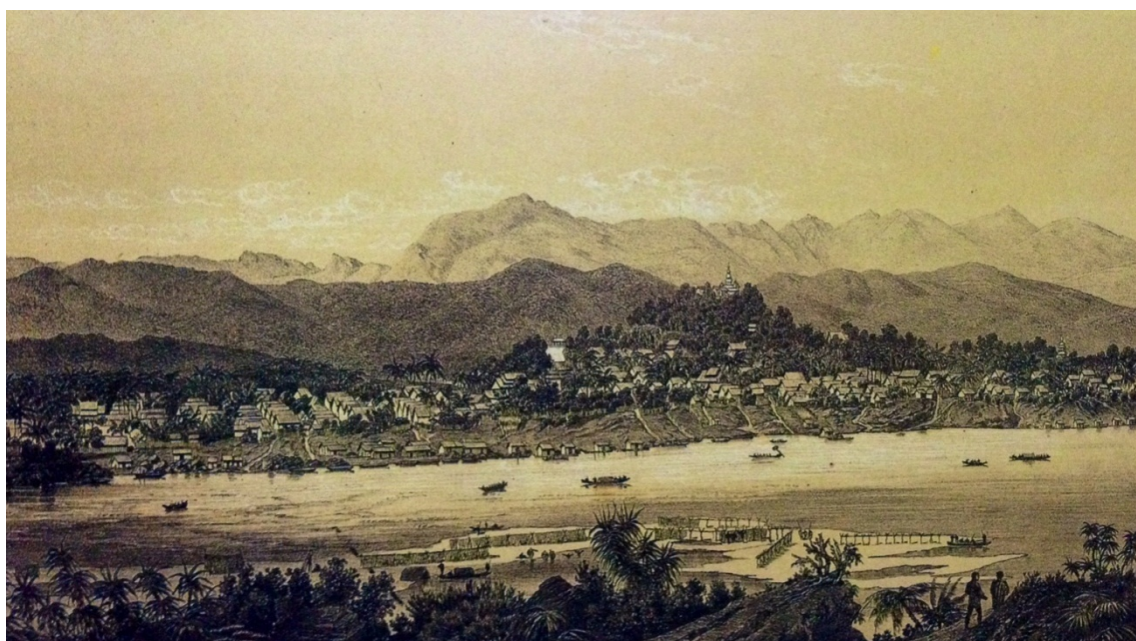
²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 346.

³ลุ่มแม่น้ำอาร์โน (Arno) แถบเมืองฟลอเรนซ์ (Florence) ประเทศอิตาลี เป็นแม่น้ำที่สำคัญของประเทศอิตาลี ไหลผ่านเมืองสำคัญหลายเมือง ซึ่งนอกจากความอุดมสมบูรณ์ของบริเวณลุ่มแม่น้ำแล้วนั้น สายน้ำแห่งนี้ยังเคยมีความสำคัญ เปรียบเสมือนเป็น “ทางหลวง (Highway)” ของบรรดาเรือขนส่งสินค้า และเป็นเส้นทางหลักในการลำเลียงทหารออกสู้รบเมื่อยามเกิดศึกสงครามจากเมืองที่อยู่ใกล้เคียงในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19

⁴เมืองโคโม (Como) ประเทศอิตาลี เป็นเมืองสวยเงียบสงบริมทะเลสาบอันกว้างใหญ่ ตั้งอยู่ใกล้กับเทือกเขาแอลป์ เมืองโคโมเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอิตาลี ใกล้กับประเทศสวิตเซอร์แลนด์ โดยใช้แนวเทือกเขาแอลป์อันสวยงามเป็นกำแพงกั้นร่วมกันของทั้งสองประเทศ

เมืองเจนีวา (Geneva)¹ เมืองหลวงพระบางตั้งอยู่ริมสองฝากฝั่งแม่น้ำโขง แต่บ้านเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง มีเจดีย์อยู่บนยอดภูเขาที่สูงกว่าร้อยเมตร² อาจกล่าวได้ว่าเป็นเมืองที่มีเสน่ห์ที่สุดแห่งหนึ่งในโลกที่แม้แต่ทะเลสาบเจนีวา (Lake of Geneva) ยังสามารถเทียบได้กับแม่น้ำที่นี่³ นอกจากนี้ปงตาลียังได้กล่าวว่า เมืองหลวงพระบาง คือ ดินแดนที่เต็มไปด้วย “ต้นมะพร้าว” และ “น้ำ” จากหนึ่งในแม่น้ำที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (แม่น้ำโขง)⁴

ภาพประกอบ 44 เมืองหลวงพระบาง⁵

¹เมืองเจนีวา (Geneva) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นเมืองสำคัญของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตั้งอยู่ริมทะเลสาบเจนีวาทางตะวันตกสุดของประเทศ ภายใต้ร่มกอดของดินแดนฝรั่งเศสเกือบทุกด้าน ดังนั้นทั้งภาษาพูดและวัฒนธรรมของชาวเจนีวาจึงค่อนข้างไปทางฝรั่งเศสเกือบทั้งหมด ปัจจุบันเมืองแห่งนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเมืองนานาชาติ (Global City) เนื่องจากเป็นที่ตั้งขององค์กรระหว่างชาติสำคัญ ๆ หลายองค์กร อาทิ องค์การอนามัยโลก (WHO) และองค์การการค้าโลก (WTO) นอกจากนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่ประชากรมีความกินดีอยู่ดีเป็นอันดับที่สองของโลกอีกด้วย

²Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations*. 2009. p. 348.

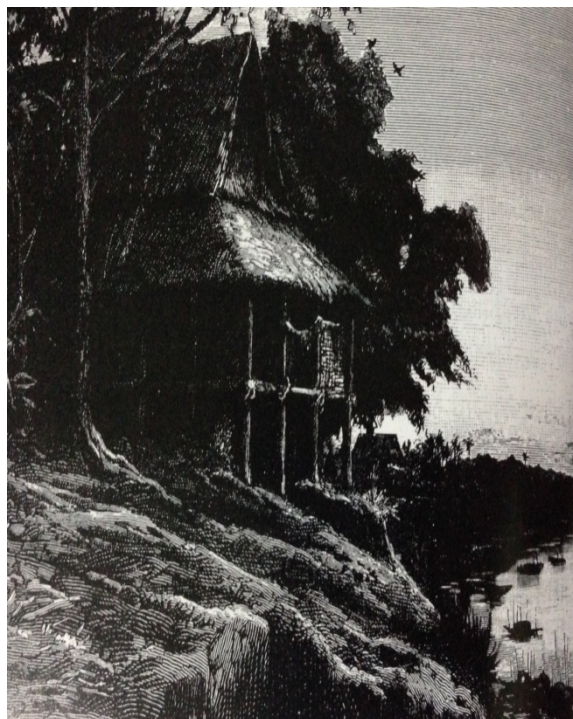
³Ibid. p. 108.

⁴Pierre Lefevre Pontalis. *Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5*. 1995. p. 109.

⁵Louis Delaporte and Francis Garnier. *A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 - Volume 3*. 2006. p. 182.

เมืองจำปาศักดิ์ การ์นิเยร์กล่าวว่ามิเคยมีชาวยุโรปเข้าถึงยังเมืองแห่งนี้มาก่อนหน้า
คณะสำรวจของชาวฝรั่งเศส ยกเว้นเสียแต่นักเดินทางชาวดัตช์ (Dutch) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23
ที่ยังคงทราบเรื่องราวท้องถิ่นนี้เพียงน้อยนิด และยังขาดความสมบูรณ์เกี่ยวกับเรื่องราวของ
ขนบธรรมเนียม ประเพณี ผู้คน และประวัติศาสตร์ของดินแดนแห่งนี้ จนกระทั่งถึงช่วงเวลาแห่ง
การผจญภัยและการสำรวจหนึ่งเดียวของมูโอด์เท่านั้น ที่สามารถเติมเต็มรายละเอียดและข้อเท็จจริงอัน
เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งเศสในเรื่องราวเกี่ยวกับอินโดจีน (Indo-Chinese)¹ นอกจากนี้เนอส์ได้กล่าว
เพิ่มเติมว่า เมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองที่มีสถานะทรงอำนาจสูงสุดในดินแดนลาวทางตอนใต้
รายล้อมไปด้วยซากอารยธรรมของเขมรโบราณอันแสนงดงาม² ซึ่งอารยธรรมเขมรโบราณที่สำรวจพบนี้
แอมอนิเยสันนิษฐานว่าอาจเป็นร่องรอยแห่งการปกครองโดยอาณาจักรเขมรมาก่อนที่สยามจะเข้ามา
ครอบครอง³

ภาพประกอบ 45 ศาลา ณ เมืองจำปาศักดิ์⁴

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 78.

²Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 7.

³เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ.2438. แปลโดย ทองสมุทร
โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 34.

⁴Paul Neis. op. cit. p. 8.

เมืองโขง แขวงเมืองจำปาศักดิ์ การนิยร์บรรยายสภาพบ้านเมืองว่า มีประชากรอาศัยอย่างหนาแน่น พร้อมด้วยการเกษตรกรรมที่มีแนวโน้มจะเป็นไปในทิศทางที่ดี มีเกาะขนาดใหญ่ที่คนในท้องถิ่นเรียกกันว่า สี่พันดอน¹ หรือเกาะแห่งเมืองโขง ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาเกาะที่พบในแม่น้ำโขง เหตุที่ชื่อว่า เมืองโขง เนื่องจากตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงจึงตั้งชื่อตามแม่น้ำสายนี้ สภาพโดยรอบจะมีต้นปาล์ม² (Palm trees) ขึ้นตามแนวริมฝั่งแม่น้ำ เรียงเป็นทิวแถวอย่างมีขนาดสายนัย ทั้งบ้านเรือนและสวนหย่อมตามบริเวณริมฝั่งดูน่ารื่นรมย์ เพื่อกะเขาขนาดเล็กทอดตัวยาวตามแนวเขา ก่อให้เกิดอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติจากน้ำฝน และคูคลองขนาดเล็กไหลผ่าน ซึ่งทำหน้าที่กระจายน้ำให้เพียงพอต่อบรรดาพืชผลทางการเกษตร

การนิยร์วิเคราะห์สภาพแวดล้อมโดยรวมของเมืองโขงว่า สามารถทำให้กลายเป็นศูนย์กลางในเชิงพาณิชย์ที่มีความสำคัญ และบรรยากาศด้านการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ดูเหมือนกับว่าจะพลุกพล่านกว่าที่เมืองสตึงตรง โดยผู้ประกอบการหลักที่มีความเชื่อมโยงเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่เริ่มสถาปนาดินแดนลาว คือ ชาวจีน ซึ่งมีการสมรสกับหญิงสาวลาวภายในท้องถิ่นอีกด้วย ผ้าไหมที่เมืองโขงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีว่ามีคุณภาพ นอกจากนี้เมืองโขงยังติดต่อกับบรรดาชนเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่ตามป่าเขาทางด้านตะวันออก ด้วยการเชื่อมถนนหนทางที่แสนวุ่นวายพลุกพล่านไปด้วยผู้คน ริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านซ้ายและริมฝั่งแม่น้ำโขงด้านขวา ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองแห่งหนึ่งของชาวเขมรที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของชาวยุโรป นอกจากนี้การนิยร์ยังให้คำนิยามแก่สยามที่เข้ามามีอำนาจควบคุมดินแดนในแถบนี้ว่า เป็น “ผู้ลักทรัพย์”³ อันหมายถึง ผู้เข้ามาตัดทวงผลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้ โดยปราศจากความชอบธรรมและความเห็นชอบใด ๆ จากผู้คนในท้องถิ่น

¹แม่น้ำโขงในบางช่วงมีความกว้างมาก กลางแม่น้ำเต็มไปด้วยเกาะและแก่งหินขนาดต่าง ๆ มากถึง 4000 เกาะ คำว่าเกาะคนลาวจะเรียกว่า ดอน จึงเป็นที่มาของชื่อ สี่พันดอนหรือสี่พันดอน (Sitandong) อยู่ตอนใต้สุดของลาว ก่อนที่แม่น้ำโขงจะไหลเข้าสู่เขตประเทศกัมพูชา เป็นเว้าที่กว้างและลึก ความอบอุ่นของกระแสน้ำทำให้ฝูงปลามาชุมนุมกัน ณ บริเวณนี้ ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของโลมาน้ำจืด หรือ โลมาอิรวดี ที่ชาวลาวเรียกว่า "ปลาข่า"

²อาจหมายถึง ต้นมะพร้าว

³Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 3-4.

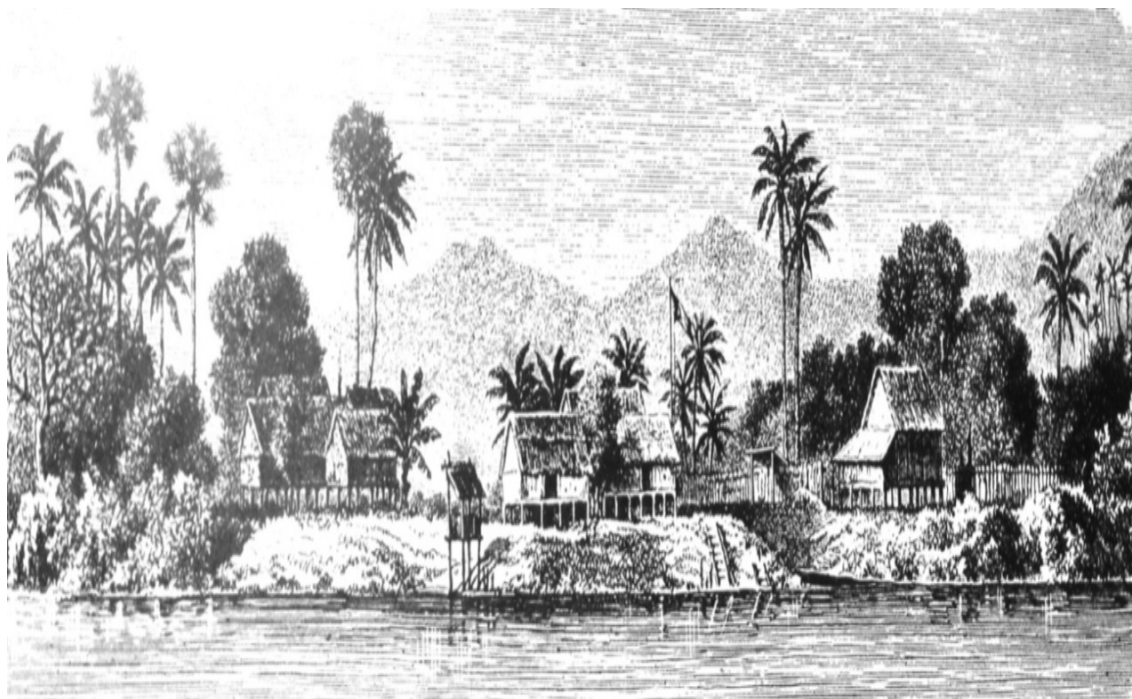

ภาพประกอบ 46 เมืองโขง¹

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 68.

ภาพประกอบ 47 ค่ายพักของคณะกรรมการฝรั่งเศส ณ เมืองโขง¹

เมืองอัตตะปือ จากหลากหลายทัศนะของเดอ ลาเกร จูเปิร์ต และเดอ การ์เน ที่เกิดขึ้นภายในการเดินทางสำรวจเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ไปยังเมืองอัตตะปือ คณะสำรวจได้มีความเห็นไปในทิศทางตรงกันว่า บริเวณเมืองแห่งนี้มีความน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นบริเวณที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขตอาณานิคมฝรั่งเศสในโคชินจีน นอกจากนี้แขวงเซกองเองก็นับเป็นบริเวณที่กำลังจะมีความเฟื่องฟู สายน้ำจากเมืองอัตตะปือและเซกองต่างก็ไหลมาบรรจบกันที่เมืองสตั้งตรงในดินแดนเขมร²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 51.

²Ibid. p. 4.

ภาพประกอบ 48 ดร. ลูเซียน จูเบิร์ต ขณะทำการสำรวจที่น้ำตก¹เมืองเซกอง²

เมื่อคราวที่คณะสำรวจของการ์นิเยร์ทำการสำรวจถึงเมืองละคอนเพ็ง³ การ์นิเยร์พบว่าประชากรที่พบส่วนใหญ่มีความแตกต่างจากที่อื่น ๆ ในดินแดนลาว มีการนำผลไม้และพืชผักมาแลกเปลี่ยนเสื้อผ้าอาภรณ์ของชาวยุโรป ผู้หญิงที่นี่ดูแตกต่างจากชนพื้นเมืองทั่วไป และการ์นิเยร์รู้สึกประหลาดใจที่พบว่า ผู้คนเหล่านี้เลียนแบบชาวยุโรปด้วยการไว้หนวดเครารุงรัง ซึ่งเมื่อแรกที่ข้าเลื่องมอญนั้น ทำให้การ์นิเยร์รู้สึกหวาดกลัวกลุ่มชนเหล่านี้ และที่น่าประหลาดใจยิ่งกว่า คือ การได้พบเห็นกลุ่มของชาวยุวนโดยรอบ ซึ่งเป็นประชากรในโคชินจีนของฝรั่งเศส ดูราวกับชาวยุวนเหล่านี้ได้หลั่งไหลเข้ามาตั้งเมืองแห่งนี้อยู่ร่วมกันอย่างไร้พรมแดน ทำให้การ์นิเยร์ทราบว่สถานที่ถัดไปที่อยู่ใกล้ ๆ กับเมืองนี้ คือ กลุ่มอาณานิคมของครอบครัวชาวยุวน ที่ระหกระเหินมาจากอาณาจักรยุวน เนื่องมาจากสงครามและภาวะข้าวยากหมากแพงขึ้นร้ายแรงที่เคยเกิดขึ้น ชาวยุวนส่วนใหญ่ที่การ์นิเยร์ได้พบ

¹น้ำตกที่เมืองเซกองในภาพนี้ คือ น้ำตกตาดแฝก ซึ่งเป็นน้ำตกที่อยู่ใกล้ตัวเมือง ไหลลงจากภูผาหินที่มีความยาวถึง 100 เมตร

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 57.

³เมืองละคอนเพ็ง (Lakon) แขวงสาละวัน เป็นเมืองในดินแดนลาวที่อยู่ติดชายแดนญวน

ต่างคิดถึงแผ่นดินเกิดที่จากมา และรู้สึกดีกับคณะสำรวจของการนิเยร์ ราวกับได้เจอมิตรสหาย แต่เก่าก่อน¹

ภาพประกอบ 49 ด้านตะวันออกของภูเขา, ทิวทัศน์จากมุมสูงแสดงให้เห็นภาพก่อนที่จะเข้าสู่ตัวเมือง
ละคอนเฟิง²

จากรายละเอียดและทัศนะดังกล่าว เห็นได้ว่าคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสต่างแสดงภาพของสภาพบ้านเมืองในดินแดนอีสานว่า สภาพบ้านเมืองมิได้มีความโดดเด่นเท่าใดนัก ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเป็นส่วนใหญ่ ภายในการควบคุมของสยาม บ้านเมืองส่วนใหญ่ในแถบอีสานตอนบนได้รับอิทธิพลมาจากดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และอิทธิพลจากอาณาจักรเขมรโบราณ โดยระบุที่สามารถพบเห็นได้จากโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ทั่วไป ในส่วนของดินแดนอีสานตอนล่าง กลุ่มนักสำรวจจะระบุว่าได้รับอิทธิพลมาจากเขมร นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรเขมรโบราณก่อนที่สยามจะเข้ามาครอบครอง ซึ่งอารยธรรมเขมรยังคงหลงเหลืออยู่อย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะภาษาพูดที่เป็นภาษาเขมรเป็นหลัก

ด้านสภาพบ้านเมืองของดินแดนลาว กลุ่มนักสำรวจระบุว่า ต่างปกครองโดยกลุ่มฐานอำนาจที่เป็นชาวลาว แต่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสยามอีกต่อหนึ่ง สภาพบ้านเมืองแลดูมั่งคั่งสวยงาม เนื่องจากตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ดี แวดล้อมด้วยสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ คณะสำรวจเล็งเห็นช่องทางการเจริญเติบโต และการขยายตัวทางเศรษฐกิจในบริเวณนี้ หลายเมืองในดินแดนนี้มีสภาพบ้านเมืองคล้ายคลึงอย่างมากกับบ้านเมืองในยุโรป พบร่องรอยอารยธรรมแบบเขมรโบราณช่วงสมัยก่อนที่สยามจะเข้ามาครอบครอง นอกจากนี้ยังสำรวจพบบ้านเมืองที่อยู่ติดแนวเขตการติดต่อของอาณาจักรฝรั่งเศสในโคชินจีน (ญวน) รวมทั้งยังสำรวจพบปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลดีมากพอที่จะรองรับการหลั่งไหลเข้ามาของชาวญวนในโคชินจีน

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 228.

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 91.

อาจกล่าวได้ว่า การที่กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสพยายามชี้ชัดข้อเท็จจริงด้านสภาพบ้านเมืองในดินแดนอีสานและลาวดังกล่าวในรายงานสำรวจ นอกจากจะเป็นการหาดินแดนสภาพบ้านเมืองที่ดี เพื่อยังประโยชน์แก่รัฐบาลฝรั่งเศสแล้วนั้น กลุ่มนักสำรวจยังพยายามบ่งชี้ว่า ดินแดนอีสานและลาวนี้ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับอันใดกับสยามมาก่อน สยามเป็นแต่เพียงผู้ยึดครองที่ฉาบฉวยในดินแดนแห่งนี้เท่านั้น

5. สภาพภูมิศาสตร์และสภาพอากาศ

การเดินทางสู่ดินแดนลาวนั้นจำต้องข้ามผ่านป่าทึบขนาดใหญ่หรือที่รู้จักในชื่อ ดงพญาไฟ (Dong Phya Phai) หรือประตูนรก (The gates of the Infernal regions) ซึ่งเป็นนามเรียกขานป่าดงแห่งนี้สำหรับชาวลาวและชาวสยาม¹ กลุ่มนักสำรวจมองว่า ดงพญาไฟเปรียบเหมือนเส้นแบ่งเขตระหว่างดินแดนลาวและดินแดนสยาม ดังที่มูโอต์ได้บันทึกขณะทำการสำรวจดงพญาไฟว่า กำลังอยู่บริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนลาวกับสยาม โดยมีเพียงแนวป่ากั้นเท่านั้น² การข้ามผ่านดงพญาไฟหากจะให้ปลอดภัยที่สุด ต้องเป็นช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากในช่วงฤดูฝน แหล่งน้ำและสภาพอากาศจะนำพาโรคติดต่ออันจะก่อให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิต³

มูโอต์ทำการบันทึกอย่างละเอียดเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศในดินแดนอีสาน โดยระบุว่าในดินแดนอีสานมีแม่น้ำขนาดใหญ่ 5 สายของดินแดนอีสาน บริเวณกั้นแม่น้ำจะยังคงมีน้ำเหลือมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับแต่ละฤดูกาล แม่น้ำสายแรกมีชื่อว่า แม่น้ำชี (Menam Chie)⁴ กว้าง 35 เมตร เส้นละติจูดที่ 15° 45' แม่น้ำสายที่สองมีชื่อว่า แม่น้ำเลย (Menam Leuye)⁵ กว้าง 90 เมตร

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travlogue. 2009. p. 316.

²Ibid. p. 316.

³Ibid. p. 78.

⁴แม่น้ำชี มีต้นกำเนิดมาจากยอดเขาในแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ ในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ไหลลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านอำเภोजัตุรัส และอำเภอเมืองชัยภูมิ แล้วไหลย้อนขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านอำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ อำเภอเมืองจัตุมิ อำเภอเมืองขอนแก่น และวกลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ผ่านอำเภอโกสุมพิสัย อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอเสลภูมิ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอเมืองยโสธร อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี ไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำมูลที่อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีความยาวประมาณ กิโลเมตร 830

⁵แม่น้ำเลยเป็นแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดมาจากป่าภูหลวง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย ผ่านพื้นที่บ้านโนนพัฒนา บ้านเลยตาด ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ซึ่งในระยะทางการไหลของแม่น้ำเลยไหลผ่านพื้นที่อำเภอภูหลวง อำเภอวังสะพุง อำเภอเมืองเลย และไหลลงสู่แม่น้ำโขง บริเวณพื้นที่บ้านคกมาต อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

เส้นละติจูดที่ 18° 3' แม่น้ำสายที่สามมีชื่อว่า แม่น้ำอูน (Menam Ouan)¹ กว้าง 100 เมตร เส้นละติจูดที่ 18° 35' แม่น้ำสายที่สี่มีชื่อว่า ลำน้ำปาว (Nam Pouye)² กว้าง 60 เมตร เส้นละติจูดที่ 19° แม่น้ำสายที่ห้ามีชื่อว่า ลำน้ำเหือง (Nam-Houn)³ กว้าง 80-100 เมตรเส้นละติจูดที่ 20° ซึ่งทั้งหมดจะไหลไปรวมกันที่แม่น้ำโขง⁴ โดยมุโอดตั้งข้อสังเกตว่าแม่น้ำโขงมีขนาดใหญ่กว่าแม่น้ำในแถบกรุงเทพฯ แวดล้อมไปด้วยขุนเขา มีกระแสน้ำเชี่ยวกราก⁵ แต่มีความงดงาม โดยมีจุดที่แคบที่สุด (Narrowest the width) อยู่ที่ 1000 เมตร⁶ และสลับไปด้วยขุนเขาในทุก ๆ ที่ ซึ่งทอดยาวลงมาตามกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้ใหญ่โตและกว้างขวางเป็นอย่างมากยิ่งตามแนวเขาอันลาดชันเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์และความเขียวชอุ่ม⁷ แม่น้ำโขงเป็นสายน้ำขนาดมหึมา นอกจากจะมีขนาดใหญ่กว่าแม่น้ำในกรุงเทพฯ แล้วนั้น ยังมีขนาดใหญ่กว่าแม่น้ำเทมส์ที่ไหลเอื่อยอยู่ใต้สะพานลอนดอน (London Bridge) ในช่วงฤดูฝนปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงจะเพิ่มมากขึ้น ทำให้เอ่อล้นไหลท่วมไปตลอดริมฝั่งเสียงของกระแสน้ำเปรียบดังทะเลเมื่อยามเกิดพายุคลื่นลมแรงกระแทกกับแนวโขดหิน ซึ่งแม่น้ำโขงนั้นมีเกาะแก่งที่น่าหวาดหวั่นอยู่เป็นจำนวนมาก⁸

¹แม่น้ำอูนหรือลำน้ำอูน เป็นลำน้ำที่มีต้นกำเนิดอยู่หนองหาร จังหวัดสกลนคร ไหลผ่านอำเภอนาหว้า ก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำสงครามที่อำเภอศรีสงคราม เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคหล่อเลี้ยงชีพของชาวอำเภอนาหว้า

²ลำน้ำปาว เป็นลำน้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำชี มีต้นน้ำอยู่ที่หนองหาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ไหลลงมารวมกับแม่น้ำชีที่อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ รวมความยาวประมาณ 250 กิโลเมตร

³แม่น้ำเหือง มีต้นกำเนิดบริเวณเทือกเขาในอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย มีความยาวประมาณ กิโลเมตร 130 (ไหลอยู่ในเขตประเทศยาวประมาณ 20 กิโลเมตร และเป็นเขตพรมแดนระหว่างไทยกับลาวประมาณ 110 กิโลเมตร)

⁴เนื่องจากการสำรวจของมุโอด เป็นการสำรวจของนักสำรวจที่ยังไม่เคยเข้ามาสัมผัสดินแดนอีสานและลาวมาก่อน ดังนั้นอาจมีรายละเอียดคลาดเคลื่อนในบางจุด อาทิ ในเรื่องของแม่น้ำขนาดใหญ่ แม่น้ำสายสำคัญในดินแดนอีสานนั้น มุโอดมิได้กล่าวถึง แม่น้ำมูล และแม่น้ำสงคราม

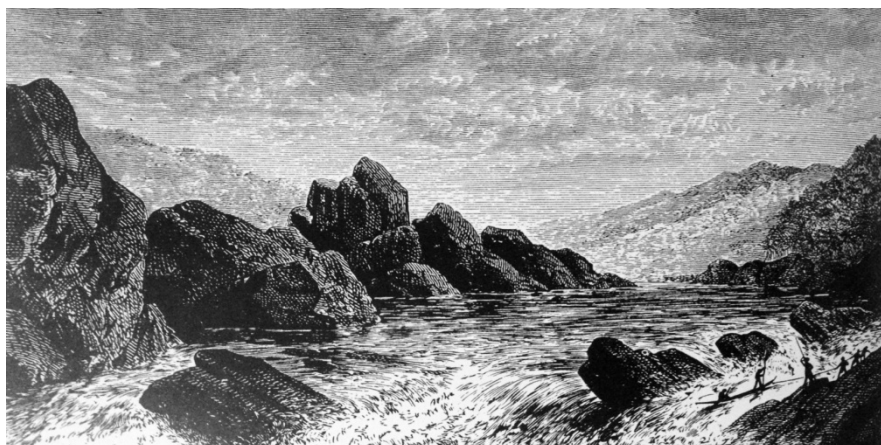
⁵Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations*. 2009. p. 345-346.

⁶แท้จริงแล้วจุดที่แคบที่สุดของแม่น้ำโขง อยู่ที่บ้านผาตั้ง อำเภอสังคม ความกว้างของแม่น้ำโขง ณ จุดนี้ ประมาณ 29 วา (1 วา = 2 เมตร ดังนั้น 29 วา = 14.5 เมตร) และจุดที่กว้างที่สุดของแม่น้ำโขง อยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร กว้างถึง 1,800 เมตร ซึ่งถือว่าเป็นจุดที่กว้างที่สุดในประเทศไทย

⁷Henri Mouhot. *op.cit.* p. 348.

⁸*Ibid.* p. 102-103.

ภาพประกอบ 50 แก่งหลวง¹

จากการสำรวจที่ค้นพบว่าแม่น้ำโขงมีเกาะแก่งที่อันตราย กระแสน้ำที่เชี่ยวกราก ดังนั้นหนึ่งในแก่งที่มีกระแสน้ำเชี่ยวที่สุดคือ แก่งหลวง² ที่ทำให้คณะสำรวจของการนิยร์จำต้องหยุดพัก เพื่อหารือข้อตกลงร่วมกันในการสำรวจหาเส้นทางและหาวิธีนำเรือผ่านแก่งนี้อย่างปลอดภัยทั้งตัวคน และสัมภาระ แต่ในท้ายที่สุดคณะสำรวจของการนิยร์ได้ค้นพบว่า โดยรวมแล้วแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะใช้เส้นทางสายแม่น้ำโขงที่เต็มไปด้วยเกาะแก่งเป็นเส้นทางพาณิชย์ ดังเช่นข้อมูลที่เคยได้รับการยืนยันจากการสำรวจครั้งก่อน ๆ³

มูโอดักกล่าวถึงแม่น้ำโขงว่า มีความมั่นคงและทรงพลัง ในบางช่วงเวลาของปีจะสามารถเดินทางมากกว่า 1 ลี⁴ต่อวัน ในแต่ละโค้งของแม่น้ำโขงเต็มไปด้วยอุปสรรค พายเรือลำบาก บ่อยครั้งที่จำเป็นต้องยัดเกาะเรือเอาไว้เพื่อป้องกันการถูกพัดพาจากกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว⁵

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 106.

²แก่งหลวง เป็นแก่งหินใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของแม่น้ำโขง อยู่บริเวณแม่น้ำโขงตอนล่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งเขื่อนไชยบุรี (Xayaburi Dam) ห่างจากเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ตามลำน้ำลงมาราว 100 กิโลเมตร

³Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 15.

⁴ลีก (League) คือ หน่วยวัดระยะทาง 3 ไมล์ทะเล = 1 ลีกทะเล (3.45 ไมล์บก) หรือประมาณ 5.56 กิโลเมตร

⁵Henri Mouhot. op.cit. p. 78.

ภาพประกอบ 51 ขณะกำลังเดินทางผ่านแก่งดอนสะโฮงที่มีกระแสน้ำเชี่ยว¹

คณะสำรวจของปาวีทำการศึกษาเส้นทางน้ำในดินแดนแห่งนี้ โดยแม่น้ำโขงคือหนึ่งในแม่น้ำสายหลักที่คณะสำรวจให้ความสนใจ² เพื่อศึกษาเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนญวนกับอาณานิคมใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ณ ดินแดนแห่งนี้ (ดินแดนลาว) โดยมองว่าสยามแทบจะไม่ได้มีความเข้มงวดเหนือบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำด้านด้านตะวันตกของลาว (ดินแดนอีสาน) ที่ซึ่งเป็นเขตอำนาจของสยามในการจัดเก็บภาษีในรูปแบบส่วยหรือเครื่องบรรณาการ

¹François Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 71.

²เส้นทางน้ำที่คณะสำรวจของปาวีให้ความสนใจในการนำมาพิจารณาเพื่อเป็นประโยชน์แก่การขยายอาณานิคม ประกอบไปด้วย แม่น้ำเจ้าพระยาหรือที่เรียกสั้น ๆ ว่าแม่น้ำ (Menam) แม่น้ำโขง (Mekong) แม่น้ำแดง (Red river) ทะเลจีนใต้ (China sea) ดู August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 219-220.

นอกจากนี้ สยามยังครอบครองบริเวณลุ่มแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลลงสู่แม่น้ำ (แม่น้ำเจ้าพระยา)¹ ดินแดนลาวตะวันออกประกอบด้วยอาณาบริเวณหุบเขาของแม่น้ำโขง ซึ่งยังเป็นเมืองขึ้นหรือเมืองบริวารของสยาม แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ของดินแดนลาวตะวันออกได้กลายเป็นดินแดนในครอบครองของฝรั่งเศส (พ.ศ. 2432)² ดินแดนของดั่งเกียหรือญวนตอนเหนือและอันนัมหรือญวนตอนกลาง ยังมีมีการแบ่งเส้นเขตแดนทางน้ำของแม่น้ำโขงที่ชัดเจน ดังเช่นที่ราบสูงเดียนเบียนฟู (Dien Bien Phu) ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสายนี้ โดยขึ้นตรงกับดั่งเกียหรือญวนตอนเหนือ ดินแดนเขมรโบราณได้ขยายออกไปทางตอนเหนือถัดไปจากแม่น้ำมูล³ ซึ่งดินแดนนี้ใช้ในการครอบครองของสยาม มีประชากรส่วนมากเป็นชาวเขมร⁴ แนวเทือกเขาในดินแดนลาวฝั่งซ้ายได้แผ่ขยายไปถึงทางตอนเหนือของดั่งเกียหรือญวนตอนเหนือ จนถึงทางตอนใต้ของโคชินจีน⁵

มาลเกรฟและปาวีกล่าวไว้ว่า ฮาร์มานต์ใช้ความพยายามถึง 5 ครั้งในการจัดสรรเส้นทางเพื่อไปสู่อาณานิคมของฝรั่งเศสในญวน และได้ยอมรับว่าการเปิดเส้นทางในดินแดนลาวนี้ จะเป็นหนึ่งในเส้นทางที่ดีที่สุดในระหว่างแม่น้ำโขงและริมชายฝั่งของเมืองตูเรนหรือเมืองดานัง ฮาร์มานต์ได้พยายามหาเส้นทางเชื่อมแม่น้ำสายใหญ่แห่งนี้ไปยังทะเลชายฝั่งญวนถึง 4 ครั้ง⁶

¹แม่น้ำสายสำคัญดังกล่าว คือ แม่น้ำปิงและแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของประเทศไทย แม่น้ำปิงไหลอยู่ในหุบเขาระหว่างทิวเขาถนนธงชัยกลางกับทิวเขาผีปันน้ำตะวันตก มีต้นน้ำอยู่ที่ดอยเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลลงทางใต้ผ่านจังหวัดลำพูน รวมกับแม่น้ำวังที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ไหลลงใต้ผ่านจังหวัดกำแพงเพชร แล้วบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา โดยแม่น้ำน่านมีต้นกำเนิดอยู่ในเทือกเขาหลวงพระบาง

²การผนวกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนอย่างแยบยล มิได้ใช้กำลังเข้าโจมตีทันที โดยฝรั่งเศสยังเชิงดูท่าทีของรัฐบาลไทยว่าจะยอมยกดินแดนฝั่งซ้าย (คือพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศลาว) ให้กับทางฝรั่งเศสในท่าทีแบบใด นายคอร์ซู กงสุลใหญ่ของฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ แจ้งแก่สยามอย่างเป็นทางการในเดือนเมษายน พ.ศ. 2432 ว่า พื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตั้งแต่เมืองพวนถึงดินแดนเขมร ถือเป็นดินแดนของญวน เนื่องจากในขณะนั้น ญวนได้กลายเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอย่างสมบูรณ์แล้ว พื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจึงจำเป็นต้องเป็นของฝรั่งเศสด้วย ดู สุวิทย์ ธีรศาศวัต. รายงานการวิจัยเรื่อง อธิปไตยเหนือแม่น้ำโขงจากพ.ศ. 2436 จนถึงปัจจุบัน การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์. 2551. หน้า 10-11.

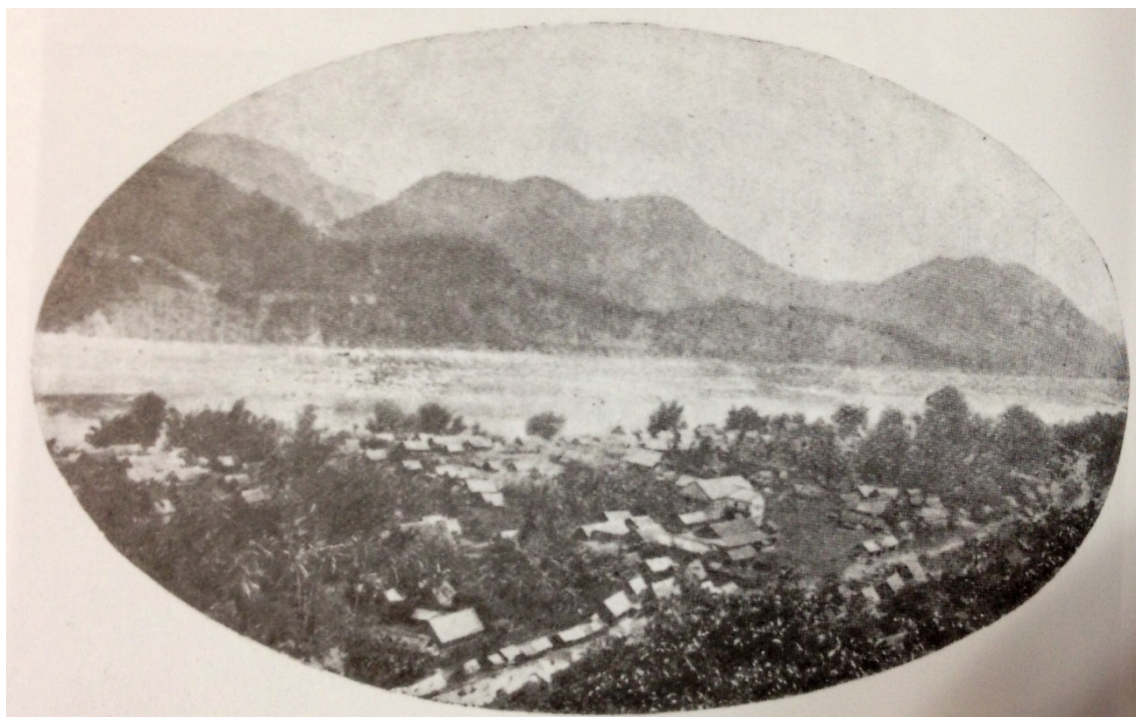
³ดินแดนอีสานทางตอนใต้บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำมูล

⁴August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 219-220.

⁵Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 349.

⁶Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. p. 15.

ภาพประกอบ 52 เมืองหลวงพระบางและริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านขวา¹

¹Pierre Lefevre Pontalis. Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5. 1995. p. 128.

ภาพประกอบ 53 พุ่มหญ้า ณ ที่ราบสูงบอละเวน¹

การ์นิเยร์ทำการสำรวจ ณ บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ และได้พบว่าแม่น้ำโขงเมื่อไหลมายังบริเวณนี้ จะถูกแบ่งออกเป็นลำธารสองสายที่มีขนาดมีเท่ากันโดยเกาะขนาดใหญ่หรือที่เรียกกันในท้องถิ่นว่า ดอนแดง (Don Deng)² ที่ซึ่งเป็นช่องแคบขนาดสี่ร้อยเมตรตามแนวชายฝั่งด้านซ้าย สายน้ำได้ไหลผ่านไปยังบริเวณด้านหน้าของเมืองจำปาศักดิ์ครอบคลุมเป็นแนวกว้างมากกว่าสองกิโลเมตรไปตามทิศตะวันออก การ์นิเยร์ได้ตั้งชื่อเล่นให้แก่ภูเขาไฟที่ตั้งเด่นอยู่บนยอดในบริเวณเทือกเขาตามแนวชายฝั่งแม่น้ำทางด้านซ้ายว่า ทีท (Teat) ซึ่งแปลว่า ห้วนมของผู้หญิง ตามลักษณะของภูเขาไฟ และได้เปลี่ยนชื่อให้เสียใหม่ในภายหลังว่า เทือกเขาเดอ ลาเกร (Mount de Lagree) และด้วยภูมิทัศน์อันเป็นเลิศนี้ ทำให้เมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองที่โดดเด่นและมีทำเลที่ตั้งงามราวกับภาพวาดแห่งหุบเขาของเขมร

¹ Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. p. 190.

² ดอนแดง (Don Deng) ตั้งอยู่กลางลำแม่น้ำโขง ตรงข้ามเมืองจำปาศักดิ์ บริเวณแม่น้ำโขงในช่วงนี้จะมีขนาดกว้างมาก

นอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งในสถานที่ที่ดีที่สุดในจุดที่เกี่ยวข้องกับแง่มุมทางด้านการเมืองและการค้า บรรยากาศที่นี้ในเดือนมกราคมจะมีอุณหภูมิราว 12-14 องศา ซึ่งเป็นอากาศที่น่าสดชื่นเป็นอย่างมากสำหรับชาวยุโรปที่มีอาการของโรคโลหิตจาง (Anemic) ที่ต้องการมาพำนักระยะยาวในพื้นที่เขตร้อน ในช่วงฤดูร้อนความร้อนจะทำให้หายใจลำบากตามที่เป็นในโคชินจีน และสถานที่บางแห่งบริเวณริมแม่น้ำในหุบเขาที่ตั้งอยู่ไกลออกไปทางทิศเหนือ สายน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้านสายลมเย็นสบายและอากาศที่แสนสดชื่น ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ทำให้เมืองจำปาศักดิ์ถูกกำหนดให้เป็นเมืองมีสถานะโดดเด่นเป็นพิเศษในดินแดนลาวตอนล่าง ที่ซึ่งอิทธิพลของฝรั่งเศสควรจะถูกสถาปนาขึ้นโดยสมบูรณ์¹ นอกจากนี้การ์นิเยร์ได้กล่าวถึงชื่อเรียกของแม่น้ำโขง ว่าถูกเรียกขานกันตามที่พบในรายงานของเจอราร์ด ฟาน วุสตอฟ² ว่า สายน้ำแห่งลาว (River of Laouse)³

ขณะที่การ์นิเยร์ออกสำรวจที่เขากองและบริเวณที่ราบสูงโดยรอบ การ์นิเยร์ได้ค้นพบบริเวณที่อาจจะเป็นไปได้ที่จะเชื่อมต่ออาณานิคม โดยใช้แม่น้ำสายนี้ไปยังพื้นที่ที่ใกล้กับโคชินจีน จึงได้สั่งให้เดอ ลาพอร์ตทำการสเก็ตช์ภาพบริเวณนี้ไว้ เพื่อใช้ในการประมวลภาพเส้นทางการค้าที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ระหว่างจีนและอาณานิคมใหม่ของฝรั่งเศสในโคชินจีน⁴ แต่การสำรวจของเดอ การ์เนกล่าวถึงแม่น้ำโขงว่า เรือกลไฟมีสามารถที่จะแล่นฝ่าสายน้ำโขงเป็นระยะทางยาวจนสุดสายแม่น้ำ เพื่อให้เชื่อมต่อไปยังเมืองไซ่ง่อน เหมือนดังเช่นที่แม่น้ำอเมซอนหรือแม่น้ำมิสซิสซิปปี⁵ ตามที่คาดหวังไว้⁶

¹Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 77-78.

²หมั่น รัตตะนะวง. ท่านเกริต วันวูสตอฟ เดินทางมาเวียงจันทน์ 1641-1642. 1999.

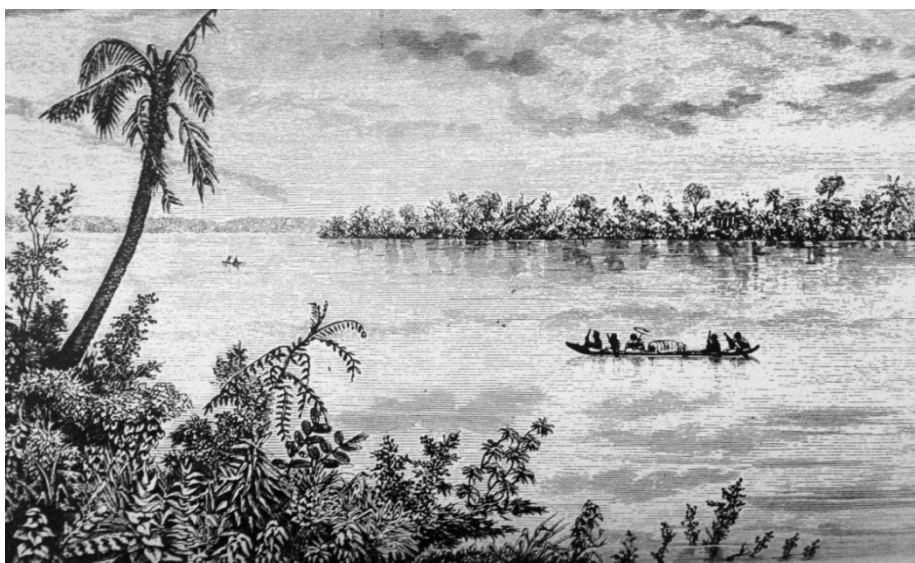
³Ibid. p. 79.

⁴Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 66.

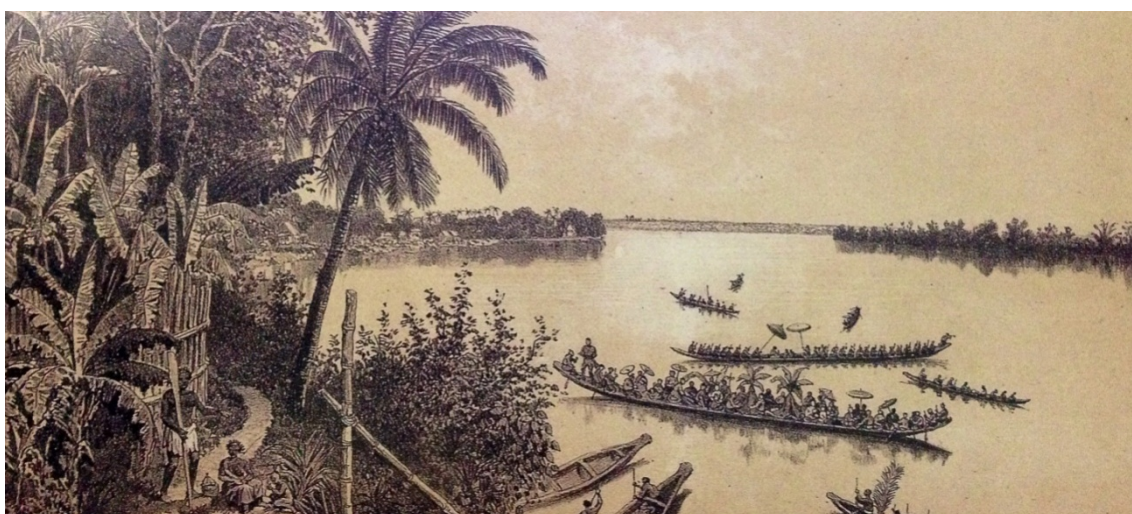
⁵แม่น้ำมิสซิสซิปปี (Mississippi River) เป็นแม่น้ำที่อยู่ตอนกลางของสหรัฐอเมริกา เป็นเครือข่ายสาขาแม่น้ำที่ใหญ่ที่สุดในทวีปอเมริกาเหนือ ต้นสายของแม่น้ำไหลจากรัฐมินนิโซตา และไหลออกสู่ปากอ่าวเม็กซิโกที่รัฐหลุยส์เซียนา บริเวณลุ่มแม่น้ำมิสซิสซิปปีเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญ โดยเฉพาะข้าวโพด ถั่วเหลือง ยาสูบ และเคยเป็นจุดที่ฝรั่งเศสเข้ายึดครองในช่วงแรกของการสำรวจทวีปอเมริกาเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23

⁶Louis de Carne'. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan. 2000. p. 99.

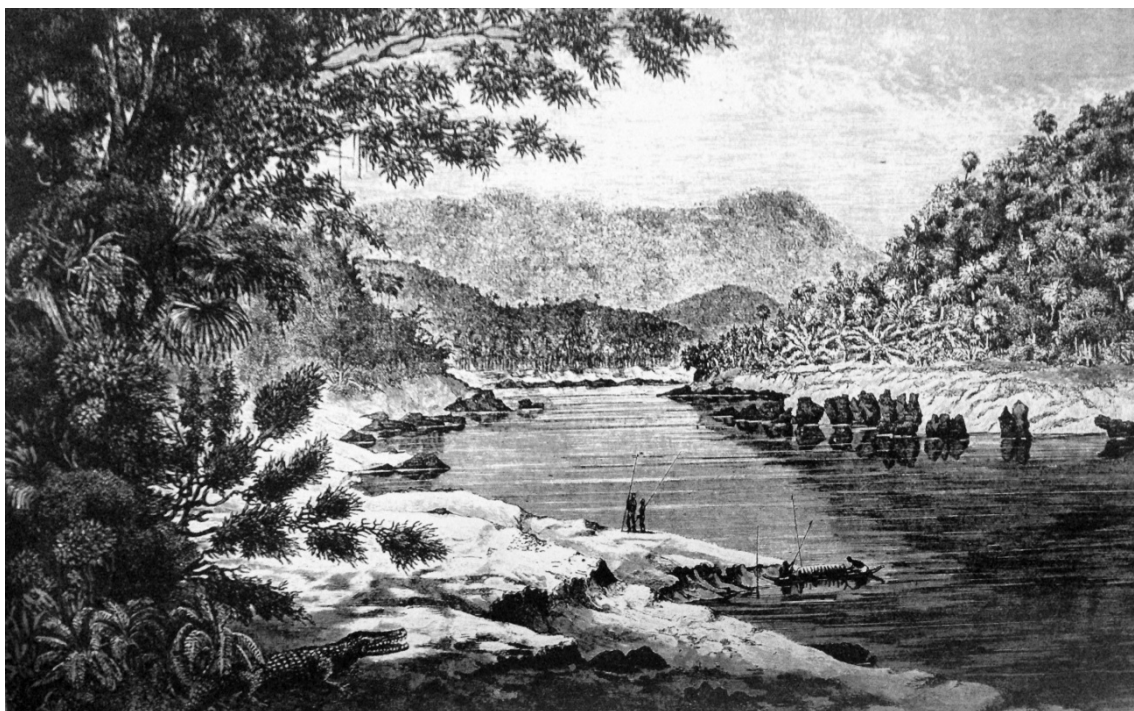
ภาพประกอบ 54 ทศนียภาพของแม่น้ำเซกองจากเมืองอัตตะปือไหลที่ไหลมาบรรจบกันกับ
แม่น้ำโขง ณ เมืองสตึงตรง¹

ภาพประกอบ 55 ทศนียภาพของเมืองสตึงตรงและปากแม่น้ำเซกอง²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 66.

²Ibid. p. 168.

ภาพประกอบ 56 ภูมิทัศน์ของแม่น้ำโขง เมื่อวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2410¹

ปาวีทำการศึกษาเทียบเคียงเส้นทางของแม่น้ำโขง และได้พบว่าสายน้ำโขงที่ยังคงมีน้ำเต็มเต็มกันแม่น้ำอยู่เพียงครั้งหนึ่งนี้ได้ แสดงให้เห็นว่าตลอดช่วงเส้นทางเดินน้ำอันแสนสวยงามนี้ เรือกลไฟขนาดเล็ก²ยังสามารถเข้ามาถึงได้ ซึ่งจะกลายเป็นเส้นทางการติดต่อสื่อสารที่มีค่าสำหรับการค้าภายในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้³

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 104.

²หนังสือนิทานโบราณคดี พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงอุปสรรคในการใช้เรือกลไฟในแม่น้ำโขงเมื่อคราวเสด็จออกตรวจราชการมณฑลอุดรและอีสานในปี พ.ศ. 2449 ว่าลำน้ำโขงบริเวณเมืองหนองคายจนถึงเมืองมุกดาหารนั้น ตามแผนที่ของฝรั่งเศสได้กำหนดว่าบริเวณนี้สามารถใช้เรือกลไฟขึ้นล่องได้ตลอดปี ในบริเวณอื่นที่สามารถใช้เรือกลไฟได้ อาทิ บริเวณระหว่างเมืองหลวงพระบางกับเมืองเวียงจันทน์ แต่สามารถใช้เรือกลไฟได้เพียงในช่วงฤดูแล้ง บางตอนเท่านั้น นอกจากนี้ทางฝรั่งเศสยังกำหนดช่วงบริเวณของลำน้ำโขงที่สามารถใช้เรือกลไฟได้ อาทิ บริเวณแก่งหลี่ผีใกล้กับดินแดนเขมร ดู สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2545. หน้า 266.

³August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 191.

ในด้านการวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ระหว่างสองฝากฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อหาเส้นทางทางบกในการเชื่อมต่อระหว่างกัน พบว่า เมื่อคราวที่เนฮิสทำการสำรวจหาทำเลที่เหมาะสมในการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ เชื่อมสู่แม่น้ำโขง เนฮิสสำรวจพบว่าที่เมืองเชียงคาน มีท่าเลริมฝั่งแม่น้ำที่ใกล้เคียงกันกับกรุงเทพฯ และมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง¹ ซึ่งในทั่วทุกหนแห่งของดินแดนแถบแม่น้ำโขงนี้ยังมีเส้นทางการติดต่อในเชิงพาณิชย์ที่ยังมีเพียงพอ มีมีที่ใดที่สามารถนำร่องได้ตั้งเช่นทางตอนใต้และตอนบนของเมืองเชียงคาน และในท้ายที่สุดเส้นทางรถไฟนี้อาจจะจบลงที่ทางตัน เนื่องจากมิสามารถดำเนินการต่อไปยังตอนเหนือของเมืองหลวงพระบาง เพราะมีแนวเทือกเขากั้น มิสามารถข้ามผ่านได้ นอกจากนี้ถ้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองหนองคาย เนฮิสพบว่าสภาพภูมิศาสตร์บริเวณเมืองหนองคายก็เหมาะสมที่จะสร้างทางรถไฟ เนื่องจากมีสายน้ำไหลผ่านหลากหลายสาขา และที่สำคัญคือมีหนองบึงขนาดลึกลึกมาก ที่จะทำให้เกิดความยากลำบากในการสร้างทางรถไฟในบริเวณนี้²

เมื่อคณะสำรวจของฝรั่งเศสออกสำรวจนอกเหนือจากอาณาบริเวณของสยามไปจนถึงบริเวณพรมแดนทางตอนเหนือของสิบสองปันนา และบริเวณเมืองเชียงของ ซึ่งเป็นเมืองบรรณาการของจีน เมื่อทราบถึงทางฝั่งอังกฤษ เลอแฟบกล่าวว่า ฝ่ายอังกฤษเกิดความสนใจเกี่ยวกับการแสดงตนของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในดินแดนที่อยู่ภายใต้สิทธิขาดของอังกฤษ ณ บริเวณด้านตะวันออกตอนบนของพม่า (รัฐฉาน) และได้เสนอที่จะวางตัวเป็นกลางและทำการแบ่งแยกอาณาเขตอย่างชัดเจนกับดินแดนที่อยู่ภายใต้สิทธิขาดของฝรั่งเศส ทั้งหมดนี้จึงเอื้ออำนวยให้เกิด “กันชน” ระหว่างสองประเทศ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รัฐกันชน (Buffer State) ซึ่งเริ่มแรกนั้น ได้กำหนดให้ดินแดนบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขงทั้งหมดเป็นรัฐกันชนเมื่อปี พ.ศ. 2438 อย่างไรก็ตาม เลอแฟบมองว่าการสำรวจที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดคู่มือการเดินทาง โดยเฉพาะในการเดินทางไปยังทางตอนเหนือของลาว ชาวเมืองหลวงของฝรั่งเศสได้ให้ความสนใจในการแผ่ขยายอาณานิคม ทรัพยากรจากแดนตะวันออกไกล สามารถตกตวงได้โดยวิสาสะ พร้อมด้วยธรรมชาติของดินแดนเหล่านี้ที่พวกเรา (ฝรั่งเศส) ได้รับช่วงต่อจากสยาม³

อย่างไรก็ตาม การสำรวจทางสภาพภูมิศาสตร์ในดินแดนอีสานและลาวนั้น นอกจากจะเพื่อค้นหาเส้นทางติดต่อในด้านต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ เพื่อยังประโยชน์แก่รัฐบาลฝรั่งเศสในการเข้ายึดครอง และเชื่อมต่ออาณานิคมนั้น การสำรวจเส้นเขตแดนทางธรรมชาติจากสภาพภูมิศาสตร์ในดินแดนอีสานและลาวก่อนการดำเนินการขยายอาณานิคมเข้ามาในดินแดนแถบนี้ ทั้งหมดสืบเนื่อง

¹ เหตุที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงมีลักษณะเป็นป่าเปลี่ยวโดยมาก เนื่องจากบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงมีลักษณะเป็นแอ่งน้ำทั้งสองฝากฝั่ง บางบริเวณเป็นที่ลุ่มลึกเข้าไป เมื่อถึงช่วงฤดูฝนน้ำจึงขังอยู่ในแอ่งน้ำเหล่านี้ ทำให้น้ำลึกทำไร่ทำนาไม่ได้ ผู้คนจึงมิใคร่ตั้งบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำโขง เว้นเสียแต่บริเวณนั้นจะมีดอนลงมาถึงริมฝั่งแม่น้ำโขง ผู้คนจึงสามารถตั้งบ้านเมืองในที่เช่นนั้นได้ เพราะสามารถทำไร่ทำนาได้สะดวก ดู สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า. นิทานโบราณคดี. 2545. หน้า 269.

² Paul Neis. *Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance.* 1997. p. 61.

³ Emile Lefevre. *Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896.* 1995. p. xiii-xiv.

มาจากประเทศมหาอำนาจมักนิยมให้เขตแม่น้ำ ภูเขา หรือสันปันน้ำเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศ อาทิ แม่น้ำปากจั่นเป็นเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับพม่า แม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับอินโดจีนฝรั่งเศส เป็นต้น¹

ด้านสภาพอากาศ ณ ดินแดนแถบนี้ ในช่วงเดือนเมษายน อากาศจะร้อนอบอ้าว มีแสงแดดจ้าตลอดวัน อาจมีฝนตกบ้างเพื่อลดอุณหภูมิ แต่ในช่วงกลางคืนจะเริ่มเย็นลง เดือนนี้อาจมีค้อยเหมาะนักกับสุขภาพของชาวยุโรป เนื่องจากอากาศก่อให้เกิดโรคบิดและท้องร่วง ส่วนในช่วงเดือนพฤศจิกายน สภาพอากาศเริ่มเย็นลง ซึ่งมูโอต์กล่าวว่าผู้คนในท้องถิ่นมักจะบ่นกันว่าอากาศหนาว แต่สำหรับชาวยุโรปแล้วนั้น สภาพอากาศในเดือนนี้เป็นที่น่ายินดีเป็นอย่างยิ่ง² ซึ่งการสำรวจด้านสภาพอากาศนี้ เพื่อแสดงข้อยืนยันว่า ชาวยุโรปหรือชาวฝรั่งเศสเองนั้น สามารถที่จะอยู่อาศัยได้ในช่วงเดือนที่กำหนดไว้ ส่วนในเดือนที่ตรงกับช่วงฤดูร้อน เนื่องจากสภาพอากาศในแถบเอเชียอาคเนย์มีลักษณะเป็นเขตร้อนชื้น แตกต่างจากสภาพอากาศทางฝั่งยุโรป อาจทำให้เกิดปัญหาสุขภาพได้ แต่รายงานการสำรวจโดยรวมนั้น บ่งชี้ว่าสามารถอยู่ได้ ซึ่งผลจากการสำรวจทางสภาพอากาศในดินแดนแถบนี้ คือ ปัจจัยส่วนหนึ่งในการขยายอาณานิคมของรัฐบาลฝรั่งเศส

6. จารีต/ขนบธรรมเนียมประเพณี

ในดินแดนลาวมีธรรมเนียมการสักราชที่สามารถพบเห็นโดยทั่วไปในหมู่ชาวลาว ซึ่งขนบธรรมเนียมการสักราชของชาวลาวนี้ มูโอต์กล่าวว่า “...ในดินแดนลาวทั้งหมดทางทิศตะวันออกนี้ จะมีข้อยกเว้นเพียงไม่กี่หมู่บ้านที่เต็มไปด้วยคนเถื่อนที่สักหน้าท้องของตนเป็นสีดำ (Black-bellied savages) โดยเรียกชื่อกันจากลักษณะที่พวกเขาสักตัวเอง ซึ่งเป็นเชื้อชาติเดียวกันกับกลุ่มคนที่มีหน้าท้องขาว (White-bellied Laotians)³ ที่เรียกตนเองว่าลาว และชื่อนี้เป็นที่รู้จักกันในทั่วไปหมู่ชาวสยาม ชาวจีน และชนชาติโดยรอบ โดยในส่วนของพวกที่สักหน้าท้องเป็นสีดำ (Black-bellied) หรือกลุ่มชาวลาวทางตะวันตก (Western Laotians) นี้ ถูกเรียกขานโดยกลุ่มบ้านที่เมืองนองทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับที่สยามและเขมร ตั้งชื่อเรียกขานกลุ่มผู้คนในแถบอันนัม (Annamites) และลาวสูง (Lao-Zuene)⁴ สิ่งเดียวที่แบ่งแยกพวกเขาเหล่านี้ออกจากกันคือ รอยสักภายใต้ผิวหนัง

¹ไกรฤกษ์ นานา. หน้าหนึ่งในสยาม ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. 2556. หน้า 194-195.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 24-25.

³เป็นการอธิบายในท้องถิ่นถึงลักษณะการเรียกชื่อกลุ่มคนทางตอนเหนือแต่เดิมว่า “ลาวพุงดำ” ซึ่งมาจากการสักบริเวณลำตัวและต้นขา และเรียกกลุ่มคนทางภาคอีสานว่า “ลาวพุงขาว” เพราะมิได้ทำการสักเช่นคนทางเหนือ ดู สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. นิทานโบราณคดี. 2546. หน้า 253.

⁴ลาวสูง (Lao-Zuene) หมายถึง ชาวลาวที่อาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาสูง เช่น ชาวม้ง เย้า มูเซอ ผู้น้อย และชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ส่วนมากอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของลาว เช่น หลวงพระบาง เชียงขวาง และตามเขตชายแดนทางตอนเหนือ

ส่วนหนึ่งของร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณต้นขา...”¹ ในเรื่องของการสักร่างกายของชาวลาว การ์นิเยร์ได้บรรยายไว้ในลักษณะเดียวกันกับมูโฮต์ แต่ได้ให้ทัศนะของตนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “...ข้าพเจ้า มีปฏิกใจเชื่อว่าสิ่งนี้คือขนบธรรมเนียมพื้นเมืองที่ชนชาติลาวสร้างขึ้นได้ด้วยตนเอง...” โดยการ์นิเยร์ได้ให้ความถึงบทประพันธ์ของโจเซ เดอ บารอส (Jose de Barros) นักประพันธ์ชาวโปรตุเกส ที่มีการกล่าวถึงการออกแบบลวดลายสักอันน่าขนลุกขนพองที่เกือบจะครอบคลุมไปทั่วร่างกายของชนเผ่า Gueos โบราณ ทำให้ชนเผ่า Gueos โบราณดูเหมือนว่าจะเป็นบรรพบุรุษของคนป่าเหล่านี้ (ชาวลาว) โดยสามารถพบเห็นได้ตามบริเวณแนวภูเขาแถบอินโดจีน นอกจากนี้การ์นิเยร์ยังเกิดความรู้สึกประทับใจ หลงใหลในลวดลายที่แสนคล้ายคลึงกันของรอยสักแห่งดินแดนลาว ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับลวดลายสักของผู้คนในหมู่เกาะมาร์เคซัส (Marquesas Islands)² และหมู่เกาะอื่น ๆ ของชาวโพลินีเซียน (Polynesian) รายละเอียดและข้อสมมติฐานเหล่านี้ การ์นิเยร์คาดหวังว่าอาจจะนำไปสู่ความรู้ในด้านชาติพันธุ์วิทยาอย่างคร่าว ๆ³

ในส่วนของงานประเพณีต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้ พบว่ามีหลากหลาย และเหล่านักสำรวจต่างถูกเชื้อเชิญให้มีส่วนร่วมในท้องถิ่นด้วย อาทิ เดอลาพอร์ด กล่าวว่าสมาชิกบางคนของคณะสำรวจถูกเชิญเข้าร่วมงานประเพณีเฉลิมฉลองการเก็บเกี่ยวในท้องถิ่นของเมืองหนองคาย

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travlogue. 2009. P. 339.

²หมู่เกาะมาร์เคซัส (Marquesas Islands) คือ หมู่เกาะภูเขาไฟ ที่ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก ในเขตเฟรนช์โปลินีเซีย (French Polynesia) ดินแดนของฝรั่งเศส

³Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 82.

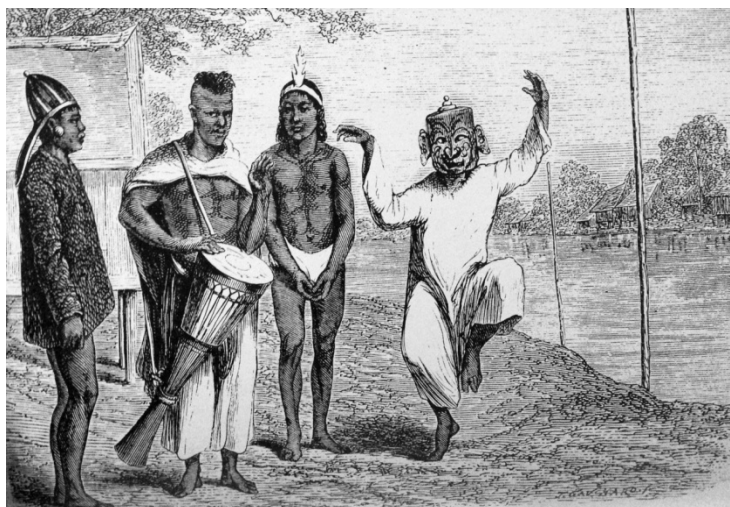

ภาพประกอบ 57 ตลอดเส้นทางเดินไปสู่ท้องทุ่ง ณ เมืองหนองคาย ในช่วงที่มีงานเฉลิมฉลอง¹

การแข่งขันเรือ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานมหกรรมที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ เป็นขนบธรรมเนียมและประเพณีในดินแดนแห่งนี้ โดยเฉพาะที่เมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งมีสีสันจากเครื่องแต่งกายของผู้คนที่หลากหลาย การเฉลิมฉลองนี้จะดึงดูดผู้คนจากทั่วทุกสารทิศในดินแดนแห่งนี้ มิว่าจะเป็นผู้คนจากทั้งสองฝั่งของแม่น้ำโขงหรือผู้คนจากบริเวณหุบเขา สามารถพบเห็นผู้คนจากชนเผ่าต่าง ๆ แสดงพิธีกรรมการฟ้อนรำ ซึ่งเดอลาพอร์ตและการนิเยร์กล่าวว่า เป็นความครึกครื้น สรวลเสเฮฮาอย่างที่สุดจากที่เคยพบเห็น การสร้างความรื่นรมย์ในลักษณะนี้ดูราวกับว่า เพื่อขอความเมตตาและสร้างความพึงพอใจแก่เหล่าผีसावเทวดารวมถึงเหล่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับ²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 95.

²Ibid. p. 5.

ภาพประกอบ 58 ภาพเครื่องแต่งกายที่ได้จากการสังเกตการณ์ตลอดระยะเวลาการแข่งขันเรือ ณ เมืองจำปาศักดิ์¹

ภาพประกอบ 59 การแข่งเรือ ณ เมืองจำปาศักดิ์²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 60.

²Ibid. p. 174.

เทศกาลเฉลิมฉลองแสงส่องสว่างแห่งสายน้ำหรือประเพณีไหลเรือไฟ¹ ซึ่งเป็นเทศกาลประจำปีของดินแดนอีสานและลาว คณะสำรวจของการนิยร์ได้บันทึกว่า “...ในช่วงพลบค่ำก่อนจะถึงวันแห่งการเฉลิมฉลอง กษัตริย์แห่งเมืองจำปาศักดิ์เสด็จพระราชดำเนินพร้อมพรั่งด้วยข้าราชการบริพารไปยังศาลาริมฝั่งแม่น้ำเพื่อเข้าร่วมพิธีอันเป็นการโหมโรงก่อนถึงวันงานในวันถัดไป ทุก ๆ ที่จะมีแสงสว่างจากการจุดไฟ บรรดาหญิงและชายต่างถือคบไฟเดินพลุกพล่าน แสงไฟที่ส่องสว่างจากเรือและแพขนาดใหญ่อันสร้างขึ้นจากไม้ไผ่ที่ลอยล่องอยู่ในแม่น้ำ เต็มไปด้วยการประดับประดาโคมไฟจำนวนมหาศาลลอยล่องมาจากหมู่บ้านใกล้เคียง ในช่วงท้ายของงานเทศกาลเมื่อกษัตริย์จากกรุงเทพฯ เดินทางมาถึงงานได้เพียงครู่ จึงเริ่มทำการจัดแสดงพลุ แสงจากพลุได้สะท้อนภาพในแม่น้ำ แต่งแต้มท้องฟ้าและต้นไม้ใบหญ้ายามค่ำคืนด้วยสีสันอันน่าอัศจรรย์...”²

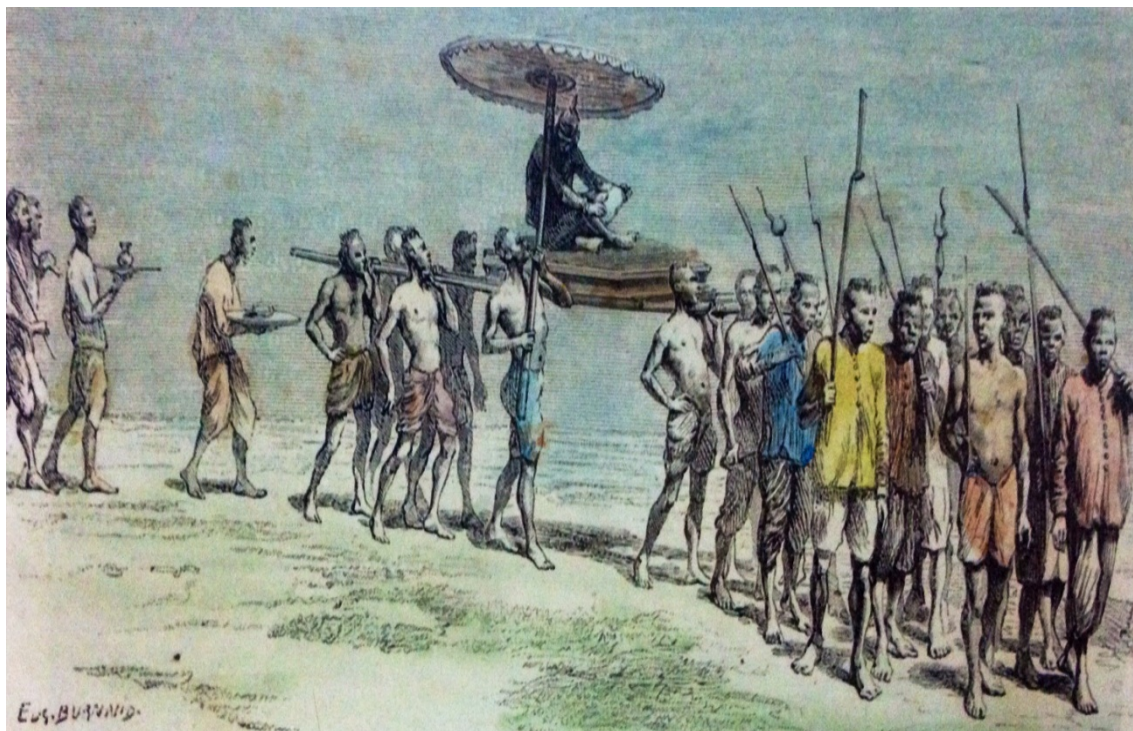
ภาพประกอบ 60 เทศกาลเฉลิมฉลอง ณ เมืองจำปาศักดิ์ : แสงส่องสว่างแห่งสายน้ำ³

¹ประเพณีไหลเรือไฟหรือเฮือไฟ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อด้านการรำลึกถึงพระคุณบิดามารดา บูชาพระรัตนตรัย และขอขมาสาयน้ำ ซึ่งพุทธศาสนิกชนในดินแดนอีสานและลาวต่างยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ งานประเพณีไหลเรือไฟมีปรากฏหลักฐานว่าถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่เมื่อใด มักนิยมปฏิบัติกันในเทศกาลออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ประเพณีนี้จะจัดขึ้นเฉพาะท้องถิ่นในบางจังหวัดที่มีชัยภูมิอันเหมาะสม คือ มีแม่น้ำหรือลำน้ำคู ปรียา แสนทวิสุข. การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม. 2539.

²Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 30.

³Ibid. p. 173.

ภาพประกอบ 61 กระบวนแห่งองกษัตริย์แห่งเมืองจำปาศักดิ์ ณ เทศกาลเฉลิมฉลองทางน้ำ¹

¹Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 68.

ประเพณีการทอดผาสาดเผิงหรือการทอดปราสาทผึ้ง (Thot Phasat Phoeung) เป็นประเพณีทางศาสนา ชาวลาวจะทำการตั้งปราสาทไว้บนเรือ 2 ลำ มัดติดกัน ประดับด้วยดอกไม้และใบไม้ รูปปั้นสิงโตและช้างแบบหยาบ ๆ มีพระสงฆ์และนักดนตรีนั่งรวมกันอยู่ภายในเรือ พร้อมด้วยกลอง ฉาบ ปี่ และหอยสังข์ บรรดาหญิงสาวและชาวหนุ่มต่างนั่งรวมกันที่เรือลำอื่น ซึ่งประดับด้วยดอกไม้ดูคล้ายกับดอกไม้ที่ทำจากขี้ผึ้ง ปักตามปราสาทเล็ก ๆ ที่ทำมาจากกาบกล้วย หลังจากนั้นขบวนเรือทั้งหมดก็ค่อย ๆ เคลื่อนตัวไปตามลำน้ำ จากวัดหนึ่งไปสู่อีกวัดหนึ่ง พร้อมเพรียงกับจังหวะดนตรีที่กำลังบรรเลง¹

ประเพณีการแห่กฐิน (He ka khen) ตามประเพณีลาว ในโอกาสนี้จะมีการให้ทานสิ่งของที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ อาทิ จีวร ผ้าไตร ประคตเอว อังสะ ผ้ารัดอก ตาลปัตร คัมภีร์ ทัพพีขนาดเล็ก หมอน เสื้อ คนโทน้ำ และกระโถนที่ทำจากทองแดง พานและซองใส่หมาก ตลับยาสูบ เต้าปูน ร่ม ทัพพี นอกจากนี้ยังมีเหล็ก 4 แท่ง เทียน 40 เล่ม ต้นกล้วย 2 ต้น รวมถึงต้นไม้เล็ก ๆ ประดับด้วยดอกไม้ขี้ผึ้ง 2 ต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งของอีกอย่างหนึ่งที่ถือเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ในพิธีนี้ คือ โดกไม้ เพื่อใช้ในการวางถ้วยกับข้าวและช้อนทรงกรวยของชาวลาว ก่อนจะนำเอาสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้ไปถวายวัด ในช่วงเย็นจะทำการนิมนต์พระ 5 รูปมาสวดมนต์และแสดงพระธรรมเทศนาเสียก่อน²

ประเพณีการแต่งงานของชาวลาว ผู้ชายต้องให้สินสอด ซึ่งจำนวนจะมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับสถานที่และสถานะของคู่รัก มีเพียงคนยากคนจนเท่านั้นที่จะแต่งงานโดยมีต้องจ่ายค่าสินสอด นอกจากนี้ในส่วนของการคลอดบุตร จะใช้บริการจากหมอดำแยซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดและมีความเชี่ยวชาญมาช่วยทำคลอด สายสะดือจะถูกฝังทันทีในขี้เถ้าที่เตาไฟ และผู้หญิงที่เพิ่งคลอดลูกใหม่จะนอนในห้องนอนที่ถูกทำพิธีด้วยการเอาด้ายสายสิญจน์ซึ่งรอบเตียงนอน พร้อมกับนอนอยู่ข้างเตาไฟที่จะสุกไฟลูกแดงอยู่ตลอดเวลา อาจจะเป็นเวลา 3-7 วัน หรือ 10-13 วัน และส่วนมากเมื่อเด็กอายุครบ 1 เดือน ผู้เป็นแม่จะให้อาหารเพิ่มเติมจากการกินนม โดยการเคี้ยวข้าว แล้วคายออกมาเพื่อป้อนลูก³

แอมอนิเยกล่าวไว้ว่า ชาวลาวยังมีประเพณีที่คล้ายกับคนสยามและเขมร นอกจากจะมีพิธีรับลูกบุญธรรมแล้วยังมีพิธีแยกเสี่ยวเป็นเพื่อนรักเพื่อนแพง หรือที่ชาวเขมรเรียกว่า เกลือ (Keloe) โดยชาวลาวจะจัดเป็นพิธี โดยเอาขันน้ำใส่เทียนและธูปหอมจำนวน 5 ดอก เชิญคนเฒ่าคนแก่มาร่วมทำพิธีและอัญเชิญเทวาอารักษ์ อั่งอำนาคศักดิ์สิทธิ์ให้มาลงโทษเพื่อนที่มีชื่อเสียงต่อเพื่อนที่ร่วมน้ำสาบาน ต่อจากนั้นจึงเด็ดพริกลงใส่ขันน้ำของทั้งสองสหาย และทำการคนน้ำด้วยอาวู อาทิ หอกหรือดาบ แล้วจึงพากันยกขันดื่มทั้งสองคน หลังจากเสร็จพิธีก็มีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่คนที่เข้าร่วมพิธีดังกล่าว เพื่อเป็นการประกาศว่าในภายภาคหน้า คนใดคนหนึ่งสามารถเรียกร้องความช่วยเหลือจากเพื่อนที่ได้ร่วมน้ำสาบานกันได้ในทุก ๆ โอกาส⁴

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541. หน้า 25-26.

²แหล่งเดิม. หน้า 31.

³แหล่งเดิม. หน้า 108-109.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 172.

ถัดจากประเพณีแห่งความสุขและความรื่นเริงในข้างต้น ในดินแดนแถบนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความตาย ซึ่งก็คือ การปลงศพ การปลงศพของผู้คนในท้องถิ่นนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชาวยุโรป เห็นได้จากในตอนท้ายรายงานการสำรวจของมูโอด มีการเขียนบรรยายเพิ่มเติมโดยหนึ่งในสมาชิกของครอบครัวมูโอด บรรยายถึงลักษณะการจัดการศพของมูโอดภายหลังจากที่เขาสิ้นลมด้วยพิษไข้ คนรับใช้ชาวลาวที่ติดตามเขามาตลอดการสำรวจจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิตเขาได้จัดการฝังศพของมูโอด ในขณะที่ศพสวมใส่เครื่องแต่งกายตามแบบชาวยุโรป ซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมการฝังแบบชาวยุโรป แตกต่างจากธรรมเนียมการปลงศพของดินแดนแถบนี้ ที่ ณ ขณะนั้นวิถีปลงศพขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ หรือธรรมเนียมปฏิบัติตามรูปแบบของคนในท้องถิ่น วิธีหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงในรายงานการสำรวจของมูโอดคือ การแขวนศพไว้กับต้นไม้ในป่า¹ ทิ้งเอาไว้อย่างนั้นแล้วจากไป²

นอกจากนี้การ์นิเยร์ยังบรรยายถึงการจัดพิธีศพในดินแดนลาวอีกวิธีหนึ่งว่า ร่างกายของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะถูกฝังเพียงเท่านั้นภายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีการฌาปนกิจแล้ว ซึ่งชาวลาวมักจะมีความสำคัญกับพิธีศพเท่าใดนัก ภาพที่ปรากฏให้เห็นบ่งชี้ว่าปราศจากการแบ่งแยกสถานที่ที่ชัดเจนสำหรับจัดพิธีศพตามธรรมเนียมปฏิบัติในท้องถิ่นนี้ เว้นเสียแต่จะเป็นร่างของข้าราชการชั้นสูงชาวลาวที่ล่วงลับ กลุ่มเพื่อนฝูงของเขาจะดำเนินการประกอบพิธีศพตามศาสนา ซึ่งจะเก็บศพไว้ในโลงหลายวัน ณ ที่พักอาศัยของผู้วายชนม์เมื่อครั้งยังมีชีวิต บรรดาวงศาคณาญาติและเพื่อนสนิทมิตรสหายจะมารวมตัวกันเพื่อปอโลบโยน พร้อมกับกินและดื่มกันอย่างมาก โดยตลอดช่วงการประกอบพิธีศพจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน³

¹ ก่อนการปฏิรูปสุขอนามัยในสมัยรัชกาลที่ 5 ในเรื่องของการปลงศพนั้น สำหรับผู้ที่เชื่อเรื่องวันฤกษ์ดีในการเผาศพ ญาติอาจแขวนศพห่อผ้าใบบนต้นไม้ บางครั้งการรอคอยวันฤกษ์ดีอาจนานเป็นเดือน หรือปี ซึ่งวิสัยการถ่ายทอดศพของผู้คนในแถบนี้เป็นไปตามสภาพแวดล้อม ที่ ณ เวลานั้นเคยอุดมไปด้วยป่าไม้ และนี่คือเหตุผลหนึ่งที่มีการปลงศพที่แตกต่างจากธรรมเนียมปลงศพของชาวยุโรป วัดมิใช่สถานที่ฝังศพแบบโบราณ แต่เป็นป่าที่อยู่ด้านหน้าของกำแพงเมืองกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่อย่างโคราช ดู หม่อมหลวงจิตตวดี จิตรพงศ์. “ความสะอาดของพระนคร : การเมืองเรื่องวิถีปลงศพในสมัยรัชกาลที่ห้า,” ใน หน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 10 : 88-101 ; กันยายน 2556-สิงหาคม 2557.

² Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue.* 2009. p. 368.

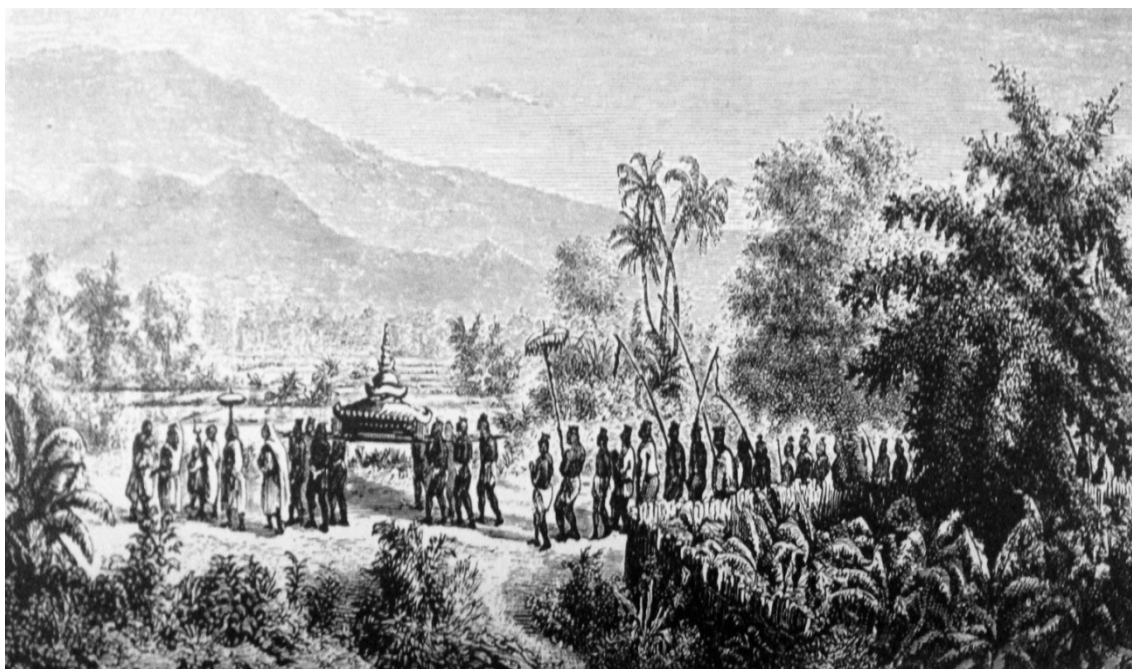
³ Francis Garnier. *Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2.* 1996. p. 179.

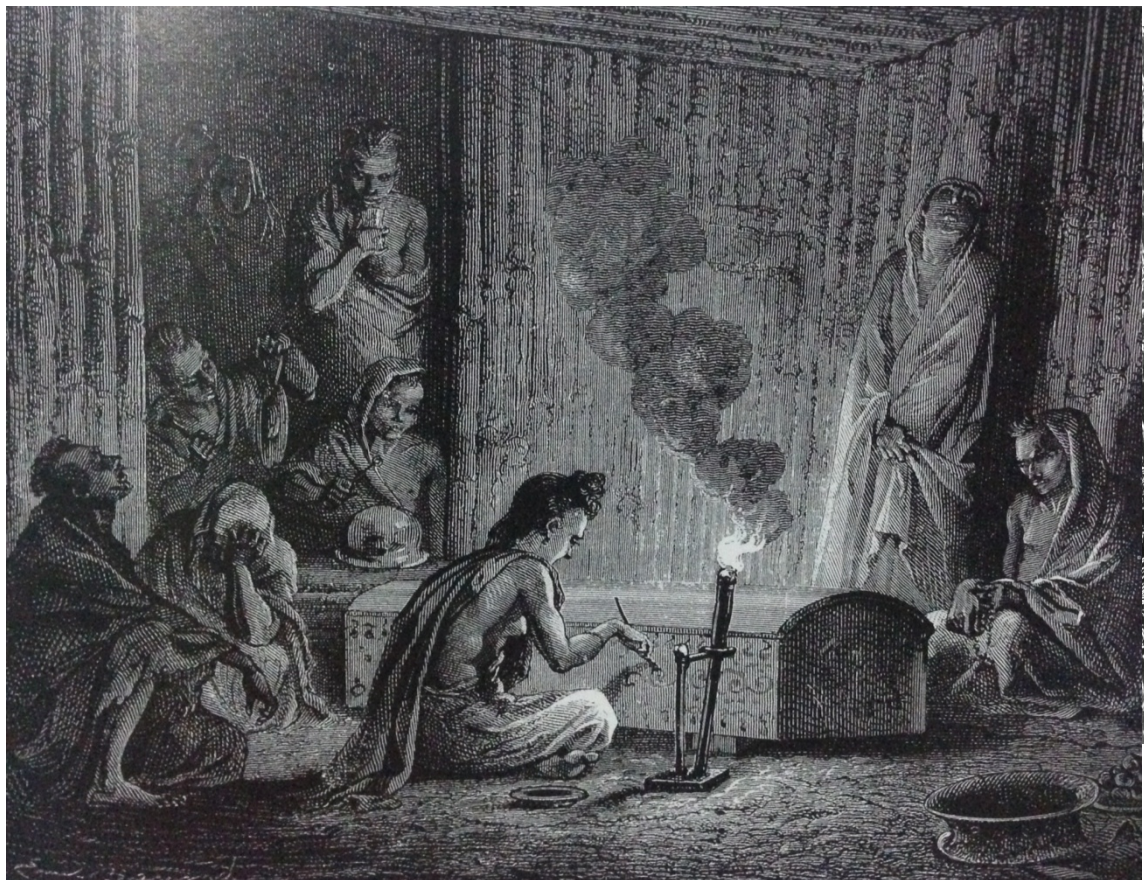
ภาพประกอบ 62 การละเล่นในพิธีศพ ณ ดินแดนลาว : มวยปล้ำ¹

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 177.

ภาพประกอบ 63 กระบวนพิธีแห่ศพของชาวลาวที่ร่ำรวยแห่งเมืองจำปาศักดิ์¹

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 72.

ภาพประกอบ 64 ช่วงเวลาพลบค่ำก่อนการทำพิธีศพในหมู่ชาวลาวที่ยากจน¹

การ์นิเยร์กล่าวว่า ชาวลาวไร้ซึ่งสถานที่ในการฝังศพที่ชัดเจน มักจะทำการฝังกระดูกในสถานที่ ๆ พวกเขาคิดว่าเหมาะสม ใกล้กับบ้านเรือนของตน และสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นมาเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแห่งความตาย ซึ่งเป็นที่น่าชื่นชมในการสร้างอนุสรณ์สถานเหล่านี้ อาทิ หลุมฝังศพของพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง หลุมฝังศพของกษัตริย์ในแคว้นต่าง ๆ หรือกระทั่งหลุมฝังศพธรรมดาทั่วไป ที่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในธรรมเนียมประเพณีของดินแดนลาวตลอดมาตั้งแต่เมื่อครั้งอดีตกาล²

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 181.

²Ibid. p. 182.

ภาพประกอบ 65 สุสานที่เมืองอำนาจ¹

เมื่อคราวที่เดอลาพอร์ตและการ์นิเยร์ เดินทางออกจากเมืองอำนาจ มุ่งหน้าไปยังเมือง
เขมราฐได้ผ่านมาถึงบริเวณที่มีบ้านเรือนผู้คนอาศัยอยู่ประปราย ใกล้กับป่า หมู่บ้านแห่งนี้อยู่ภายใต้
ขอบเขตอำนาจการปกครองของเมืองอุบลราชธานี การ์นิเยร์ได้สังเกตเห็นขนบธรรมเนียมการเก็บรักษา
ร่างของผู้ที่ล่วงลับ ที่มีการเก็บรักษาไว้ในโลงศพแบบหยาบ ๆ ภายใต้เพิงที่ยกสูงด้วยเสา²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 52.

²Ibid. p. 4.

ภาพประกอบ 66 แม่น้ำโขงในช่วงเวลาแห่งการระบาดของอหิวาตกโรค¹

แต่สำหรับผู้ที่ล่องลัดจากการระบาดของอหิวาตกโรค ซึ่งมีว่าจะเป็นคนธรรมดาสามัญ หรือเหล่าขุนนาง ข้าราชการชั้นสูงก็ตามแต่ ผู้คนในท้องถิ่นจะมีวิธีรับมือกับโรคระบาดนี้ด้วยการโยนร่างผู้ที่ล่องลัดจากการระบาดของอหิวาตกโรคลงแม่น้ำอยู่เป็นนิจ รวมถึงร่างของผู้หญิงที่ล่องลัดจากการให้กำเนิดบุตรด้วย โดยร่างจะถูกห่อหุ้มด้วยริ้วของไม้ไผ่ที่มัดด้วยหวายและนำมาวางแนบกับไม้ไผ่ขนาดใหญ่ที่ถูกทำให้กลวงเพื่อใช้ในการลอยน้ำ หลังจากนั้นจึงวางร่างที่ห่อเตรียมการมาอย่างดีลงกับเรือแล้วปล่อยลอยน้ำออกไปยังกึ่งกลางของแม่น้ำ นับเป็นโชคติของเหล่ากระเซ้ที่ลอยคออย่างนิ่งนอนใจในแม่น้ำ คอยเฝ้าจับตามองอย่างรวดเร็ว และฝูงแร้งก็ช่วยจัดการซากศพอีกแรงหนึ่ง²

¹Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 15.

²Ibid. p. 14-16.

ชนบทธรรมเนียมประเพณีจากการสำรวจของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสที่กล่าวมานั้น แสดงให้เห็นว่า คณะสำรวจมีความกระตือรือร้นเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาชนบทธรรมเนียมของท้องถิ่นตลอดระยะเวลาการสำรวจ เพื่อที่จะสามารถเรียนรู้และซึมซับชนบทธรรมเนียมประเพณี เพื่อนำไปสู่การบันทึกข้อมูลที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังเช่นที่คำกล่าวของเดอลาพอร์ต ความว่า “ ข้าพเจ้าใช้ไม่ตรีจิตที่ได้รับจากพวกเขา ในการทำให้เกิดการเรียนรู้ชนบทธรรมเนียมของดินแดนแห่งนี้ในเชิงลึก ลักษณะการมีส่วนร่วมโดยธรรมชาติของพวกเขาได้ส่งผลให้อะไรหลาย ๆ อย่างกลับกลายเป็นเรื่องง่ายสำหรับตัวข้าพเจ้า ในวันหนึ่งข้าพเจ้าจะถูกเชื้อเชิญให้เป็นสักขีพยานในการต่อสู้ อีกวันถัดมาก็เป็นงานแต่งงาน หรือเข้าร่วมในกระบวนพิธีแห่งศพ มีเพียงช่วงเวลาไม่กี่ครั้งที่ข้าพเจ้าถูกเชื้อเชิญให้เข้าร่วมล่าสัตว์หรือร่วมกลุ่มตกปลา เข้าร่วมพิธีขึ้นบ้านใหม่ หรือเข้าร่วมงานเลี้ยงเล็ก ๆ ของพวกนักดื่มและเหล่านักดนตรีในช่วงพลบค่ำ”¹

ในส่วนของจารีตนั้น แอมอนิเยกล่าวว่า สิ่งที่ครอบงำจิตใจประชาชนชาวลาวส่วนใหญ่ คือชนบทธรรมเนียมประเพณีที่ฝังแน่นในจิตใจของชาวลาว จนกลายเป็นกฎหมายที่ถูกบันทึกเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร² จากการสำรวจพบว่าแม้แต่ดินแดนในแถบนี้ยังคงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ดังเช่นที่ล้ามของปงตาลิส ผู้ซึ่งเข้ารับฟังการตัดสินของศาลในระดับท้องถิ่น ได้เล่าให้คณะสำรวจฟังเกี่ยวกับเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยชวนคิดในเรื่องราวบางอย่างของผู้หญิงชาวลาวที่เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยพบว่าผู้หญิงที่เกิดความสงสัยเกี่ยวกับเสรีภาพของความรักในเมืองหลวงพระบางมีเพิ่มมากขึ้น สัดส่วนรายได้ของผู้หญิงส่วนใหญ่เพิ่มมากขึ้น การทำตามอำเภอใจจึงเพิ่มมากขึ้น การหย่าร้างจึงเกิดขึ้นมากมาย ต่างเกิดความหมดศรัทธาอย่างหนักต่อความโบราณคร่ำครึที่ดำเนินมาอย่างช้านานในดินแดนแห่งนี้ จนอดคิดเสียมิได้ว่า หากหวนรำลึกถึงความสุขเมื่อครั้งอดีตก่อนการเข้ามาของสยาม เรื่องของพรหมจารีและความไร้มลทินในเวลานั้นช่างดูฟุ้งเฟ้อและบ้าบอ แต่กระนั้นผู้หญิงในเวลานั้นยังคงยึดมั่นเป็นอย่างดี³ ซึ่งอาจหมายรวมว่า คนในท้องถิ่นได้กล่าวโทษสยามอยู่ในที่ เนื่องจากการที่สยามเข้ามามีอำนาจปกครองในดินแดนแถบนี้ ได้ส่งผลส่วนหนึ่งให้จารีตและชนบทธรรมเนียมของดินแดนแถบนี้ที่เคยดำรงไว้ซึ่งความดั้งเดิมมาช้านาน ได้ลดค่าลง และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แย่กว่าเดิม

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 7.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. หน้า 113.

³Pierre Lefevre Pontalis. Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5. 1995. p. 111.

7. ศิลปวัฒนธรรม/สถาปัตยกรรม

ดินแดนอีสาน ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมแบบเขมรโบราณเคยมีอิทธิพลอย่างมากในดินแดนอีสาน โดยเฉพาะในบริเวณแถบเมืองโคราชที่เคยเป็นป้อมปราการเก่าของอาณาจักรเขมรในด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก มูฮัดดกล่าววว่า ร่องรอยผลงานของเขมรโบราณสามารถพบเห็นได้ทั่วไปรอบ ๆ เมืองโคราช อาทิ วัด 2 แห่ง (วัดพนมวันหรือปราสาทหินพนมวัน และวัดพิมายหรือปราสาทหินพิมาย)¹ ลักษณะการออกแบบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและฝีมือที่เห็นได้จากสิ่งก่อสร้างนี้ล้วนเหมือนกันทั้งหมด ก้อนหินขนาดใหญ่ถูกตัดออกเป็นบล็อกอย่างสวยงาม นำมาวางเชื่อมกันโดยมิได้ใช้ปูน ครอบคลุมไปด้วยรูปแกะสลักและรูปปั้น² ร่องรอยจารึกที่พบบริเวณตัวสิ่งก่อสร้างนั้นมีความคล้ายคลึงที่พบที่ปราสาทนครวัดนครธมในดินแดนเขมร

นอกจากนี้ยังพบซากปรักหักพังโบราณที่เมืองชัยภูมิ ที่เป็นเมืองของชาวลาวในทางทิศเหนือของดินแดนอีสาน ซึ่งดูเหมือนลอกเลียนศิลปะและสถาปัตยกรรมตามแบบของชาวลาวมากกว่าชาวเขมรโบราณ แผ่นหินชนวนที่แตกหักมีจารึกอักษรเขมรโบราณ ที่สามารถอ่านและถอดความได้ แม้จะเป็นชาวพื้นเมืองก็ตามที่ เทวรูปและกลุ่มอาคารสิ่งก่อสร้างเหล่านี้บางส่วนจะตั้งอยู่บริเวณดินเขา ซึ่งเป็นเพียงร่องรอยอารยธรรมโบราณที่ได้สำรวจพบ³

ดินแดนลาว ศิลปวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นในดินแดนลาว คือ เมืองหลวงพระบาง ที่มีศาสนสถานและสิ่งก่อสร้างที่สวยงามอยู่ในทุก ๆ ที่ตามบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คน การ์นิเยร์ได้บรรยายรายละเอียดส่วนหนึ่งของพระเจดีย์ที่มีรูปทรงแบบสุสาน⁴ ว่า “หนึ่งในบรรดาพระเจดีย์ที่พบ ช่างดูงดงาม เป็นที่ดึงดูดใจ : ตั้งอยู่ในบริเวณป่า มีรูปทรงตามแบบของชาวตะวันออก สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเป็นสุสาน บริเวณผนังที่ทำจากไม้กระดานถูกสลักเสลาด้วยความประณีต ซึ่งพวกเรา (คณะสำรวจ) มักจะชมเชยอยู่มีขาดปากขณะทำการสำรวจสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในดินแดนลาว ภายในจะมีสิ่งของอันล้ำค่าเกี่ยวกับคำปฎิญาณต่าง ๆ กลด ธงที่ปักลายตกแต่ง และรูปประติมากรรมที่ทำจากสัมฤทธิ์ หนึ่งในวัตถุโบราณที่ล้ำค่าที่สุด คือ งาม้างขนาดใหญ่สองอัน ที่แกะสลักครอบคลุมตั้งแต่ยอดบนจนถึงฐานด้านล่างด้วยทักษะงานฝีมืออันน่าทึ่ง งาม้างขนาดใหญ่ทำการวัดได้ประมาณ 1 เมตรกับอีก 85 เซนติเมตร ขนาดเล็กกว่าจะมีความยาวอยู่ที่ 1 เมตรกับอีก 65 เซนติเมตรเรียกง่าย ๆ ก็คือ ขนาดของงาม้างจะมีความโค้งยาวตามธรรมชาติ...”⁵

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 111.

²Ibid. p. 112.

³Ibid. p. 113.

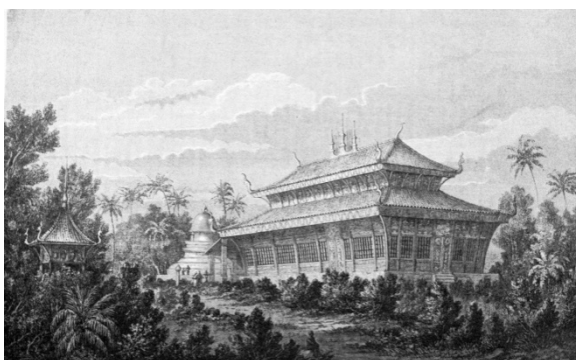
⁴หมายถึง วัดวิชุนราช มีอีกชื่อหนึ่งว่า "วัดหมากโม" ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของเมืองหลวงพระบาง บนถนนวิชุนราช สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าวิชุนราช มีพระธาตุเจดีย์มีความแปลกที่สุดในบรรดาวัดทั้งหมดของเมืองหลวงพระบาง โดยมีรูปโค้งมนเหมือนผลแตงโม

⁵Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 16.

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความประณีตงดงามของศิลปวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมนี้ ก็มีอาจด้านทานธรรมชาติและกาลเวลาได้ ดังที่การนิเยร์กล่าวว่า เมื่อครั้งอดีต การก่อสร้างอนุสรณ์สถานของชาวลาวที่สำรวจพบตามซากปรักหักพังอันแสนเจริญตาเจริญใจต่าง ๆ จะถูกสร้างจากก้อนหินจำนวนมหาศาลที่เมื่อระยะเวลาผ่านไปก็ยังคงความงดงาม สามารถพบเห็นได้ในเมืองจำปาศักดิ์และนครวัด อนุสรณ์สถานอันแข็งแกร่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นมากด้วยก้อนอิฐขนาดใหญ่ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ผู้สืบทอดรุ่นหลังได้ค่อย ๆ สูญเสียสูตรลับเฉพาะในการผลิตก้อนอิฐ ซึ่งในปัจจุบันนี้ ก้อนอิฐมีขนาดเล็กและกะทัดรัดลงกว่าแต่ก่อนมาก มิสามารถด้านทานธรรมชาติและกาลเวลาได้เหมือนเมื่อครั้งอดีต¹

อาจกล่าวได้ว่า การสำรวจศิลปะและสถาปัตยกรรมของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสนี้ เพื่อพยายามบ่งชี้ว่า ร่องรอยอารยธรรมโบราณที่ทำการสำรวจพบในดินแดนอีสานและลาว ส่วนใหญ่จะเป็นศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบเขมรโบราณ รองลงมาคืออารยธรรมแบบลาวโบราณ มิได้มีร่องรอยอารยธรรมเก่าแก่ใด ๆ ที่บ่งชี้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับสยามมาก่อนที่สยามจะเข้ายึดครองดินแดนอีสาน

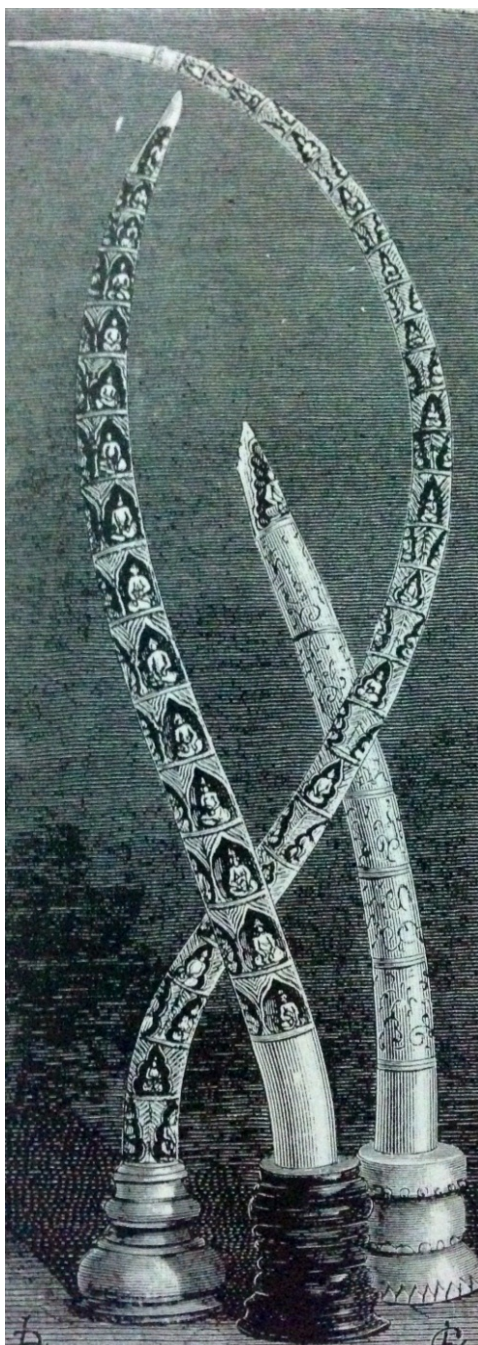

ภาพประกอบ 67 พระเจดีย์ที่มีรูปทรงแบบสุสาน² ณ เมืองหลวงพระบาง³

¹ Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 159.

² ภาพวัดวิษณุราชในสมัยอดีต แรกสร้างเมื่อ พ.ศ. 2055

³ Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 108.

ภาพประกอบ 68 งาช้าง¹

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 298.

ภาพประกอบ 69 ตัวอย่างสถาปัตยกรรมของชาวลาว¹ (เมืองหลวงพระบาง)²

¹ ภาพพิมพ์ประติมากรรมราช

² Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : “wild” tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). 1998. p. 28.

8. เศรษฐกิจ/การค้า

ช่วงระยะเวลาในอดีตที่ผ่านมา สยามมีการดำเนินการที่เคร่งครัดกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวยุโรปเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่เกิดสงครามในโคชินจีน (Cochin-China) ซึ่งทำให้สยามได้กลายเป็นที่ถูกกล่าวถึงเป็นอย่างมากในยุโรป¹ แต่ด้วยการอาศัยความเชื่อมั่นต่อบรรดาสนธิสัญญาสันติภาพและการค้า (Treaty of peace and commerce) ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในระยะหลัง² จึงส่งผลให้ชาวฝรั่งเศสและชาวอังกฤษเข้ามาก่อตั้งและดำเนินการทำธุรกิจในสยามเป็นอย่างมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ยังคงพบการฉ้อฉลอยู่มากในส่วนของกลุ่มเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของสยาม ทำให้สามารถพบเห็นข้อร้องเรียนจากกลุ่มผู้ประกอบการได้ทั่วไป ความจริงก็คือ กลุ่มนักธุรกิจชาวยุโรปมีคู่แข่งทางการค้าสำคัญที่เป็นกลุ่มของขุนนาง มิเว้นแม้แต่ในกลุ่มของเชื้อพระวงศ์เอง ที่ทำการผูกขาดทางการค้าเป็นส่วนใหญ่ในส่วนของข้าว (Rice) และน้ำตาล (Sugar)³

ในส่วนของดินแดนอีสานนั้น มูโอต์กล่าวว่า เสาไห้ (Saohaie) คือ จุดเริ่มต้นของขบวนพ่อค้าและนักเดินทางทั้งหมดที่กำลังจะมุ่งหน้าไปยังเมืองโคราช หรือมุ่งหน้าสู่กลุ่มเมืองของดินแดนเขมรโบราณ (Ancient Cambodian Town) แต่ักพบว่ายังคงมีผู้คนแวะเวียนเข้ามาบ่อย เว้นเสียแต่ชาวลาวในท้องถิ่น⁴ โดยพบว่าในทุก ๆ วันของการเดินทางสำรวจบริเวณแถบเมืองโคราช จะพบขบวนพ่อค้า

¹ สงครามที่มูโอต์กล่าวถึง คือ สงครามระหว่างสยามและญวน ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่เกิดปัญหาต่อเนื่องระหว่างสยาม ญวน ลาวและเขมร โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2376-พ.ศ. 2390 ที่เกิดสงครามยืดเยื้ออันเป็นที่รู้จักกันในนามว่า อานามสยามยุทธ ซึ่งญวนเปรียบเสมือนคู่แข่งของสยามในการขยายอำนาจในดินแดนแถบนี้ (เขมรและลาว) ทำให้สยามในช่วงเวลานั้นมิได้ไว้วางใจชาวต่างชาติและมีการดำเนินการระแวดระวังที่เคร่งครัดกับชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาติที่มาจากยุโรปเป็นอย่างมาก ความขัดแย้งระหว่างญวนและสยามได้ยืดเยื้อมานานจนภายในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ญวนได้เกิดปัญหาขัดแย้งกับทางมหาอำนาจตะวันตกอย่างฝรั่งเศส ญวนจึงยอมสงบศึกกับสยาม เพื่อยุติความขัดแย้งที่จะเกิดกับดินแดนของตนจากการคุกคามของฝรั่งเศส ดู เจ้าพระยาบดินทร์เดชา. อานามสยามยุทธ : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาว เขมร และญวน. 2550.

² ความเคร่งครัดกับชาวตะวันตกที่เคยเกิดขึ้น เนื่องจากการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสยามช่วงเปลี่ยนแผ่นดินในตอนปลายรัชกาลที่ 3 มีแนวโน้มจะมีไว้วางใจชาติตะวันตก และระมัดระวังการทำสนธิสัญญาที่จะผูกมัดระหว่างสยามและชาติตะวันตกมิว่าจะด้านการค้าและการเมือง ภายหลังการเปลี่ยนรัชกาล สถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับชาติตะวันตกจึงได้แปรเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งนโยบายการเปิดประเทศของรัชกาลที่ 4 สืบเนื่องมาจากการสนธิสัญญาเบาว์ริง พระราชวินิจฉัยต่อเรียของอังกฤษได้ส่งเซอร์จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ซึ่งเป็นผู้ตรวจการค้าของอังกฤษจากฮ่องกง เป็นทูตเข้ามาเจรจาทำการค้ากับสยาม การเจรจามีสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2398 ดู คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. 2525. หน้า 27-30.

³ Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 7.

⁴ Ibid. p. 305.

1-2 ขบวน ที่มีฝูงวัวนำร้อย ลำเลียงสินค้าหายาก อาทิ หนึ่งกวางและหนึ่งเสือด้า เส้นไหมดิบจากลาว ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ทางนกยูง งาช้าง กระดุกช้าง และน้ำตาล¹ เหล่าพ่อค้านำผ้าไหมที่ด้อยคุณภาพ อันเป็นสิ่งสำคัญในการค้าขายมาจากดินแดนลาว เมืองอุบล เมืองจำปาศักดิ์² ดังนั้นเมืองโคราชจึงเป็นเมืองแห่งศูนย์กลางทางการค้าทางบกของทั่วทั้งดินแดนทางทิศตะวันออก ซึ่งทำให้ง่ายและเป็นประโยชน์ต่อการกระจายสินค้า มูโอต์กล่าวว่าที่แห่งนี้มีผ้าไหมจากลาว หนึ่ง นอ งาช้าง ทางนกยูง และสินค้าอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก การดำเนินนโยบายทางการค้าของสยาม ได้กระตุ้นเหล่าผู้ประกอบการชาวจีนให้กลับมาค้าขายอีกหลายครั้ง ทำให้เกิดผลกำไรเป็นอย่างมากแก่ทางกรุงเทพฯ แต่อย่างไรก็ตามภาษีทั้งหมดที่กลุ่มผู้ประกอบการจำต้องจ่าย จะถูกนำมาจากที่แห่งนี้ มิว่าจะเป็นผ้าฝ้าย สิ่งของที่สามารถใช้ประโยชน์ได้จากกลุ่มชาวจีน รวมถึงสิ่งของจากกลุ่มชาวยุโรปที่ผลิตขึ้นสำหรับการใช้งานของชาวพื้นเมือง ดังนั้นผู้คนจึงมีการเดินทางข้ามผ่านดงพญาไฟกันอยู่เป็นประจำ โดยเฉลี่ยวันละ 100-150 ขบวนสินค้าที่ทำการบรรทุกและขนส่งด้วยวัว ซึ่งมูโอต์มองว่า หากบริเวณนี้อยู่ภายใต้การดูแลป้องกันและกฎหมายที่มีความเข้มงวดของหน่วยงานราชการที่มีความเจริญและมีอารยะ (Civilized) การพาณิชย์ในลักษณะนี้จะสามารถเพิ่มพูนขึ้นถึงสามเท่าภายในระยะเวลาอันสั้น³

ในดินแดนลาวนั้น ศูนย์กลางทางการพาณิชย์ที่สำคัญของดินแดนลาวตอนบน ปาวิมองว่า เมืองหลวงพระบางเหมาะจะเป็นศูนย์กลางทางการพาณิชย์ที่สำคัญ เนื่องจากตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง และมีแม่น้ำสำคัญ อาทิ แม่น้ำอู แม่น้ำคาน ไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขง⁴ เลอแปฟมีความคิดเห็นสอดคล้องกับปาวิโดยกล่าวว่า ตลาดท้องถิ่นในเมืองหลวงพระบางมักจะคราคร่ำไปด้วยผู้คน และพร้อมพรังไปด้วยสินค้า แต่ละด้านของฟากถนน จะมีร้านค้าเล็ก ๆ ที่บรรดาผู้ประกอบการต่างนำสินค้าของตนออกมาทำการซื้อขายแลกเปลี่ยน ที่แห่งนี้ปราศจากข้อกีดกันในการเปิดพื้นที่โล่งสำหรับวางสินค้าจำหน่ายบนพื้นดิน เงาของร่มกระดากที่พบเห็นข้างคูคล้ายกับร่มของชาวญี่ปุ่น ผู้คนสามารถเสาะหาสินค้าเกือบทุก ๆ อย่างได้ภายในตลาดแห่งนี้ ตั้งแต่ผ้าฝ้ายที่มาจากเมืองแมนเชสเตอร์ (Manchester)⁵ สีย้อมจากเยอรมนี (Germany) หมวกทรงกะลาแสนสวย ไปจนถึงดอกไม้ที่เก็บมาจากป่าทุก ๆ วัน ในตอนเช้าโดยกลุ่มผู้หญิงที่ทำมาค้าขายอยู่ที่นี่ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วผู้หญิงเมืองหลวงพระบางเกือบ

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 328.

²Ibid. p. 330.

³Ibid. p. 112.

⁴August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999. p. 11.

⁵แมนเชสเตอร์ (Manchester) เป็นเมืองในสหราชอาณาจักร ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของอังกฤษ มีชื่อเสียงจากการเป็นเมืองอุตสาหกรรมแห่งแรกของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมทางด้านสิ่งทอ ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 อาทิ โรงทอผ้า

ทุกคนจะมีดอกไม้อยู่ภายในตะกร้าเคลือบเงาของแต่ละคน ซึ่งทำการจัดเตรียมมาทุก ๆ วัน นอกจากนี้ยังเอามาประดับมวยผม แม้กระทั่งผู้ชายยังเอาดอกไม้มาทัดหู ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่มีการประดับลูกเชอร์รี่ตามแถบชนบทของฝรั่งเศส¹ ซึ่งการตัดดอกไม้ที่ใบหู แอมอนิเยกล่าวว่าเป็นที่นิยมกันในหมู่ชาวลาวตามท้องถิ่นอื่น ๆ ทั่วไป²

ภาพประกอบ 70 ตลาด ณ เมืองหลวงพระบาง³

¹Emile Lefevre. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. 1995. p. 109.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. หน้า 23.

³Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 183.

ปาวีกล่าวว่า ผู้คนในดินแดนนี้นิยมเลี้ยง วัวและควาย เพื่อส่งออกมากที่สุดอีกด้วย¹ ดังที่มูโอด์กล่าวถึงการซื้อขายช้าง ฝูงวัว และควาย ความว่า “...ช้างที่มีลักษณะดีถูกนำมาจากทางตอนเหนือของดินแดนลาวจนถึงเมืองลา² (Muang-Lang) ซึ่งน่าจะมีช้างอยู่มากกว่าพันเชือกในแต่ละเมือง ฝูงวัวและควายเมื่อสมัยก่อนมีราคาที่ถูกมาก เว้นแต่โรคติดต่อที่กินเวลานานหลายปีได้ลดค่าของฝูงวัวลงไปสองหรือสามเท่าของราคา พวกเขานำฝูงวัวและควายลงสู่ทิศใต้ จนถึงเหนือสุดของดินแดนลาวทางด้านทิศตะวันออกและแม้แต่พรมแดนตั้งเกียหรือดินแดนญวนทางตอนเหนือ...”³

ในส่วนของการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ดำเนินในส่วนของดินแดนลาว มูโอด์บันทึกว่า “...กลุ่มชาวจีนที่พำนักอยู่ในสยาม จะมีค่อนนิยมเดินทางออกมาทำการค้าไกลนัก เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายมหาศาลในการลำเลียงสินค้าทั้งหมดด้วยช้าง เกือบทุกปีจะมีขบวนสินค้ามาจากยูนนานและกวางสี (Quangsee) พร้อมพรั่งไปด้วยผู้คนนับร้อยและล่อจำนวนหลายร้อยตัว บางส่วนเดินทางไปยังเมืองน่าน และเมืองเชียงใหม่ โดยพวกเขาจะเข้ามาในเดือนกุมภาพันธ์ และกลับออกไปในช่วงเดือนมีนาคมหรือเมษายน...” นอกจากนี้ชาวยุโรป ยังมีชาวจีนและชาวอินเดียเข้ามาติดต่อทำสัญญาการค้าในดินแดนนี้ รวมทั้งชาวพม่า กระเหรี่ยง และผู้คนจากทางตะวันตกของดินแดนลาว (ชาวญวน)⁴

¹August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999. p. 11.

²เมืองลา แขวงอุดมไชย ประเทศลาว ในปัจจุบัน

³Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 330.

⁴Henri Mouhot. op. cit. p. 346.

ภาพประกอบ 71 ขบวนสินค้าของชาวญวน¹

สินค้าสำคัญอีกชนิดหนึ่งในดินแดนแถบนี้ ก็คือ กายาน (Gum-benzoin) ดังที่มูโอต์กล่าวถึงความว่า “...กายานที่ขายกันในกรุงเทพฯ เป็นสินค้ามาจากทางตอนเหนือสุดของเมืองหลวงพระบาง และจากบรรดาเมืองขึ้นของทั้งโคชินจีนและสยาม ซึ่งผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะเป็นชาวญวน แถบตั้งเกีย มากกว่าชาวลาว...”² นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวจีนมีอิทธิพลทางการค้าอย่างมาก ในดินแดนแถบนี้ ดังเช่นเมื่อคราวที่คณะสำรวจของการ์นิเยร์เข้าทำการสำรวจบริเวณพระเจดีย์ เมืองปากแบ่ง³ การ์นิเยร์พบว่าชาวลาวมีนาฬิกาที่ผลิตด้วยฝีมือที่ประณีตอย่างดี แบบเดียวกับที่สามารถพบเห็นได้ที่ฝั่งยุโรปเท่านั้น ซึ่งเป็นที่แน่ชัดว่ามีใช้สินค้าภายในท้องถิ่นอย่างแน่นอน การ์นิเยร์มองว่าน่าจะเป็นสินค้าที่ถูกทำขึ้นในจีนโดยมียุโรปเป็นต้นฉบับ ซึ่งสามารถพบเห็นในแถบตั้งเกียหรือญวนตอนเหนือและยูนนานของจีน⁴ โดยปาวีกกล่าวว่า ชาวจีนคือส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญในด้านพาณิชย์กรรมและเกษตรกรรมในดินแดนแถบนี้⁵

¹Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : “wild” tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). 1998. p. XV.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 346.

³เมืองปากแบ่ง แขวงอุดมไชย ประเทศลาว

⁴Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 9.

⁵August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 220.

ในส่วนของศูนย์กลางทางด้านการพาณิชย์ที่สำคัญของดินแดนลาวตอนล่าง การ์นิเยร์พบว่า เมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางทำเลในด้านการพาณิชย์ เพราะเป็นจุดที่เชื่อมต่อระหว่างสายน้ำ 2 สายที่ไหลลงไปยังทางตอนใต้ของดินแดนลาว สายหนึ่งไหลผ่านเข้าสู่พนมเปญและอีกสายหนึ่งไหลผ่านเมืองอุบลและเมืองโคราช เข้าสู่กรุงเทพฯ ซึ่งในภาพรวมนั้นจะสามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนด้านการพาณิชย์ที่สำคัญ โดยใช้เส้นทางน้ำเป็นอันดับแรก ด้วยการใช้เรือขนาดเล็ก (เรือแคนู) ในการขนส่งนักเดินทางและลำเลียงสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ อาจประมาณการณได้ว่า จะสามารถรับน้ำหนักสูงสุดได้ถึง 2 ตันครึ่ง และสำหรับการขนส่งสินค้าที่มีจำนวนมากและน้ำหนักเบา อาทิ ฝ้าย สามารถเสริมโครงสร้างในชั้นบนของเรือเพื่อช่วยในการรับปริมาณและน้ำหนักของสินค้าที่จะเพิ่มขึ้น การต่อเติมเรือเพื่อการลำเลียงขนส่งสินค้านี้ และอาจจะต้องใช้แพขนาดใหญ่ที่ประกอบขึ้นมาจากไม้ไผ่เข้ามาเสริม ซึ่งจะทำให้มีความยาวประมาณ 26 เมตร กว้าง 7 เมตร และสามารถที่จะรับน้ำหนักได้เป็นอย่างดีประมาณ 20 ตัน¹

ในเส้นทางการพาณิชย์ระหว่างเมืองจำปาศักดิ์ เมืองอัตตะปือ เมืองสตีงตรง และเมืองโขง การ์นิเยร์กล่าวว่า จะสามารถพบเห็นสินค้าที่เป็นผลผลิตจากป่าในแถบพื้นเมือง ซึ่งดินแดนที่พวกบ้านป่าเมืองเถื่อนอาศัยอยู่นี้จะขาดแคลนวัตถุดิบจำพวกฝ้าย ยาสูบ และคราม² แต่พวกเขาจะเติมเต็มด้วยการนำสินค้าออกแลกเปลี่ยน อาทิ ผงทอง ตำแย งาช้าง ขี้ผึ้ง กระวาน นอแรด ขนนกยูง และกระดูกของสัตว์ป่า ซึ่งสินค้าเหล่านี้มีมูลค่าเป็นอย่างมากในตลาดที่เมืองจีน ด้วยเหตุนี้อาจส่งผลให้เกิดความสำคัญและผลกำไรอย่างมหาศาลในเชิงพาณิชย์ การซื้อขายแลกเปลี่ยนที่สำรวจพบต่อวัน หากประมาณการณผลกำไรคร่าว ๆ แล้ว มีน่าจะต่ำกว่าร้อยละ 75 ซึ่งทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดความน่าสนใจอย่างที่สุดสำหรับอาณานิคมของฝรั่งเศส ในการที่จะดึงดูดบรรดาพ่อค้าที่มีความต้องการตลาดที่ใหญ่กว่าในกรุงเทพฯ และต้องการทำการพาณิชย์ด้วยการใช้เส้นทางน้ำ อันจะช่วยย่นระยะเวลาในการเดินทาง แต่เพื่อการดำเนินการให้บรรลุผลนั้น ทางรัฐบาลฝรั่งเศสจะต้องทำการยกเลิกภาษีหรืออย่างน้อยที่สุดก็ควรจะดำเนินการลดหย่อนภาษี นอกจากนี้ในส่วนของผลประโยชน์ที่กษัตริย์แห่งเขมรควรจะได้รับนั้น คือ สิ่งดี ๆ และมีค่าทั้งหมดจากดินแดนลาวจะหลั่งไหลเข้าสู่เมืองพนมเปญ นอกจากนี้คณะสำรวจการ์นิเยร์ยังกล่าวว่า รัฐบาลฝรั่งเศสจะต้องดำเนินการยกเลิกสัญญาการบังคับแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่ควบคุมโดยสยาม รวมถึงยกเลิกสัญญาทาสในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าโดยคณะปกครองของโคชินจีน ดินแดนในแถบนี้จะต้องมีอิสระในการติดต่อสื่อสาร รวมถึงมีอิสระด้านการพาณิชย์ มีการเก็บภาษีที่เป็นธรรม ควรจะปรับปรุงถนนหนทางที่มีอยู่แต่เดิมให้เรียบร้อยหรือสร้างขึ้นใหม่³

¹ Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 124.

² ในสมัยก่อนนิยมนำเอากิ่งและใบของต้นครามมาแช่น้ำ เพื่อหมักเอาน้ำของต้นครามมาย้อมผ้า ซึ่งสีที่ได้จะเป็นสีน้ำเงินเข้ม หรือเรียกว่า สีคราม

³ Francis Garnier. op.cit. p. 124.

ด้านการค้าทาส มูโอต์กล่าวว่า เนื่องจากดินแดนทั้งหมดจากแถบภูเขาในโคชินจีน จนถึงบริเวณดินแดนลาว เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าป่าเถื่อน ซึ่งชนเผ่าป่าเถื่อนเหล่านี้เป็นที่รู้จักภายใต้ชื่อเดียวกันที่มีความหมายว่า “กลุ่มชนที่อาศัยบนที่สูง (Inhabitants of the heights)”¹ และเนื่องจากสภาพภูมิประเทศมีเอื้ออำนวยในด้านพื้นที่ทำกิน พวกเขาจึงมักจะย้ายที่อยู่อาศัยไปเรื่อย ๆ หมู่บ้านส่วนใหญ่จึงอยู่ในสถานะที่เป็นปรปักษ์ต่อกันอย่างเนื่องนิตย์ พวกเขาจะมีสู้รบกันแบบกองกำลัง แต่มักจะซุ่มโจมตีซึ่งกันและกันเสียมากกว่า และนักโทษของแต่ละฝ่ายที่ถูกจับได้จะถูกส่งไปขายเป็นทาสให้กับชาวลาว² ซึ่งเนอัสกล่าวเพิ่มเติมว่าการค้าทาสที่เมืองจำปาศักดิ์ ชาวนวนที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่จะถูกขายออกไปในราคา 4 เงินแท่ง ในขณะที่ชาวข่าหรือแม้กระทั่งชาวลาวนั้นจะมีมูลค่าเพียง 2 เงินแท่งเท่านั้น ส่วนผู้หญิงชาวนวนจะถูกขายออกไปในราคา 1-4 เงินแท่ง³ โดยเมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง และเมืองอัตตะปือ เมืองดังกล่าวนี้ แอมอนิเยมองว่าเป็นกลุ่มเมืองผู้ประกอบการค้าทาสที่น่าอัปยศที่สุด โดยจะทำการเสาะหาชุดคร่ำผู้หญิงและเด็ก ข่าผู้ชายที่พยายามขัดขืนต่อสู้ ส่วนทาสที่ซื้อเข้ามาในราคา 2-3 แท่งเงินหรือจากการแลกควาย 5-6 ตัวจากบริเวณภูเขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะสามารถนำมาขายต่อได้ราคาคนละ 4-6 แท่งเงินที่เมืองโขง⁴

แต่อย่างไรก็ตาม สินค้าที่ส่งออกไปยังดินแดนใกล้เคียงที่สำคัญร่วมกันของดินแดนอีสานและลาวก็คือ เกลือ เห็นได้จากเมื่อคราวที่คณะสำรวจของการนิยร์ออกสำรวจไปยังบริเวณเมืองเชียงของ ที่ตั้งอยู่เหนือสุดของสยาม ติดพรมแดนระหว่างสยามกับดินแดนลาว การนิยร์ได้กล่าวว่าในบริเวณนี้ได้นำเข้าสินค้าโภคภัณฑ์ที่สำคัญ อาทิ เกลือ มาจากดินแดนลาวทางตอนใต้และจากบริเวณเมืองหนองคาย เนื่องจากพื้นที่บริเวณตอนเหนือสุดของสยามนั้นเกลือเป็นสิ่งหายากและขาดแคลน⁵ แต่แอมอนิเยกล่าวว่าการผลิตเกลือนั้นเป็นอุตสาหกรรมส่งออกที่สำคัญ มิได้มีเพียงเฉพาะเจาะจงในบริเวณเมืองใดเมืองหนึ่ง ยังสามารถพบเห็นได้หลายแห่งในประเทศลาว ทั้งทางตอนเหนือและทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองอุบล นอกจากนี้ยังมีการเก็บหาน้ำรัก หรือที่เรียกในภาษาเขมรว่า มะแระ

¹เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มชนที่อาศัยในพื้นที่สูงรอบนอกศูนย์อำนาจ สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยแยกขาดจากวิถีของกลุ่มคนในพื้นที่ราบที่เป็นตระกูลไท-ลาว อาทิ กลุ่มตระกูลทิเบต-จีน (ม้ง เย้า มูเซอ) กลุ่มมอญ-เขมร (ข่า ลัวะ) เป็นต้น กลุ่มชนเหล่านี้จะถูกเรียกเหมารวมว่าเป็นชนชาติส่วนน้อย แต่เมื่อรวมกันแล้วกลับมีมากเสียยิ่งกว่ากลุ่มตระกูลไท-ลาว อย่างไรก็ตามกลุ่มชนชั้นปกครองนั้นก็มีจำนวนน้อยกว่า หากเทียบกับกลุ่มผู้ถูกปกครองเสมอ ดู กำพล จำปาพันธ์. ข่าเจื่อง : กบฏไพร่-ขบวนการผู้มีบุญหลังสถาปนาพระราชาอาณาจักรสยาม-ล้านช้าง. 2555. หน้า 51-52.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 81.

³Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 9.

⁴เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438 หน้า 23.

⁵Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 13.

มาเป็นสินค้า ซึ่งพบในหลาย ๆ จุด โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองอุบล¹

ในส่วนของการส่งผลผลิตจากการทำนาข้าวในบริเวณที่ลุ่มและตามแนวหุบเขา บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ปาวิกล่าวว่าการเข้ามาแทรกแซงของฝรั่งเศสด้วยการก่อตั้งค่ายในดินแดนแถบนี้ ส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างที่มีเคยเกิดขึ้นมาก่อนห่างไกลจากข้อจำกัดที่เคยมีในการส่งออกและการเพาะปลูกในดินแดนลาว เนื่องจากสามารถส่งออกผลผลิตประมาณ 600,000 ตันไปยังเมืองท่าของกรุงเทพฯ ซึ่งความยากลำบากในการขนส่งที่สุดคือ ทางน้ำ การลำเลียงผลผลิตจากการทำนาข้าว เพื่อออกจำหน่ายนี้เป็นที่สะดุดตาอย่างมากในแม่น้ำโขง²

แต่อย่างไรก็ตาม เห็นได้ว่าคณะสำรวจต่างมองการจัดการระบบทางการพาณิชย์ของสยามว่าเป็นอุปสรรคสำคัญในการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจในดินแดนแห่งนี้ ดังที่การ์นิเยร์กล่าวถึงการเข้าจัดระบบทางการพาณิชย์ของสยามในดินแดนลาวทางตอนใต้ว่า ทางสยามได้เข้าจัดการบางอย่าง โดยทำการบังคับนอกเหนือไปจากการเรียกเก็บภาษีจากคนในพื้นที่ ซึ่งดูเหมือนว่าหนทางดังกล่าว กษัตริย์ของสยามได้พยายามจัดการแก้ไขระบบเพื่อผลประโยชน์แก่พระองค์เอง มิว่าจะเป็นปริมาณของข้าว ฝ้าย งาม้าง หรือสินค้าและผลผลิตในท้องถิ่นอื่น ๆ ต่างเกิดความผกผันในการแลกเปลี่ยนทั้งหมด โดยในส่วนของผ้าฝ้ายและสินค้านำเข้าจากชาวยุโรป จะถูกสั่งห้ามจำหน่ายในกรุงเทพฯ³ ซึ่งหมายความว่า หากรัฐบาลฝรั่งเศสทำการผลักดันสยามออกไปและฝรั่งเศสเข้ายึดครองดินแดนแถบนี้ด้วยความมีอารยะ (Civilized) ตามลักษณะที่ชาติตะวันตกพึงมีอย่างฝรั่งเศส จะส่งผลให้การเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจในดินแดนแถบนี้ก้าวหน้าขึ้นอย่างที่มีเคยเป็นมาก่อน

ในส่วนของเงินตราที่ใช้ในการซื้อขายสินค้าในดินแดนแถบนี้ การ์นิเยร์กล่าวว่า เงินตราที่พบในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าตลอดดินแดนทั้งสองฝั่งแถบลุ่มแม่น้ำโขง มีรากฐานความเชื่อมโยงทางด้านอารยธรรมมาจากชาวจีน และเงินตราที่ใช้ในหมู่ชาวพม่าในดินแดนลาวนั้นมีลักษณะคล้ายชิ้นส่วนขนาดเล็กของเครื่องชั่งแบบโรมัน⁴ แต่เลอแปงมองว่าเงินตราในดินแดนลาว โดยเฉพาะแถบเมืองหลวงพระบางที่ใช้กัน เป็นเงินตราแบบเหรียญรูปของชาวอินเดีย

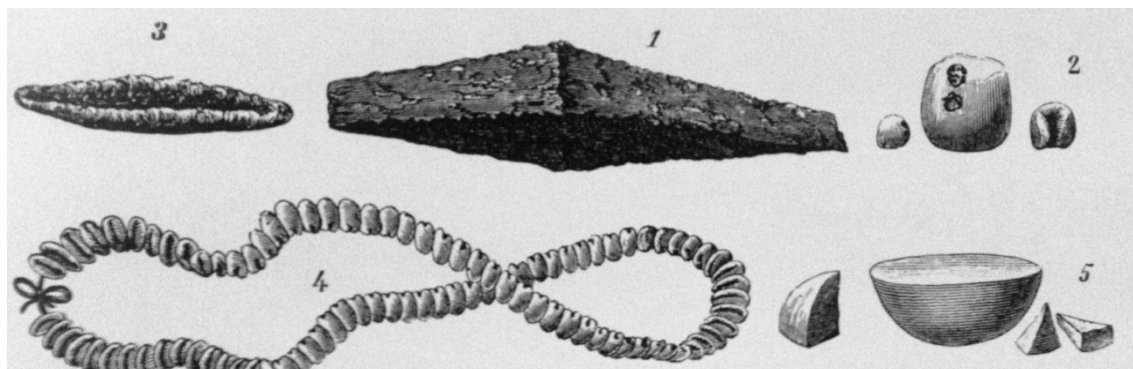
¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. หน้า 70-71.

²August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 222.

³Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 117.

⁴Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 17.

ภาพประกอบ 72 เงินตราของชาวลาว : 1. เงินตราที่ทำมาจากเหล็กรูปทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน, ใช้ในเมืองสตึงตรง 2. เงินตราของชาวยามและส่วนย่อย¹ 3. เงินตราที่ทำมาจากทองแดง², ใช้ในเมืองจำปาศักดิ์และเมืองอุบล 4. ลูกปัดร้อยด้วยเชือกที่ทำขึ้นด้วยเปลือกหอยจากเมืองหลวงพระบาง 5. ก้อนโลหะเงิน, ใช้ในหมู่ชาวม้าที่อาศัยอยู่ในดินแดนลาว³

9. การคมนาคม

จากรายงานการสำรวจพบว่า ในแถบอาณาบริเวณภูเขาในดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จะนิยมใช้ช้างเป็นพาหนะส่วนใหญ่ในการคมนาคมทางบกมากกว่าดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (อีสาน) เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่สลับซับซ้อนเต็มไปด้วยหุบเขาเป็นส่วนใหญ่ ช้างจึงมีความหมายต่อการคมนาคมขนส่งเป็นอย่างมาก ในทุก ๆ หมู่บ้านจึงต้องมีสัตว์ชนิดนี้ไว้ครอบครอง บ้างก็มีหลายเชือกไปจนถึง 50-100 เชือก หากปราศจากความเฉลียวฉลาดของสัตว์ชนิดนี้ จะเกิดปัญหาในการติดต่อสื่อสาร และด้วยความช่วยเหลือของสัตว์ชนิดนี้ จะมีมีสถานที่แห่งหนใดที่สามารถเข้าถึงภูเขา⁴ บนหลังช้างที่ใช้กันสำหรับพวกชาวลาว สามารถบรรทุกทุกสัมภาระที่วัวตัวเล็ก ๆ สามารถแบกได้ถึง 3 ตัว หรือประมาณ 250-300 ปอนด์ โดยที่ช้างสามารถแบกรับสัมภาระที่หนักขนาดนี้ได้อย่างสบาย ๆ เป็นระยะทางกว่า 18 ไมล์หรือ 10-12 ไมล์เป็นประจำในวันที่ต้องทำงานปกติ ซึ่งตัวของมูโอต์เองก็ได้

¹ในสมัยรัชกาลที่ 5 เงินพดด้วงผลิตด้วยมือ โดยทำจากแท่งเงินบริสุทธิ์ หุบลลายทั้งสองข้างให้งอเข้าหากัน มีรูปร่างคล้ายลูกปืนโบราณ รายละเอียดเพิ่มเติม ดู นวรัตน์ เลขาภูล. เบี้ย บาท ภาษีแป้น แบนก์. 2547.

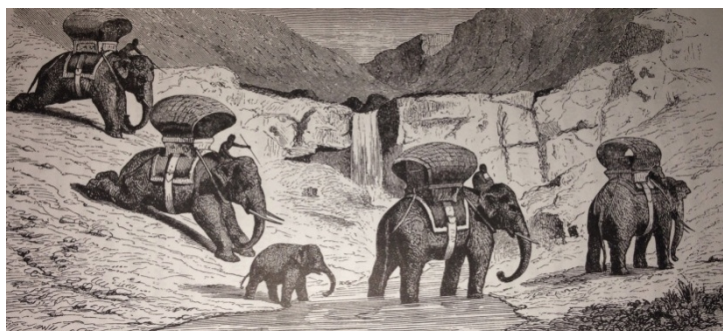
²เงินตราของอาณาจักรล้านช้างอีกประเภทหนึ่ง ที่มีลักษณะคล้ายกับเงินฮ้อย แต่มีได้ทำจากโลหะเงิน ส่วนมากจะทำจากทองแดงหรือสำริด มีตุ้มคล้ายกับเงินฮ้อย และตอกตราในลักษณะเดียวกัน เรียกกันว่า เงินลาด

³Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 111.

⁴ประทุนหลังช้าง

อาศัยช้างมีต่ำกว่า 4-7 เชือกในการเดินทางทั่วภูมิภาคนี้ทั้งจากชายแดนลาว ไปจนถึงเมืองหลวงพระบาง นับเป็นระยะทางกว่า 500 ไมล์¹ และเนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่เชื่อง มูโอดีจึงเกิดความประทับใจเป็นอย่างมาก ดังความว่า “...ข้าพเจ้าสามารถบอกได้ว่าอย่างใดน่าชื่นชมมากไปกว่ากัน ระหว่างความทรหดและความเฉลียวฉลาดของพวกมัน...”²

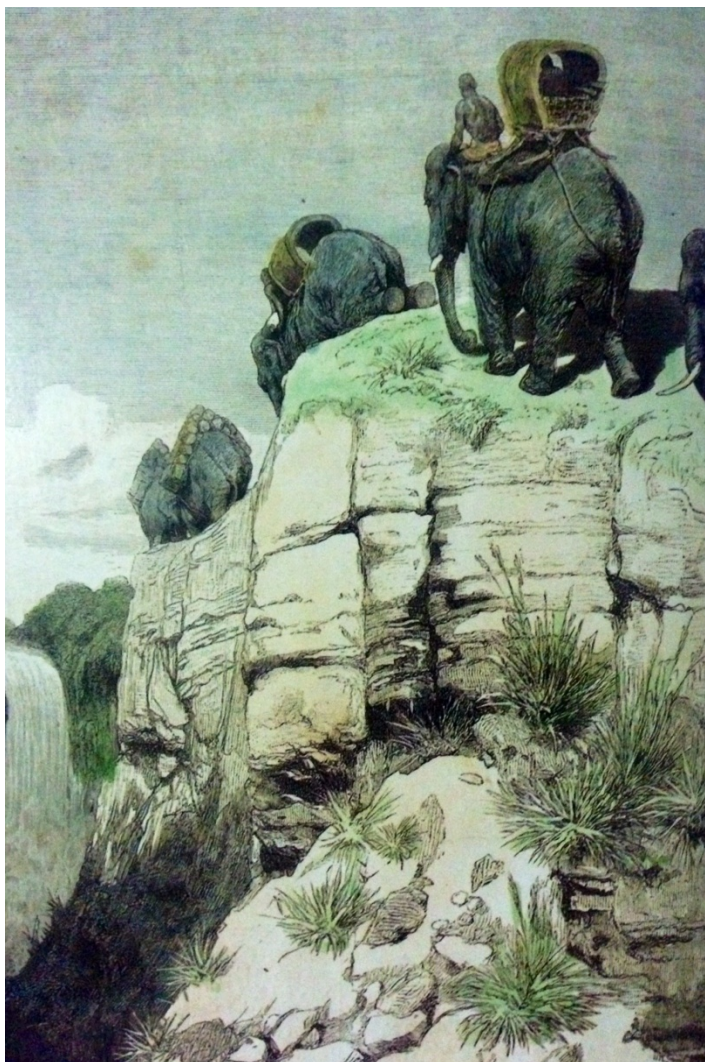
ภาพประกอบ 73 ขบวนช้างขณะกำลังเดินทางข้ามผ่านภูเขาลาว³

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 338-339.

²Ibid. p. 360.

³Ibid. p. 340.

ภาพประกอบ 74 ระหว่างทางที่สูงชัน¹

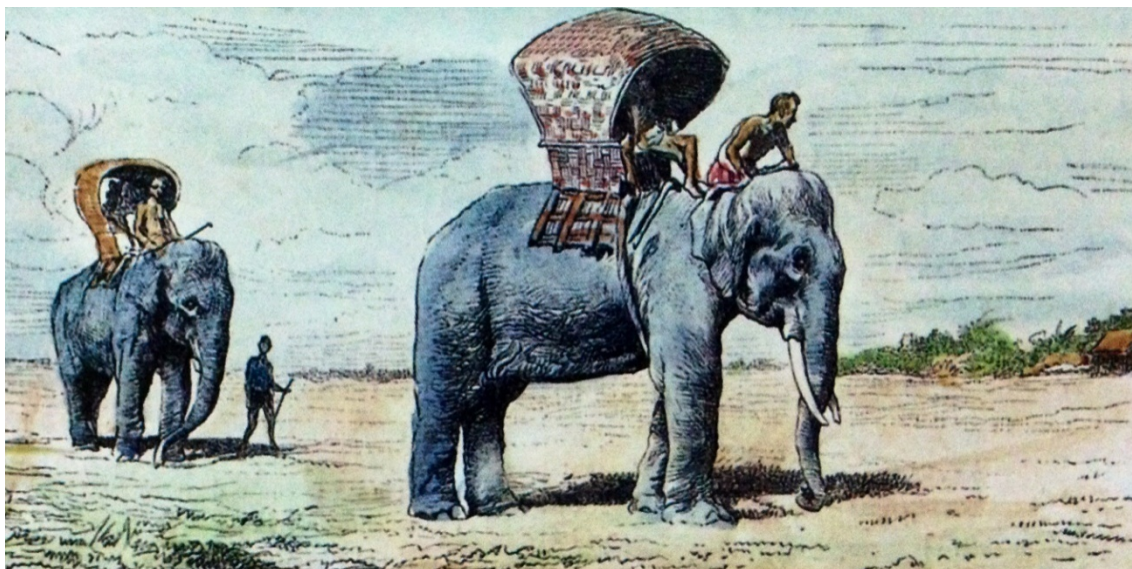
นอกจากนี้มูโอต์ยังกล่าวถึงการใช้ช้างเป็นพาหนะในช่วงที่ต้องพบกับสภาพภูมิประเทศที่มีหุบเขา และหน้าผาสูงชัน ซึ่งช้างจะทำหน้าที่ของม้านได้อย่างน่าประหลาดใจ ดังความว่า “...นับว่ามหัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้เห็นช้างหลาย ๆ เชือกปีนป่าย ไถตัว และยัดเกะช่วงลำตัวของพวกมันไปตามแนวหิน โดยที่มิได้ก้าวเดินผิดพลาดเลย...”² นอกจากนี้ยังกล่าวยกย่องและชื่นชมช้างว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง ที่นอกจากจะตัวใหญ่โต ยังโดดเด่นในเรื่องของความเฉลียวฉลาดและร่างกายที่แข็งแรง

¹Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997 p. 16.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 2 - Natural History Observations. 2009 p. 365.

ดังความว่า “...พวกเราจะทำอย่างไรหากปราศจากพวกมัน (ช้าง) ท่ามกลางป่าเขาอันกว้างใหญ่และภูเขาที่แสนคดเคี้ยวเหล่านี้...”¹

ภาพประกอบ 75 ช้างของชาวลาวพร้อมกับก๊วนบนหลังช้าง²

ในส่วนของการเดินทางสภาพในภูมิประเทศที่ราบเรียบเดินทางทางบกอย่างต่อเนื่องเป็นระยะทางไกล ๆ มูโอต์กล่าวว่า ในดินแดนแห่งนี้มักจะนิยมใช้เกวียน³ แต่อย่างไรก็ตามการนิยรมองว่าการคมนาคมขนส่งด้วยเกวียน จะสิ้นเปลืองเวลาและทำให้เหน็ดเหนื่อยมากกว่า⁴ ซึ่งสัตว์ที่นิยมนำมาใช้ในการเทียมเกวียน ปาวิกล่าวไว้ว่า มักนิยมใช้วัวหรือควาย⁵

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 365.

²Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. unpagged.

³Henri Mouhot. op.cit. p. 78.

⁴Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 139.

⁵August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 222.

ภาพประกอบ 76 เกวียนที่ใช้เทียมด้วยวัวของชาวลาว¹

เมื่อคราวที่เดอลาพอร์ตและการ์นิเยร์มีโอกาสใช้วัวเทียมเกวียนในการเดินทางสำรวจเดอลาพอร์ตได้บรรยายถึงความเหนื่อยหน่ายกับการผลัดเปลี่ยนวัวอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วนั้น ในแต่ละหมู่บ้านที่พวกเขาจำต้องเข้าไปสับเปลี่ยนวัว บ่อยครั้งที่คนบังคับเกวียนมักจะปฏิเสธที่จะเดินทางต่อไปยังหมู่บ้านถัดไป บางครั้งบ้ายเปียงและต๋อรองราคาพร้อม ๆ ไปกับผู้นำหมู่บ้านที่มีค้อยจะมีความเป็นมิตรเท่าใดนัก²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 53.

²Ibid. p. 4.

นอกจากเกวียนจะมีประโยชน์ในการคมนาคมแล้วนั้น ยังใช้ในการขนส่งผลิตในท้องถิ่น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของในท้องถิ่นที่เป็นวิถีแบบเกษตรกรรมอีกด้วย ดังที่ทอเรล กล่าวว่า “...ข้าพเจ้าจำเป็นต้องทำความเข้าใจประโยชน์จากเกวียนขนาดเล็ก ที่มีขนาดเล็กเสียเปรียบกับที่เด็ก ๆ สร้างขึ้นเองในยุโรป ล้อของเกวียนมีเส้นผ่าศูนย์กลางเกือบจะถึงเมตร พบเห็นได้น้อยมาก กระจายกันไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในแถบลาวตอนเหนือ เกวียนชนิดนี้บรรทุกกล่องสี่เหลี่ยมที่สานจากไม้ไผ่ และใช้ในการบรรทุกเมล็ดข้าวจากท้องทุ่งเกษตรกรรมที่อยู่ไกลออกไป...”¹

ภาพประกอบ 77 เกวียนของชาวลาว²

¹Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001. p. 27.

²Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : “wild” tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). 1998. p. 10.

นอกจากนี้แรงงานจากมนุษย์ยังสามารถพบเห็นในการนำมาใช้เป็นแรงงานในการคมนาคมเป็นการพิเศษในดินแดนลาวปาวีกล่าวว่คนในท้องถิ่นเรียกพาหนะนี้ว่า เกี้ยวหรือเสลี่ยง (Palanquin) และยังมีค่อนิยมใช้ม้าเพื่อเป็นสัตว์พาหนะ และม้าล่อ (Mules) ก็ยังคงห่างไกลจากการนำมาใช้เป็นสัตว์พาหนะ เนื่องจากมีสมารถที่จะปรับตัวให้ชินกับสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ในดินแดนลาว¹

ภาพประกอบ 78 การเดินทางโดยเสลี่ยงขณะข้ามเนินทราย²

¹August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 222.

²Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 213.

ในส่วนของการเดินทางโดยเรือ แอมอนิเยกล่าวว่ามีความสำคัญภายในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงเช่นกัน ก่อนการออกเดินเรือ ชาวลาวจะพากันจัดรูปที่หัวเรือ บวงสรวงแม่น้ำนาง ผีอารักษ์เรือ เพื่อปิดเป่าภัยอันตรายในการเดินทาง แต่สำหรับการ์นิเยร์แล้วนั้น เขากล่าวว่า ความปลอดภัยก่อนการเดินทางที่เขาได้เตรียมให้ลูกเรือคือ การแจกจ่ายอาวุธและกระสุนปืน¹

ภาพประกอบ 79 เรือของชาวภูไท²

10. กฎหมาย

นักสำรวจต่างมองว่า กฎหมายและการคุ้มครองที่ดินแดนแห่งนี้ยังมีความป่าเถื่อนและดูไร้ซึ่งอารยะ (Uncivilized) อาทิ เมื่อคราวที่มูโด้ทำการสำรวจมายังเมืองโคราชที่ขึ้นชื่อในเรื่องโจรผู้ร้าย และกฎหมายการลงทัณฑ์ที่แสนป่าเถื่อน มูโด้บรรยายว่า “...การระแวงระวังนั้นจำเป็นอย่างมากในเมืองโคราช อันเป็นเสมือนรังของกลุ่มโจรและเหล่ามือสังหาร เป็นที่น่าพิศของเหล่าเดนมนุษย์ที่มีทั้งชาวลาวและชาวสยาม โจรผู้ร้ายและคนเร่ร่อน ที่ต่างหลบหนีจากการเป็นทาสหรือจากที่คุมขัง ทั้งหมดรวมตัวกันที่นี้เหมือนกับฝูงแร้งและฝูงหมาป่า ที่คอยตามติดกันเป็นขบวน มิใช่ว่าพวกเขาจะได้รับการคุ้มครองอย่างสมบูรณ์จากข้าหลวงผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (Son of Bodine) ผู้เป็นแม่ทัพพิชิตเมืองพระตะบองและบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ที่ก่อกบฏ ผู้มีอำนาจเด็ดขาดต่อ

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. หน้า 7.

²Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997 p. 232.

ความเป็นความตาย และนั่น พวกเขากันว่ามีความรุนแรงอย่างมาก สั่งตัดหัวและมืออย่างปราศจากความเห็นอกเห็นใจ แต่นั่นคือการพิพากษาของชาวสยามที่ขัดขืนมิได้ พวกเขามีทั้งสารวัตรทหารหรือตำรวจ ผู้ที่ถูกปล้นนั้น ตัวเขาจะจับกุมผู้ที่กระทำผิดเองและควบคุมตัวก่อนการนำส่งไปพิพากษา แม้แต่เพื่อนบ้านของเขาก็มิได้ให้ความช่วยเหลือในการจับกุม...”¹

นอกจากนี้ในดินแดนลาว หากสามีกล่าวหาภรรยาว่ามีการนอกใจ จำเลยจะถูกสอบสวน และถูกเขียนถ้าหากจำเลยปฏิเสธ และหากหลักฐานมีเพียงพอ หลังจากเขียนถึงกำหนดสูงสุด (90 ครั้ง) แล้วจำเลยยังยืนยันการปฏิเสธ คนที่เป็นสามีจะต้องจ่ายค่าป่วยการสูงพอสมควร แต่ถ้าหากจำเลยรับสารภาพและมีหลักฐานเพียงพอในการเอาผิด จำเลยก็จะถูกตัดสินให้จ่ายค่าปรับซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ส่วนมากค่าปรับจะอยู่ในระหว่าง 15-16 ตำลึงสำหรับผู้ชาย ส่วนผู้หญิงก็อยู่ในระหว่าง 12-14 ตำลึง นอกจากนี้ผู้ชายจะถูกเขียนถึง 30 ครั้ง ผู้หญิงอีก 25 ครั้ง หากอยู่ในกรณีที่มีผู้เกิดความเจ็บแค้น ทำการปฏิเสธที่จะรับภรรยาผู้กระทำความผิดกลับคืนมา แต่ถ้าหากสามียกโทษให้ภรรยาจ่ายค่าปรับก็มีเพียงชายชูเป็นคนจ่าย รวมถึงจะลดลงอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในกรณีดังกล่าวส่วนมากสามีจะจ่ายค่าปรับน้อยที่สุด โดยศาลจะให้เป็นในลักษณะการเขียนดีและชิงภรรยาของตนคืนมาได้²

ภาพประกอบ 80 การลงทัณฑ์ด้วยหวายในลาว³

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 328.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541. หน้า 64-65.

³Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 88.

แต่อย่างไรก็ตาม ชาวลาวโดยทั่วไปในสายตาของแอมอนิเยนั้น เป็นคนที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี รู้จักให้อภัยต่อความผิดพลาดของเพื่อนมนุษย์ มักจะลงโทษกันแต่เพียงน้อยนิด ดังกรณีที่พระรูปหนึ่งในหมู่บ้านได้กระทำผิดวินัยสงฆ์อย่างร้ายแรงกับหญิงสาวคนหนึ่ง พระรูปนี้เพียงแต่ถูกจับสึกและนำตัวส่งให้กับเจ้าเมือง เมื่อสึกแล้ว คนผู้นี้ถูกปรับให้จ่ายเงินแท่งจำนวน 4 แท่ง แล้วก็สามารถใช้ชีวิตสมรสกับหญิงสาวผู้นั้นกันอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แตกต่างจากที่เขมร ซึ่งถ้าเป็นที่นั่นพวกเขาจะถูกประหารชีวิต¹

ในด้านกฎหมายการจ่ายภาษี ประชากรในดินแดนลาวจำต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง เฉกเช่นเดียวกับในสยาม โดยที่พวกเขาเหล่านี้ต้องเสียภาษี ที่เรียกกันว่า ภาษีรัชชูปการหรือภาษีรายหัว (Poll tax)² ไม่มีผู้ใดสามารถอพยพย้ายถิ่นไปสู่อีกเมืองหนึ่งได้โดยปราศจากรูปแบบการอนุญาตให้เดินทาง กลุ่มคนพเนจรจึงเพิ่มมากขึ้น กลุ่มผู้เดินทางที่เพิ่งเข้ามาลงหลักปักฐานใหม่ จะคงเหลือเพียงสภาพการเป็นคนในความดูแลของผู้ปกครองเก่า แม้ว่าจะขึ้นตรงกับเจ้าหน้าที่ตำรวจและภาษีที่ดิน ภายใต้อำนาจการบริหารจัดการของเขตการปกครองใหม่³

11. ทรัพยากร

ความอุดมสมบูรณ์ดินแดนของบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ดึงดูดให้ชาติตะวันตกเดินทางเข้ามาแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในดินแดนแถบนี้ เมื่อครั้งทำการสำรวจที่ดินแดนอีสาน มูโอต์พบว่าบริเวณนี้ร่ำรวยด้านแหล่งแร่เป็นอย่างมาก ดังความว่า “...ในภูเขาหนึ่งลูกจะเต็มไปด้วยแม่เหล็ก (Magnetic Iron) ขนาดมหึมาที่มีคุณภาพดีอย่างน่าทึ่ง นอกจากนี้ยังมีแร่พลวง⁴ แร่เงินผสม ทองแดง และดีบุก แต่แร่เหล็กเป็นเพียงแร่เดียวที่ถูกนำมาใช้งาน...” ผู้คนในท้องถิ่นจำนวนกว่าครึ่งเป็นเกษตรกรและอีกครั้งหนึ่งเป็นช่างฝีมือ เลื่องชื่อในเรื่องของการตีเหล็กเป็นอย่างมาก อาทิ การผลิตจอบและมีดสั้น โดยจะพบการถลุงแร่เหล็กและตีเหล็ก⁵ ตามบริเวณเมืองต่าง ๆ โดยรอบ กินพื้นที่จนถึงแถบเมืองโคราช

¹เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539. หน้า 20.

²ภาษีรัชชูปการ คือ "ค่าราชการ" ซึ่งจ่ายเป็นเงินแทนการเข้าเฝ้ารับราชการ ที่แปรเปลี่ยนมาเก็บเป็นรายหัวปีละ 6 บาท ภาษีรายหัวเป็นภาษีที่ทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า "ถอยหลัง" (regressive) ที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะเก็บจากคนรวยและคนจนเท่ากัน ทั้ง ๆ ที่สองฝ่ายได้ประโยชน์จากรัฐมิต่างกัน ดู นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ฝูงชนในการปฏิวัติสยาม(2),” มติชนสุดสัปดาห์. 5-11 เมษายน 2556.

³Pierre Paul Cupet. Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina Volume 6. 2000. p. 72.

⁴แร่พลวง เป็นโลหะชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญในอุตสาหกรรมใหม่ ๆ นอกเหนือจากที่เป็นโลหะยุทธปัจจัยที่สำคัญ ประเทศไทยเริ่มมีการผลิตแร่พลวงในปี พ.ศ. 2486 โดยเริ่มในภาคเหนือ และมีการผลิตอย่างจริงจังตั้งแต่ พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา ทำให้แร่พลวงเริ่มมีบทบาทสำคัญต่ออุตสาหกรรมเหมืองแร่

⁵รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับกรรมวิธีการถลุงแร่เหล็กและตีเหล็กในแบบชาวพื้นเมืองที่มูโอต์จดบันทึกไว้ ดู Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. P. 344.

แต่กระนั้นก็ยังมิมีโรงหล่อหรือแม้แต่เครื่องจักรไอน้ำไว้ใช้งาน ซึ่งมุโด้มองว่าเป็นเรื่องที่น่าแปลก¹ ตามบริเวณรอบเมืองพินายพบว่า มีแร่เหล็ก ถ่านลิกไนท์ และมีลำต้นของต้นไม้กล้วยที่กล้วยสภาพเป็นหินกองราบอยู่บนพื้น ดูล้ำยากับต้นไม้ที่ล้มเองโดยธรรมชาติ² นอกจากนี้ในฝั่งของดินแดนลาวยังพบแหล่งอัญมณีจำพวกไพลินที่อุดมสมบูรณ์ในแถบเชียงของ อยู่ติดกับเมืองหลวงพระบาง ซึ่งปาวีกกล่าวว่า เป็นเหมือนอันแสนล้ำค่าเหมือนเดียวที่สำรวจพบในดินแดนนี้ ส่วนเมืองที่อื่น ๆ จะมีอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูลในดินแดนอีสาน

การสำรวจของปาวีได้พบจุดที่มีแร่ทองคำ ซึ่งพบในบริเวณทางตอนเหนือของเมืองปากแบ่ง ติดกับเมืองหลวงพระบาง และบริเวณเมืองอัตตะปือ ตามแนวริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านซ้ายในดินแดนลาวทางตอนใต้ แหล่งชุดแร่ทองคำที่อุดมสมบูรณ์ถูกค้นพบโดยชาวพื้นเมือง ซึ่งจะอยู่ในบริเวณเชียงแสน และแม่น้ำอู เชียงคำ บริเวณเมืองท่าและหัวเมืองต่าง ๆ ทางด้านตะวันออกของเมืองหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังค้นพบแหล่งแร่ทองแดง เหล็กตามบริเวณทางด้านตะวันออกของเมืองหลวงพระบางอีกด้วย ในส่วนของแร่ดีบุก ปาวีกกล่าวว่าสำรวจพบในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงทางด้านซ้าย ตรงข้ามกับเมืองท่าอุเทน สำรวจพบแร่พลวงตามบริเวณต่าง ๆ ในดินแดนลาว โดยเฉพาะริมฝั่งทางซ้ายของแม่น้ำโขง ในส่วนของเกลือ ปาวีกกล่าวว่าพบมากในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล และกัมมะถันจะพบมากในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขง³ ซึ่งการค้นพบแร่ต่าง ๆ เหล่านี้ในดินแดนลาว ปาวีกกล่าวว่าส่วนใหญ่ถูกค้นพบโดยชาวพื้นเมืองและชาวจีน⁴ นอกจากนี้คณะสำรวจของปาวียังพบซากหินและสัมฤทธิ์ที่มีอายุเทียบเคียงได้กับสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองหลวงพระบางและพื้นที่โดยรอบ⁵

ในส่วนของการพยากรณ์ธรรมชาติบริเวณเส้นทางจากชัยภูมิสู่ภูเขียว พบว่าพืชพรรณดูสวยงาม มิได้ขึ้นหนาแน่นมากไป มียางไม้อยู่ตามต้นไม้หลายต้น แต่ละต้นดูสมส่วน ขนาดลำต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลางมีน้ำจะมากกว่าหนึ่งฟุตหรือสองฟุต และมักจะมีที่สูงที่ 25-30 เมตร บางต้นก็สูงถึง 40 เมตร ภายใต้อร่มเงาของต้นไม้จะพบฝูงงาจำนวนมาก และฝูงเสือโคร่ง นอกจากนี้ในหุบเขายังมีช้างหลายเชือกและแรด⁶ ซึ่งในดินแดนลาว ช้างป่าจะถูกล่าเพื่อนำมาเลี้ยงเพียงเท่านั้น⁷

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 344.

²Ibid. p. 359.

³August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 221-222.

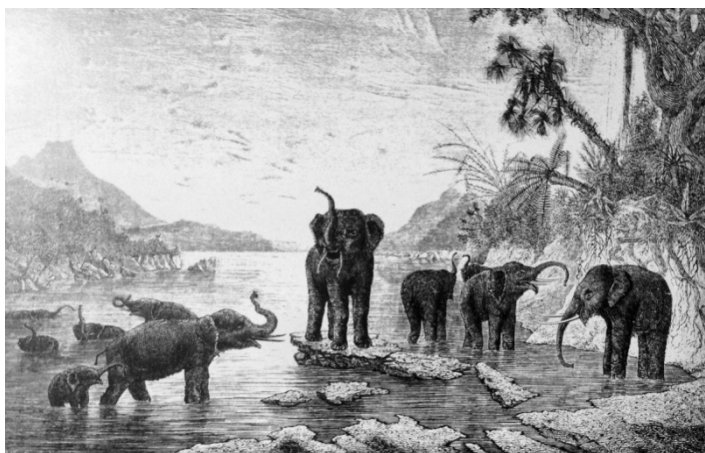
⁴August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999. p. 11.

⁵August Pavie. op.cit. p. 222.

⁶Henri Mouhot. op.cit. p. 336.

⁷August Pavie. op.cit. p. 11.

ภาพประกอบ 81 โขลงช้างป่าขณะกำลังเล่นน้ำที่แม่น้ำ¹

แอมอนิเยได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของต้นเร่วที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ พบมากในบริเวณเมืองจำปาศักดิ์ โดยผลของต้นเร่วสามารถนำมาใช้ในการทำยาได้ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการสำรวจพบเปลือกไม้สีแดง หรือที่เรียกกันว่า สีเสียด ในบริเวณเมืองหนองคาย² ทรัพยากรธรรมชาติและผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ของดินแดนอีสานและลาวตลอดแนวฝั่งแม่น้ำโขง ทำให้คณะสำรวจของการ์นิเยร์มองเห็นช่องทางการเข้ามาจัดการด้านผลประโยชน์ในดินแดนแห่งนี้ อาทิ บริเวณป่าดิบที่มีแม่น้ำโขงกั้นระหว่าง 2 เมืองสำคัญ คือ เมืองหนองคาย และเมืองปากลาย³

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 115.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541. หน้า 37.

³Louis Delaporte and Francis Garnier. op.ct. p. 14.

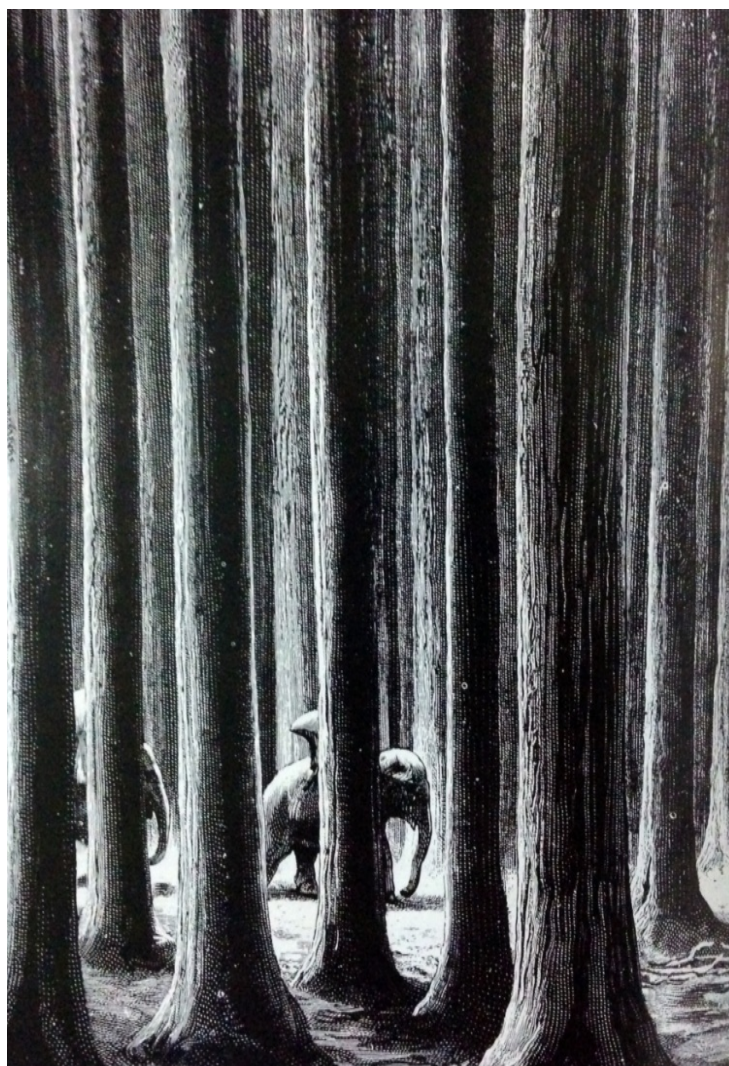

ภาพประกอบ 82 สภาพภายในป่าระหว่างเมืองหนองคายและเมืองปากลาย¹

ผืนป่าที่กว้างไกลปกคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของดินแดนแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบภูเขา เนอฮีสกล่าวว่ามีผลผลิตส่วนใหญ่ของที่นี่จะเป็นไม้สัก ตามแนวริมฝั่งแม่น้ำและตามดินแดนลาวทางด้านขวาริมฝั่งแม่น้ำโขง (ดินแดนอีสาน) กายานจะเก็บมาจากป่าทางด้านตะวันออกของเมืองหลวงพระบาง อบเชย รวมถึงสายพันธุ์อันล้ำค่าต่าง ๆ ที่สามารถพบเห็นได้ตามแนวป่าระหว่างดินแดนญวนและลาว วัฒนธรรมชาติที่หลากหลายสามารถพบได้ทุก ๆ พื้นที่ในป่า ส่วนผลกระวานจะมีค้อยพบบามากนัก สัตว์ป่าต่าง ๆ ที่พบบ่อยในดินแดนเขมรและทางตอนใต้ของสยามนั้น สามารถพบเห็นตามป่าในดินแดนลาวด้วยเช่นกัน²

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 101.

²August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 220-221.

ภาพประกอบ 83 ป่าไม้สัก¹

¹Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 136.

ภาพประกอบ 84 รีมฝั่งแม่น้ำ : ช้างถูกนำมาเพื่อใช้ในการลำเลียงไม้สัก¹

¹August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. p. 159.

ภาพประกอบ 85 ริมฝั่งแม่น้ำ : ท่อนซุงไม้สักถูกนำมากองรวมกันเพื่อรอเวลาปล่อยไหลลงตามลำน้ำ¹

นอกจากนี้ในดินแดนลาวยังมีวัตถุดิบที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตไวน์ ซึ่งคนพื้นเมืองนิยมนำมาทำเป็นเครื่องดื่มที่มีความนิยมกันในท้องถิ่น เรียกกันว่า ต้นตาลโตนด (*Borassus palm*) การนิเยร์กล่าวว่า เมื่อนำมาทำเป็นไวน์จะมีรสชาติที่หอมหวานเป็นที่ถูกปากและถูกใจ มีรสชาติที่ยอดเยียมแตกต่างกับไวน์จากเมืองไรน์ (Rhein)² เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งเป็นที่น่ายินดีศรัทธามากกับการคิดค้นกรรมวิธีที่แยบยลในการผลิตของชาวลาว โดยวิธีการขึ้นเก็บกะแช่หรือน้ำตาลมาจากต้นตาลโตนดดู

¹August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. p. 160.

²ไรน์วัลเลย์ (Rheingau) เป็นหนึ่งในย่านผลิตไวน์จาก 13 ย่านที่มีคุณภาพและมีประเพณีการทำไวน์ที่เก่าแก่ที่สุด เป็นที่ยอมรับในประเทศเยอรมนี

ปราดเปรียวราวกับลิงและกระรอกป่า¹ ในกรณีของไวน์นี้ คูเปต์กล่าวว่า บรรดาขุนนางชาวสยามที่ตนพบเมื่อครั้งทำการสำรวจดินแดนลาวในระยะแรก ๆ ต่างเชื่อมั่นว่าพวกเขาได้ค้นพบผลลัพธ์อันน่าทึ่งของไวน์และแอลกอฮอล์ อันเป็นเคล็ดลับที่จะสามารถควบคุมกระทั้งชาวยุโรป ซึ่งสำหรับคูเปต์นั้น มองว่าเป็นการที่กักเข้าใจผิดไปเอง พร้อมกับกล่าวต่อหน้าพวกเขาว่า “...มีสเตอร์ปาวีและข้าพเจ้าดื่มเพียงแค่น้ำเปล่าเท่านั้น...” เมื่อคนป่าเถื่อนเหล่านี้ (บรรดาขุนนางชาวสยาม) ได้ฟังเช่นนั้นจึงพากันกระจำ²

ภาพประกอบ 86 ต้นตาลโตนดและการเก็บกะแช่หรือน้ำตาลเมา³

ในส่วนของคุณาของปลาในแม่น้ำลำธาร ฌูโอต์กล่าวว่ามิได้มีขนาดใหญ่ไปกว่าปลาซาร์ดีน (Sardines) แต่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ถึงขนาดที่สามารถจับปลาได้คราวละหลายร้อยตัว ภายหลังจากจับปลาได้ คนรับใช้ของฌูโอต์ที่มีทั้งชาวลาวและชาวกูย ได้นำมาถนอมอาหารด้วยการตัดหัวปลาออกแล้ว

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 232-233.

²Pierre Paul Cupet. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : “wild” tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). 1998. p. 129-130.

³Francis Garnier. op.cit. p. 234.

หมักเกลือ¹ ซึ่งการในเรื่องของการประมงในดินแดนแถบนี้ ปาวิกล่าวว่่านนอกจากจะมีแหล่งการประมงหลักที่สำคัญในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมทางตอนใต้ของดินแดนลาวแล้วนั้น ตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ในดินแดนแห่งนี้ยังมีปลาชุกชุม อาทิ ในเมืองหลวงพระบางมีปลาชนิดหนึ่ง เรียกกันว่า ปลาบึก (Pla boeuk) มีความแปลกประหลาดและความน่าสนใจเป็นอย่างมาก²

ภาพประกอบ 87 ปลาบึก (Pla boeuk) ณ เมืองหลวงพระบาง³

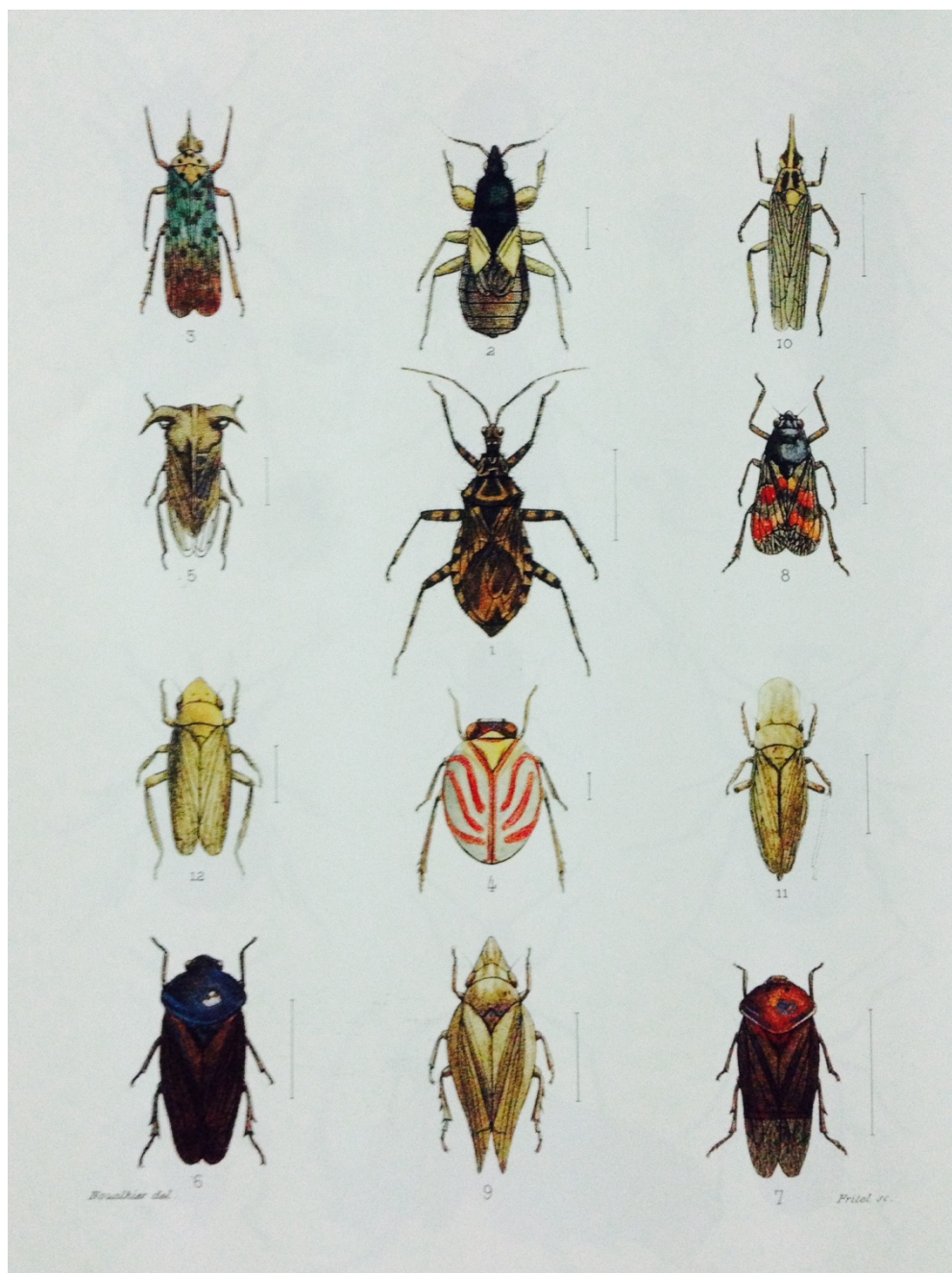
ตลอดการเดินทางสำรวจในลาวนั้น คณะสำรวจได้สำรวจพบพืชและสัตว์สายพันธุ์ใหม่ ๆ ที่มีเคยพบเห็นมาก่อน อาทิ มูโอต์สำรวจพบตัวอย่างพืชและแมลงสายพันธุ์ใหม่ ๆ หลากชนิด ที่มีคุณประโยชน์และสวยงาม ทั้งด้านกวีวิทยา การศึกษา และการเก็บรวบรวมเปลือกหอย (Conchological)⁴

¹ Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009. p. 314.

²August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 222.

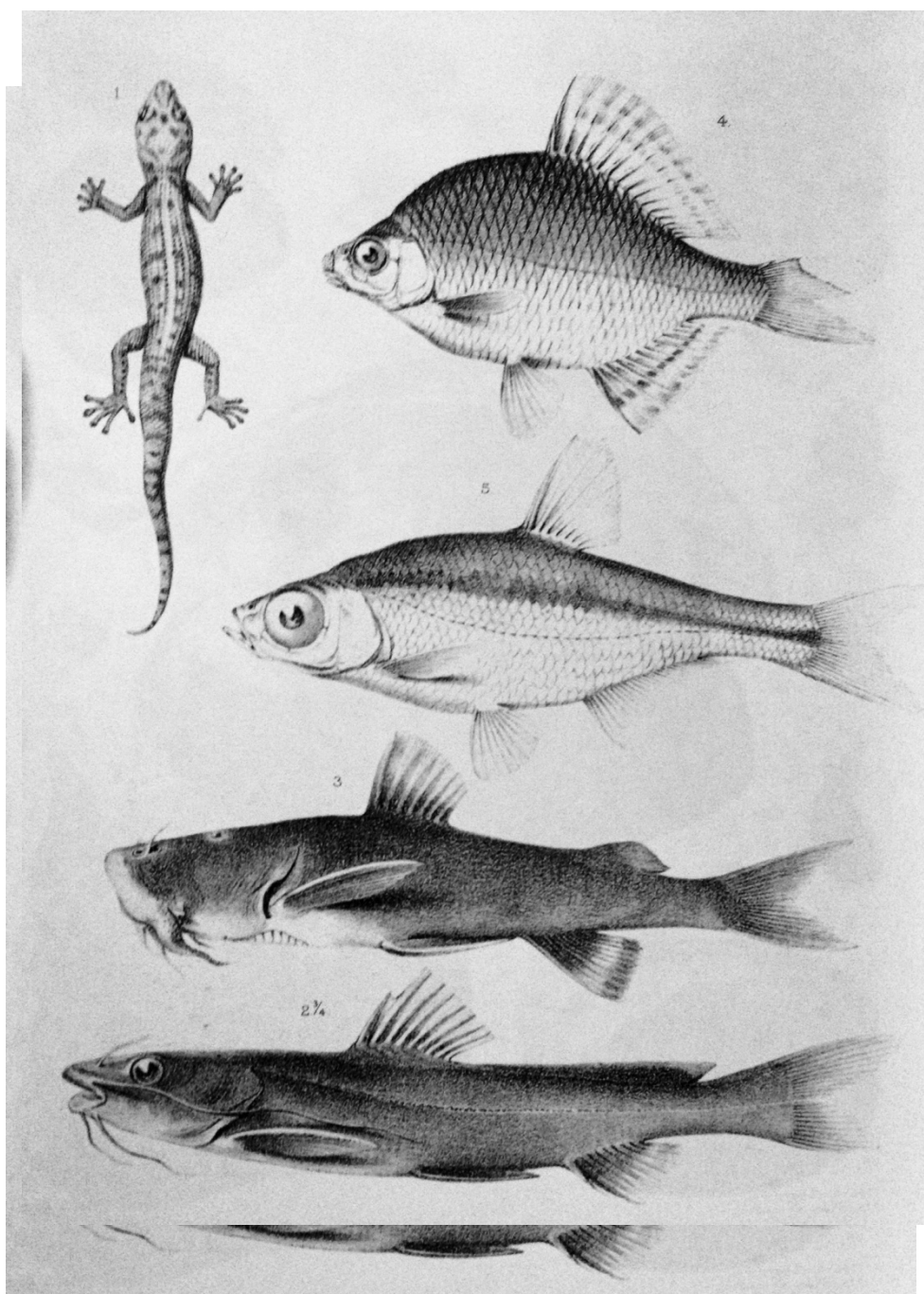
³August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. p. 30.

⁴Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 103.

ภาพประกอบ 89 แมลงและจิ้งจั่นที่สำรวจพบโดยคณะสำรวจของปาวี¹

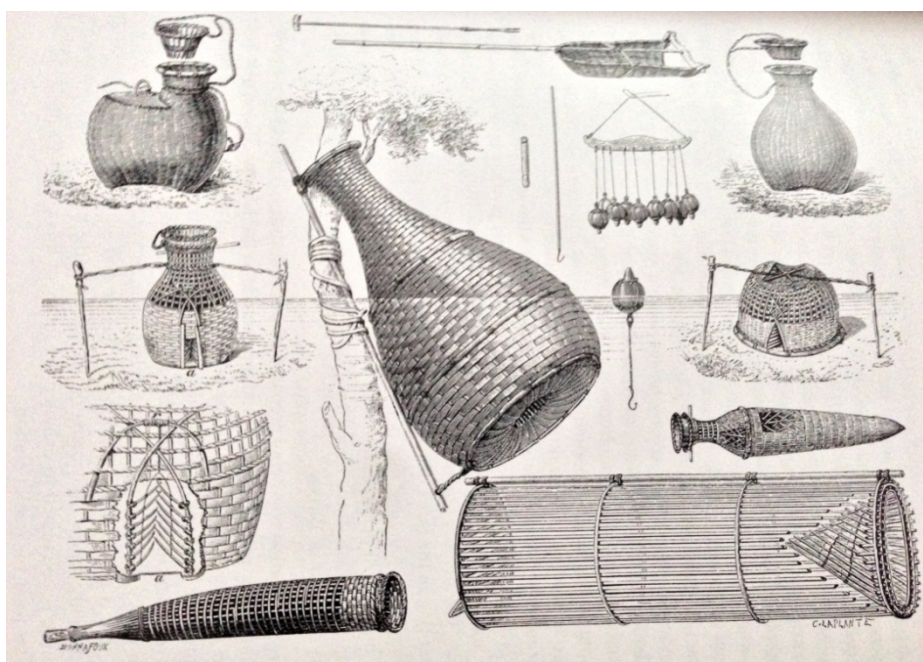
¹August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999. p. 152.

ภาพประกอบ 90 ตู๊กแกสายพันธุ์ใหม่และปลาชนิดต่าง ๆ ที่สำรวจพบโดยคณะสำรวจของปาวี¹

¹August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999. p. 160.

ในส่วนของความอุดมสมบูรณ์กับการเกษตรกรรมบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงนั้น การ์นิเยร์กล่าวว่า จะปรากฏขึ้นเมื่อระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดต่ำลง ทำให้เกิดพื้นที่แห้งตามชายฝั่งในบริเวณที่เคยมีน้ำหลากท่วม และอุดมไปด้วยโคลนจากแม่น้ำ ทำให้สามารถปลูกยาสูบ ฝ้าย ต้นหม่อน และพืชผักต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงการจับปลาตามริมฝั่งแม่น้ำโขงตามวิถีของชาวพื้นเมือง การทำนาและเก็บเกี่ยว ผลผลิตในท้องทุ่งกว้างไกลตามแนวฝั่งแม่น้ำโขง¹ โดยในส่วนผลผลิตทางการเกษตรปาวีกล่าวว่า มีความแตกต่างกันออกไปเล็กน้อยจากดินแดนทางตอนใต้ มิสามารถพบต้นพริกได้ทั่วไป แต่ในทางตอนเหนือ ต้นขามีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น²

ภาพประกอบ 91 อุปกรณ์จับปลา³

¹Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 102.

²August Pavie. Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. 1999. p. 222.

³Francis Garnier. op.cit. p. 103.

ภาพประกอบ 92 การเก็บเกี่ยวข้าวในแถบดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง¹

ทอเรลกล่าวว่า หน้าที่ดินในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขงมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุที่ช่วยส่งเสริมการทำเกษตรกรรมและกสิกรรม พร้อมด้วยสภาพอากาศที่เหมาะสมในแถบนี้ มีเพียงแต่จะเกื้อหนุนผลผลิตทางการเกษตรให้สมบูรณ์และมีคุณภาพเท่านั้น จากการสำรวจได้พบพืชพันธุ์หลากหลายชนิดที่มีการเจริญเติบโตเป็นอย่างดี พลเมืองที่นี่ดำรงชีวิตอยู่กันอย่างพอเพียง และมีแรงผลักดันที่ส่งผลต่อความต้องการในการเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรมให้ประสบผลสำเร็จ เพื่อให้มีปริมาณผลผลิตมากพอสำหรับประชากรทั้งในแถบชนบทและในเมือง ดินแดนแถบนี้เกือบทั้งหมดยังถูกปกคลุมด้วยผืนป่า มีพื้นที่อาศัยคิดเป็น 1/50 ของพื้นที่เพาะปลูก แต่ “วิธีการ” ในการทำเกษตรกรรมและกสิกรรมของคนในท้องถิ่นยังพบข้อบกพร่องเป็นอันมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ความอุดมสมบูรณ์ของดินแดนแห่งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลพลอยได้จากสภาพดินฟ้าอากาศที่เป็นใจ ทำให้หน้าดินมีคุณภาพมากกว่าดินแดนที่มีแต่ความหนาวเย็น พืชผลเจริญเติบโตอย่างไร้คุณภาพเพราะหน้าดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้กระบวนการจัดการให้พลเมืองมีความอยู่รุดนั้เป็นวิธีที่ยาก โดยเฉพาะในทางตอนใต้ของอินโดจีน การเกษตรกรรมและการทำกสิกรรมในดินแดนแถบนี้สามารถจะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์อย่างมหาศาลหากมีการส่งเสริมทักษะในการทำด้วยอิทธิพลจากชาวยุโรป หรือจากชาวนูวและชาวจีน²

¹Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001 unpagued.

²Ibid. p. 1-2

นอกจากนี้ริวีแยร์กล่าวว่า หน้าดินในดินแดนแถบนี้ส่วนใหญ่จะเป็นดินเลนสีแดงเกือบทั้งหมด ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์และมั่งคั่ง สันนิษฐานว่าพื้นดินโดยรอบในดินแดนลาวจะมีลักษณะแบบเดียวกันทั้งหมด¹

นอกจากนี้ในด้านการปลูกฝิ่น คูเปต์กล่าวว่า การปลูกฝิ่นในดินแดนลาวมักจะอยู่ในสถานที่ที่มีความสำคัญในทางการเกษตรกรรม และถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่ชัดเจน พืชชนิดนี้เจริญเติบโตในบริเวณพื้นที่สูงเท่านั้น เพราะในช่วงเวลาของการเจริญงอกงามจำเป็นต้องอยู่ภายใต้อุณหภูมิที่ค่อนข้างต่ำ ด้วยสภาพอากาศและความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินทำให้ฝิ่นจากดินแดนลาวเป็นสินค้าส่งออกที่มีคุณภาพ²

ด้านทรัพยากรในดินแดนลาวที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทางด้านอุตสาหกรรมต่ออาณานิคมของฝรั่งเศสในโคชินจีน การ์นิเยร์บันทึกในรายงานการสำรวจว่า ได้พบหินอ่อนที่อยู่บริเวณระหว่างเมืองสตึงเตรง (Stung-treng) และเมืองโขง (Khong) และมองว่าคือทรัพยากรที่มีความสำคัญต่ออาณานิคมในโคชินจีน ดังความว่า “...หินอ่อน (Marble) ที่พบตามพื้นที่บริเวณใกล้เคียงอาณานิคมของพวกเราในโคชินจีนนั้น ง่ายต่อการแสวงหาผลประโยชน์และการลำเลียงขนส่ง เพราะสถานที่นี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำและบริเวณด้านล่างของน้ำตก เนื่องจากการขาดแคลนวัสดุก่อสร้างที่กำลังเผชิญที่เมืองไซ่งอน (Saigon) ทำให้ข้าพเจ้าค้นพบแนวคิดที่จะกลายเป็นความสำคัญต่อการขนส่งอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งตัวอย่างของข้าพเจ้าคือ ทำการขุดหินอ่อนอย่างระมัดระวัง แล้วจึงส่งไปยังโคชินจีนภายใน 2-3 เดือนหลังจากนั้น ภายใต้สถานการณ์ที่ข้าพเจ้าจะรายงานเพิ่มเติม และเมื่อครบกำหนดระยะเวลา 2 ปี พวกเราจึงจะกลับคืนสู่เมืองไซ่งอน (Saigon)...”³

¹ Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. p. 277.

² Pierre Paul Cupet. Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina. 2000. p. 84-85.

³ Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 110.

นอกจากนี้ในส่วนทรัพยากรในดินแดนลาวที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และกำไรในเชิงพาณิชย์ต่ออาณานิคมของฝรั่งเศสทั้งในโคชินจีนและอาณานิคมของฝรั่งเศสในยุโรปนั้น ทอเรลมองว่า ทรัพยากรในดินแดนแถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงที่สุดในแถบอินโดจีน การค้นพบพืชพันธุ์ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้นั้นคือสิ่งที่ยิ่งใหญ่ เพราะหมายถึงอนาคตของอาณานิคมใหม่ของฝรั่งเศส (โคชินจีน) นี่เป็นวัตถุวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งที่คณะสำรวจจำต้องออกเดินทางสำรวจในดินแดนแห่งนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านตาคณะสำรวจล้วนแล้วแต่มีความหมาย มิว่าจะเป็นทรัพยากร พืชพันธุ์ ผลผลิตของผู้คนในท้องถิ่น ทั้งหมดมีความเป็นไปได้ในการเจริญเติบโตในอนาคต คือโชคชะตาที่จะเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประเทศอาณานิคมอื่น ๆ ของฝรั่งเศสในยุโรป ทอเรลกล่าวว่า ทุกอย่างจะเสร็จสมบูรณ์เป็นอย่างดีในด้านกำไรที่จะเกิดขึ้นในเชิงพาณิชย์ เนื่องมาจากผลิตผลจากอุตสาหกรรมและอิทธิพลทางด้านวิทยาศาสตร์ของยุโรป ผู้คนในท้องถิ่นนี้ได้รับอิทธิพลในการทำเกษตรกรรมและกลีกรรรมจากชาวจีนมาช้านาน ซึ่งความเป็นจริงแล้วควรคัดค้านแนวคิดที่มาจากจีน และควรรับกระแสนิยมจากยุโรป เพื่อการสร้างวิธีการทำเกษตรกรรมและกลีกรรรมให้เกิดสมรรถภาพและไร่ที่ดีขึ้นภายในดินแดนนี้¹

¹Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin :
The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001. p. 1.

ภาพประกอบ 93 แห้วหมูหรือหญ้าขนหมู (*Cyperus rotundus*)¹

ตัวอย่างการสำรวจสมุนไพรที่ขึ้นเองโดยธรรมชาติในป่า อาทิตี แห้วหมูหรือหญ้าขนหมู (*Cyperus rotundus*) ทอเรล กล่าวว่า เป็นหนึ่งในหลากหลายสายพันธุ์ของข้า เจริญเติบโตในป่าแถบอินโดจีน ตามหนองน้ำและสถานที่ที่มีความชื้น ผลของพืชชนิดนี้ที่เป็นส่วนหัวที่อยู่ใต้ดินจะเป็นที่ชื่นชอบมากในหมู่คนท้องถิ่น มักจะเก็บพืชชนิดนี้ในช่วงฤดูใบไม้ร่วง เนื่องจากเป็นช่วงที่ส่วนหัวที่อยู่ใต้ดินจะเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์เต็มที่ ประกอบกับบริเวณหนองน้ำจะแห้งลงเหลือเพียงครึ่ง ขนาดของมัน

¹Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001. unpagued.

สามารถเทียบได้กับเฮเซลนัท (Hazel nut) และวอลนัท (Walnut) ส่วนหัวของแห้วหมูหรือหญาขนหมูนี้ คนในท้องถิ่นมักจะกินกันสด ๆ แตกต่างจากชาวยุโรปที่ชอบให้นำมาอย่างไฟก่อนมากกว่า¹ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจเกี่ยวกับพืชที่สามารถจะนำใบมาทอด² พืชที่สามารถให้ผลิตผลเป็นน้ำมัน³ พืชที่สามารถนำมาใช้ในการย้อมสี⁴ พืชที่สามารถนำมาผลิตน้ำตาลเทียม (ซันทสกร)⁵ พืชที่สามารถนำมาผลิตเป็นแป้ง⁶ ผลิตผลจากพืชผักและผลไม้⁷ วนศาสตร์และพืชที่สามารถนำมาใช้เป็นยา⁸ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม รายละเอียดทางทรัพยากรธรรมชาติในดินแดนแถบนี้ที่กล่าวถึงนั้น จากการสำรวจที่ค้นพบต่าง ๆ ของมาลเกรฟ ได้ยืนยันว่ามีปรากฏข้อขัดสนทางด้านวัตถุดิบในดินแดนแห่งนี้⁹

¹ Clovis Thorel. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. 2001. p. 134-135.

² Ibid. p. 92-103.

³ Ibid. p. 104-113.

⁴ Ibid. p. 114-123.

⁵ Ibid. p. 124-128.

⁶ Ibid. p. 129-135.

⁷ Ibid. p. 145-184.

⁸ Ibid. p. 185-187.

⁹ Joseph de Malglaive and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavie mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. 2000. p. 212.

12. การเมืองการปกครอง

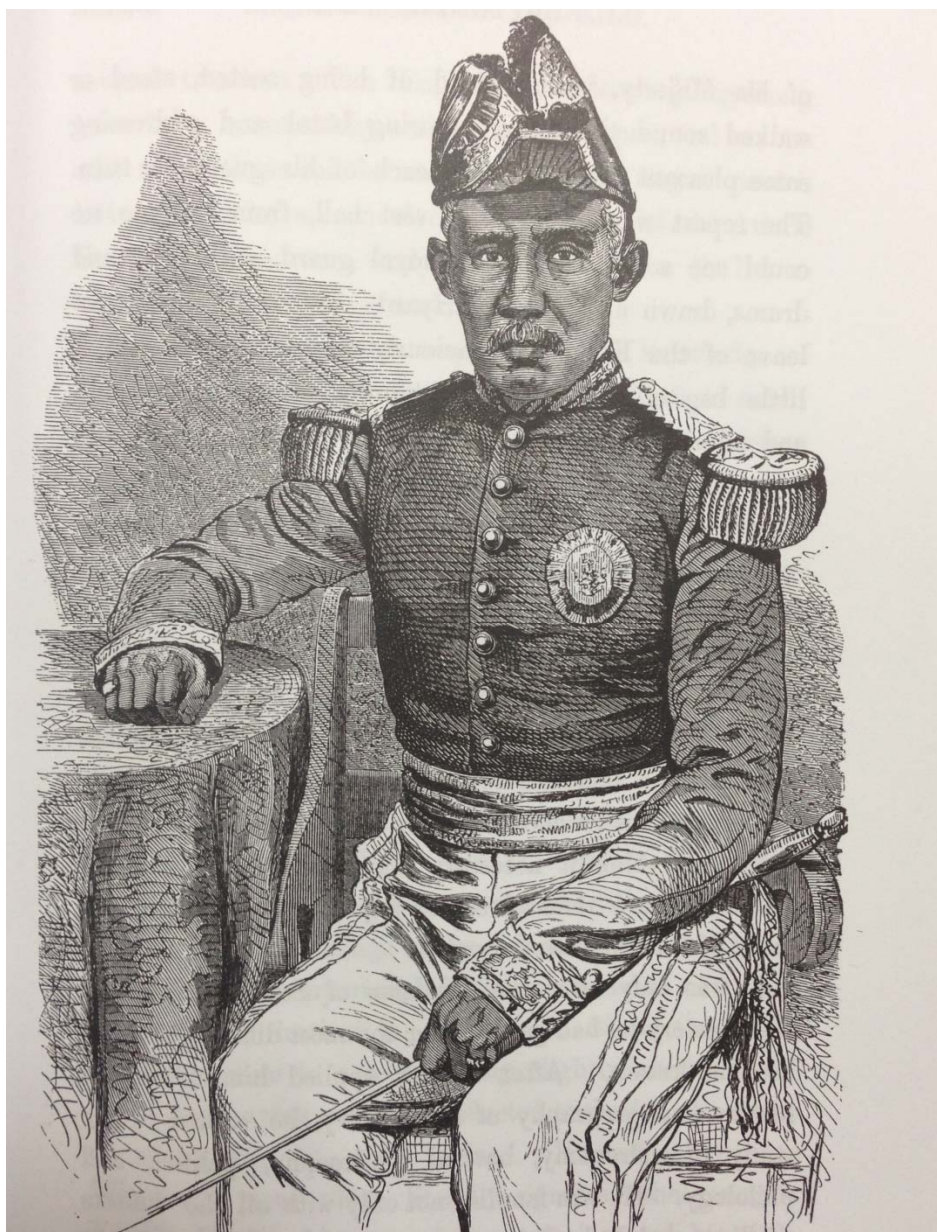
แรกสำรวจเมื่อครั้งที่มูโฮต์เข้ามาสำรวจดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งระยะเวลาการสำรวจคาบเกี่ยวกับช่วงปลายการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 4 มูโฮต์ได้วิพากษ์วิจารณ์ระบบสถาบันกษัตริย์ของสยาม ณ ช่วงเวลานั้นว่า “...เป็นสถาบันที่มีความเป็นลักษณะเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสยาม เขมร และลาว ที่คงมีพระราชประเพณีการแต่งตั้งกษัตริย์องค์ที่ 2 (The second king)¹ ที่แสดงถึงความแปลกประหลาดกว่าที่อื่น ๆ มีการจัดเรียงลำดับผู้มีอำนาจอันสะท้อนให้เห็นข้อจำกัด ที่มีความสามารถกำหนดได้อย่างง่ายดาย อยู่ภายใต้ชื่ออย่างเป็นทางการว่า วังหน้า (Wangna)...”² โดยในช่วงเวลานั้นผู้ดำรงตำแหน่งวังหน้าที่มูโฮต์กล่าวถึงคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แต่ตัวมูโฮต์เองนั้นมีทัศนคติที่ดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระอนุชามากกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อันแสดงออกด้วยการกล่าวถึงพระองค์ว่า “...พระองค์ทรงมีความเป็นสุภาพชนที่สมบูรณ์แบบ เพียบพร้อมด้วยจิตใจที่ได้รับการปลูกฝังมาเป็นอย่างดี มีความสามารถในการเขียนและพูดในภาษาอังกฤษ มีพระราชวังชั้นนำที่ตกแต่งประดับประดาตามแบบตะวันตกเช่นเรา มีวิถีชีวิตที่มั่งคั่ง มีสกุล และเรียนรู้วิถีแบบชาวยุโรป พระองค์ทรงโปรดปรานหนังสือ และงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และทรงคุ้นเคยกับอารยธรรมสมัยใหม่ (Modern civilization) พระองค์ทรงมีภูมิระดับมากกว่าพระเชษฐา ทรงมีความสามารถในการบริหารจัดการรัฐบาล มีความเป็นรัฐบุรุษ และเป็นที่น่าเสียพระทัยมากกว่าใคร ๆ กับสถานะเงื่อนไขอันน่าเศร้าในประเทศอันแสนเฉื่อยชาของพระองค์...”³

¹ การสถาปนาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงมีพระเกียรติยศเสมอพระเจ้าแผ่นดิน (รัชกาลที่ 4) มีสาเหตุมาจากหลักโหราศาสตร์ของสยามที่อ้างว่าพระอนุชา (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระชะตาแรง จะต้องได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อใกล้จะสวรรคต จึงทรงขอให้ถวายราชสมบัติร่วมกันทั้งสองพระองค์ และอีกสาเหตุหนึ่งมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชารอบรู้ในการปกครอง ขนบธรรมเนียม และการรณรงค์สงคราม รวมทั้งเป็นที่นิยมนับถือของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก จึงครองราชสมบัติร่วมกัน เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ดู กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. 2525. หน้า 25-26.

² Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 11.

³ Ibid. p. 12.

ภาพประกอบ 94 กษัตริย์องค์ที่ 2 ของสยาม¹

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 9.

อาจกล่าวได้ว่า มูโอต์แสดงความรู้สึกผิดหวังต่อการจัดวางตำแหน่งกษัตริย์ของสยาม เนื่องจากมูโอต์มีความเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นเป็นผู้มีวิสัยทัศน์และมองการณ์ไกล สามารถนำพาสยามไปสู่ความเจริญตามแบบตะวันตก เพราะทรงเป็นผู้มีอารยะ (Civilized) ตรงตามมาตรฐานของชาวตะวันตก จึงสมควรจะดำรงเพียงตำแหน่งรอง¹

อาณาจักรสยามตามความเข้าใจของมูโอต์ แบ่งการปกครองออกเป็นสี่สิบเอ็ดจังหวัด โดยมีตำแหน่งหัวหน้าปกครองสูงสุดคือ พระยา (Phaja) หรือ เจ้าเมือง (Governor) แบ่งออกเป็นหลายหัวเมืองภายใต้อำนาจเจ้าหน้าที่มีตำแหน่งน้อยกว่าตามลำดับ² ในส่วนของดินแดนอีสานและลาวนั้น การ์นิเยร์กล่าวถึงระบบราชการและการบริหารงานตามเมืองต่าง ๆ ของชาวลาวว่ามีส่วนคล้ายกับที่ใช้กันในกรุงเทพฯ หรือในเขมร หากเจ้าเมืองมีศักดิ์เป็นกษัตริย์ดังเช่นที่เมืองจำปาศักดิ์ จะถูกเรียกขานนำพระนามว่า แก้วเมือง (Kiao Moun) โดยมี 3 บุคคลสำคัญที่อยู่ภายใต้อำนาจของตน คือ ตำแหน่งอุปราช (Opalat) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับตำแหน่งกษัตริย์องค์ที่ 2 ของสยาม ตำแหน่งราชวงศ์ (Latsvong) และตำแหน่งราชบุตร (Latsbout) ซึ่งระบบนี้เป็นรูปแบบกิตติมศักดิ์และตามรูปการณ์แล้วนั้นยังแสดงให้เห็นถึงควมมีอิสรภาพของดินแดนลาว เนื่องจากยังคงปกครองด้วยเลือดเนื้อเชื้อไขของกษัตริย์แต่ดั้งเดิม ที่ซึ่งทางกรุงเทพฯ ยังคงทำการแต่งตั้งบุคคลสำหรับดำรงตำแหน่งนี้อย่างเป็นทางการ³ แต่อย่างไรก็ตามผู้ปกครองชาวสยามจะมีอิทธิพลต่อชีวิตและความตาย (Power of life and death) ของผู้คนในท้องถิ่น ด้วยการพิจารณาในฐานะอุปราช (Viceroys)⁴ เมืองที่อยู่

¹ เหตุที่มูโอต์มีทัศนะคติที่ชื่นชมพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก และรู้สึกผิดหวังต่อการจัดวางตำแหน่งกษัตริย์ของสยาม เนื่องจากมูโอต์มีความเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นเป็นผู้มีลักษณะที่มองการณ์ไกล สามารถนำพาประเทศไปสู่ความเจริญตามแบบตะวันตก เพราะทรงเป็นผู้มีความศิวิไลซ์ (Civilized) ตามมาตรฐานของชาวตะวันตก มีสมควรจะดำรงเพียงตำแหน่งรอง เนื่องจากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศจากการที่ทรงพระปรีชาสามารถ แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4) ทรงอยู่ในสมณเพศนานถึง 27 ปีตลอดสมัยของรัชกาลที่ 3 จึงเป็นข้อจำกัดให้พระองค์ทรงมีผลงานเด่นชัดเฉพาะวงการศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงมีบทบาทสำคัญเป็นที่ประจักษ์ชัดหลายด้าน โดยเฉพาะการป้องกันประเทศและการทหาร ดู กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. 2525. หน้า 26.

² Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 16.

³ Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 - Volume 2. 1996. p. 85.

⁴ เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์เพื่อให้ปกครองเขตหรือแคว้นแคว้น ภายในราชอาณาจักร เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

ห่างไกลมากที่สุดจะขึ้นตรงกับพระราชอาณาจักรสยาม (Empire of Siam) และถือเป็นส่วนหนึ่ง...”¹
ผู้ใดก็ตามที่ได้ครอบครองกรุงเทพฯ จะมีสถานะเป็นผู้ปกครองของทั้งดินแดน²

กลุ่มคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสรับรู้ว่ายามได้มีอิทธิพลด้านการปกครองอยู่เหนือดินแดน
อีสานลาว และเขมร ดังเช่นที่การ์นิเยร์กล่าวไว้ว่า ดินแดนบริเวณแถบกลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ภายใต้
การปกครองของสยาม แต่ทางฝรั่งเศสก็ยังคงพบการต่อต้านสยามอยู่บ้างในบริเวณนี้ นอกจากนี้
ในด้านความคาดหวังของฝรั่งเศสที่จะขยายอาณานิคมในแถบนี้ การ์นิเยร์ได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับ
ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นจากบริเวณนี้ที่อาจจะนำไปสู่อุปสรรคต่อการขยายอิทธิพลภายในแถบอินโดจีน
ของฝรั่งเศส³

นอกจากนี้อิทธิพลของสยามที่มีในดินแดนลาวยังรวมไปถึงการค้นหาช้างเผือก มูฮอต
กล่าวว่าช้างเผือกที่ถูกจับได้ในดินแดนลาว จะถูกนำส่งไปยังกรุงเทพฯ⁴ ขณะที่ขบวนช้างเผือกหลายสิบ
เชือกกำลังมุ่งหน้าลงไปยังกรุงเทพฯ นั้น จะเดินทางกันเป็นขบวนใหญ่โต สง่างามมาก เหล่าขุนนางและ
กลุ่มข้าราชการทั้งชาวลาวและสยามต่างพร้อมเพรียงกันในการดูแลเอาใจใส่ช้างเผือก เนื่องจากชาว
สยามมีความเชื่อในเรื่องของโชคลางเป็นอย่างมาก และศรัทธาเกี่ยวกับการสลักร่าง ย้ายวิญญาณ
จึงเชื่อกันว่าจิตวิญญาณของเจ้าฟ้าหรือกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ได้เชื่อมผ่านมายังช้างเผือก นอกจากศรัทธา
ในช้างเผือกแล้วนั้น ยังมีลิงเผือก และคน สัตว์ หรือพืชที่มีผิวเผือก (Albinos) เพราะเหตุนี้พวกเขา
จึงยกย่องบูชาด้วยความเคารพนับถือ พวกเขาเคารพและศรัทธาต่อช้างเผือกที่จะนำโชคมาสู่บ้านเมือง
ในขณะที่ช้างเผือกก้าวเดิน จะมีคนคอยถ่างกิ่งไม้เพื่อเปิดทางให้ตลอดเวลา และจะมีคนคอยเลี้ยงดูนำ
อาหารหลากหลายชนิดซึ่งจัดวางในภาชนะถ้วยชามที่ทำมาจากทองคำแท้ และกษัตริย์จะทรงเป็นผู้เดินทาง
ออกมาพบช้างเผือกด้วยตนเอง แต่มูฮอตกลับมองว่าช้างเผือกเหล่านี้น่าสงสาร เพราะถูกเลี้ยงดูดีมากจน
เกินพอดี ทำให้ช้างเผือกบางเชือกต้องล้มลงเพราะอาหารมีย่อย ซึ่งเมื่อช้างเผือกล้มลง ก็ยังเกิดความ
ทุกข์ใจอย่างแสนสาหัสโดยทั่ว เหล่าขุนนางและบรรดาบุคคลสำคัญต่างรวมกันเพื่อแสดงความโศกเศร้า
แก่มัน⁵ มูฮอตกล่าวว่าอันที่จริงแล้วช้างเผือกที่ว่านั้น มีเพียงจุดต่างมีก็จุดตามร่างกายของช้าง และ
การที่ทั้งกษัตริย์และกลุ่มข้าราชการต่างพากันไว้ทุกข์ต่อช้างอันเปรียบเสมือนวัตถุบูชาของพวกเขาที่
ได้จากไปเนื่องมาจากอาหารมีย่อยนี้ ช่างดูน่าเวทนาทั้งสัตว์ทั้งตัวกษัตริย์⁶

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 304-305.

²Ibid. p. 308.

³Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 81.

⁴Henri Mouhot. op. cit. p. 309.

⁵Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 93.

⁶Ibid. p. 106.

ขณะที่มูโอดจะเดินทางสู่แถบที่ราบสูงโคราช มูโอดได้กล่าวถึงการประสานงานกับและการติดต่อทำเรื่องในการผ่านแดนที่กรุงเทพฯ รวมถึงสนธิสัญญาระหว่างทางกงสุลฝรั่งเศสและคณะปกครองสยาม อันถือเป็นข้อบังคับที่กำหนดให้พระมหากษัตริย์ให้ความช่วยเหลือและปกป้องชาวฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มมิชชันนารีและนักธรรมชาติวิทยา เอกสารเหล่านี้จะช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทางของมูโอด อาทิ ช่วยจัดหาวีซ่าหรือข้ามตามแต่มูโอดจะร้องขอ เนื่องจากเมืองในดินแดนลาวนั้นอยู่ภายใต้ขอบเขตอำนาจข้าหลวงของสยาม¹ แต่มูโอดกล่าวว่าเมื่อเดินทางสำรวจมาถึงเมืองชัยภูมิ และเข้าพบเจ้าเมืองเพื่อติดต่อขออนุญาตเข้าข้างและวัว เพื่อใช้ในการเดินทางต่อไป มูโอดได้แสดงหนังสือของทางฝรั่งเศส จดหมายจากสมุหพระกลาโหมและจากเจ้าเมืองโคราช แต่กลับไร้ประโยชน์เพราะเจ้าเมืองชัยภูมิได้ปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือ โดยกล่าวว่า หากมูโอดต้องการวีซ่าหรือข้าม ตามปากก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถหาเองได้ง่าย ๆ โดยมีถึงกับต้องให้ทางการช่วยเหลือ นอกจากนี้ มูโอดอาจหาเอาจากชาวบ้าน แต่มูโอดเกรงว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายมากกว่าปกติสองถึงสามเท่า ซึ่งมูโอดมีเงินพอที่จะจ่าย เนื่องจากมิได้คาดคิดถึงเรื่องนี้มาก่อน ทำให้มูโอดสามารถเดินทางต่อไปได้ จึงตัดสินใจเดินทางย้อนกลับมายังกรุงเทพฯ เพื่อร้องขอความช่วยเหลือจากกงสุล สมุหพระกลาโหม และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นเหตุให้มูโอดต้องเสียเวลาในการเดินทางเป็นอย่างมาก² ดังที่มูโอดกล่าวว่า “...นี่เป็นหนึ่งในที่ที่สามารถจะทำอะไรได้โดยปราศจากความช่วยเหลือของผู้ที่มีอำนาจ...”³ ซึ่งในภายหลังกนั้นมูโอดได้ขอเข้าพบเจ้าเมืองสระบุรี และแจ้งเรื่องราวที่ตนได้พบเจอจากเจ้าเมืองชัยภูมิให้เจ้าเมืองสระบุรีรับฟัง ในขณะที่เจ้าเมืองสระบุรีสั่งให้คนรับใช้เขียนจดหมายตามคำบอกของตนเพื่อจะนำเรื่องส่งไปยังเจ้าเมืองชัยภูมิ เจ้าเมืองสระบุรีได้แสดงอาการพอใจและเรียกเจ้าเมืองชัยภูมิว่า คนโง่เขลาเบาปัญญา พร้อมกับชมเชยว่าจะถอดถอนตำแหน่งของเจ้าเมืองชัยภูมิ ซึ่งเจ้าเมืองสระบุรีระบุว่า หากมูโอดได้รับความช่วยเหลืออย่างเต็มประสิทธิภาพก็อาจจะนำสงครามมาสู่สยาม การแสดงออกของบรรดาเจ้าเมืองของสยามเอียงนี้ แสดงให้มูโอดเห็นว่าสยามหวาดกลัวภัยจากการกระทำในทุก ๆ ด้านที่อาจก่อให้เกิดสงครามกับชาติยุโรป และด้วยความขุ่นเคืองจากเรื่องราวที่ตนได้รับจากเจ้าเมืองชัยภูมิในขณะนั้น มูโอดจึงได้เขียนบรรยายความคิดของตนในรายงานการสำรวจว่า “...เหตุที่เกิดขึ้นกับข้าพเจ้าดังกล่าวได้บรรลุผล ข้าพเจ้าสามารถมองเห็นแจ่มแจ้งว่า กิจการของประเทศเรา (ฝรั่งเศส) จะสามารถดำเนินได้เป็นอย่างดีในโคชินจีน เสียงก้องกังวานของปืนใหญ่จะส่งผลกระทบต่อยาม...” อย่างไรก็ตามมีการดำเนินการจัดการเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับมูโอดในภายหลังจากการประสานของเจ้าเมืองโคราชและเจ้าเมืองสระบุรี

การที่บรรดาเจ้าเมืองและผู้นำท้องถิ่นในแต่ละที่ที่มูโอดทำการสำรวจผ่าน ได้ให้ความช่วยเหลือจัดหาสิ่งจำเป็นรวมถึงพาหนะให้แก่คณะสำรวจของมูโอดตามคำร้องขอ เมื่อบ่อยครั้งเข้ายิ่งส่งผลให้ มูโอดรู้สึกหึงผยองกับการให้เกียรติและการนอบน้อมจากบรรดาผู้นำในแต่ละท้องถิ่นที่ตนทำ

¹Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travogue*. 2009. p. 322.

²Ibid. p. 334-334.

³Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations*. 2009. p. 92.

การสำรวจผ่าน ดังความตอนหนึ่งของมูโอดท์ที่กล่าวว่า “...หากข้าพเจ้าเป็นราชทูตของกษัตริย์ (King's Envoy) คงอดที่จะขบขันเสียมิได้ที่เห็นบรรดาเหล่าผู้นำในท้องถิ่น ปฏิบัติตามที่คนงานของข้าพเจ้าสั่ง”¹ ในเกือบทุกครั้งที่คณะสำรวจเข้าไปสำรวจยังเมืองแต่ละเมืองที่คณะสำรวจของตนจะทำการสำรวจและพักแรม จะเข้าไปแสดงตนต่อเจ้าเมือง กษัตริย์ รวมถึงเหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้มีอำนาจในเมืองนั้น ๆ ก่อนอาทิ มูโอดท์ที่ได้รับการต้อนรับจากเหล่าเชื้อพระวงศ์ชาวลาออย่างเป็นมิตร² ดังความว่า “...ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเข้าพบเจ้าผู้ครองเมืองหลวงพระบาง³ ผู้ซึ่งมียศบรรดาศักดิ์ดีตามแบบกษัตริย์ ข้าพเจ้ามีรูปร่างเพราะเหตุใด แต่พวกเขาได้แสดงท่าทีอันเป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า ด้วยทั้งหมดที่พวกเขาคิดเตรียมการมาอย่างเอิกเกริกและงดงาม...”⁴ ซึ่งธรรมเนียมการเข้าเฝ้าและกระบวนการติดต่อกษัตริย์และเหล่าขุนนางชั้นสูงอยู่เบื้องหลังในดินแดนเหล่านี้ แอมอนิเยมองว่าเป็นสิ่งที่ไร้สาระ คล้ายกับจะบ่งบอกแก่ผู้รอเข้าเฝ้าว่าคงมิได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นมากนัก⁵

ดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงขึ้นตรงกับฝ่ายสยาม อาทิ เมืองหลวงพระบาง ที่ส่งมอบเครื่องบรรณาการให้แก่กรุงเทพฯ เห็นได้จากขณะที่มูโอดท์ทำการสำรวจดินแดนลาวในปี พ.ศ. 2404 คนรับใช้ชาวลาอของมูโอดท์ขออนุญาตไปเข้าร่วมติดตามกลุ่มข้าราชการของกษัตริย์แห่งเมืองหลวงพระบาง ที่กำลังจะลงไปถวายเครื่องราชบรรณาการยังกรุงเทพฯ⁷ โดยกษัตริย์ลาวแห่งเมืองหลวงพระบางจำต้องเสด็จด้วยพระองค์เองพร้อมกับกลุ่มข้าราชการของพระองค์ เพื่อนำเครื่องราช

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travelogue. 2009. p. 341.

²มูโอดท์ได้รับการต้อนรับจากกษัตริย์ลาวเป็นอย่างดี และกล่าวว่าตนเป็นที่โปรดปราน ดู Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 102.

³พระเจ้าจันทรเทพประกาศคุณ มีพระนามเดิมว่า เจ้าจันทราช เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 10 แห่งราชอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง เสด็จพระราชสมภพ ณ กรุงเทพมหานคร ราชอาณาจักรสยาม เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2393 เป็นพระราชโอรสในเจ้ามณฑลราชกษัตริย์ล้านช้างหลวงพระบางพระองค์ที่ 8 และพระนางคำมูน พระองค์ทรงเป็นพระราชอนุชาในเจ้าสุกเสริมกษัตริย์ล้านช้างหลวงพระบาง พระองค์ก่อน พระองค์ทรงครองราชย์ต่อจากพระเชษฐาตั้งแต่วันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2395 จนกระทั่งเสด็จสวรรคตเมื่อปี 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 พระเจ้ามณฑลราชกษัตริย์ หรือ "เจ้าอุ่นคำ" พระราชอนุชาของพระองค์จึงครองราชย์ต่อจากพระองค์ รัชสมัยของพระองค์เป็นช่วงที่ลาวอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ดู อุทัย เทพสิทธิ. ความเป็นมาของไทลาว. 2516. หน้า 258-263.

⁴Henri Mouhot. op. cit. p. 349.

⁵เอเลี่ยน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2541. หน้า 28.

⁶ในช่วงการสำรวจของมูโอดท์ ลาวและกัมพูชายังเป็นประเทศราชของสยามอยู่ จึงจำต้องส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ากรุงเทพฯ

⁷Henri Mouhot. op. cit. p. 352.

บรรณาการไปสู่กรุงเทพฯ¹ ซึ่งในส่วนของเครื่องราชบรรณาการ มูโด้บรรยายว่า เครื่องราชบรรณาการ ประกอบด้วยทองคำหรือเงินจากหลาย ๆ เมืองทั้งเมืองชัยภูมิและเมืองภูเขียว เป็นจำนวน 8 บาทต่อหัว บ้างก็จ่ายเป็นผ้าไหมที่ซังน้ำหนักโดยเหล่าข้าราชการชั้นสูงเช่นเดียวกับผลกระวานที่เมืองโพธิ์สัตว์และ

เมืองพระตะบอง โดยพวกเขา (เหล่าข้าราชการชั้นสูงชาวสยาม) กำหนดเอง²

ภาพประกอบ 95 พระราชพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณของกษัตริย์แห่งจำปาศักดิ์เพื่อแสดงความจงรักภักดีแก่สยาม³

เมื่อคราวที่เดอ การ์เน เดินทางสำรวจยังเมืองอุบล คณะสำรวจได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าเมืองอุบล ทั้งสารเชื้อเชิญและของกำนัลจำนวนมาก ทำให้เดอ การ์เนบันทึกถึงเจ้าเมืองอุบลว่า “...ทั้งหมดนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเขา (เจ้าเมืองอุบล) มีแนวคิดบางอย่างที่เป็นไปตามแบบผู้มีอารยะ (Civilization) และพวกเขาก็เร่งรัดที่จะเข้าเยี่ยมเยียนตามพิธีรีตองเท่าที่พวกเขาจะสามารถกระทำได้...” เมื่อเดอ การ์เนเดินทางเข้าพบเจ้าเมืองอุบล ได้บรรยายสภาพดำหนักของเจ้าเมืองอุบล ดังความว่า

¹Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural History Observations. 2009. p. 102.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 1 - Travlogue. 2009. p. 330.

³Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. 1996. p. 107.

“...ตำแหน่งนี้ดูราวกับตลาดนัด มีกระเจงกอกงสมกันเป็นกองพะเนิน ผ้าหลายผืน และ
 พรหมแบบยุโรปอีกจำนวนมาก ที่พึ่งจับจ่ายมาจากกรุงเทพฯ เป็นที่แน่ชัดว่าพวกเขาปรารถนาที่จะตกแต่ง
 ประดับประดาเพิ่มความมีสง่าราศี เพื่อต้อนรับงานฉลองพิธีบรมราชาภิเษก ที่ซึ่งพวกเรา (เดอ การ์เน
 และคณะสำรวจ) จะได้เข้าร่วมงานพิธีนี้ในมิชามินาน...” นอกจากนี้เดอ การ์เน ยังกล่าวว่า เจ้าเมืองอุบล
 ผู้เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์สยามนั้น มีเชื้อสายจัดอยู่ในกลุ่มราชตระกูลของเจ้าผู้ครองนคร
 เวียงจันทน์ ซึ่งถูกนำมาพุมพักเลี้ยงดูที่กรุงเทพฯ นับแต่ช่วงที่กองทัพฝ่ายสยามมีชัยเหนือดินแดนลาว
 ภายหลังนั้นเจ้าเมืององค์นี้ได้สร้างความดีความชอบในช่วงรัชกาลของกษัตริย์สยามองค์นี้
 ทางฝ่ายสยามจึงวางตำแหน่งแต่งตั้งให้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองอุบล¹

นอกจากในด้านการสำรวจผู้คนในท้องถิ่น พบว่า ผู้คนในท้องถิ่นถูกกลุ่มชนชั้นปกครอง
 ของสยามกดขี่มากเสียจนสามารถสังเกตได้จากแวตาท่าทางของผู้คนเมื่อเจอคนที่มีความดีเหนือกว่า
 อาทิ มูโอต์กล่าวว่า เกือบทุก ๆ ที่ที่เขาสืบถาม มีวาจะเป็น วัดวาอาราม ตลาด หรือสถานที่น่าสนใจอื่น ๆ
 ผู้คนจะมักจะพากันเฝ้าจับตามอง และขำเสียงตามองห่าง ๆ มูโอต์มองว่าตนถูกปฏิบัติจากผู้คนในท้องถิ่นราว
 กับเจ้าชายหรือคณะปกครองชั้นสูงอันเป็นไปตามคำสั่งของพระมหากษัตริย์ที่ได้มอบอำนาจให้แก่มูโอต์
 ที่สามารถมีอำนาจต่อชีวิตและความตายของเหล่าราษฎรของแผ่นดินนี้ ซึ่งสิ่งที่มูโอต์พบเห็นดังกล่าวได้
 ทำให้เกิดความรู้สึกสงสารผู้คนในท้องถิ่น ดังความว่า “...เหตุใดข้าพเจ้าถึงมิสามารถยกระดับพวกท่าน
 ขึ้นจากการถ่อมตัวอันน่าเสียดายเช่นนี้ ...” มูโอต์จึงอยากจะเป็นแรงสนับสนุน แม้จะเป็นเพียงน้อยนิด
 ที่จะแสดงให้เห็นโดยทั่วกันว่าผู้คนเหล่านี้โชคร้ายและน่าเวทนามากเพียงไร แม้กระทั่งผู้หญิงและเด็กก็
 ยังคงสุบผืน แต่ถึงกระนั้นมูโอต์ยังคงเห็นสมควรว่า แท้จริงแล้วคนเหล่านี้สมควรถูกเรียกว่า พลเมืองที่
 แสนโง่เขลา² นอกจากนี้ คณะสำรวจมองว่า การเข้ามาสำรวจของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสในดินแดน
 อีสานและลาว ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวบางอย่างในท้องถิ่นและแม้กระทั่งทางฝ่ายสยามเอง อาทิ
 การ์เนียร์กล่าวถึงคำยืนยันของคณะสำรวจที่ได้สืบหาข้อมูลจากชาวพื้นเมืองตามท้องถิ่นในดินแดนลาว
 ว่า ภารกิจการสำรวจของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีเกียรติภูมิอันเป็นเลิศอยู่เบื้องหลังนี้ ทุก ๆ
 ที่ที่คณะสำรวจย่างกรายออกไป ได้สร้างความหวาดหวั่นอย่างที่สุด เพราะการประกาศถึงการเข้ามาของ
 ชาวยุโรป ได้ก่อให้เกิดการปลุกเร้าในดินแดนลาวจนกระทั่งถึงตอนนี้³

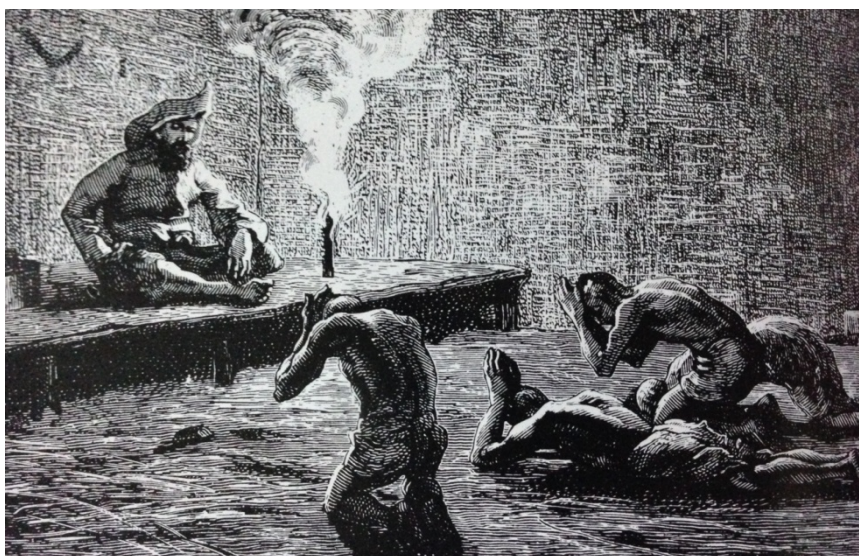
¹Louis de Carne'. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan.
 2000. p. 92-93.

²Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Vol. 2 - Natural
 History Observations. 2009. p. 105.

³Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong
 Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 117.

ในขณะที่เข้าสำรวจที่เมืองจำปาศักดิ์ เนอีสบพบว่า มีทาสชาวนวนเป็นจำนวนมากในเมืองจำปาศักดิ์ เขาจึงได้เจรจาในนามของฝรั่งเศสกับกษัตริย์แห่งจำปาศักดิ์และเหล่าข้าราชการชั้นสูง ว่าต้องการให้ปลดปล่อยทาสชาวนวนเหล่านี้ให้เป็นอิสระ เนื่องจากชาวนวนอยู่ภายใต้อำนาจของฝรั่งเศส และจวนเจียนจะเป็นประชากรอันเป็นมิตรต่อฝรั่งเศส นอกจากนี้เนอียังได้กล่าวว่า มิมีอะไรน่ารังเกียจไปกว่าการพบเห็นประชากรทาสชาวนานที่ขี้ขลาดและค่อนข้างเป็นผู้มีอารยะ (Civilized) กลับกลายมาเป็นทาสภายใต้ประชากร (ชาวลาว) ที่ป่าเถื่อนเหล่านี้¹

ภาพประกอบ 96 การพบปะกับเหล่าทาสชาวนวน²

¹Paul Neis. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. 1997. p. 7-10.

²Ibid. p. 10.

อาจกล่าวได้ว่า การสำรวจในด้านการเมืองการปกครอง คือ ส่วนหนึ่งของการพยายามขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนแถบนี้ เห็นได้จากการที่การ์นิเยร์กล่าวว่า เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากในการเจรจาต่อรองครั้งแรก (เมื่อ พ.ศ. 2411) เพื่อแสดงถึงอิทธิพลของฝรั่งเศส ที่จะเป็นหูเป็นตาให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นและมอบแนวคิดในเรื่องของบทบาทหน้าที่ที่เหนือกว่าในคาบสมุทรีนี้ ซึ่ง ณ ตอนนี้อาณาจักรแห่งหลวงพระบางคือ ศูนย์กลางของชาวลาวที่มีความสำคัญที่สุดในอินโดจีน สถานที่แห่งนี้มีความปลอดภัยและเป็นศูนย์รวมของทรัพยากรธรรมชาติในการจูงใจผู้คนทั้งหมดที่ต้องการจะหลีกเลี่ยงจากการกดขี่ตามแบบลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามและพม่า อันเป็นลัทธิการปกครองที่อ่อนแอและถูกรอบงำโดยจีนเมื่อครั้งสมัยก่อนที่เข้ามาจัดวางระบบในดินแดนเหล่านี้ ซึ่งในตอนนี้การปกครองแบบนี้จำต้องหมดไปและต้องปราศจากตัวถ่วงดุลยภาพ¹ ฝรั่งเศสจะต้องเข้ามาจัดการภายในดินแดนลาว เหนือกว่าที่เคยจัดการในดินแดนญวนเมื่อครั้งก่อนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งน่าจะดำเนินไปได้ด้วยดีกับผู้คนที่มีความซื่อสัตย์และสุภาพอ่อนโยนเหล่านี้ในดินแดนลาว ฝรั่งเศสควรเข้ามาเตรียมการจัดการให้มีเสถียรภาพมากขึ้น และสร้างวิสัยทัศน์ให้เพิ่มมากขึ้นต่อเครือข่ายอาณานิคม มีควรละทิ้งข้อผิดพลาดต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในการเข้าแทนที่ในดินแดนเหล่านี้ หรือหากในวันหนึ่งราชทูตได้เริ่มรู้ระยะและระยะยาวว่า ดินแดนของพวกเขาจะสามารถสร้างผลประโยชน์แก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสต้องมีมติที่จะทำให้พวกเขากลับกลายมาเป็นผู้ปฏิบัติการที่วุ่นวายง่ายภายใต้นโยบายทางการเมืองที่จะเป็นตัวแปรในด้านจุดมุ่งหมายของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นวิธีที่อาจมีข้อจำกัด²

เนื่องจากวัตถุประสงค์จากการสำรวจของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสเพื่อยังประโยชน์แก่การขยายอาณานิคมของรัฐบาลฝรั่งเศสนี้ ทำให้ทางฝ่ายสยาม เกิดความพยายามที่จะป้องกันและอ้างอิทธิเหนือดินแดนแถบนี้ อาทิ ฮาร์มานด์กล่าวว่า ข้าหลวงแห่งเมืองอุบลพยายามให้ความช่วยเหลือแก่ฮาร์มานด์ในด้านค่ายที่พักบนภูเขาและจัดหาคนนำทาง รวมถึงผู้ร่วมเดินทางเพื่อไปยังดงเกีย โดยคาดหวังค่าตอบแทนด้วยการอ่อนน้อมแล้วเข้าเฝ้าในการที่จะให้ฮาร์มานด์ออกปากเพื่อสัญญาว่าจะจัดทำแผนที่ขนาดใหญ่ของดินแดนลาว ที่รวมถึงบ้านเมืองต่าง ๆ โดยเริ่มจากเมืองจำปาศักดิ์ไปจนถึงกรุงเทพฯ แต่ฮาร์มานด์ได้ยืนยันกรานที่จะปฏิเสธในทุกวิถีทาง³

¹ Francis Garnier. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. 1996. p. 294.

² Ibid. p. 297.

³ Francois Jules Harmand. Laos and the Hilltribes of Indochina. 1997. p. 22-23.

แต่อย่างไรก็ตาม คณะสำรวจของปาวีมองว่า ดินแดนอีสาน คือ ลาวฝั่งตะวันตก และ ดินแดนลาว (ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) คือ ลาวฝั่งตะวันออก ที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม¹ และมีความ มุ่งมั่นที่จะผนวกดินแดนลาวเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส มากกว่าให้ความสนใจบริเวณที่ราบลุ่ม กรุงเทพฯ ของสยาม ดังที่ปาวีกล่าวโต้ตอบกับข้าหลวงชาวสยามที่มาเข้าพบเพื่อขอเจรจาด้วย ความว่า “...ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า กรุงเทพฯ มิใช่พื้นที่เป้าหมายที่พวกเราจำเป็นต้องเลือก เพื่อเดินทางไปยังที่แห่ง นั้นหรือนอกเหนือจากนั้น พวกเราต้องใช้ช้าง แต่พวกท่านมีมี เพื่อเดินทางไปยังเมืองเวียงจันทน์ พวกเรา ต้องใช้พลพาย ซึ่งพวกเรามีมากยิ่งขึ้น ส่วนพวกท่านมิได้มีแม้กระทั่งเรือ...”²

คณะสำรวจต่างมองว่า ส่วนกลางของสยามได้พยายามเข้ามาแทรกแซงและจัดการ ปกครองในดินแดนอีสานและลาว เพราะต้องการขยายอำนาจรัฐ และกลืนกลายกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอีสานและลาวให้เป็นสยามทั้งหมด การที่ดินแดนแถบนี้ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม อาจจะ ก่อปัญหาเกิดเป็นอุปสรรคต่อการขยายอิทธิพลภายในแถบอินโดจีนของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจะต้องเข้ามา จัดการภายในดินแดนลาว เฉกเช่นที่เคยจัดการในดินแดนญวน และฝรั่งเศสควรเข้ามาการจัดการและ สร้างวิสัยทัศน์ให้เพิ่มมากขึ้นต่อเครือข่ายอาณานิคม

ณ ช่วงเวลาแห่งการสำรวจดังที่กล่าวมานี้ ทักษะที่พบจากรายงานการสำรวจของกลุ่มนัก สืบสวนชาวฝรั่งเศสในการออกสำรวจและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาว ได้แสดงภาพวิถี ชีวิตผู้คนในด้านต่าง ๆ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดน และยังแฝง “ทักษะ” ที่แสดงจุดประสงค์ หลักในการสำรวจดินแดนในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงอยู่ตลอดเส้นทางการสำรวจ ดังเช่นที่ยอร์ช เซเดส์ กล่าว ว่า การศึกษาชีวิตทางสังคมของมนุษย์ คือ การศึกษาที่เห็นผลในทางปฏิบัติและในทางการเมืองโดยตรง ซึ่งเป็นผลที่ได้จากการศึกษาและสร้างองค์ความรู้จากการสำรวจศึกษา ซึ่ง “ผลประโยชน์เฉพาะหน้า” คือสาเหตุสำคัญที่ต้องสำรวจข้อมูล อนุมานในเชิงปริมาณ คาดการณ์ผลที่จะเกิดไว้ล่วงหน้า เพื่อจะได้ ดำเนินการอย่างถูกต้อง อาจกล่าวได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือ การวางรากฐานความสนใจใคร่รู้ เกี่ยวกับ “ชาติพันธุ์ที่แปลกและแตกต่าง” โดยยังคงเป็นการแยกการแสดงความละเอียดอ่อนทางด้าน จิตใจออกจากการสำรวจศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ทำให้การแสดงผลภาพและการสื่อสารในแต่ละครั้ง จึงเป็นการใช้อย่างแรกเข้าไปแทนที่อย่างหลัง อาทิ ในกรณีของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นเรื่อง ง่ายหากจะทำการศึกษาวัตถุ แต่ในขณะที่ใช้ “มนุษย์” เป็นกรณีสำรวจศึกษานั้น จะเป็นเรื่องยากที่ตัวผู้ ศึกษาจะสามารถบันทึกข้อมูลและมีทักษะที่เป็นกระจำ เป็นกลาง โดยที่จะมีรู้สึกมีอารมณ์ร่วมใด ๆ กับ เรื่องที่สำรวจศึกษา ถือเป็น การสำรวจเพื่อนำข้อมูลมาใช้เป็นผลประโยชน์มากกว่าการสำรวจศึกษาอย่าง เป็นภววิสัย³ หรือในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ การหวนพิชเพื่อหวังผลให้เกิดการถกเถียงเพื่อนำไปสู่ระบบ

¹ August Pavie. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. 1999. p. 596-597.

² August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. p. 86.

³ ภววิสัย (Objectivity) หมายถึง ความเป็นอิสระจากเจตจำนงของเรา มิสามารถกำหนด บังคับ หรือฝืนได้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริง เงื่อนไขตามความเป็นจริง

ความคิดของตนที่ได้เสนอไว้¹ ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้วิธีการสำรวจและศึกษาแบบมนุษยศาสตร์กลายเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของทฤษฎีทางการเมืองและสังคม กลายเป็นเครื่องมือหรือปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ “การแสวงหา” และการได้รับ “ผลประโยชน์” ตามความมุ่งหวัง

จากรายละเอียดทั้งหมดที่กล่าวถึงในบทนี้ อาจกล่าวได้ว่า นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ต่างสื่อสาร “ทัศนะ” ของตนออกมาในรูปแบบการจดบันทึกรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส โดยให้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการออกสำรวจคนละช่วงเวลา คือ แสดงภาพว่า บริเวณนี้ (ดินแดนอีสานและลาว) “มีค่า” ผู้คนไร้อารยะ (Civilized) มิได้มีความเจริญเทียบเท่ากับชาวยุโรป แต่มีความสงบ มีพืชสวนอันดีต่อการขยายอาณาเขตของฝรั่งเศส สยาม คือ อุปสรรคสำคัญในการเข้ายึดครองดินแดนแถบนี้ ซึ่งดินแดนเหล่านี้อยู่ภายใต้การ “กดขี่” และยังถูก “ละเลย” จากกลุ่มชนชั้นปกครองของสยาม กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสมีความเห็นตรงกันว่า ผู้คนในอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่มีสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะทางชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้คนชาวสยามที่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งหมดนี้นำไปสู่จุดประสงค์หลักในการสำรวจ คือ ต่างเห็นพ้องว่าทางรัฐบาลฝรั่งเศสควรเข้ามาช่วยเหลือและดูแลภายในบริเวณดินแดนแถบนี้ ซึ่งจะนำไปสู่การหาช่องทางในการอ้างสิทธิเข้ายึดครองดินแดนอีสานและลาวจากสยาม ว่าดินแดนในส่วนนี้มีได้มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสยาม ถึงแม้ว่าทางฝ่ายสยามจะพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนอีสานและลาวว่าเป็นเมืองประเทศราชของตนก็ตาม โดยผลกระทบจากการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่ออีสานและลาว รวมถึงกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสจะกล่าวถึงในบทต่อไป

¹ ยอร์ช เซเดย์. ยอร์ช เซเดส์ กับตะวันออกศึกษา รวมบทความแปล. 2542.

บทที่ 4

ผลกระทบจากการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่ออีสานและลาว รวมถึงกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส

จากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2440) ที่ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 อองรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404, กลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การนำของดูดาร์ต เดอ ลาเกร (Dudart de Lagree) และฟรองซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411, กลุ่มที่ 3 ฟรองซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) พ.ศ. 2420, กลุ่มที่ 4 คณะสำรวจภายใต้การนำของอากุสต์ ปาวี (August Pavie) พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439, กลุ่มที่ 5 พอล เนอิส (Paul Neis) พ.ศ. 2425 และกลุ่มที่ 6 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2440 พบว่ารายงานการสำรวจเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่จุดประกายแห่งความเปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวของบ้านเมืองและกลุ่มผู้คนในด้านต่าง ๆ แก่กลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ให้โลกภายนอกได้รับรู้ ผลงานดังกล่าวแสดงให้เห็นจากการออกสำรวจและจัดทำแผนที่ ซึ่งการจัดทำแผนที่เขตแดนตามแบบตะวันตกจัดเป็นแนวทางในการอ้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนต่าง ๆ เพราะนอกเหนือจากแผนที่ยังมี “องค์ความรู้” อื่น ๆ ที่เป็นส่วนสำคัญที่นักสำรวจชาวฝรั่งเศสสร้างและบันทึกขึ้นเป็นรายงานการสำรวจจากการออกสำรวจในดินแดนอีสานและลาว

การสร้างองค์ความรู้อันแสดงภาพวิถีชีวิตผู้คน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม สภาพบ้านเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดนของอีสานและลาว พร้อมกับแฝง “ทัศนะ” อันแสดงจุดประสงค์หลักในการสำรวจดินแดนในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งหมดนี้เพื่อวัตถุประสงค์หลัก คือ หาข้อสนับสนุนฝรั่งเศสในการเข้ารุกรานและขยายลัทธิจักรวรรดินิยมในดินแดนอีสานและลาว ซึ่งในบริบททางประวัติศาสตร์นั้น การสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้ทั้งทางธรรมชาติวิทยา ทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนด้านมานุษยวิทยาต่าง ๆ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก¹

อย่างไรก็ตาม การที่รัฐบาลฝรั่งเศสรุกคืบเข้ามาผนวกดินแดนลาว หรือดินแดนทางด้านตะวันตกของอินโดจีนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงนั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 นั้น มิสามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย สืบเนื่องมาจากบรรดาเมืองในแถบนั้นล้วนแล้วแต่เป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับสยาม จึงเป็นสาเหตุให้ฝรั่งเศสต้องปะทะกับสยามอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การที่ฝรั่งเศสมีท่าทีดังกล่าว เป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะแสวงหาอาณานิคมซึ่งรวมถึงญวนใต้ (โคชินจีน) ญวนกลาง (อันนัม) ญวนเหนือ (ตังเกี๋ย) เขมร ลาว รัฐฉาน พม่าตอนเหนือ และสยาม เพื่อเป็นสร้างเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนเอเชียอาคเนย์² และด้วยการอาศัยข้อมูลองค์ความรู้ที่ได้จากการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจ

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 186.

² แอ็บบ็อต โลว์ มอฟเฟ็ต. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. 2520. หน้า 135-136.

ชาวฝรั่งเศส จึงเป็นอีกหนึ่งวิธีการของการขยายตัวนอกเหนือจากการใช้กำลังทางทหารเข้าแย่งชิงอำนาจ อธิปไตยเหนือดินแดนในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง และมีผลให้บังเกิดความละเอียดอ่อนด้านองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันในกรณีระหว่างสยาม อีสานและลาว อาทิ การที่ปาวีได้สร้างกระแสจากการสำรวจว่า ดินแดนลาวหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า รัฐบรรณาการบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เคยเป็นส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของญวน เนื่องจากกรณีที่เจ้าอนุวงศ์ได้ทำสัญญายกเมืองลาวให้แก่ญวนเพื่อขอลี้ภัยการเมืองในสมัย รัชกาลที่ 3 และเมื่อญวนถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2427 ฝรั่งเศส จึงสมควรที่จะช่วงชิงดินแดนลาวคืนกลับมา เพื่อผนวกเข้าเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสด้วย¹ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า ข้อมูลและองค์ความรู้ที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับการสำรวจนั้น ถือเป็น “จุดบอด” ที่สะท้อนสภาพการปกครองของสยาม ที่มีต่อผู้คนและดินแดน นอกจากนี้ยังสะท้อนสถานะ ที่กำกวม มิแน่นอนของดินแดนอีสานและลาว ซึ่งนักสำรวจต่างให้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่เป็นไปใน ทิศทางเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการออกสำรวจคนละช่วงเวลา คือ ต่างแสดงภาพว่า บริเวณนี้ (ดินแดนอีสานและลาว) “มีค่า”² ผู้คนไร้อารยะ (Uncivilized) มิได้เจริญทัดเทียมกับชาติตะวันตก แต่มีความสงบ ไร่ ซึ่งการต่อต้านอันใดที่อาจเป็นภัยต่อการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งดินแดน เหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้การ “กดขี่” และยังถูก “ละเลย” จากกลุ่มชนชั้นปกครองของสยาม นอกจากนี้ กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสยังมีความเห็นตรงกันว่า ผู้คนในอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ที่มีสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะทางชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้คนชาวสยามที่อาศัยในบริเวณลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งหมดนี้นำไปสู่จุดประสงค์หลักในการสำรวจ คือ ต่างเห็นพ้องว่ารัฐบาลฝรั่งเศสควร เข้ามาช่วยเหลือและดูแลภายในบริเวณดินแดนแถบนี้³ ซึ่งจะนำไปสู่การหาช่องทางในการอ้างสิทธิ

¹ อรุณลักษณ์ สิริบุตร. *มณฑลอีสานกับความสำคัญในประวัติศาสตร์*. 2526. หน้า 63.

² มีค่าในด้านทรัพยากรต่าง ๆ อาทิ แร่ธาตุ อาหาร อันมากล้นที่สามารถจุนเจือเครือข่ายอาณานิคมของฝรั่งเศส รวมถึงเป็นแหล่งสำรวจใหม่ทางวิทยาศาสตร์ โดยเอกสารทางฝ่ายฝรั่งเศสเปรียบเปรย การเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในดินแดนแถบนี้ว่า “เสมือนเป็นการโยนคบไฟลงบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เหล่านี้ให้บังเกิดความสว่างไสวขึ้นมา” ดู Dean Meyers. *The French in Indochina With a Narrative of Garnier's Explorations in Cochinchina, Annam and Tonkin*. 2000. p. 113.

³ Clovis Thorel. *Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4*. 2001. p. 1. ; Francis Garnier. *Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1*. p. 294-297. ; Louis Delaporte and Francis Garnier. *A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3*. 2006. P. 3-4. ; Emile Lefevre. *Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896*. 1995. p. xiii-xiv. ; August Pavie. *Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1*. 1999. P. 222.

เข้ายึดครองดินแดนอีสานและลาวจากสยามว่าดินแดนในส่วนนี้หาได้มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสยาม ถึงแม้ว่าทางฝ่ายสยามจะพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนอีสานและลาวว่าเป็นเมืองประเทศราชของตนก็ตาม

การสะท้อนภาพความเป็น “รัฐชายขอบ” ในช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ในพุทธศตวรรษที่ 25 สืบเนื่องมาจากรัฐสยามที่ผ่านมานั้นจะให้ความสำคัญกับศูนย์กลางมากกว่าเขตพรมแดน ทำให้หัวเมืองบรรณาการและประเทศราชทั้งหลายนั้น สามารถปกครองตนเองอย่างอิสระโดยปราศจากการควบคุมจากศูนย์กลาง ทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นช่องว่างให้ฝรั่งเศสเข้ามาบีบคั้น ท้าทายและขยายอาณานิคมในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ทำให้อำนาจอิทธิพลของสยามที่เคยมีเหนือดินแดนเหล่านี้สั่นคลอน กระแสการล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสที่กำลังทวีความรุนแรงเปรียบดังภัยคุกคามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือมูลเหตุสำคัญที่ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในดินแดนแถบกลุ่มแม่น้ำโขง

ผลกระทบจากการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสต่ออีสานลาวและสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25

การรุกคืบเข้ามาผนวกดินแดนลาว หรือดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงนั้น ทางฝรั่งเศสทราบดีว่ามีความสามารถกระทำได้ง่ายดายนัก เนื่องจากบรรดาเมืองในแถบนี้นั้นล้วนแล้วแต่เป็นเมืองที่ขึ้นอยู่ กับสยาม และการคุกคามเสถียรภาพของสยาม ณ ช่วงเวลานั้นนับว่ามีความลำบากอยู่มาก เพราะสยาม ตั้งอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างเขตอิทธิพลของอังกฤษ (อินเดียและพม่า) และของฝรั่งเศส (อินโดจีน) อีกทั้งอังกฤษยังมีท่าทีเป็นมิตรกับสยาม เนื่องจากอังกฤษมีผลประโยชน์ทางการค้าอยู่ในสยาม มากกว่าชาติยุโรปทั้งหลายที่เข้ามาติดต่อกับสยาม การที่ฝรั่งเศสจะกระทำการคุกคามสยามอย่างชัดเจน จึงเป็นไปได้ยาก เพราะเป็นการแสดงความขัดแย้งกับอังกฤษทางอ้อม และที่สำคัญคือ ฝรั่งเศสหาเหตุเข้ามาแทรกแซงสยามได้อย่างมีคืบคลานนัก เหตุเพราะสยามมีความระมัดระวังในความสัมพันธ์กับ ชาติตะวันตก¹ ฝรั่งเศสจึงทุ่มเทในการส่งนักสำรวจออกทำการสำรวจภูมิภาคในแถบกลุ่มแม่น้ำโขงอย่าง จริงจัง ซึ่งรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสนั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศส แล้ว สื่อมวลชนของทางฝรั่งเศสยังได้รับอิทธิพลทางแนวความคิดที่สืบเนื่องมาจากทัศนะของ กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่พยายามจำกัดความถึงความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน (Uncivilized) ของ สยามมาจากรายงานการสำรวจของบรรดานักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสำรวจในช่วงเวลาแห่ง การสำรวจ (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2440) ที่ถูกตีพิมพ์ออกเผยแพร่อย่างกว้างขวางในยุโรปเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจ การสำรวจในดินแดนแถบนี้ ซึ่งอิทธิพลของรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อ สื่อมวลชนของฝรั่งเศสอย่างมากมาย นับเป็นยุทธวิธีในการสร้างกระบอกเสียงที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาล ฝรั่งเศส

¹ ไกรฤกษ์ นานา. “สื่อมวลชนกับสงคราม “แย่งชิงพื้นที่ข่าว แย่งชิงมวลชน” การตีความ ใหม่ กรณิ ร.ศ. 112,” ใน หน้าหนึ่งในสยาม ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. 2556. หน้า 209.

อาจกล่าวได้ว่า สื่อมวลชนนับว่าเป็นผู้สร้างกระแสให้แก่ประชาชน ในการรับทราบข้อมูลข่าวสาร ซึ่ง ณ เวลานั้นมีเพียงช่องทางเดียว หนังสือพิมพ์จึงกลายเป็นเครื่องมือสื่อสารประเภทเดียวที่ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลที่นับว่ามีประสิทธิภาพที่สุด แต่เนื่องจากภายในสยามมิได้มีเฉพาะหนังสือพิมพ์ที่เป็นของคนสยามเท่านั้น ยังคงมีสื่อของฝ่ายตรงข้าม คือ ชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาลงทุนผลิตหนังสือพิมพ์ฉบับภาษาไทยในกรุงเทพฯ เพื่อแข่งขันเสนอข่าวสารต่าง ๆ อย่างเปิดเผยเช่นกัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2430 อาทิ บางกอกไทมส์ (Bangkok Times) และสยามออบเซอร์เวอร์ (Siam Observer) นับเป็นปัจจัยใหม่ในการก่อสงครามแย่งชิงประชาชน สร้างความสับสน และบิดเบือนต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น¹

แรงผลักดันที่ทำให้ฝรั่งเศสสนใจที่จะทำการขยายอาณานิคมในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีเป้าหมายแรก คือ ดินแดนลาว ในงานเขียนเรื่องวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของจิราภรณ์ สถาปนะวรรณ ได้แบ่งมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสสนใจในดินแดนลาวไว้ 2 ปัจจัยหลักคือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นภายในประเทศฝรั่งเศสและมีส่วนผลักดันให้ฝรั่งเศสดำเนินนโยบายขยายอาณานิคม คือ เพื่อการกอบกู้อำนาจ ฟันฟูเกียรติยศ และชักจูงในผู้คนหันเหความสนใจไปจากปัญหาการเมืองภายในอันเกิดจากการพ่ายแพ้สงคราม ฟรังโก-ปรัสเซีย (Franco-Prussian War) ในปี พ.ศ. 2413 ในด้านบทบาทขององค์การศาสนา นับว่ามีความสำคัญในการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสมาทางตะวันออกตั้งแต่สมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ที่มีส่วนช่วยอย่างมากในการหาเหตุผลที่เหมาะสมในการส่งเสริมการหาเมืองขึ้น เพื่อนำความเจริญทางอารยธรรมมาสู่ดินแดนบ้านป่าเมืองเถื่อน นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส อาทิ ผลงานตีพิมพ์ของฟรองซิส การ์นิเยร์ จากการสำรวจบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2416 ที่ทำให้ชาวฝรั่งเศสรู้จักดินแดนลาวในฐานะดินแดนในอารักขาของญวน ในด้านปัจจัยภายนอก คือ สภาพภูมิศาสตร์ของดินแดนลาวที่มีความเหมาะสมในด้านการทหารอันจะส่งผลดีต่ออาณานิคมฝรั่งเศส ความต้องการให้ดินแดนลาวเป็นตลาดระบายสินค้าและเป็นแหล่งระบายพลเมืองของญวน ความต้องการถ่วงดุลอำนาจที่เกิดจากความสำเร็จของอังกฤษในการขยายอาณานิคมในเอเชียอาคเนย์²

¹ไกรฤกษ์ นานา. “สื่อมวลชนกับสงคราม “แย่งชิงพื้นที่ข่าว แย่งชิงมวลชน” การตีความใหม่ กรณี ร.ศ. 112,” ใน หน้าหนึ่งในสยาม ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. 2556. หน้า 204-205.

²จิราภรณ์ สถาปนะวรรณ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 3-11.

นอกจากนี้การที่ฝรั่งเศสคาดว่า แม่น้ำโขง คือ เส้นทางที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งในดินแดนจีน¹ ทำให้ฝรั่งเศสเริ่มดำเนินการเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ เป็นลำดับ โดยเริ่มยึดครองโคชินจีน (Cochin China)² ตอนล่างของญวน และยึดไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางเมื่อปี พ.ศ. 2406 เข้ายึดครองแคว้นตังเกี๋ย (Tonkin) ในปี พ.ศ. 2417 ในเวลาต่อมาฝรั่งเศสยึดญวนตอนกลางได้ส่งผลให้ญวนทั้งหมดตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2426³ ดินแดนเขมรและเกาะ 6 เกาะของสยามตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 สยามเสียดินแดนสิบสองจุไทย (เมืองไล เมืองเชียงค้อ) ให้กับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2431⁴ และฝรั่งเศสยึดครองลาวฝั่งซ้ายในปี พ.ศ. 2436 หรือที่เรียกว่า วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112

จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกดังกล่าว ที่ผลักดันให้เกิดเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในเรื่องของความสัมพันธ์ของสยามและลาวภายหลังการเกิดเหตุการณ์กรณีเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. 2369-พ.ศ. 2371) มาจนถึงการเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งแทนที่จะมีเพียงการรักษาดุลทางการเมือง การทูต และการทหาร แต่กลับพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นมากมายที่ระบุถึงการสร้างแรงหนีศูนย์กลางจากระบบการปกครองของสยามมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ก่อนการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นอิทธิพลภายนอกหรือผลจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกเสียด้วยซ้ำ

และเนื่องจากดินแดนอีสานและลาวเมื่อครั้งอดีต เป็นที่รับรู้ในภาพของความแปลกและแตกต่างจากสยามในมิติด้านสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตผู้คน โดยนำเสนอผ่านวรรณคดีราชสำนักและเรื่องเล่าของสยาม⁵ ซึ่งในรัชสมัยที่ผ่านมา สยามมิได้รับรู้เรื่องราวและให้ความสำคัญกับหัวเมืองชายแดนต่าง ๆ รวมทั้งขอบเขตอำนาจของตนที่นอกเหนือจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) โดยเฉพาะ

¹ในช่วงแรก ฝรั่งเศสเข้าใจว่าแม่น้ำโขง คือ เส้นทางที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งในดินแดนจีน แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังการสำรวจพบว่า แม่น้ำโขงมิได้เหมาะแก่การเดินเรือและแม่น้ำโขงมิสามารถใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่ทางตอนใต้ของจีน

²ฝรั่งเศสเรียกดินแดนญวนที่อยู่บริเวณทางตอนใต้ว่า โคชินจีน (Cochin China) มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไซ่ง่อน (Saigon) ดินแดนญวนที่อยู่บริเวณตอนกลาง เรียกว่า อันนัม (Annam) มีเมืองเว้เป็นศูนย์กลาง ญวนที่อยู่ทางตอนเหนือ เรียกว่า ตังเกี๋ย (Tonkin) มีเมืองฮานอยเป็นศูนย์กลาง

³D. G. E. Hall. *A history of South-East Asia*. 1968. p. 807.

⁴ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทางฝ่ายไทยจัดกำลังออกไปปราบฮ่อ ในปี พ.ศ. 2428 ในแคว้นเมืองพวน หัวพันห้าทั้งหก เมื่อปราบฮ่อในแคว้นนี้ได้แล้วจึงได้ยกกำลังไปปราบฮ่อในแคว้นสิบสองจุไทย การปราบฮ่อทุกครั้งฝรั่งเศสมิเคยให้ความช่วยเหลือ แต่เมื่อสยามปราบฮ่อแล้วเสร็จ ฝรั่งเศสกลับมายึดเอาแคว้นสิบสองจุไทยและหัวพันทั้งห้าทั้งหกไว้ โดยอ้างว่าเอาไว้เป็นกำลังปราบฮ่อ สยามพยายามเจรจาแต่ก็มิได้เป็นผล ฝรั่งเศสไม่ยอมถอยทัพกลับ ฉะนั้นใน พ.ศ. 2431 แคว้นสิบสองจุไทยจึงตกเป็นของฝรั่งเศส ดู แชน ปัจจุสานนท์. “ไทยปราบฮ่อใน พ.ศ. 2438-2431,” ใน *กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112*. 2518. หน้า 9-23.

⁵ภาพแทนอีสานในการรับรู้ของชาวสยามที่สืบเนื่องกันมาแต่เมื่อครั้งอดีต สามารถเห็นภาพได้จากวรรณคดีราชสำนักและเรื่องเล่าของสยาม อาทิ นิราศหนองคาย ที่บรรยายสภาพอีสานจากมุมมองของหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ขณะเดินทางขึ้นไปปราบฮ่อเพื่อป้องกันการเข้าแทรกแซงของฝรั่งเศสในบริเวณชายแดนลาว (หลวงพระบาง) ที่มีอาณาเขตติดกับญวนในปี พ.ศ. 2418 ดู สิทธิ ศรีสยาม และหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี. *นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา*. 2518. หน้า 127.

ตามบริเวณชายแดน อาทิจี อีสานและลาว ที่ยังคงปล่อยให้มิมีสถานะกำกวม ธงชัย วินิจจะกูล กล่าวว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 ราชสำนักสยามบ่งชี้ให้เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษไปสอบถามเขตแดนสยามเอาจากชาวบ้านในท้องถิ่นและในสมัยรัชกาลที่ 4 การปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารกับบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ตามบริเวณชายแดน บ่งชี้ว่าราชสำนักสยามมิได้รู้จักขอบเขตของอาณาจักรเท่าใดนัก¹ ความสำคัญของหัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวเริ่มปรากฏความสำคัญขึ้นอย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กระแสการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกกำลังทวีความรุนแรง ส่งผลให้สยามมีความตื่นตัวในการปฏิรูประบบการปกครองหัวเมือง จากการที่ละเลยให้หัวเมืองในดินแดนอีสานและลาวมีความอิสระในการปกครองตนเอง กลายมาเป็นการเข้าจัดระบบการปกครองที่มีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น การปฏิรูปการปกครองถูกทดลองใช้เป็นครั้งแรกในอาณาจักรล้านนา เมื่อปี พ.ศ. 2413-พ.ศ. 2422 ต่อมา มีการปรับปรุงและนำมาใช้กับดินแดนลาวตลอดจนประเทศราชต่าง ๆ และในปี พ.ศ. 2435 เป็นต้นมาจึงขยายการปฏิรูปการปกครองไปยังภูมิภาคอื่นรวมถึงกลุ่มหัวเมืองขึ้นในของสยาม²

การปฏิรูปการบริหารการปกครองเข้าสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ดังกล่าว มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อป้องกันการรุกรานจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ซึ่ง ณ เวลานั้น คือ อังกฤษและฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสมีบทบาทอย่างมากต่อการล่าอาณานิคมในดินแดนอีสานและลาว ดังนั้นกระแสการล่าอาณานิคมจึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่เร่งรัดให้สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นรัฐสมัยใหม่เพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ กล่าวว่า สยามจำต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อความอยู่รอด การที่จะนำพาสยามไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้นั้น กษัตริย์จะต้องทรงมีพระราชอำนาจอย่างแท้จริงในการปฏิรูปการปกครองและรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยอาศัยความเอื้ออำนาจของสถานการณ์ภายในสังคม ซึ่งในขณะนั้นคือการขยายอาณานิคมของชาติตะวันตก³ อีกช่องทางหนึ่งเพื่อป้องกันสยามจากการล่าอาณานิคม คือ “แผนที่” ซึ่งเป็น หลักฐานสำคัญในการอ้างสิทธิครอบครองในช่วงระยะเวลาที่ต้องแข่งขันและช่วงชิงอำนาจเหนือดินแดนกับชาติตะวันตกที่กำลังทวีความรุนแรง เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นรัฐสมัยใหม่จะให้ความสำคัญกับการมีเส้นขอบเขตพื้นที่ที่แน่ชัด (รัฐชาติ) เพื่อสะดวกต่อการบริหารและจัดการการปกครองภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาล

ความพยายามของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในการยืนยันอำนาจอธิปไตยของตนในฐานะรัฐสมัยใหม่ ปรากฏในรูปแบบการสำรวจและจัดทำแผนที่ตามหลักวิชาแบบตะวันตก เพื่อแสดงความชัดเจนของเขตแดนและการอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวในฐานะส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องมือในการเตรียมพร้อมรับมือกับปัญหาเขตแดนที่จะเกิดขึ้นจากฝรั่งเศส โดยแต่งตั้งชาวอังกฤษนามว่า เจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ธี (James Fitzroy McCarthy) หรือพระวิภาคภูวดล ในฐานะเจ้ากรมแผนที่คนแรกของสยาม เข้ารับราชการงานแผนที่ของ

¹ ธงชัย วินิจจะกูล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิภายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอลา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. 2556. หน้า 196.

² แหล่งเดิม. หน้า 171.

³ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475. 2541. หน้า 3-4.

ราชสำนักสยามเมื่อปี พ.ศ. 2424 ซึ่งแมคคาร์ธีได้ให้ทัศนะที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวว่า เป็นพื้นที่กว้าง และน่าสนใจอย่างมากสำหรับการสำรวจเชิงภูมิศาสตร์ เพราะเป็นดินแดนที่มีเคยถูกรวบรวมมาก่อนจากชาวตะวันตก ซึ่งในแผนที่ปรากฏแต่เพียงภาพของดินแดนที่ว่างเปล่า ปราศจากรายละเอียด¹ และมองว่า ชาวสยามและชาวลาว คือ ชนกลุ่มเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกัน ลักษณะทางกายภาพแบบเดียวกัน ถึงขั้นเปรียบเทียบว่า หากนำมาขึ้นรวมกลุ่มกัน จะมีสามารถแยกออกได้เลยว่าคนใดคือชาวสยามและคนใดคือชาวลาว² ในเวลาต่อมาพระวิภาคภูวดลได้เขียนแผนที่รัฐสยามขึ้นมาใหม่จากการรวบรวมแผนที่จากกรมแผนที่ที่สร้างขึ้นประกอบกับแผนที่ของฝรั่งเศสและอังกฤษที่เคยมีการทำไว้แล้ว แผนที่ฉบับนั้นมีชื่อว่าแผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับแรก (2431/1888) โดยภายในแผนที่ได้แสดงขอบเขตอำนาจอธิปไตยสยาม ณ ช่วงเวลานั้น แต่แมคคาร์ธีได้ละเว้นการระบุเส้นเขตแดนที่ชัดเจนลงไป โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นดินแดนลาว แมคคาร์ธีระบุแต่เพียงว่า BOUNDARY NOT DEFINED หรือเขตแดนยังไม่กำหนด³ ทำให้แผนที่ฉบับนี้ของแมคคาร์ธียังขาดความสมบูรณ์ เพราะสถานะเขตแดนลาวบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงยังมิได้ปรากฏความชัดเจนในด้านการเป็นส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม ซึ่งการที่สยามมิได้แสดงความชัดเจนในอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนนี้ ส่งผลให้เกิด “ช่องว่าง” ที่ยังคงกำกวมและก่อปัญหาต่อสยามในเรื่องกรณีพิพาทเขตแดนลาวในแถบลุ่มแม่น้ำโขงกับฝรั่งเศสในเวลาต่อมา ซึ่งบ่งชี้ว่าทางฝ่ายสยามมีหลักฐานทางเอกสารที่เป็นของตนอยู่เพียงชิ้นเดียว คือ แผนที่ที่ออกสำรวจและจัดทำขึ้นโดยแมคคาร์ธี นอกจากนี้ในส่วนของหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับอาณาเขตของสยามและญวนที่มีในดินแดนลาว พบว่าหลักฐานสำคัญซึ่งเป็นผลจากการสำรวจและทำแผนที่ของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส คือ การ์นิเยร์ และเดอ ลาเกอร์ ในช่วงปี พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2410 ได้แสดงให้เห็นว่า ดินแดนของสยามอยู่ห่างจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นอันมาก⁴ อาจกล่าวได้ว่าทางฝ่ายฝรั่งเศสอาศัยความคลุมเครือ มีแน่นอนของการกำหนดเขตแดนส่วนหนึ่งเพื่อเป็นประโยชน์ในการยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

¹ พระวิภาคภูวดล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย ร.อ. หญิง สุมาลี วีระวงศ์. 2533. หน้า 32.

² แหล่งเดิม. หน้า 61.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 197.

⁴ J. Silvestre. L' Empire d' Annam. 1889. p. 46. (อ้างอิงมาจาก สุวิทย์ ธีรศาสตร์. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 25)

ภาพประกอบ 97 แนวพรมแดนสยาม-ญวนตามแผนที่ของคณะสำรวจการ์นิเยร์ในช่วงปี พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2410 (แนวเส้นประตรงกลาง)¹

ในช่วงเวลาที่สถานการณ์ทางการเมืองบีบบังคับทั้งจากภายในและภายนอกเช่นนี้ สยามจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพื่อรับมือกับวิกฤติการณ์ทางการเมืองซึ่งเป็นทัศนคติที่แตกต่างและตรงกันข้ามกับทัศนคติในสมัยรัชกาลต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ นอกจากนี้การผลักดันนโยบายในด้านต่าง ๆ อาทิ นโยบายคมนาคม อันจะส่งผลให้ส่วนกลางสะดวกต่อการปกครองและเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากส่วนกลาง โดยเริ่มกิจการรถไฟขึ้นเป็นครั้งแรกในสยามภายหลังจากการสำรวจเส้นทางรถไฟ

¹Gorge Curzon. "The Siamese Boundary Question," in The Nineteenth Century. no. 197 July 1893 p. 38. (อ้างอิงมาจาก สุวิทย์ ชีรสาคัด. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 26)

ในปี พ.ศ. 2433 โดยมีเส้นทางรถไฟสายแรก คือ สายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา¹ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแทรกแซงทางการเมืองและการแผ่อิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนอีสาน แต่ความพยายามของรัฐบาลสยามในการรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนอีสานและลาวจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสกลับมีเป็นผล เมื่อเกิดกรณีพิพาทวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในปี พ.ศ. 2436² ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส สยามจำต้องลงนามสนธิสัญญาและอนุสัญญาในปี พ.ศ. 2436³ ที่ส่งผลทำให้ดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งในอาณานิคมของฝรั่งเศส

อาจกล่าวได้ว่า ในกรณีพิพาทดินแดนลาวนั้น แผนที่เขตแดนตามแบบตะวันตกจัดเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการอ้างสิทธิเหนือดินแดน อารังค์ดี เพชรเลิศอนันต์กล่าวว่าถึงเรื่องนี้ว่า ทั้งสยามและฝรั่งเศสต่างก็อ้างสิทธิเหนือดินแดนลาว ซึ่งทางสยามอ้างว่า ลาว คือ ประเทศราชของสยามแต่เดิมมา ด้านฝรั่งเศสก็อ้างสิทธิในลาว (ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสยึดครองญวน) เพราะพบว่าลาวเคยมีการส่งบรรณาการให้กับญวนเมื่อครั้งอดีต ฝรั่งเศสจึงถือว่าลาวคือประเทศราชของญวน⁴ ในกรณีนี้มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์ได้ทำการวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานจากจดหมายเหตุแห่งราชสำนักไว้ โดยกล่าวว่า ฝรั่งเศสได้ใช้ประโยชน์จากกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องเงื่อนไขการสืบทอดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบรรณาการเพื่ออ้างสิทธิในลาว การที่ผู้ปกครองท้องถิ่นของลาวเข้าอยู่ในระบบรัฐบรรณาการระหว่างสยามและญวนนั้น เป็นไปเพื่อรักษาคุณภาพและเพื่อให้การปกครองท้องถิ่นดำเนินไปอย่างเต็มที่⁵ สอดคล้องกับงานของจิราภรณ์ สถาปนะวรรณะที่กล่าวว่า เดิมทีลาวมีลักษณะเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า โดยเจ้าเมืองลาวยอมรับอำนาจการปกครองทั้งจากญวนและสยาม แต่ทางฝ่ายกลับสยามมิได้มีความสนใจที่จะเข้ามาจัดการให้รัดกุม จนกลายเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิในการสืบทอดดินแดนในแถบนี้⁶

¹ ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสยึดแคว้นสิบสองจุไทยซึ่งเคยเป็นดินแดนภายใต้อารักขาของไทยไปในปี พ.ศ. 2431 ต่อมาฝรั่งเศสได้ดำเนินการคุกคามดินแดนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของสยามเพื่อขยายอาณานิคม ล่วงล้ำเข้ามาในราชอาณาจักร จึงเท่ากับเป็นการเร่งรัดให้รัฐบาลสยามผลักดันนโยบายคมนาคมในท้องที่ทางไกลเพื่อความสะดวกในการดูแลตรวจตรา ดู สมใจ ไพโรจน์ธีรรัตน์. บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการสร้างเส้นทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2517. หน้า 51-53.

² เหตุการณ์วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในปี พ.ศ. 2436 ดู สุวิทย์ ธีรศาศวัต. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 40-79.

³ สุวิทย์ ธีรศาศวัต. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 70-80.

⁴ อารังค์ดี เพชรเลิศอนันต์. สยามประเทศไทยกับดินแดนในกัมพูชาและลาว. 2552. หน้า 119.

⁵ มาร์ติน สจ๊วต ฟอกซ์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. 2553. หน้า 35.

⁶ จิราภรณ์ สถาปนะวรรณะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. 2523. หน้า 2.

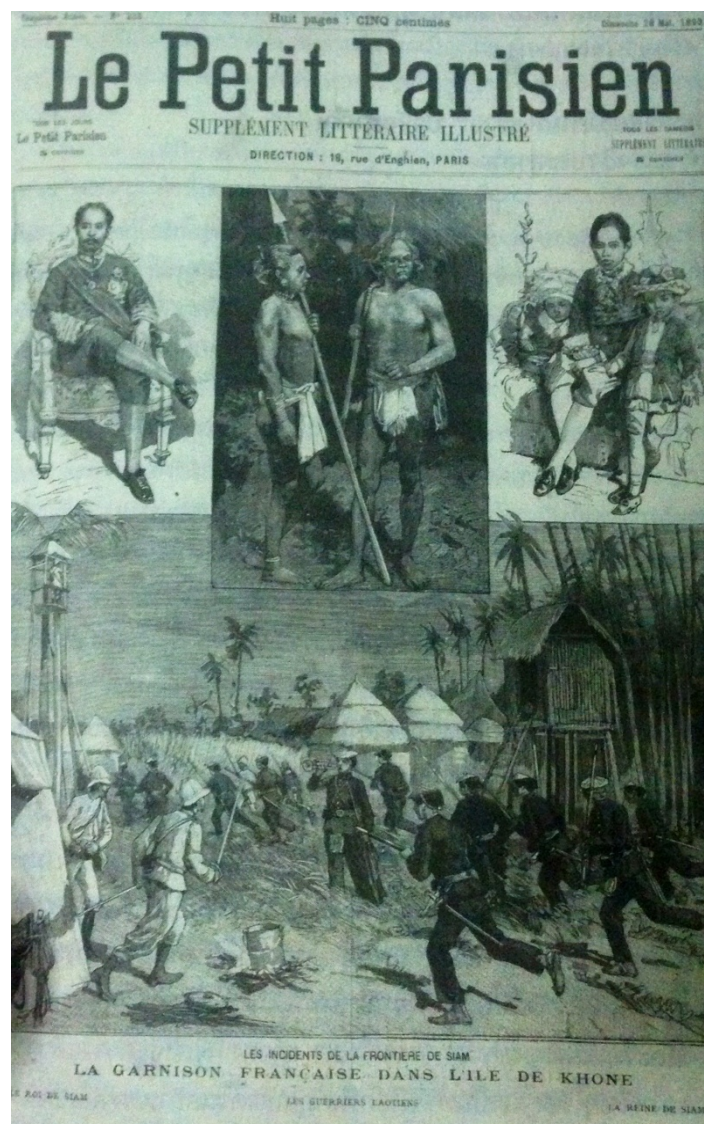

ในช่วงที่ฝรั่งเศสสามารถยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงโดยรอบไปจากสยามได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะข้อมูลจากนักสำรวจที่ออกสำรวจเป็นระยะ หลักฐานสนับสนุนความคิดนี้คือ บทความของฝรั่งเศสในนิตยสารรายปักษ์ชื่อ *L'illustration* ฉบับวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2436¹ ที่เขียนถึงรายงานการสำรวจเกี่ยวกับลาว โดยระบุว่า ชาวลาวเป็นกลุ่มชนที่รักสงบ เรียบง่าย เฉื่อยชา และเกียจคร้าน หาได้เป็นแบบที่สยามเคยกล่าวอ้าง นอกจากนี้ยังมีเอกสารรัฐสภา *La Dpche Coloniale Illustre* ฉบับวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2450² ซึ่งเป็นสรุปรายงานผลการออกสำรวจของ คณะกรรมการสำรวจส่งมาจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ออกสำรวจบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง (ครอบคลุม อีสานและลาว) ตลอดจนทะเลสาบเขมร เพื่อทำแผนที่แบ่งเขตแดนสยาม-อาณานิคมฝรั่งเศส

¹ ชุมพล รักงาม. สยามประเทศในมุมมองของฝรั่งเศส. 2555. 112-117.

² แหล่งเดิม. หน้า 167-172.

ภาพประกอบ 98 สื่อมวลชนฝรั่งเศสบรรยายว่า ราชสำนักสยามเป็นเจ้าของชีวิตของพวกเขา ป่าเถื่อนแถบลุ่มแม่น้ำโขง และกองทหารของฝรั่งเศสสามารถเข้าตีค่ายทหารของสยามแตกพ่ายด้วยความง่ายดาย ในปี พ.ศ. 2436¹

¹Le Petit Parisien, 28 Mai 1893 (อ้างอิงมาจาก ไกรฤกษ์ นานา. “สื่อมวลชนกับ สงคราม “แย่งชิงพื้นที่ข้าว แย่งชิงมวลชน” การตีความใหม่ กรณี ร.ศ. 112,” ใน หน้าหนึ่งในสยาม ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. 2556. หน้า 207)

การที่สยามเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ในปีพ.ศ. 2436 ถือเป็นวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่ร้ายแรงที่สุดของสยามนับตั้งแต่เริ่มสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ธงชัย วินิจจะกุล วิเคราะห์ว่า พื้นที่ที่ถือเป็นเขตชายแดนสำหรับสยามเป็นพื้นที่ที่มีได้อยู่ในความควบคุมของรัฐใดรัฐหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็น “กันชน” ระหว่างอาณาจักรสองอาณาจักรที่มีเคยมีเส้นเขตแดน ดังนั้นการปักปันพรมแดนของชาติมหาอำนาจตะวันตกอย่างฝรั่งเศส ในพุทธศตวรรษที่ 25 จึงเป็นสิ่งที่เคยมีมาก่อนในมโนทัศน์ของกลุ่มชนชั้นนำสยาม ซึ่งได้ส่งผลให้สยามมีตัวตนขึ้นในภูมิศาสตร์โลกเป็นครั้งแรก เหตุการณ์ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างสยามกับฝรั่งเศสจึงมิใช่การ “เสียดินแดน” แต่เป็นการที่สยาม “ได้ดินแดน” เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์¹ และในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตย สยามกลับมีความชัดเจนในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตยเป็นครั้งแรก ความกำกวมของพื้นที่ระหว่างดินแดนอีสานและลาวที่เคยมีค่อย ๆ ลดลง จนกระทั่งมีการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446 ที่ส่งผลทำให้ “ลาว” ตกเป็นของฝรั่งเศสและ “อีสาน” ตกอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยามอย่างชัดเจน ซึ่งอำนาจการปกครองที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมา จะเป็นรูปแบบอำนาจที่กระจัดกระจาย มิได้รวมขึ้นเป็น “รัฐ” เดียวภายใต้สยามหรือลาว และขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอนก็มีเคยปรากฏมาก่อนในดินแดนแถบนี้ จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 25 นี้เองที่เกิดความชัดเจนขึ้น

เมื่อสยามเกิดความวิตกในท่าทีของฝรั่งเศสที่สามารถจะหาเหตุผลเพื่อผนวกดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง (อีสาน) ได้ทุกเมื่อ อย่างเช่นที่เคยเกิดขึ้นกับสยามในกรณีดินแดนฝั่งซ้าย (ลาว) ทำให้ชนชั้นปกครองของสยามทำการเร่งรัดนโยบายต่าง ๆ ที่จะให้ความสำคัญและความชัดเจนมากขึ้นต่อดินแดนอีสาน รวมทั้งปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เคยมีต่ออีสาน จากที่สยามเคยยอมรับมาโดยตลอดว่า ถัดจากเมืองนครราชสีมาเป็นต้นไป คือ ดินแดนลาว สยามได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่โดยยอมรับว่า อีสานคือ ส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม ชาวอีสานถือเป็นชาวสยามเช่นเดียวกับกลุ่มประชากรหลักในแถบกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และได้มีส่วนใดที่เกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับชาวลาวในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่พึงถูกผนวกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส อาทิ การจัดตั้งระบบเทศาภิบาลในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ยกเลิกการเรียกบรรดาหัวเมืองในมณฑลพายัพ มณฑลอุดร และมณฑลอีสานว่าเป็นบริเวณหัวเมืองลาว เพราะจะเกิดภัยแก่บ้านเมือง รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริให้แก้ไขการปกครองเปลี่ยนมาเป็นพระราชอาณาจักร (Kingdom) และสยามเลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายบรรณาการ (ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง)²

นอกจากนี้รัฐบาลสยามยังได้พยายามหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยการจัดทำแผนที่สยามขึ้นมาอีกฉบับหนึ่ง โดยแมคคาร์ธี ในปี พ.ศ. 2443 แผนที่ดังกล่าวมีชื่อว่าแผนที่สยาม-แมคคาร์ธีฉบับหลัง (2443/1900) แสดงเขตอำนาจอธิปไตยสยามครอบคลุมดินแดนทางตอนเหนือ กลาง อีสาน ใต้และคาบสมุทรมลายู รวมถึงแสดงเขตการปกครองของสยามที่แบ่งออกเป็น

¹ศึกษาเพิ่มเติมในกรณีประวัติศาสตร์ของภูมิศาสตร์ที่ทำให้กำเนิดสยามประเทศ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ดู ธงชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิภายของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอลดา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์นันทน์. 2556.

²เดิม วิชาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. 2542. หน้า 343.

มณฑลต่าง ๆ อย่างชัดเจน¹ ซึ่งแผนที่นี้จัดทำขึ้นก่อนการกำหนดเขตแดนที่แน่ชัดและการเปลี่ยนแปลงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนลาวอีกครั้งอันเกิดจากสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122)

ดังนั้นการดำเนินนโยบายปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435) จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารในด้านต่าง ๆ เปรียบเสมือนการพลิกแผ่นดินสยาม มิว่าจะในด้านการปกครอง การศึกษา การศาสนา การคมนาคม กฎหมาย วัฒนธรรม และการเกษตรกรรม ซึ่งในส่วนของกรปฏิรูปนโยบายในการป้องกันดินแดนของกลุ่มลาวอีสานให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น อาทิ การปฏิรูปการจัดการระบบการปกครองหัวเมืองให้มีความใกล้ชิดกับศูนย์กลาง (กรุงเทพฯ) โดยส่งข้าหลวงไปกำกับราชการ ออกตรวจราชการ รายงานสภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ของราษฎร² การจัดระบบการศึกษาให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการวางระบบการศึกษาโดยตรง ให้เป็นแบบเดียวกันกับศูนย์กลาง โดยในช่วงแรก ๆ จะมอบหน้าที่แก่พระสงฆ์ในการให้การศึกษา อาทิ การอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสให้ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมืองในปี พ.ศ. 2441 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) เพื่อให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาและทำนุบำรุงพุทธศาสนาโดยตรง³ การปฏิรูปกระทรวงเกษตรธิการและจัดตั้งข้าหลวงเกษตร เพื่อพัฒนาให้ระบบเกษตรกรรมมีความทันสมัย และใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเพาะปลูก⁴ การจัดตั้งศาลยุติธรรม โดยให้มีผู้พิพากษาและเจ้าพนักงานคอยประจำอยู่ที่ศาล เพื่อพิจารณาความทั้งแพ่งและอาญาให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมายและบริสุทธิยุติธรรม อาทิ กระทรวงยุติธรรมส่งข้าหลวงพิเศษจัดศาลหัวเมืองและผู้พิพากษาไปประจำที่มณฑลอีสานและมณฑลอุดร⁵ การปฏิรูปการคมนาคมในท้องถิ่นอีสานให้สะดวกแก่การสัญจร เพื่ออำนวยความสะดวกเข้าไปควบคุมดูแลจากส่วนกลาง⁶

นอกจากนี้สยามยังได้อาศัยตำนานและพงศาวดารที่สร้างและรวบรวมขึ้น เพื่อสร้างสิทธิและความชอบธรรมแก่ตนเอง ในการป้องกันดินแดนอีสานจากการกรณีพิพาทเรื่องปัญหาเขตแดนหัวเมืองอีสานกับฝรั่งเศส ซึ่งพบในหนังสือพงศาวดารหัวเมืองอีสานของหม่อมราชวงศ์อมรวิจิตร (ปฐม คเนจร)⁷ ที่บันทึกและเรียบเรียงขึ้นร่วมสมัยในปี พ.ศ. 2443 จากเหล่าข้าราชการที่ส่วนกลางส่งออกไปปกครองอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ในอีสาน กล่าวได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นจุดแรกเริ่มของการปรากฏแนวความคิดเรื่องตำนานและพงศาวดารในประวัติศาสตร์อีสานโดยชนชั้นปกครองแบบผูกขาดและเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ นอกจากนี้สยามได้แสดงความพยายามที่จะกลืนความเป็นลาว

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. เล่มเดิม. หน้า 197.

² ไพฑูรย์ มีกุล. เอกสารขั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2428-2465. 2535. หน้า 65-96.

³ แหล่งเดิม. หน้า 8-50.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 51-62.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 119-127.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 101-118.

⁷ ปฐม คเนจร. พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. 2539.

ให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสยามและปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับลาว อาทิ การออกกระเปียบข้อบังคับ ให้มีการกรอกสัญญาตีในเอกสารใบสำมะโนครัวของทางราชการในปี พ.ศ. 2446 ที่ระบุให้คนลาว กลายเป็นสัญชาติสยามทั้งหมด¹ นอกจากนี้ในส่วนทัศนคติของกลุ่มชนชั้นปกครองสยามที่เปลี่ยนไปในเชิงยอมรับ อาทิ ในงานของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพขณะออกตรวจในเขตมณฑลอุดรและมณฑลอีสาน เมื่อปี พ.ศ. 2449 กล่าวว่า บริเวณนี้ (อีสาน) เป็นสยาม มิใช่ลาวอย่างที่คนกรุงเทพฯ เคยเข้าใจผิดกันมาในสมัยก่อน² อาจกล่าวได้ว่าดินแดนอีสานเริ่มถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างจริงจังตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

การพยายามดำเนินการปรับเปลี่ยนทัศนคติของสยามดังที่กล่าวมา คือ กุศโลบายทางการเมืองเพื่อป้องกันดินแดนอีสานมิให้เกิดขึ้นซ้ำรอยเดิมอย่างกรณีเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายให้กับฝรั่งเศส ถึงแม้ในความรู้สึกจะปฏิเสธก็ตาม การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะเป็นไปเพื่อรับมือกับปัญหภายนอกอันจะเกิดจากชาติตะวันตกแล้วนั้น ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดการกับปัญหาภายใน อาทิ การตั้งอำนาจจากขุนนางกลับสู่สถาบันกษัตริย์ (การกำจัดฐานอำนาจผูกขาดแต่ดั้งเดิมของกลุ่มตระกูลขุนนาง การปฏิรูปการเงิน ระบบไพร่ การสร้างกองทหารแบบใหม่) และการสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทขึ้นมาใหม่เพื่อสร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์ กระบวนการสร้างรัฐชาติ (Nation State) รวมถึงการเกิดขึ้นของลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ จะทำให้ชาติและสถาบันกษัตริย์อยู่รอดเมื่อเผชิญกับอำนาจของจักรวรรดินิยม³

เฟรด ดับบลิว ริคส์ กล่าวว่า เหตุที่สยามสามารถเผชิญหน้ากับภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม และยังสามารถรักษา “เอกราช” ไว้ได้ แม้จะเสียดินแดนที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองไปหลายส่วนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เพราะสยามสามารถสร้างระบบการเมืองและการบริหารที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งความสามารถในการดำเนินงานทางการทูต แม้ว่าจะมีสมรรถนะด้านทหารอำนาจของกองทัพจากฝ่ายฝรั่งเศส แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งกว่า คือ เหตุการณ์ภายในสยามสงบเรียบร้อย ชาวยุโรปสามารถกอบโกยผลประโยชน์จากการค้าขาย ทำอุตสาหกรรมป่าไม้ และเหมืองแร่ได้โดยสะดวก ไม่ต้องหวั่นเกรงอันตรายใด ๆ ดังนั้นสาเหตุที่จะนำมาซึ่งข้ออ้างในการขยายอาณานิคมจึงมีน้อยลงตามลำดับ⁴

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม.ร.5 ม. 30/2 (ไมโครฟิล์ม) รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย. ทูลเกล้าฯ ถวายบาญชีสำมะโนครัวพลเมือง. ศก 123. (อ้างอิงมาจาก ปราโมทย์ ประสาทกุล และ ศุทธิดา ชนวนวัน. จุดเริ่มต้นของทะเบียนชีพและสำมะโนประชากรในประเทศไทย. ใน การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2550. 2550. หน้า 247-263.)

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. 2547. หน้า 253.

³ พรณี บัวเล็ก. สยามในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5. 2541. หน้า 44-45.

⁴ เฟรด ดับบลิว ริคส์. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐพงศ์ และเอกวิทย์ ณ ถลาง. 2519. หน้า 45.

บทที่ 5

สรุป

กลุ่มบันทึกสำคัญที่จุดประกายแห่งความเปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวของบ้านเมืองและกลุ่มผู้คนในด้านต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ให้โลกภายนอกได้รับรู้ในรูปแบบข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical)¹ คือ รายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจที่ต้องการเข้ารุกรานและขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมในดินแดนแถบนี้ โดยออกสำรวจและสร้างองค์ความรู้เพื่อผลประโยชน์หลักในการนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนปกครองและขยายอาณานิคม ทำให้ในรายงานการสำรวจนอกจากจะแสดงภาพวิถีชีวิตผู้คนในด้านต่าง ๆ รวมถึงสภาพภูมิประเทศและเขตแดนของอีสานและลาวแล้วนั้น ยังแฝงไปด้วย “ทัศนะ” ที่แสดงจุดประสงค์หลักในการสำรวจดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง อาจกล่าวได้ว่า ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนที่พวกเขาเหล่านี้มีเคยเข้ามาสัมผัสและมีเคยเข้าใจมาก่อนเปรียบเสมือนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ ซึ่งในบริบททางประวัติศาสตร์นั้น การสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้ทั้งทางด้านธรรมชาติวิทยา ภูมิศาสตร์ ตลอดจนด้านมานุษยวิทยาต่าง ๆ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมและจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตก² ซึ่งหากอาศัยข้อมูลทางฝ่ายสยามนั้นพบว่า ยังคงมีอยู่ค่อนข้างจำกัด เนื่องจากที่ผ่านมามีเอกสารทางราชการของสยามมีความพยายามที่จะสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับดินแดนเหล่านี้ ดังนั้นการบันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวของรัฐบาลสยามจึงจำกัดแต่เพียงชนชั้นปกครองและระบบการเมืองการปกครองแบบที่ผูกขาด เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ มาโดยตลอด มิได้ให้ความสำคัญกับเรื่องราวของผู้คนรวมทั้งขอบเขตอำนาจตามหัวเมืองต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ข้อมูลที่ได้จากรายงานการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจึงปราศจากการครอบงำด้วยประวัติศาสตร์กระแสหลักของสยาม

จากการศึกษาพบว่า นักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการบุกเบิกการสำรวจในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง ที่รวมถึงดินแดนอีสานและลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 คือ อองรี มูโอด (Henri Mouhot) นักธรรมชาติวิทยา เป็นนักสำรวจกลุ่มแรก ออกทำการสำรวจด้าน ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และธรรมชาติวิทยาด้วยตนเองในภูมิภาคอินโดจีน โดยมิได้รับการอุปถัมภ์การสำรวจจากรัฐบาลฝรั่งเศส ในช่วงปี พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2404³ การสำรวจอยู่ในช่วงคาบเกี่ยวกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2393-พ.ศ. 2411) มูโอดทำการสำรวจดินแดนอีสานและลาวผ่านที่ราบสูงโคราช ชัยภูมิ ไปจนถึงเมืองปากลาย ผ่านขึ้นไปจนถึงหลวงพระบาง

¹ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical) คือ ข้อมูลที่เก็บจากแหล่งข้อมูลโดยตรง หรือจาก ประสบการณ์จริง มิใช่ข้อมูลที่ได้มาจากความนึกคิดหรือสมมุติฐาน

²ชาลวิทย์ เกษตรศิริ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์. 2555. หน้า 186.

³Henri Mouhot. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume. 1 - Travelogue. 2009.

และเสียชีวิตลงที่เมืองหลวงพระบาง ในรายงานการสำรวจของมูโอต์ได้บันทึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตผู้คน ในดินแดนอีสานและลาวตลอดเส้นทางที่ทำการสำรวจผ่าน ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ของผู้คน ในชุมชนการเลี้ยงชีพ ความเชื่อ ประเพณี

ทัศนะที่พบจากรายงานการสำรวจของมูโอต์ได้แสดงภาพของผู้คนและดินแดนในแถบนี้ว่าเป็นดินแดนที่มีความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนและล้าหลัง ผู้คนยังด้อยความเจริญ ห่างไกลจากความมีอารยะ (Civilized) ของโลกตะวันตกเป็นอย่างมาก กลุ่มชาติพันธุ์อีสานและกลุ่มชาติพันธุ์ลาว คือ กลุ่มเดียวกัน รัฐสยาม คือ พื้นที่บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ดินแดนอีสานและลาว อยู่ภายใต้การปกครองแบบหลวม ๆ ของสยาม โดยเมืองต่าง ๆ เหล่านี้มิได้มีความเข้มแข็งทางการเมืองมากนัก และดินแดนแถบนี้เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณมาก่อนที่สยามจะเข้าปกครอง แต่อย่างไรก็ตาม รายละเอียดและข้อมูลที่ได้จากการสำรวจในดินแดนอีสานและลาวนั้น ยังมีเสร็จสมบูรณ์ เนื่องจากมูโอต์ได้เสียชีวิตลงก่อนด้วยพิษไข้ขณะทำการสำรวจแถบเมืองหลวงพระบาง

เมื่อผลงานจากการสำรวจของมูโอต์ถูกตีพิมพ์ขึ้น ได้สร้างชื่อเสียงแก่มูโอต์เป็นอย่างมากในยุโรป ก่อให้เกิดคุณูปการต่อการสำรวจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อรัฐบาลฝรั่งเศสที่เริ่มเกิดความสนใจในดินแดนแถบนี้ จึงมีการผลักดันและให้การสนับสนุนการสำรวจจากรัฐบาลฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ ด้วยการส่งกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นต่อมาออกสำรวจดินแดนแถบนี้ ตามรอยของมูโอต์ คือ คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐบาลฝรั่งเศส (The Mekong River expedition) ซึ่งเป็นคณะสำรวจกลุ่มที่ 2 ที่ใช้เวลาสำรวจดินแดนแถบนี้ในช่วง พ.ศ. 2409-พ.ศ. 2411 ตรงกับช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-พ.ศ. 2411) ภายใต้การนำของดูดาร์ต เดอ ลาเกร คณะสำรวจกลุ่มที่สองนี้ ประกอบด้วยนายทหาร นักทำแผนที่ แพทย์และนักพฤกษศาสตร์ นักวาดภาพและนักประติมากรรม รวมถึงนักการเมือง ต่างออกสำรวจบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงในส่วนของดินแดนเขมร ลาว และยูนนาน ซึ่งในขณะทำการสำรวจในดินแดนอีสานและลาว กลุ่มคณะสำรวจรับรู้ว่ายามีอิทธิพลด้านการปกครองอยู่เหนือดินแดนลาวและเขมร

นับเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ที่เมื่อร้อยกว่าปีก่อน ความตั้งใจของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสในการจะไปให้ถึงต้นน้ำแม่น้ำโขงนั้น กลับเคยเดินทางไปได้ไกลที่สุดถึงแค่เมืองต้าลี่ มณฑลยูนนาน ทางตอนใต้ของจีนเท่านั้น เมื่อปี พ.ศ. 2409 คณะสำรวจการ์นิเยร์เดินทางไปถึงเมืองต้าลี่และตัดสินใจยุติการสำรวจบริเวณนั้น แทนที่จะดำเนินการสำรวจไปจนถึงต้นกำเนิดแม่น้ำโขงตามที่ได้ตั้งใจไว้ โดยในตอนท้ายภารกิจการสำรวจเส้นทางเข้าไปติดต่อกับชายกับจีนมิได้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากค้นพบว่า แม่น้ำโขงมีเกาะแก่งมาก มีได้เหมาะที่จะใช้ในการเดินเรือคมนาคม¹ แต่ผลการสำรวจยังแสดงองค์ความรู้ต่าง ๆ จากการสำรวจในครั้งนี้ อาทิ แผนที่ครอบคลุมระยะทาง 6,720 กิโลเมตร (เริ่มต้นจากเมืองโขงฮั่น เมื่อปี พ.ศ. 2409 ผ่านแม่น้ำโขงเข้าสู่ดินแดนเขมรและลาวจนถึงมณฑลยูนนาน และกลับสู่เมืองโขงฮั่น ในปี พ.ศ. 2411) ค้นพบตัวอย่างพรรณไม้ สัตว์ต่าง ๆ สภาพภูมิประเทศ จนถึงกลุ่มโบราณสถานรายงานสำรวจด้านชาติพันธุ์ และมานุษยวิทยาเกี่ยวกับกลุ่มชนต่าง ๆ ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง

¹Louis Delaporte and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. 2006. p. 15, 106.

ทัศนคติที่พบจากรายงานการสำรวจของคณะสำรวจแม่น้ำโขงได้แสดงภาพของผู้คนและดินแดนในแถบนี้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ยังมีความล้าหลัง อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม แต่รูปแบบการปกครองของสยามที่มีต่อดินแดนในแถบนี้เป็นลักษณะการปกครองแบบหลวม ๆ มิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง ดินแดนแถบนี้จึงยังคงอยู่ภายใต้ความคลุมเครือ และพบการต่อต้านสยามอยู่เนือง ๆ ในดินแดนแถบนี้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่สามารถก่อประโยชน์แก่ฝรั่งเศส อาทิ ทรัพยากร การพาณิชย์ และสามารถเล็งเห็นแนวทางที่สามารถจะพัฒนาดินแดนแถบนี้ให้เจริญมากกว่าที่เคยเป็น ภายใต้การปกครองของสยาม ซึ่งนักสำรวจเล็งเห็นว่า สยาม คือ “ปัญหา” และฝรั่งเศส คือ “ความช่วยเหลือ” การออกสำรวจในครั้งนี้มีผลให้ฝรั่งเศสขยายอาณานิคมของอินโดจีนตามลำดับ และผนวกดินแดนญวนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2426¹

คณะสำรวจกลุ่มที่ 3 คือ การเดินทางสำรวจของฟร็องซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ (Francois Jules Harmand) นักสำรวจและนักการทูตชาวฝรั่งเศส หนึ่งในกลุ่มนักสำรวจที่ดำเนินการกิจการขยายตัวของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออกปฏิบัติการกิจสำรวจเชิงวิทยาศาสตร์ในดินแดนลาวและกลุ่มชาวเขาในแถบอินโดจีนในปี พ.ศ. 2420 ตรงกับช่วงรัชสมัยของพระสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2453) เส้นทางสำรวจผ่านบริเวณที่ราบสูงบอละเวน² ในดินแดนลาว แม่น้ำบาสัก³ ในดินแดนเขมร ไปจนถึงเมืองเว้ของดินแดนญวน ผ่านบริเวณตอนกลางของดินแดนลาว ทัศนคติที่พบจากรายงานการสำรวจของฮาร์มานด์ได้แสดงภาพของผู้คนและดินแดนในแถบนี้ว่า วิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนลาวมีความคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนเขมรและญวน ดินแดนแถบนี้ยังคงล้าหลัง ไร้อารยะ (Uncivilized) อยู่ภายใต้การปกครองของสยามที่ซึ่งเป็นการปกครองแบบหลวม ๆ มิได้มีความเข้มแข็งทางการเมือง

¹ ภายหลังจากยึดครองโคชินไชน่า ตอนล่างของญวน และยึดไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางเมื่อปี พ.ศ. 2406 ดินแดนเขมรและเกาะ 6 เกาะของสยามตกเป็นส่วนหนึ่งอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 หลังจากนั้นฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองแคว้นตั้งเกีย ในปี พ.ศ. 2417 ในเวลาต่อมาฝรั่งเศสยึดญวนตอนกลางได้ ส่งผลให้ญวนทั้งหมดตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2426 ดู D. G. E. Hall. *A history of South-East Asia*. 1968. p. 807.

² ที่ราบสูงบอละเวน (Bolaven Plateau), โบโลเวน หรือที่ชาวลาวเรียกกันว่า พูเพียงบอละเวน เป็นที่ราบสูงทางตะวันออกเฉียงใต้ของดินแดนลาว ณ เมืองปากซอง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของแขวงจำปาศักดิ์ สาละวัน เขกอง และอัตตะปือ

³ แม่น้ำบาสัก (Bassac River) หรือ Tonle Bassac คือ แม่น้ำสาขาของโตนเลสาบและแม่น้ำโขง ต้นสายของแม่น้ำเริ่มที่พนมเปญู แห่งดินแดนเขมร และไหลพัดข้ามพรมแดนเข้าไปยังเมืองเจ็ดดัก (โชฎก) ในเวียดนามเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า แม่น้ำเหว (Hau) ซึ่งเป็นเส้นทางติดต่อที่สำคัญระหว่างดินแดนญวนกับดินแดนเขมร

คณะสำรวจกลุ่มที่ 4 คือ การเดินทางสำรวจของคณะสำรวจปาวี (The Pavie Mission) ในปี พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2439 โดยได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้ออกสำรวจในดินแดนลาว (หมายรวมทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง) เขมร เวียดนามและสยาม สามารถแบ่งช่วงเวลาการสำรวจออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มรายงานคณะกรรมการสำรวจแม่น้ำโขง พ.ศ. 2422-พ.ศ. 2438 (The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868) และกลุ่มที่ 2 กลุ่มรายงานการสำรวจที่ครอบคลุมอยู่ในเครือข่ายภารกิจการสำรวจภายใต้การนำของปาวี (The Pavie Mission) ในปี พ.ศ. 2433 และ พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2439 คณะสำรวจมีทัศนะว่า ดินแดนอีสาน คือ ดินแดนลาวฝั่งตะวันตก และดินแดนลาว (ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง) คือ ดินแดนลาวฝั่งตะวันออกที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม¹ โดยเขตแดนยังคงอยู่ภายใต้ความคลุมเครือ และฝรั่งเศสมีความมุ่งมั่นที่จะผนวกดินแดนลาวเข้าเป็นอาณานิคม ผู้คนในดินแดนอีสานส่วนใหญ่ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว รองลงมา คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เนื่องจากดินแดนแถบนี้เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณ ชาวลาวมีเอกลักษณ์มากกว่าชาวสยาม แต่โดยทั่วไปยังคงล้าหลัง และไร้อารยะ (Uncivilized) อยู่มากกว่าเทียบกับมาตรฐานของชาวยุโรป นอกจากนี้ในด้านสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย ส่งผลให้การคมนาคมภายในดินแดนแถบนี้เป็นไปโดยสะดวก สามารถที่จะเชื่อมเส้นทางคมนาคมกับดินแดนที่ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสก่อนหน้านี้ (ดินแดนเขมรและดินแดนญวน) และที่สำคัญ คือ มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจต่อฝรั่งเศส

คณะสำรวจของปาวีได้จัดทำหนังสือรวบรวมแผนที่จากการสำรวจทั้งหมด² เพื่อส่งมอบให้กับรัฐบาลฝรั่งเศส และในปี พ.ศ. 2429 เกิดความขัดแย้งระหว่างฝรั่งเศสและสยาม โดยปาวี (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรองกงสุลฝรั่งเศสในหลวงพระบาง) ซึ่งเป็นผู้แทนหลักในการสนับสนุนผลประโยชน์ของฝรั่งเศสในดินแดนลาว ได้ใช้อุบายของเขาในการฉวยผลประโยชน์จากความอ่อนแอของสยามในดินแดนอีสานและลาว รวมทั้งการบุกเป็นครั้งคราวของกลุ่มฮ่อในบริเวณชายแดนลาว (หลวงพระบาง) ที่มีอาณาเขตติดกับญวน ต่างเพิ่มความตึงเครียดระหว่างสยามกับฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก จนในที่สุดได้เกิดข้อพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศส และส่งผลให้เกิดการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศสลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ที่ส่งผลให้สยามเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส หรือที่เรียกว่า วิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส³ หลังความขัดแย้งนี้ สยามยอม

¹August Pavie. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. 1999. p. 596-597.

²August Pavie. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. 1999.

³ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการรบที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ที่แสดงประเด็นทางการเมืองจนถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2436 รวมถึงเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างทหารสยามและฝรั่งเศสบริเวณแถบแม่น้ำโขงและพรมแดนของสยาม ดู August Pavie. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. 2000. ; August Pavie. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. 1999.

ยกดินแดนลาวลาวให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งทำให้อินโดจีนฝรั่งเศสขยายขึ้นมาก

นอกจากนี้หนึ่งในคณะสำรวจของปาวี ยังได้กล่าวถึงการเกิดรัฐกันชน (Buffer State) ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส โดยเอมิล เลอเฟว (Emile Lefevre) กล่าวว่า เมื่อคณะสำรวจทำการออกสำรวจนอกเหนือจากอาณาบริเวณของสยามไปจนถึงบริเวณพรมแดนทางตอนเหนือของสิบสองปันนา และบริเวณเมืองเชียงของซึ่งเป็นเมืองบรรณาการของจีน ในช่วงปี พ.ศ. 2437-พ.ศ. 2438 ซึ่งเป็นช่วงภายหลังจากการเกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ.112 เรื่องราวการสำรวจได้ทราบถึงทางฝั่งอังกฤษ ส่งผลให้ฝ่ายอังกฤษเกิดความสนใจเกี่ยวกับการแสดงตนของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเหนือดินแดนที่อยู่ภายใต้สิทธิขาดของอังกฤษ ณ บริเวณด้านตะวันออกตอนบนของพม่า (รัฐฉาน) และฝ่ายอังกฤษได้เสนอที่จะวางตัวเป็นกลาง และทำการแบ่งแยกอาณาเขตอย่างชัดเจนกับดินแดนที่อยู่ภายใต้สิทธิขาดของฝรั่งเศส ทั้งหมดนี้จึงเอื้ออำนวยให้เกิด “กันชน” ระหว่างสองอาณานิคม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รัฐกันชน (Buffer State) ซึ่งเริ่มแรกนั้น ได้กำหนดให้ดินแดนบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ทั้งหมดเป็นรัฐกันชน เมื่อปี พ.ศ. 2438¹

คณะสำรวจกลุ่มที่ 5 คือ การสำรวจของพอล เนอส์ (Paul Neis) ทำการสำรวจคาบเกี่ยวกับช่วงเวลาการสำรวจของคณะสำรวจปาวี ในช่วงปี พ.ศ. 2425 ตามเส้นทางลำน้ำโขงภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐบาลฝรั่งเศส และสำรวจบริเวณพื้นที่ชายแดนของอังกฤษ (พม่า) สยาม ลาว จีน ญวน โดยมีภารกิจสำรวจศึกษาเกี่ยวกับชนเผ่าท้องถิ่น สภาพภูมิศาสตร์ และเส้นทางการค้าจากแม่น้ำโขงจนถึงอันนัมและตังเกี๋ย (ญวนตอนกลางและญวนตอนเหนือ) สำรวจสภาพภายในดินแดนลาวรวมถึงประเพณีท้องถิ่นในภาคกลางของลาว (หลวงพระบาง) และสำรวจสยามบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ และบริเวณชายแดนเขตพื้นที่ของอังกฤษ ซึ่งภายในรายงานการเดินทางสำรวจได้แสดงภาพวิถีชีวิตของผู้คนระหว่างสองฝั่งโขงอย่างชัดเจนตลอดเส้นทางที่ทำการสำรวจผ่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพรวมด้านผลประโยชน์ให้กับทางรัฐบาลฝรั่งเศส ทศนะของเนอส์ที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวนั้น มองว่าลาว (ดินแดนลาวในความเข้าใจของเนอส์หมายถึงดินแดนอีสานด้วย) ตกเป็นประเทศราชของสยามเพียงแค่นาม เนื่องจากรูปแบบการปกครองของสยามที่มีต่อดินแดนในแถบนี้เป็นลักษณะการปกครองแบบหลวม ๆ มิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง ดินแดนแถบนี้เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณมาก่อนที่จะสยามจะเข้าปกครอง นอกจากนี้ดินแดนแถบนี้ยังคงล้าหลังอยู่มาก ผู้คนจัดอยู่ในกลุ่มชนป่าเถื่อน ล้าหลัง ไร้อารยะ (Uncivilized)

การเดินทางสำรวจกลุ่มสุดท้าย คือ คณะสำรวจของเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)² ออกสำรวจเชิงโบราณคดีหาโบราณสถานวัตถุโบราณและหลักศิลาจารึกในดินแดนเขมรลาวตอนใต้ และอีสาน ในช่วง พ.ศ. 2425-พ.ศ. 2438 และ พ.ศ. 2440 ซึ่งช่วงเวลาของการสำรวจได้คาบเกี่ยวกับช่วงเวลาการสำรวจของคณะสำรวจปาวีและคณะสำรวจเนอส์ แอมอนิเยเป็นนักภาษาศาสตร์และนักสำรวจที่มีชื่อเสียง ผู้มีความสนใจศึกษาค้นคว้าในแถบอินโดจีนและ

¹Emile Lefevre. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. 1995. p. xiii-xiv.

²เอเจียน แอมอนิเย. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร ไตเร และสมหมาย เปรมจิตต์. 2539.

เป็นนักโบราณคดีคนแรก ๆ ที่ทำการสำรวจซากปรักหักพังของโบราณสถานในดินแดนเขมรอย่างเป็นระบบ รายงานการสำรวจของคณะสำรวจแอมอนิเยมีความละเอียด สะท้อนภาพดินแดนอีสานและลาว รวมทั้งแฝง “ทัศนะ” ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะที่แสดงถึงความล้าหลัง ความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน และไร้อารยะ (Uncivilized)

ทัศนะที่พบจากรายงานการสำรวจของคณะสำรวจแอมอนิเยได้แสดงภาพของผู้คนและดินแดนในแถบนี้ว่า ผู้คนในดินแดนอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีใช้กลุ่มชาติพันธุ์สยาม เป็นกลุ่มคนที่มีความป่าเถื่อนอยู่มาก บริเวณดินแดนอีสานและลาวต่างเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณ ก่อนที่สยามจะเข้ามาปกครอง ซึ่งเมืองต่าง ๆ เหล่านี้มิได้มีความเข้มแข็งทางด้านการเมืองมากนัก และนอกจากนี้ได้เล็งเห็นว่า สยาม คือ ปัญหา ซึ่งการที่ดินแดนแถบนี้ยังคงอยู่ภายใต้ความคลุมเครือบางส่วนนับตั้งแต่เกิดกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 อาจจะก่อให้เกิดเป็นอุปสรรคต่อการขยายอิทธิพลในแถบอินโดจีนของฝรั่งเศสในระยะยาว ดังนั้น ฝรั่งเศสจะต้องเข้ามาจัดการเครือข่ายอาณานิคมภายในดินแดนลาวให้ชัดเจน เฉกเช่นที่เคยจัดการในดินแดนญวนเมื่อแรกขยายอาณานิคมในดินแดนแถบนี้

โดยในภายหลังจากการสำรวจของแอมอนิเย รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นว่า การแยกอาณานิคมปกครองเป็นเรื่องยากต่อการดูแลและปกครอง จึงทำการรวมดินแดนทั้งหมด (ญวน เขมร และลาว) ในปี พ.ศ. 2441 เรียกว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส (Indochine française) โดยจัดให้มีกลุ่มข้าหลวงทำการปกครองพร้อมกับขึ้นตรงต่อกรุงปารีส¹ ในเวลาต่อมารัฐบาลฝรั่งเศสได้เปลี่ยนแปลงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนลาวอีกครั้งอันเกิดจากสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่ออีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ระหว่าง พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446 อาจกล่าวได้ว่า ข้อมูลและองค์ความรู้อันเกิดจากทัศนะของนักสำรวจที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับจากรายงานการสำรวจ คือ การแสดง “จุดบอด” ของสภาพการปกครองของสยามที่มีต่อผู้คนและดินแดน ด้วยการสะท้อนภาพความเป็น “รัฐชายขอบ” ที่ยังคงกำกวม มิแน่นอนของดินแดนอีสานและลาว นอกจากนี้นักสำรวจต่างให้ข้อมูลและองค์ความรู้ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน แม้ว่าจะเป็นการออกสำรวจจนละช่วงเวลา คือ ต่างแสดงภาพว่า บริเวณนี้ (ดินแดนอีสานและลาว) “มีค่า”² ผู้คนไร้อารยะ (Civilized) มิได้มีความเจริญทัดเทียมกับชาวตะวันตก แต่มีความสงบ ไร้ซึ่งการต่อต้านอันใดที่อาจเป็นภัยต่อการขยายอาณานิคมของฝรั่งเศส

¹ บี. อาร์. เพิร์น. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์. แปลโดย ม.ร.ว. จีระวัฒน์ จักรพันธ์. 2515. หน้า 177-178.

² มีค่าในด้านทรัพยากรต่าง ๆ อาทิ แร่ธาตุ อาหาร อันมากล้นที่สามารถจุนเจือเครือข่ายอาณานิคมของฝรั่งเศส รวมถึงเป็นแหล่งสำรวจใหม่ทางวิทยาศาสตร์ โดยเอกสารทางฝ่ายฝรั่งเศสเปรียบเปรยการเข้ามาสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในดินแดนแถบนี้ว่า “เสมือนเป็นการโยนคบไฟลงบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เหล่านี้ให้บังเกิดความสว่างไสวขึ้นมา” ดู Dean Meyers. The French in Indochina With a Narrative of Garnier's Explorations in Cochinchina, Annam and Tonkin. 2000. p. 113.

ปัญหาและอุปสรรคที่แท้จริงของฝรั่งเศส คือ สยาม เนื่องจากดินแดนเหล่านี้ยังคงอยู่ภายใต้การ “กดขี่” จากกลุ่มชนชั้นปกครองของสยาม กลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสมีความเห็นตรงกันว่า ผู้คนในดินแดนอีสานและลาว คือ กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน มีสภาพวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และลักษณะทางชาติพันธุ์แตกต่างจากผู้คนชาวสยามที่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้กลุ่มนักสำรวจยังมีทัศนะตรงกันว่า ดินแดนอีสานและลาว (บริเวณสองฟากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง) คือ ดินแดนลาว ที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรเขมรโบราณเป็นเวลายาวนานก่อนที่สยามจะเข้ามาครอบครอง ซึ่งสยามได้ทำการครอบครองดินแดนแถบนี้แต่เพียงในนามเท่านั้น เนื่องจากดินแดนในส่วนนี้หาได้มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสยาม ถึงแม้ว่าทางฝ่ายสยามจะพยายามอ้างสิทธิเหนือดินแดนอีสานและลาวว่าเป็นเมืองประเทศราชของตนก็ตาม กลุ่มนักสำรวจจึงเห็นพ้องว่า ทางรัฐบาลฝรั่งเศสควรเข้ามาช่วยเหลือและดูแลภายในบริเวณดินแดนแถบนี้ ซึ่งจะนำไปสู่การหาช่องทางในการอ้างสิทธิเข้ายึดครองดินแดนอีสานและลาวจากสยาม

ด้วยเหตุนี้ กระแสการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส จึงเป็นปัจจัยหลักที่เร่งรัดให้สยามเกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นรัฐสมัยใหม่ เพื่อให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติ อาทิ การดำเนินนโยบายปฏิรูปด้านต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2435) ที่เปรียบเสมือนการพลิกแผ่นดินสยาม รวมถึงการพยายามยืนยันอำนาจอธิปไตยของตนในฐานะรัฐสมัยใหม่ ที่ปรากฏในรูปแบบการสำรวจและจัดทำแผนที่ตามหลักวิชาแบบตะวันตก เพื่อแสดงความชัดเจนของเขตแดนและการอ้างสิทธิเหนือดินแดนลาวในฐานะส่วนหนึ่ง (Sub-unit) ของสยาม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม กลับมีเป็นผลใด ๆ เมื่อสยามเสียดินแดนลาวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ในปี พ.ศ. 2436 ซึ่งถือเป็นวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่ร้ายแรงที่สุดของสยาม นับตั้งแต่เริ่มสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา และในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตย สยามกลับมีความชัดเจนในด้านขอบเขตอำนาจอธิปไตยเป็นครั้งแรก ความกำกวมของพื้นที่ระหว่างดินแดนอีสานและลาวที่เคยมีค่อย ๆ ลดลงจนกระทั่งมีการทำสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446 ที่ส่งผลทำให้ “ลาว” ตกเป็นของฝรั่งเศสและ “อีสาน” ตกอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของสยามอย่างชัดเจน

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนอีสานและลาว ในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-พ.ศ. 2446) พบว่า ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่มีต่อดินแดนที่พวกเขาเหล่านี้มีเคยเข้ามาสัมผัสและมิเคยเข้าใจมาก่อน เปรียบเสมือนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนอีสานและลาวในด้านต่าง ๆ ให้รัฐบาลฝรั่งเศสได้แปรเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ได้จากรายงานการสำรวจเหล่านี้ให้กลายเป็นอำนาจ อันส่งผลกระทบต่อดินแดนอีสานและลาว รวมถึงเหตุการณ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสตั้งที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังพบว่าทัศนะที่เหล่านักสำรวจต่างแสดงภาพในด้านต่าง ๆ ที่มีต่อดินแดนอีสานและลาวนั้น จะปรากฏทั้ง “ทัศนะเชิงบวกและเชิงลบ” มิว่าจะในด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา สภาพสังคม จารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการค้า การปกครอง สถาปัตยกรรมชาติ ซึ่งทัศนะเชิงบวกและลบที่พบในรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสทั้งหมดนี้ สามารถกล่าวได้ว่า การออกสำรวจมิได้เป็นการออกสำรวจที่มีจุดประสงค์หลักเดียวคือ เพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์ในด้านการเมืองและการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนแถบนี้เท่านั้น แต่ยังพบว่ามีสำรวจเกี่ยวกับสภาพทั่วไปหลาย ๆ ด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และธรรมชาติวิทยาอีกด้วย ซึ่งหากมองในส่วนนี้ นักสำรวจ

ชาวฝรั่งเศสเหล่านี้จะจัดอยู่ในกลุ่ม Orientalist หรือกลุ่มคนที่ศึกษาและเข้าใจในด้านภาษา ศิลปะ และ วิทยาการแขนงอื่นๆ ของดินแดนแห่งโลกตะวันออก แต่หากมองในส่วนที่รับรู้กันโดยทั่วไปในด้านที่มองว่าการออกสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในดินแดนอีสานและลาว คือ การออกสำรวจเพื่อขยายอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น นักสำรวจชาวฝรั่งเศสเหล่านี้จะจัดอยู่ในกลุ่ม Nationalist หรือกลุ่มชาตินิยม

อย่างไรก็ตาม การออกสำรวจดินแดนอีสานและลาวของกลุ่มนักสำรวจชาวฝรั่งเศสในพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากจะส่งผลกระทบต่อสยาม ที่ทำให้สยามเสียดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 แล้วนั้น ยังได้ส่งผลอย่างมากในด้านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองและดูแลดินแดนอีสานของชนชั้นปกครองสยาม โดยมีลักษณะการสำรวจตามแบบตะวันตก เลียนแบบการออกสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส หรือที่สยามเรียกการออกสำรวจในลักษณะนี้ว่าการออกตรวจราชการหัวเมืองในมณฑลต่าง ๆ อาทิ การออกตรวจตรามณฑลอุดรและมณฑลอีสานครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2449 ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ร.ศ. 122 ในปี พ.ศ. 2446 เป็นเวลา 3 ปี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา. เทศาภิบาล. พระนคร : คลังวิทยา, 2495.
- กรรมสัมปาทิกปีที่ 10. “วิธีตัดผม,” ใน วชิรญาณวิเศษ. เล่ม 6. แผ่น 36. 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 110. หน้า 433-434. กรุงเทพฯ : ศูนย์บริการความรู้ทาง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ศวท.), ม.ป.ป.
- กำพล จำปาพันธ์. ข้าเจือง : กบฏไพร่-ขบวนการผู้มิญญ หลังสถาปนาพระราชอาณาเขตสยาม- ล้านช้าง. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555.
- กุตสลาฟฟ์, คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค. “บันทึกรายวันเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในกรุงสยาม,” ใน รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 82-83. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539.
- ไกรฤกษ์ นานา. หน้าหนึ่งในสยาม ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2556.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักราชบัณฑิตยสถาน. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2525.
- กายส์, ชาร์ลส์ เอฟ. แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย. แปลโดย รัตนา โตสกุล. อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย อุบลราชธานี, 2552.
- เคดี, จอห์น เอฟ. ไทย พม่า ลาวและกัมพูชา. แปลโดย ภรณ์ กาญจนนิจฐิติ และ ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2520.
- คำ จำปาแก้วมณี, มหา และคณะ. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สุวิทย์ อธิราชวาท. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2539.
- จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ, 2520.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิถีทรรคนลาวในชุมชนสองฝั่งโขง. มหาสารคาม : สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย โครงการเมธีวิจัยอาวุโส : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541.
- จิตตวดี จิตรพงศ์, หม่อมหลวง. “ความสะอาดของพระนคร : การเมืองเรื่องวิถีปลงศพในสมัยรัชกาล ที่ห้า,” หน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 10 : 88-101 ; กันยายน 2556-สิงหาคม, 2557.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. กรุงเทพฯ : ชนนิยม, 2556.
- จิตรสิงห์ ปิยะชาติ. กบฏกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : ยิปซี, 2551.
- จิระนันท์ พิตรปรีชา. ถูกผู้ขายชื่อนายหลุยส์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2542.

- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง.
กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2523.
- ฉลอง สุนทรวานิชย์. “สัมพันธภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,”
ศิลปวัฒนธรรม. 8(1) : 145-146, 2529.
- เฉลิมพล กิมประพันธ์. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส : วิเคราะห์กลไกการ
ดำเนินนโยบายต่างประเทศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.
2411-2453). วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ชลิต ชัยครรชิต. “พัฒนาการชุมชนอีสานก่อนประวัติศาสตร์,” ศิลปวัฒนธรรม. 9(3) : 30-37 ;
2531.
- ขวลิย์ ณ ถลาง. ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณา
การ, 2545.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัครพงษ์ คำคุณ. ประมวลแผนที่ : ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง
กับลัทธิอาณานิคมในอาเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2555.
- _____. แม่น้ำโขง : จากต้าจู-ล้านช้าง-ตนเลาม ถึง กว๋ลอง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2553.
- _____. สยามประเทศไทยได้ดินแดน-เสียดินแดนกับลาวและกัมพูชา. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.
- ชุมพล รักงาม. สยามประเทศในมุมมองของฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ : บุ๊คไดมอนด์, 2555.
- แซน ปัจจุสานนท์. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2518.
- เซเดย์, ยอร์ช. ยอร์ช เซเดส์ กับตะวันออกศึกษา รวมบทความแปล. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์,
2542.
- _____. ชนชาติต่างๆ ในแหลมอินโดจีน. แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. การเมืองสองฝั่งโขง. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.
- _____. การรวมกลุ่มทางการเมืองของ ส.ส.อีสาน พ.ศ. 2476-2494. วิทยานิพนธ์ อ.ม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- _____. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
- เดช บุณนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458. แปลโดย ภรณ์
กาญจน์ชฐิติ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- เต็ม วิชาภัยพจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2530.

- เติม วิชาคหกรรมกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- เติม สิงหจิต. ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเล่ม 2. พระนคร : ไทยสัมพันธ์, 2499.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. “ลาวในทัศนะของไทย,” ใน เอกสารสัมมนาวิชาการประจำปี 2548 เรื่องสู่สังคมสมานฉันท์. หน้า 1-11. ม.ป.ท. : ม.ป.พ, 2548.
- ทองสืบ ศุภะมาร์ค. พงศาวดารลาว. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2528.
- ทอมป์สัน, เจ. เอ็ม. ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. 1494-1789. แปลโดย นันทา โชติกะพุกกะณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515.
- ทิพย์อุบล ดาบสุวรรณ และศิวพร ชัยประสิทธิกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังการเข้ามาของตะวันตกถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2505.
- _____. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.
- ธงชัย วินิจจะกุล. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, โอตา อรุณวงศ์ และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. กรุงเทพฯ : อ่าน, 2556.
- ธวัช ปุณโณทก. พื้นเวียง : การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- _____. เอกสารการบรรยายเรื่องพื้นเวียง. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2525.
- ธวัชชัย ไพไธล. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบางเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2535-2446). ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533.
- จิตา สาระยา. อาณาจักรเจนละประวัติศาสตร์อีสานโบราณ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2535.
- จิณณา วีระเกียรติสุนทร. “บันทึกราชทูตของออกพระวิสุทสุนทร : ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทยลำดับที่ 10. หน้า 39-119. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554.
- _____. “สนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1685 พ.ศ. 2228 ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพในการเผยแผ่ศาสนาของคณะมิสซังต่างประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทยลำดับที่ 8. หน้า 97-143. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554.
- อัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. สยามประเทศไทยกับ “ดินแดนในกัมพูชาและลาว”. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.
- นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

นวน เฝื่อน. ก้าวไปยังทิศตะวันตกและอินโดจีนในปี 2000. แปลโดย บุญเรือง คัชมาย์.

สุรินทร์ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์, 2543.

นริศรานันต์วิวงศ์, สมเด็จพระยา กรมพระยา และดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. “เรื่องตั้งเมืองใน
มณฑลออุตรและอีสาน,” ใน สาส์นสมเด็จพระเจ้า 6 ภายพระหัตถ์. หน้า 245. กรุงเทพฯ
: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.

นวิรัตน์ เลชะกุล. เปีย บาท ษาปณ์ แง่ง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2547.

นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร พ.ศ.
2325-2448. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

นิติ เอียวศรีวงศ์. การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509.

_____. “ฝูงชนในการปฏิวัติสยาม(2),” มติชนสุดสัปดาห์. 5-11 เมษายน 2556.
ไม่มีเลขหน้า.

นิมิต ปถมวาลย์. กรณีพิพาทระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484. วิทยานิพนธ์
ร.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2529.

เนื่ออ่อน ขวัญทองเขียว. การรับรู้เกี่ยวกับลาวในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สวนดุสิต, 2555.

บดินทร์เดชา, เจ้าพระยา. อานามสยามยุทธ : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับลาวเขมรและญวน.
กรุงเทพฯ : โฆสิต, 2550.

บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2541.

บัญชา แก้วเกตุทอง. การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

ปี. อาร์. เพริน. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์. แปลโดย จีรวัฒน์ จักรพันธ์, ม.ร.ว.
กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ราชอาณาจักรลาว. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2547.

บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์. “ความเป็นชาติ : รัฐชาตินิยมในยุคโลกาภิวัตน์,” วารสารอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร. 21(2) : 24-27 ; ธันวาคม 2541-พฤษภาคม, 2542.

ปฐม คเนจร. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก.
เล่ม 9. หน้า 299. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร,
2545.

_____. พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิง
ศพเจ้านางโสมสนารี ณ จำปาศักดิ์ สาระโสภณ (นางอักษรณาการวิจิตร) ณ วัดทุ่งศรีเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี 21 เมษายน 2539. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, 2539 ก.

_____. พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์,
2539 ข.

- ประชากรจักรจักร, พระยา. “พงศาวดารล้านช้าง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. เล่ม 9. หน้า 33. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.
- ประนุช ทรัพย์สาร. “พัฒนาการของสังคมอีสานในพุทธศตวรรษที่ 24-25,” มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 2(2) : 39-44 ; พฤษภาคม-สิงหาคม, 2551.
- ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2543.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และศุทธิดา ชนวนัน. จุดเริ่มต้นของทะเบียนชีพและสำมะโนประชากรในประเทศไทย. ในการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2550. ระหว่างวันที่ 22-23 พฤศจิกายน ณ โรงแรมเดอะทวิน ทาวเวอร์. ม.ป.ท. : ม.ป.พ. หน้า 247-263, 2550.
- ปรีชา พิณทอง. วรรณคดีอีสานเรื่องผาแดง-นางไอ่. อุบลราชธานี : ศิริธรรม, 2524.
- . ประเพณีโบราณไทยอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : ศิริธรรม, 2534.
- ปรียา แสนทวีสุข. การไหลเรือไฟจังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2539.
- ปาลเลอแก้ว, ฌอง แบปติสต์. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม. แปลโดย เพียงฤทัย วาสบุญมา. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2524.
- ปิยนาล บุนนาค และพวงเพชร สุรัตน์วิกุล. จันทบุรีและตราด : กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส (พ.ศ. 2436-2450). กรุงเทพฯ : โครงการไทยศึกษา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอีสาน พ.ศ. 2325-2500. อุบลราชธานี : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, 2528.
- แปลก ปาลกะวงศ์, ม.ล. ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์แสงรัชกาลที่ 4 ณ เมรุวัดเบญจมบพิตร เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. 2473.
- “พงศาวดารเมืองหลวงพระบางภาค 11,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. เล่ม 9. หน้า 95-100. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.
- พระธรรมราชาวัตร. อรัญคันทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร). กรุงเทพฯ : นิลนารการพิมพ์, 2537.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประชุมพงศาวดารรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-2408. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2504.
- พระวิภาควัดล. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์, ร.อ. หญิง. กรุงเทพฯ : กรมแผนที่ทหาร, 2533.
- พระยามหาอำมาตยาธิบดี. “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. เล่ม 9. หน้า 214-218. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.
- พระยาอนุนามราชชน. นิรุกติศาสตร์. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517.

- พรรณี บัวเล็ก. สยามในกระแสธารแห่งการเปลี่ยนแปลง : ประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2541.
- พลับพลึง มูลศิลป์. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสสมัยสมเด็จพระนารายณ์ถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199-2446). กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2523.
- พวงไข่มุก คุณารัตนพุกษ์. ความสำคัญของเมืองนครราชสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2411-2453). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- พิชิต พัทธ์ชัย. ท้องถิ่นในการรับรู้ของชนชั้นนำในไทยช่วงสมัยปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435.
ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- พินิจ รัตนกุล. เมืองไทยในสายตาของนักเดินทางชาวฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 19. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2534.
- พูนพิศ อมาตยกุล. สยามสังคีต. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2524.
- เพ็ญศรี ติก. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับประเทศฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2539.
- ไพฑูรย์ มิกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : วิทยาลัยวิชาการศึกษามหาสารคาม, 2515.
- _____. ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี. ขอนแก่น : อุดมสิน, 2518.
- _____. เอกสารคำสอนประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน. มหาสารคาม : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2532.
- _____. เอกสารขึ้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2428-2465. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535.
- ไพโรจน์ เพชรสังหาร. ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2543.
- มานิจ ชุมสาย, ม.ล. เอกสารประวัติศาสตร์ ร.ศ. 112 จากแฟ้มของทางราชการซึ่งอยู่ใต้ฐานสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสตอนที่ว่าด้วยฝรั่งเศสใช้ลาวข้ามมายึดฝั่งขวาของแม่น้ำโขง.
กรุงเทพฯ : เฉลิมนิจ, 2519.
- มหาคำ จำปาแก้วมณี และคณะ. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สุวิทย์ ธีรศาศวัต.
ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2539.
- มอฟแพท, แอ็บบ็อต โลว์. แผ่นดินพระจอมเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.
- ริกส์, เฟรด ดับบลิว. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐ์พงศ์ และเอกรวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519.
- ลาอุแบร์, ซิมอน เดอ. จดหมายเหตุลาอุแบร์ราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2548.
- วราภรณ์ ก. ศรีสุวรรณ. สังคมไทยและชาวสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ในทัศนะขององรีมูโอต์.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

- วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “ลาวในเมืองไทย : กลุ่มชาติพันธุ์ที่คลุมเครือ,” วารสารเมืองโบราณ. 30(2) : 74-88, 2547.
- วัยอาจ, เดวิด เค. ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป. แปลโดย ขาววิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.
- วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. หลักฐานข้อเท็จจริงกรณีพิพาทไทย-เขมรก่อนแผ่นดินไทยจะสิ้นสุด. กรุงเทพฯ : บ้านพระอาทิตย์, 2553.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. สงครามทางดินแดนปฏิบัติการรบของกองทัพไทยในกรณีพิพาทกับอินโดจีน-ฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484. กรุงเทพฯ : แสงดาว, 2552.
- วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- วีระพงศ์ ยศบุญเรือง. การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดย นิจ ทองโสภิต. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514.
- เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยในสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี (สมเกียรติกุล) และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “อีสานพุทธศตวรรษที่ 12-16,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. หน้า 48-49. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป ก.
- _____. “อีสานสมัยลพบุรี,” ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคอีสาน. หน้า 68. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป ข.
- _____. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2533.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. เที่ยวตามทางรถไฟ. พระนคร : ตีรณสาร, 2498.
- _____. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ : บุรินทร์การพิมพ์, 2547.
- _____. พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มติชน, 2555.
- สจ๊วต ฟอกซ์, มาร์ติน. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย จิราภรณ์ วิญญรัตน์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2553.
- สนั่น ธรรมธิ. “เขี้ยว เขา นอ งา,” ไทยนิวส์. 3 ตุลาคม 2548. หน้า 50.
- สมใจ ไพโรจน์ธีรชต์. บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างเส้นทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- สมิธ, เฮอเบิร์ต วาริงตัน. ห้าปีในสยาม เล่ม 1. แปลโดย เสาวลักษณ์ กิจานนท์. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544.
- สวรค์ สุวรรณโชติ. ประเทศไทยกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ฝรั่งเศสยึดครองระหว่างปี พ.ศ. 2436-2449. ปรินญาณิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.

- สฤษฎ์ สุวัจนุตร และอนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. “การปฏิวัติการวิน,” ใน ทรรพณะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19. จัดพิมพ์ในวาระครบรอบวันเกิด 80 ปี ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. เพ็ญศรี ด้ก (ราชบัณฑิตประเภทประวัติศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สากล) เมษายน 2551. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2551.
- สายสกุล เดชาบุตร. เสียดินแดนให้จักรวรรดินิยมสมัยล่าอาณานิคม. กรุงเทพฯ : รากแก้ว, 2552.
- สิทธิ ศรีสยาม และหลวงพัฒนพงศ์ภักดี. นิราศหนองคายวรรณคดีที่ถูกสั่งเผา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พี่น้องสองธรรม, 2518.
- สิลา วีระวงส์. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.
- สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี. เอกสารประกอบการสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. ปลั่งลาวชาวอีสานมาจากไหน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2549.
- สุทิน สอนองพันธ์. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1792-2394). ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532.
- สุธิดา ตันเลิศ. พรองซิส การ์นิเยร์กับเมืองอุบลราชธานี. งานประชุมวิชาการอุบลวัฒนธรรม ครั้งที่ 2. วันที่ 27 มกราคม 2555 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2555.
- สุนทร โพธิสาร และหนูไข พุมมะจัน. ประวัติศาสตร์ลาว (ดึกดำบรรพ์-ปัจจุบัน). แปลโดย ทรงคุณ จันทจร. กรุงเทพฯ : ประสานการพิมพ์, 2551.
- สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี และอัศรพงษ์ คำคุณ. เขตแดนสยามประเทศไทยกับลาวและกัมพูชา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.
- สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. “หลักฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมเขมรในประเทศไทย,” ใน รัชมังคลาภิเษก : อีสานศึกษา. หน้า 39-48. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2531.
- สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์. “การพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 : การวางรากฐานเพื่อก้าวจากสังคมจารีตลักษณะสู่สังคมพลักษณ์ของสยาม,” ศึกษาศาสตร์. 16(1) : 31 ; มิถุนายน-ตุลาคม, 2547.
- สุวิดา สุขุมกาญจนะ. ความขัดแย้งไทย-ฝรั่งเศส : กรณีอินโดจีน. วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2553.
- สุวิทย์ อิศาศาวดี และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2538.
- สุวิทย์ อิศาศาวดี. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112-126 การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, 2523.

- สุวิทย์ อีรสาวัต. ประวัติศาสตร์ลาว ค.ศ. 1779-1975. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.
- _____. รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488. ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2549.
- สุวิทย์ อีรสาวัต. รายงานการวิจัยเรื่อง อธิปไตยเหนือแม่น้ำโขงจาก พ.ศ. 2436 จนถึงปัจจุบัน การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551.
- สุวิทย์ พักขาว. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ. 112 ถึง ร.ศ. 126 (ค.ศ. 1893-1907). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518.
- หุมนัน รัตตะนวง. ท่านเกริต วันวุตตอฟ เดินทางมาเวียงจันทน์ 1641-1642. เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์นาคอนหลวง, 1999.
- หลวงวิจิตรวาทการ. ปาฐกถาเรื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส. พระนคร : พระจันทร์, 2483.
- หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. เล่ม 9. หน้า 229. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545 ก.
- _____. “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. เล่ม 9. หน้า 308. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545 ข.
- อรรถ นันทจักร. ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- อริยุชัย วรรณชาติ. ความรู้เรื่องอีสานของชนชั้นนำสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. การประชุมวิชาการระดับชาติศรีนครินทรวิโรฒวิชาการ ครั้งที่ 5 ณ อาคารบริการ มล. ปิ่นมาลากุล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 18 มีนาคม 2554.
- อัญชลี สุสายัณห์. ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- อุทัย เทพสิทธิ. ความเป็นมาของไทย-ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เปรมชัย, 2516.
- อุทัยทิศ บุญชู. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาลระหว่างปี พ.ศ. 2434-2475. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536.

- อุทิศ นาคสวัสดิ์. “ดนตรีพื้นเมืองอีสาน,” ใน วารสารวัฒนธรรมไทย. หน้า 10-12. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2521.
- อุบล ลีมสุวรรณ. ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่าลาวในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2453. ปริญญาโท กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537.
- อุรลักษ์ณ์ สิทธิบุตร. มณฑลอีสานและความสำคัญในทางประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- อุษา ชีวาลย์. พระราชอาณาจักรลาว. กรุงเทพฯ : กองวิชาการ กระทรวงการปกครอง, 2517.
- อุคำ พมวงสา. เล่าเรื่องลาว-ไทย. พระนคร : ยุวพุทธิกสมาคมแห่งราชอาณาจักรลาว, 2508.
- เอกรงค์ ภาณุพงษ์. ภาพเก่าเล่าสยาม 1. กรุงเทพฯ : สยามบันทึก, 2548.
- แอมอนิเย, เอเจียน. บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. 2438. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.
- . บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.
- อรรธรณ นพดารา. การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร พ.ศ. 2436-2453. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519.
- ฮอลล์, ดี. จี. อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มที่ 2. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526.
- Brocheux, Pierre and Daniel Hemery. Indochina : An Ambiguous Colonization 1858-1954. California : University of California Press, 2009.
- Cady, John F. The Roots of French Imperialism in Eastern Asia. New York : Cornell University Press, 1954.
- Carne', Louis de. Travels on the Mekong Cambodia, Laos and Yunnan. Bangkok : White Lotus, 2000.
- Cupet, Pierre Paul. Among the tribes of Southern Vietnam and Laos : 'wild' tribes and French Politics on the Siamese Border (1891). Bangkok : White Lotus, 1998.
- . Travels in Laos and Among the Tribes of South East Indochina Volume 6. Bangkok : White Lotus, 2000.
- Dawkins, Richard. The God Delusion. Boston : Houghton Mifflin Co, 2006.
- Delaporte, Louis and Francis Garnier. A pictorial Journey on the Old Mekong : Cambodia, Laos And Yunnan Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 3. Bangkok : White Lotus, 2006.
- Francis Garnier. Travels in Cambodia and Part of Laos : The Mekong Exploration Commission Report 1866-1868 – Volume 1. Bangkok : White Lotus, 1996.

- Garnier, Francis. Further Travels on Laos and Yunnan : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 2. Bangkok : White Lotus, 1996.
- Hall, D. G. E. A history of South-East Asia. 3rd ed. New York : St. Martin's Press, 1968.
- Harbermas, Jurgen. A Berlin Republic : Writings On Germany. Lincoln : University of Nebraska Press, 1997.
- Harmand, Francois Jules. Laos and the Hilltribes of Indochina. Bangkok : White Lotus, 1997.
- Higham, Charles. The Civilization of Angkor. London : Weidenfeld & Nicolson, 2001.
- Juge, Tony. Racism in France: The Civilizing Mission of Whiteness. S.l. : VDM Verlag, 2009.
- Lefevre, Emile. Travels in Laos : the fate of the Sip Song Pana and Muong Sing 1894-1896. Bangkok : White Lotus, 1995.
- Levy, Paul. “Two Accounts of Travels in Laos in the 17th Century,” in Kingdom of Laos : The Land of the Million Elephants and of the White Parasol. p. 50-59. Saigon : s.l., 1959.
- Malglaive, Joseph de and Armand Joseph Riviere. Travels in Central Vietnam and Laos : the pavier mission Indochina papers 1879-1895 Volume 4. Bangkok : White Lotus, 2000.
- Marini, G. F. de. A New and Interesting Description of the Lao Kingdom. Bangkok : White Lotus, 1998.
- Mccargo, Duncan and Krisadawan Hongladarom. “Contesting Isan-ness : Discourses of Politics and Identity in Northeast Thailand,” Asian Ethnicity. 5 : 222-223, 2004.
- Meyers, Dean. The French in Indochina With a Narrative of Garnier’s Explorations in Cochinchina, Annam and Tonkin. Bangkok : White Lotus, 2000.
- Mouhot, Henri. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume 1 - Travelogue. Bangkok : White Lotus, 2009.
- Mouhot, Henri. Travel in Siam, Cambodia, Laos and Annam Volume 2 - Natural History Observations. Bangkok : White Lotus, 2009.
- Neis, Paul. Travels in upper Laos and Siam : with an account of the Chinese Haw invasion and Puan resistance. Bangkok : White Lotus, 1997.
- Osborne, Milton. River Road to China: The Search for the Sources of the Mekong, 1866-73. S.l. : Atlantic Monthly Press, 1999.
- Pavie, August. Atlas of the Pavie Mission Laos, Cambodia, Siam, Yunnan, and Vietnam Volume 2. Bangkok : White Lotus, 1999 a.

- Pavie, August. Mission Pavie Indo-Chine : 1879-1895 Geographie et voyages Volume 7. Bangkok : White Lotus, 1999 b.
- . Pavie Mission Exploration Work : Laos, Cambodia, Siam, Yunnan and Vietnam Volume 1. Bangkok : White Lotus, 1999 c.
- Pavie, August. Travels Reports of the Pavie Mission : Vietnam, Laos, Yunnan and Siam Volume 3. Bangkok : White Lotus, 2000.
- Pontalis, Pierre Lefevre. Travels in Upper Laos and on the Borders of Yunnan and Burma Volume 5. Bangkok : White Lotus, 1995.
- The Society of King Charles the Martyr. King Charles the Martyr. England : The Westminster Press, 2009.
- Thorel, Clovis. Agriculture and Ethnobotany of the Mekong Basin : The Mekong Exploration Commission 1866-1868 – Volume 4. Bangkok : White Lotus, 2001.

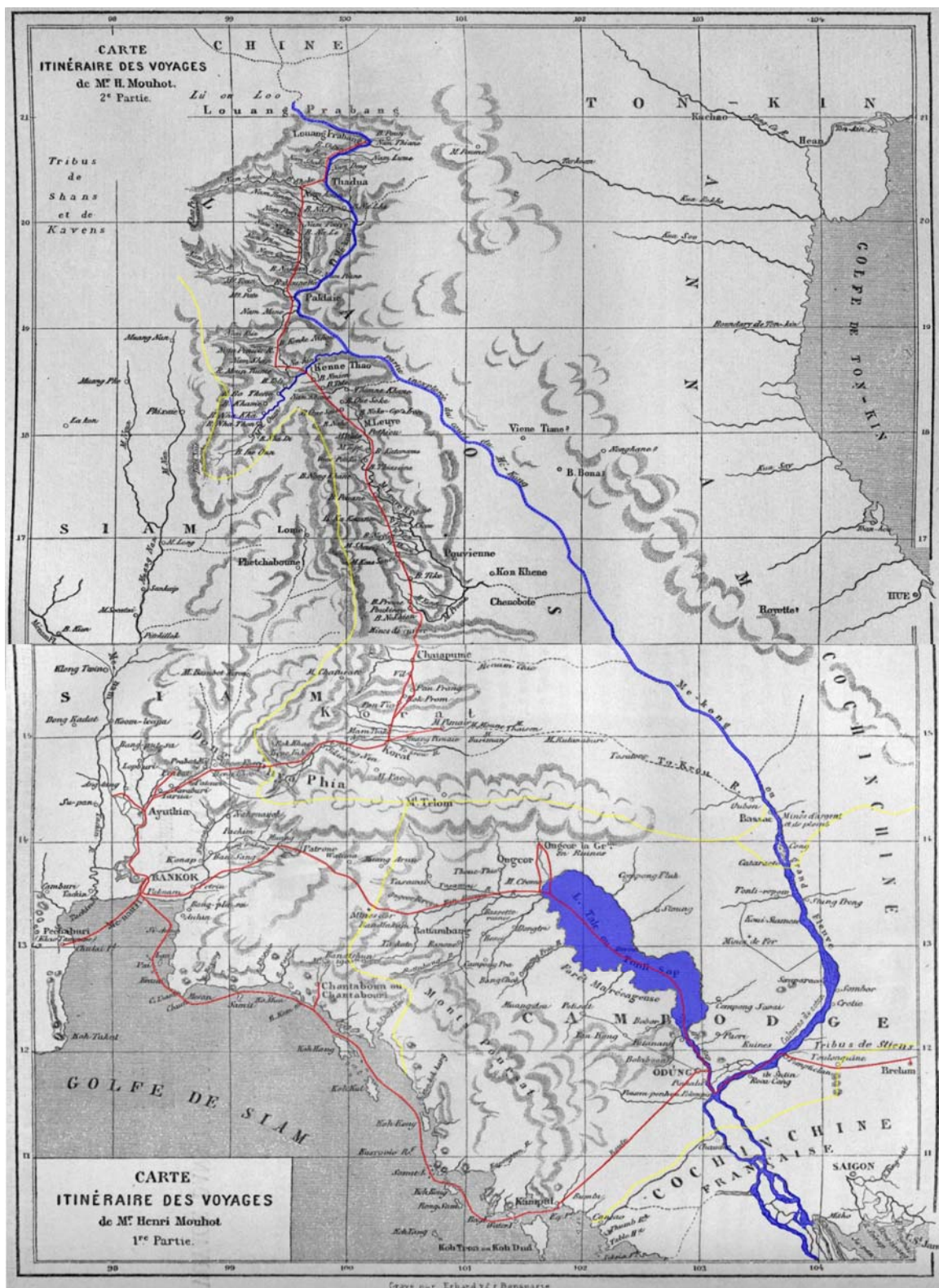

ภาคผนวก

แผนที่จากรายงานการสำรวจของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส 6 กลุ่ม
ในพุทธศตวรรษที่ 25

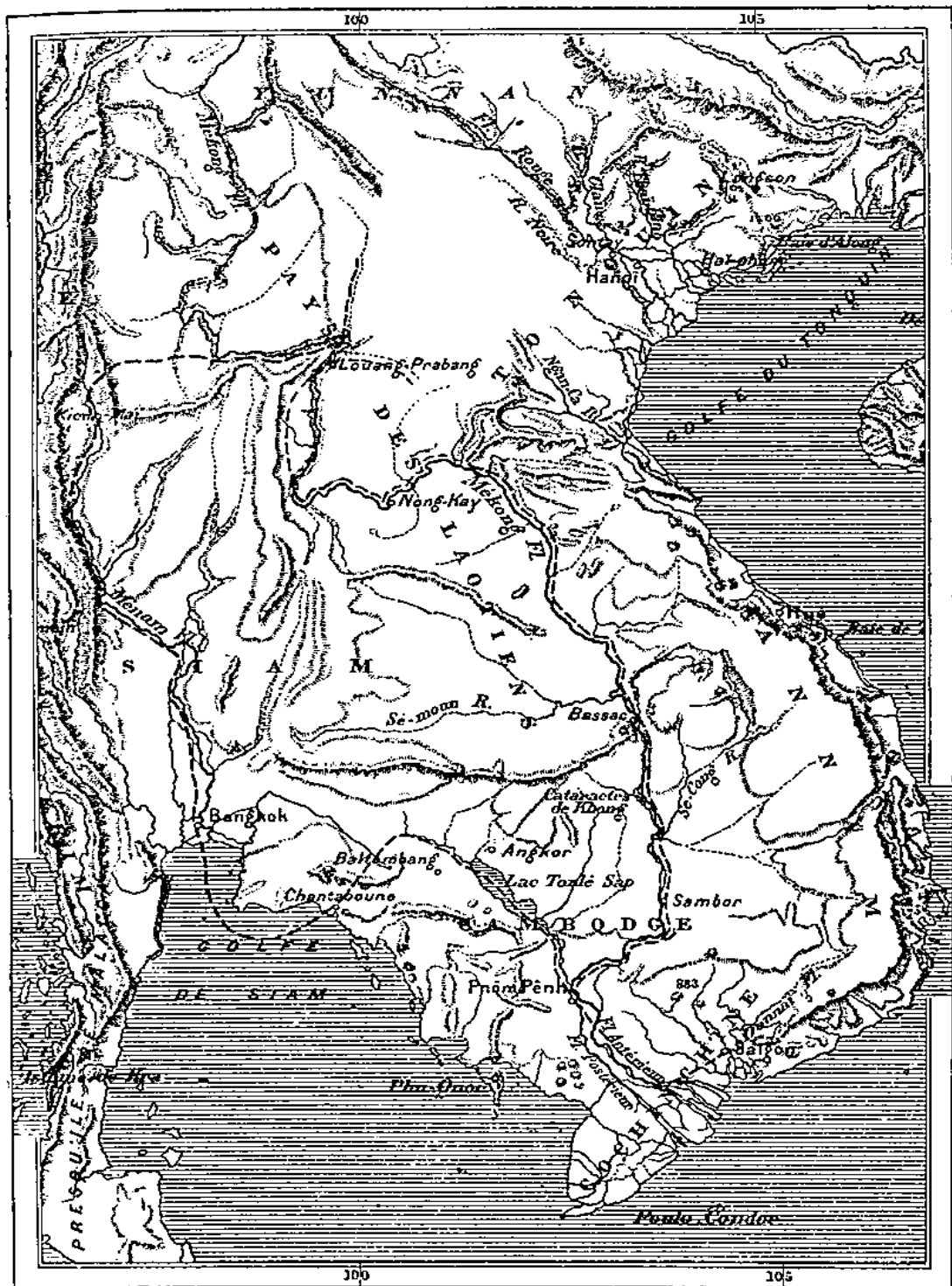
แผนที่จากการเดินทางสำรวจบริเวณดินแดนสยาม ลาว และเขมร โดยคณะสำรวจกลุ่มที่ 1
องรี มูโอด (Henri Mouhot)

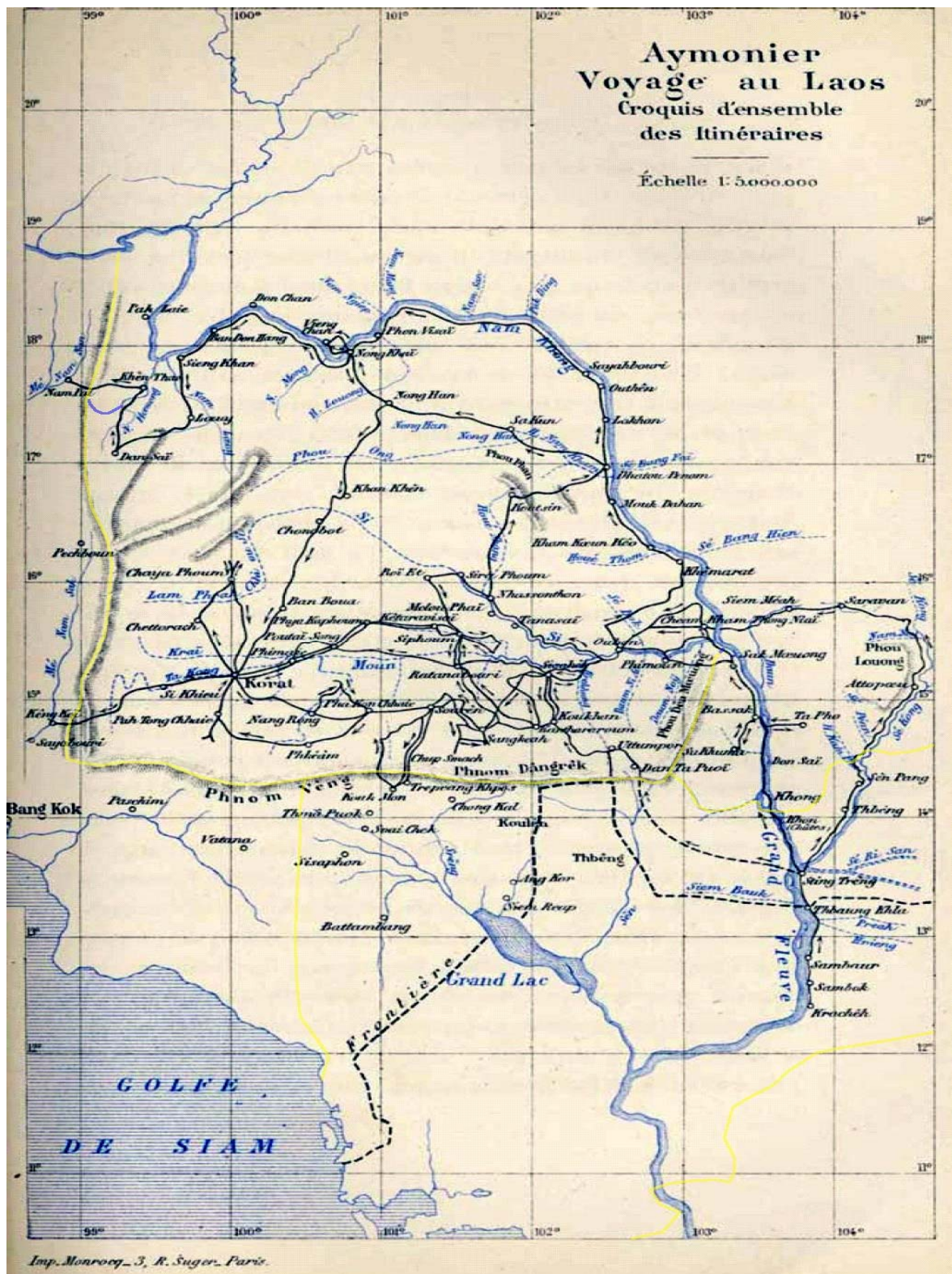
แผนที่บางส่วนจากการเดินทางสำรวจดินแดนสยาม ลาว และเขมร โดยคณะสำรวจกลุ่มที่ 2 คณะสำรวจใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐบาลฝรั่งเศส (The Mekong River expedition)

แผนที่บางส่วนจากการเดินทางสำรวจดินแดนลาว โดยคณะสำรวจกลุ่มที่ 5
พอล เนอส์ (Paul Neis)

แผนที่บางส่วนจากการเดินทางสำรวจดินแดนสยาม ลาว และเขมร โดยคณะสำรวจกลุ่มที่ 6
 เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier)

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวนัชชา อุ่เงิน
วันเกิด	วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2530
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 88 หมู่ 5 ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2548	มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสารคามพิทยาคม จังหวัดมหาสารคาม
พ.ศ. 2553	ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) วิชาเอกประวัติศาสตร์ วิชาโทภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พ.ศ. 2558	ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

